

MANUSCRITS ARABES.

THÉOLOGIE, JURISPRUDENCE, PARÈNESE.

230.

N° 187; Armoire I. 6. 1. — Haut. 21 cmm., larg. 14¹/₂. — 88 f.

I. De 1^b à 61^a. **Le livre de Hermès Trismégiste** (cf. éd. Bardenhewer, Bonn 1873¹⁾) sans titre et, comme le ms. de Leide, sans avant-propos. Il se trouve être le 6e exemplaire complet de cet ouvrage mystique et présente une foule de variantes à ajouter à celles qui ont été recueillies par Bardenhewer: pour les signaler toutes, il faudrait copier le livre entier. L'unité dans la distribution de l'ouvrage, à côté de la variété infinie des leçons offertes par les manuscrits, permet de supposer, que la grande vogue du Trismégiste obligeait les éditeurs à le dicter à plusieurs scribes à la fois: ceux-ci, écrivant au courant de la plume, ne pouvaient pas s'astreindre à reproduire rigoureusement le texte qu'on leur lisait et laissaient échapper des transpositions de mots, des changements d'expressions etc. De là autant de versions que de manuscrits. Notre copie, qui n'a pas le dernier membre de phrase de l'édition de Bardenhewer, se termine ainsi: **وقليل من العلم**

1) Hermetis Trismegisti qui apud Arabes fertur De Castigatione Animae libellum edidit, latine vertit, adnotationibus illustravit Otto Bardenhewer, Bonnae 1873. — Notre ms. n'ajoute rien à cette publication, excellente de tout point. — Le ms. de Leide (cod. Warner, N° 1148 de l'Académie de Leide; f. 71 v—97 r) est décrit par Bardenhewer p. IV et V; il s'arrête au même point que le nôtre.

مع العمل خيراً من كثير العلم وقلة العمل،
والسلام، ثم الكتاب بحمد الله وحسن توفيقه الذي له المجد إلى ابد
الابدین ودهر الدهرين آمين

II. Un opuscule sur la manière de parvenir à la contemplation de la Vérité (31^b—67^b); il a quelque analogie avec le traité ismaélite, publié par Salisbury à la p. 299 du 2e vol. du Journ. de la Soc. Or. Améric. et rappelle un peu le traité de *בן מוקיץ*, attribué à Abraham b. Ezra, qui a eu plusieurs fois les honneurs de l'impression, et dont un excellent ms. se trouve à la Bibliothèque Impériale (N° 105 de la 2e collection Firkowicz; M. Egers n'en avait pas connaissance lors de la publication de son *Diwan des Abraham Ibn Ezra*, Berlin 1886). — Le Coran est cité plusieurs fois; Mahomet est appelé *الشارح* ou simplement *عليه السلام* (قوله) à propos d'apophthegmes, sur lesquels l'auteur s'appuie. Nous trouvons encore un éloge très circonstancié des fameux saints du çoufisme, Abu-Yezid et Helladj: on voit par là que notre auteur se souciait fort peu de la scission produite dans le çoufisme par l'enseignement de Bestâmi (Abu-Yezid) et de Djoneid (maître de Helladj), et il se peut par conséquent qu'il fût un mystique ne se rattachant pas directement au çoufisme. Comme les 2 traités qui suivent celui-ci dans notre ms. sont de provenance ismaélite, on peut trouver en ceci une confirmation de ce qu'avance mon regretté maître Guyard¹⁾ d'après Ibn Khaldûn sur les emprunts faits par les çoufis aux Ismaélis, à moins qu'il n'y ait eu réaction des premiers sur les seconds. La secte, qui tenait en honneur le présent opuscule, se plaisait à se décorer des titres de *اخوان الصفا* et *اخوان التجريد*; d'ailleurs, l'affinité des idées prêchées par les Ismaélis et des théories émises par

1) Fragments relatifs à la secte des Ismaélis, Paris 1875, p. 2; v. aussi p. 108 et passim. — V. à la suite des textes les remarques sur l'orthographe de notre ms., que nous avons conservée telle quelle. L'emploi abusif du tešdid n'induita personne en erreur, non plus que l'irrégularité dans la ponctuation du *ç* final. Une note rétablit la leçon correcte, chaque fois que le lecteur pourrait être dans le doute. — Afin de mettre en vue les citations, je les ai placées sous une barre horizontale. D'autre fois, cette barre indique que les mots sont écrits à l'encre rouge dans le ms., mais alors le lecteur en est prévenu par une note spéciale.

l'école dite des Frères de la Pureté a dès longtemps frappé plusieurs esprits. Et puis, ces opuscules ayant dû, comme on verra plus loin, nous parvenir par un canal druze, on y reconnaîtra une preuve de plus de la manière dont les croyances se greffent les unes sur les autres. On voit que les Druzes ne se faisaient pas faute de s'appeler „frères“ entre eux, v. N° 103 du M. As., p. 47—48 du Cat. Rosen.

بِسْمِ اللَّهِ الْخَالِقِ الْحَيِّ النَّاطِقِ ،

(61^b)

هَذِهِ كَلِمَاتٌ دُوقِيَاتٌ³ وَنِكْتَاتٌ شَوْقِيَّةٌ⁴ كَتَبْتُ لِالتَّبَاسِ اخْوَانِ التَّجْرِيدِ
 اَيْدِيَهُمُ اللَّهُ بِنُورِ التَّوْحِيدِ اَعْلَمُوا اخْوَانِ الصِّفَاءِ اَنْ فَايِدَةَ التَّجْرِيدِ سُرْعَةُ
 الْعُودِ اِلَى الْوَطَنِ الْاَصْلِيِّ وَالْاِتِّصَالِ بِالْعِلْمِ الْعَقْلِيِّ وَمَعْنَى قَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ
 حُبُّ الْوَطَنِ مِنَ الْاِبْيَانِ اِشَارَةٌ اِلَى هَذِهِ وَمَعْنَى قَوْلِهِ تَعَالَى فِي كَلَامِهِ الْمَجِيدِ
 يَا اَيْتَمَا النَّفْسِ الْمَطْبِيئَةَ اَرْجِعِي اِلَى رَبِّكَ⁵ وَالرَّجُوعُ يَقْتَضِي سَابِقَةَ الْحُضُورِ
 وَلَا يُقَالُ لِمَنْ لَا رَأْيَ مَصْرًا اَرْجِعْ اِلَى مِصْرٍ وَايَاكَ اَنْ تَفْهَمَ مِنَ الْوَطَنِ دِمَشْقَ
 اَوْ بَغْدَادَ وَغَيْرَهَا فَانْهَا مِنَ الدُّنْيَا وَقَدْ قَالَ ۥ الشَّارِعُ عَلَيْهِ السَّلَامُ حُبُّ
 الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ فَاِذَا فَهَمْتَ مَعْنَى وَطَنِكَ فَاخْرُجْ مِنَ الْقَرْيَةِ الْمَظْلَمَةِ
 وَاَهْلِهَا وَالْاَفْئِدَةَ فَايِدَةَ التَّجْرِيدِ وَالخَفْنَةَ⁶ اِنْ لَمْ يَكُنْ حَاصِلَةَ الْوُصُولِ مِنْ
 جَرْدِ نَفْسِهِ مِنْ عِلَاقِ الطَّبِيعَةِ وَلَمْ يَسْعَ فِي الْوُصُولِ اِلَى عَالَمِ الْحَقِيقَةِ كَانَ
 كَمَنْ رَكِبَ دَوَّآ الْعِلَاجِ وَاَصْلَاحِ مَزَاجِهِ وَلَمْ يَتَنَاوَلَ مِنْهُ شَيْئًا نَعَمٌ⁷ الْمَطِيئَةُ
 التَّجْرِيدِ لَوْ شَرِحَ⁸ بَعْدَهُ فِي الْبُرُوزِ عَنِ الْمَشِيهِ وَتَرَكَ الْعِشْرَةَ⁹ وَقَطَعَ الْاَرْبَعَةَ¹⁰
 وَالتَّوَجَّهَ اِلَى الْوَاحِدِ لِيَحْتَقِ الْوُصُولُ لِعَوَزِهِ¹¹ كُلُّ الْعَوَزِ لِاخْوَانِ التَّجْرِيدِ اِذْ

(62^a)

a) C. à d.: Voici des sentences de goût et des maximes de désir, — des sentences sur le goût moral, (le discernement entre le bien et le mal) et des maximes sur le désir de l'absorption en Dieu (l'amour divin). b) Cor. LXXXIX 28. c) La légèreté, la subtilisation des pensées et des aspirations opp. à la lourdeur de la matière. d) S'il prend plaisir ensuite; apocope p. صدره e) Les 10 catégories. f) Les 4 éléments. g) à lire: لَعَوَزٌ = certes, la difficulté.

1 Sic. 2 Ces mots sont à l'encre rouge. 3 Au l. de ذُوقِيَاتٌ 4 Au l.

de مَنْ 5 c. à d. نَعَمٌ

تجريدهم الى نور التوحيد قد اشرق شعاع شمس اللاهوت على سطح الامكان
 فالى متى تمسكون في ظلمات || زوايا الاجسام تعبدون الهياكل الجسائية (68^b)
 كالاصنام طوبا لمن خرج عن حلال بدنه ودخل كعبة الايمان وضغن¹ عن ظلمات
 العبا² والحمران³ فعليكم بالباب وملازمة الجناب⁴ فانه باب ما خاب طالبه
 ولا خسر قاصده سلام على نفس تركت وكرها وتوجهت الى ربها طرحت ثقل⁵
 الاشباع وفردت بخفة الارواح قطعت مسالك الناسوت ووصلت الى منزل
 اللاهوت⁶ تخلصت من قيود العشرة واتصلت بصحبة العشرة⁷ وارتفعت عن
 الحضيض الاحس الى اوج القدس فنالت ما لا عين رأت ولا اذن⁸ سمعت
 ولا خطر على قلب بشر طوبا⁹ لقوم مقامهم في عالم العذنيه || ومطارهم في (68^a)
 فضاء القبوميه ربنا اجعلنا ممن تشبه بابيه⁹ وقطع نسبة ابويه⁹ لا تركن الى
 كينونة في عالم الاركان ولا تانس الى مجالسة سكان الزمان والمكان كيلا
 تنحبس في سجن الحدنان⁷ واعلم ان حب الوطن من الايمان ان كنت
 من الرجال فلا تنقطع بمجرد القيل والقال ولا تضع انفاسك النفسه في
 استيفا اللذات⁸ الخسيسه ليلا تنغمس في الرسم وتفونك انوار اشعة
 الشمس من ذات⁹ الشمس قد افاضت الانوار على القوابل واصلحت
 امزجة الهياكل وكون الاكبه يجمد ولا يشاهد نورها غير قادم في افاضتها
 ومن شان العنبر العبق ان يفوح فيعطر مجالس الانس ومراقد⁹ طالب (68^b)

a) L'aveuglement et la paralysie des sens. b) C. à d. l'affranchissement des
 liens matériels — les 10 catégories, et l'union intime avec le monde spirituel —
 les 10 éons, qui correspondent aux sephiroth de la cabbale juive. c) Dieu. d) Ses
 père et mère. e) Cf. Bokhary, éd. Boulaq, t. III, كتاب الرقاق, p. 193. f) Or

l'existence de la matière (أكبه), mot abstrait, formé de (كَم) qui nie sa lumière
 et n'y participe point, ne prouve rien contre sa diffusion.

1 Ms. وضغن 2 Les dictt. ont حرمان 3 Au l. de ثقل 4 Au l. de
 اللاهوت 5 Au l. de اذن 6 Au l. de طوبى 7 Au l. de الحدنان
 8 Au l. de اللذات 9 Au l. de ذات

القدس وحرمان الزكوم عن رايحه اللذيده لسدة حصلت في مسام
 دماغه فلا يقدح في طيبه فلو انقشع غيم غيوم المهلكات وارتفع سحب سوم
 المتلفات لرايت ما لا رايت اسس سلماً بسنة عشر درجه^a وأصعد الى
 سطح سماء القدسيات لتتصل بالعقليات ثم اصر الى كعبة الازل وقل وجهت
 وجهي الى الذي فطر السماوات والأرض وانشد رق الزجاج وكأنما قدح^b
 ولا خير^c ورفت الخمر فتشابهاً فتشاكل الأمر وكأنما خمر ولا قدح^d وابقن ان
 من حل الرمز ظفر بالكنز دوقاً^e ثم شوقاً ثم عشقاً ثم وجداً ثم فناً^f ثم
 بقاءً^g || وليس وراء عبادان قرية وعبادان غير متناهية^h أعلمⁱ ايدك الله
 بنصرة منه ان القمر عاشق صادق لملك الكواكب وسُلطان السيرات
 بعبوره ميادين السموات قاهر الظلمات بالنور حافظ الازمان و الدهور باسط
 الخيرات على سطح الأرض مخرج المواليد من القوة الى الفعل سياج^j الوجود^k
 مظهر ايات الرب الودود ومن داب العاشق^l المسكين التوجه الى جناب
 معشوقه والتوصل الى وصل محبوبه فلماذا صار القمر سريع السير لا يبكت^m
 في منزل الا يومين وبسير سيرا حثيثاً حتى يرتقى من حضيض الهلاليه الى

a) C. à d. les 4 éléments sublunaires, les sept sphères des planètes et du soleil, la sphère des étoiles fixes, le substratum du monde, la matière première, l'âme universelle et l'intellect universel. b) فتشوبها est ici p. فتشوبها. — Voici comment j'entends ce passage: «Interroge le cristal fin, — on dirait un bocal sans vin; mais clarifie le vin et coupe-le, alors la chose apparaît sous une nouvelle forme: c'est comme s'il y avait du vin et point de bocal». Image qui veut dire que l'âme non purifiée ne connaît que la matière, l'enveloppe de l'entité divine; puis, lorsqu'elle se dépouille de ses scories, elle parvient à considérer par delà le principe subtil et lumineux de toute vie, tandis que le monde des sens s'évanouit pour elle. c) Phrase obscure, où عبادان = probabl. عبادان. On pourrait traduire: «et il n'y a plus au-delà, ni serviteurs d'une cité (ceux qui considèrent Damas ou Bagdad comme leur patrie), ni serviteurs d'un infini (ceux qui tâchent de regagner la demeure céleste, d'occuper une place dans le monde infini des esprits)». Le féminin de متناهية fait pendant à قرية. d) La lune est la limite («la halle») du monde des éléments, dit sublunaire.

1 Au l. de اللذيذة 2 Sic. 3 Au l. de ذوقاً 4 Ms. 5 Ce mot à l'encre rouge. 6 p. سياج 7 Ces 3 mots à l'encre rouge. 8 Au l. de بيكت

أوج البدرية || فإذا قاربَ المقابلة انعكست إلى ذاته¹ الأشعة الشمسية^(64b)
 فأضات ذاته بانوارها بعد ما كان مظلمًا وانار باشعتها بعد ما كان معتمةً
 فنظر إلى ذاته فيما رأى شيئًا خاليًا من انوار الشمس فقال انا الشمس
 فابا يزيد والحلاج² وغيره³ من اصحاب التجريد كانوا اقمار سماء التوحيد
 فلما أضات ارض قلوبهم بنور ربهم بأحوا بسرهم الواضح الخفى انطقهم الله
 الذى انطق كل سئ⁴ والحق ينطق على لسان اوليائه عليهم السلام عليك
 بحل الطلسم⁵ البشرى فان كنوز القدس كامنه فيه من حله فخر بالمقصود
 ووصل إلى المعبود وارتقى من || هبوط الاشباح إلى شرف الاروام وصعد من
 حضيض اسفل السافلين إلى اوج اعلا عالين⁶ وعانى للجمال الاحدى وفاز
 بالوصال السرمدى ونجا من شرك الشيك وطريق حله⁷ ان تعتم⁸ بجبل⁹
 داه¹⁰ شعبتين تقيد به النمر والضبع¹¹ واعبر على ثلثائه¹² ستة وستين بحرا¹³
 ثم على مائتين تمانيه¹⁴ واربعين جبلا¹⁵ المربوط باربع جبال¹⁶ الموضوع فى ست
 جهات¹⁷ ثم بعد هذا تصل إلى قلعة حصينة ذات¹⁸ عشرة ابراج¹⁹ ساكنة على

a) Hellâdj, un des grands saints çoufis, souffrit le martyre en l'an 922 de l'ère chrét.; v. Dozy, Hist. de l'Islamisme, p. 324 et svv., où il énumère les sources. Abu-Yezîd est le fameux Bisâmî, mort en 875 de l'ère chrét., un des fondateurs du çoufisme; v. Krémer, Herrschende Ideen des Islama, p. 68.
 b) L'homme. c) Le jour et la nuit. d) Les 366 jours de l'année. e) Les 248 membres du corps. f) Les 4 éléments et les 4 humeurs correspondantes. g) Les 6 faces: le haut, le bas, devant, derrière, droite, gauche. h) Les 10 sens, dont cinq externes et cinq internes; ces derniers sont: le sens commun (الحس المشترك), la perception interne (الخيال), l'imagination (الروهم), la force conservatrice (القوة المتصرفه) et la force transformante (القوة الحافظة) comme on le peut voir au f. 192^a des scholies sur la الشبسة, № 233 de ce catalogue. Il est juste d'observer à ce propos que le mot خيال, employé abusivement par les mystiques (Fr. p. 72, 164—166) pour faire allusion au temps, n'a pas une origine obscure, comme l'avouait mon regretté maître (Fr. p. 166), mais prouve au contraire que les Druzes se représentaient la première conception du temps comme née de la fantaisie, de la perception interne de l'homme en dehors du monde extérieur.

1 Au l. de ذاته 2 A l'encre rouge. 3 Ms. عليين 4 A l'encre rouge.
 5 Ms. جبل. On remarquera ici et ailleurs l'étrange emploi des cas. 6 Au l.
 de ذى; de même plus bas. 7 Au l. de ثلثائة. 8 Au l. de ثمانية. 9 Au
 l. de ذات

قلل الجبال المتحركة بحركة الجبال فترى بالبرج الاول شخصاً فصيحاً¹ صاحب¹
 بيان رطب اللسان² عنده انواع المطعومات³ || واصناف المذوقات⁴ فاياك^(65b)
 ان تغتربه اذا رايت⁵ او تلتفت الى حلاوته فان عقى حلاوته غم واخر
 عذوبته⁶ سم ورب شهوة⁷ ساه⁸ اورثت حزناً طويلاً فاذا عبرت ووصلت الى
 البرج⁹ الثاني⁹ رايت⁹ داء⁹ بابين صغيرين موضوعين في طول القلعه طريق
 الصعود اليها صعب¹⁰ لا يتيسر الا بسلم الهوى فاذا اصدت رايت شخصان
 ساكنان على قباب القلعه عندهما انواع الاريح الطيبه يفوح منها العنبر
 الاشهب والمسك الاذفر¹¹ فاحدره¹¹ كيلا تحجبك الاريح الجسائيه عن
 النفحات الروحانيه فاذا عبرت وصلت الى البرج الثالث¹² الموضوع على
 عرض^(66a) || القلعه ذا منظرين بعوالى المنظره¹² اطنا ب ابرسيم اسود¹² وبينهم في
 كل منظره¹³ سرير معمول من عاج وابنوس¹³ فوق كل سرير شخص رشيق
 القد عقيق الحد لطيف الشبايل ظريف الفضائل ينتظر من حسن الانوار¹⁴
 في حسن الاحتمار لانقف عند منظره النهى¹⁵ ومخبره الشهي¹⁵ واعبر عنه عبور
 العاسق الى جبال الاحدى فاذا عبرت وصلت الى البرج الرابع¹⁶ الموضوع
 على اطراف القلعه ذا قصرين حصينين يحيط بكل قصر سور غزروفي¹⁶
 يجذب¹⁷ الاصوات الطيبه من الافاق وتجمع عنده النغمات الرخييه والاحان
 اللذيذه¹⁸ فاجتهد ان تعبر عنه فتصل الى البرج الخامس¹⁹ || المحيط بالكل^(66b)

a) Le goût. — تغتربه — dans le sens attribué à la IVe et à la Xe f.: «yaller jusqu'à l'étrangeté, en faire des excès». b) L'odorat; les 2 personnes sont les narines. c) La vue. d) Les sourcils. e) le noir de l'oeil. f) la pru-

nelle. — نهى est ici pour شهوة en vue du parallélisme avec نهى. g) L'ouïe.

h) Cartilagineux. i) Le toucher; sur la place élevée assignée ici au sens du toucher, cf. Die Sinne, Beitr. z. Gesch. d. Physiol. und Psychol. im Mittel. v. Dav. Kaufmann, Leipzig 1884, p. 186 et svv.

1 p. صاحب 2 Au l. de المذوقات 3 Au l. de عذوبته 4 p. ساعة;
 nous ne relèverons plus ce genre d'inexactitudes. 5 Au l. de الثاني 6 Au
 l. de ذ 7 p. صعب 8 Au l. de الاذفر et de فاخزر 9 Ms. المعجزة
 — Plus loin معمول p. معمول 10 Au l. de يجذب 11 Au l. de اللذيذة

مدرك الضدين الصلابة واللين وبعده البرج السادس اول الابراج
الجوانية^٥ ترى حجرة منورة مضيئة بانوار اشعة الابراج والبرج السابع^٦
خزانة لهذا البرج ثم البرج الثامن^٧ الذي يجتمع فيه متاع الحجرة الجوانية
والبرانية^٨ وبه يفرق بين الصديق والعدو^١ والبرج التاسع^٢ المفضل الذي
يختلف اسمه بحسب ما ينعكس اليه من اشعة الكواكب والقمر والعاشر
خزانة بعض الحجر لجوانته. فاذا قطعت هذه المنازل وعبرت هذه المراحل
وصلت الى بلاد التبات والتمكين فاول ما ترى شيئا كبيرا القدر احسن
من البدر || مع انه في خير الامكان لا يحويه مكان سريع الانقباض بلا^(67a)
حركه ضحوك السن بلا اسنان فصيح البيان بلا لسان مبلغ الوحي والالهام
الى الانبياء والاولياء العظام والزم بابه واغتنم خطابه وخطاب اخوانه
التسعة^٩ وأعلم بانهم القوم الذي لا يشقى بهم جليسهم ولا يستوحش منهم
نيسهم فهم خلاصه الوجود المقربين الى المعبود فاذا صاحبت العشرة الكرام
وتخلفت باخلاصهم وشاهدت فعالهم وارتقيت من واحدا الى واحد فربما
اشرفت عليك انوار الفيوميه والاثار اللاهوتيه^٣ فتخلص من الرق
والحدثان^٤ وتصل الى القديم المنان || وتستغنى عن البيان بالعيان^(67b)
وتصل الى قوله الى ربك تصير الامور وقوله تعالى الى ربك منتهاها^٥ وتقول
بلسان الحال شعر، وكان ما كان مما لست اذكره فظن خيرا
' ولا تسال عن الخبر '

a) Les sens internes. b) L'imagination. c) La mémoire. d) Le sens commun. e) intérieurs et extérieurs. A la liste des auteurs, chez lesquels Dozy a trouvé le mot **بِراني**, il faut ajouter St. Matthieu VIII 12, d'après l'édition de Vienne et le ms. karšuni décrit ci-après. f) La fantaisie. g) L'intellect. V. surtout الشورستاني p. ٢١٩-٢٢٠. h) L'esprit de Dieu ou l'intellect en acte et 9 autres éons. Les 10 sens humains correspondent à autant d'éons ou d'attributs divins, cf. les sefirot cabbalistiques. — Cf. le **אדם קדמון** des cabbalistes. i) Cor. XLII v. 58. k) Cor. LXXIX v. 44.

1 p. العدو 2 Au l. de التاسع 3 Au l. de اللاهوتية 4 Au l. de الحدثان

ثبت¹ الرسالة ، والحمد لله وحده ،
 يا من بيده² ملكوت كل شيء ، يا من هو
 مبدأ كل شيء ، يا من هو مويل لكل
 شيء ، يا من به وجود كل شيء ، أسالك
 خير كل شيء ، واعد³ بك من شر كل شيء ،
 لعلى بانك قادر على كل شيء ،
 لا يعجزك شيء ،
 والسلام ،

تم

III. De 68^a à 73^b. Conseils révélés par Dieu à Abraham (ابراهيم)
 (الخليل). Ce titre, la répétition fréquente de l'apostrophe *يا بن آدم*, la
 concordance parfaite avec les idées émises dans les sourates ismaé-
 lites, éditées par le savant Stanislas Guyard dans ses Fragments
 relatifs à la secte des Ismaélis, tout concorde à faire de notre traité
 un opuscule émanant de cette secte célèbre. Néanmoins ce n'est pas
 le livre d'Abraham, dont la traduction anglaise a paru dans le Jour-
 nal de la Société Américaine N° 2 par les soins de M. Salisbury
 (p. 308 et svv.).

A un certain endroit de l'opuscule, où Dieu ordonne d'honorer
 son hôte, Abraham (ابراهيم عليه السلام) s'écrie: qui est ton hôte? et
 Dieu lui révèle (فاوحى الله تعالى اليه) que c'est le pauvre etc. La
 récompense pour la piété, l'oubli de soi et les bonnes oeuvres consiste
 à être mis sous le trône de Dieu (اجعل كترك تحت عرشى) et à recevoir
 la rémunération méritée par 70 prophètes (واكتب لك ثواب سبعين نبياً).
 L'insistance sur les mets défendus¹) doit servir à établir la provenance
 authentique de ces conseils révélés au père d'Israël. L'importance
 accordée à la fidélité due au secret, même dans le malheur et les tour-

1 Au l. de ثبت

2 Cette ligne à l'encre rouge.

3 Au l. de واعد

1) Assez naturelle, d'ailleurs, chez des mystiques.

ments, convient à une secte religieuse de la trempe des Ismaélis. Le Coran, bien que cité, n'est pas nommé, comme de raison, et encore ne lui a-t-on emprunté que le passage relatif à la rébellion d'Iblis, histoire, qui, dans les idées musulmanes, devait être familière à Abraham, et un passage peu significatif, où Dieu promet de récompenser la vertu.

بِسْمِ اللَّهِ الْوَاحِدِ الْأَبَدِيِّ الْأَزَلِيِّ السَّرْمَدِيِّ وَبِهِ تَقْنَى¹ هَذِهِ نَصِيحَةٌ بَلِيغَةٌ (68^a)
 مَا رَوَى عَنْ قَوْلِ الْحَقِّ نَعَالِي لِأَبْرَاهِيمَ الْخَلِيلِ عَلَيْهِ السَّلَامُ²
 مَهْلًا مَهْلًا يَا ابْنَ آدَمَ فَإِنَّ الرِّزْقَ مَقْسُومٌ وَالْحَرِيصُ مَحْرُومٌ وَالْبَخِيلُ
 مَدْمُومٌ³ وَالْحَسُودُ مَغْمُومٌ وَالدُّنْيَا لَا تَدُومُ وَالْبَاقِي هُوَ الْحَيِّ النَّبِومُ يَا ابْنَ
 آدَمَ إِذَا وَقَعْتَ فِي الْبَلَاءِ دَعَوْتَنِي وَإِذَا كَشَفْتَ عَنْكَ نَسِيئَتِي كَأَنَّكَ لَمْ
 تَعْرِفْنِي يَا ابْنَ آدَمَ إِنِّي رَاضٍ عَنْكَ بِصَلَاةٍ يَوْمَ بِيَوْمٍ فَارْضَ عَنِّي بِقُوَّةٍ يَوْمَ
 بِيَوْمٍ يَا ابْنَ آدَمَ بِقَدْرٍ مَا تَمْسُكُ أَمْسُكُ عَلَيْكَ يَا ابْنَ آدَمَ الرَّحِيلُ الرَّحِيلُ
 تَزُودُ فَإِنَّ السَّفَرَ بَعِيدٌ وَخَفَّفَ فَإِنَّ الْعَقْبَى كَوُودٌ وَأَخْلَصَ الْعَمَلُ فَإِنَّ الدِّيَانَ ||
 بَصِيرًا يَا ابْنَ آدَمَ أَشْكُرُ لِمَنْ أَنْعَمَ عَلَيْكَ وَأَنْعَمَ عَلَيَّ مِنْ يَشْكُرُكَ يَا ابْنَ آدَمَ (68^b)
 قَدْ خَلَقْتُ لِعَيْنَيْكَ طَبَقًا إِنْ تَنْظُرَ مَا لَيْسَ لَهَا فَاطْبِقْ عَلَيْهَا وَقَدْ خَلَقْتُ
 لِفِيكَ طَبَقًا إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَتَكَلَّمَ بِمَا لَا يَعْنيكَ فَاطْبِقْ عَلَيْهِ⁴ يَا ابْنَ آدَمَ كُنْ
 لِي إِنْ كُنْتَ لَكَ وَأَعْمَلْ بِمَا أَمَرْتُكَ وَإِنَّهُ عَمَّا نَهَيْتُكَ أَجْعَلُكَ تَقُولُ لِلشَّيْءِ كُنْ
 فَيَكُونُ يَا ابْنَ آدَمَ قَدِّمَ مَا فِي يَدِكَ لِمَا بَيْنَ يَدَيْكَ يَا ابْنَ آدَمَ إِذَا أَفْنَيْتَ
 عَمْرَكَ فِي طَلَبِ الدُّنْيَا فَمِنِّي تَطَلَّبُ الْآخِرَةَ يَا ابْنَ آدَمَ لَا تَكُنْ⁵ مِمَّنْ يَطْلُبُ
 التُّوبَةَ⁶ بِطُولِ الْأَمَلِ وَيَرْجُو الْآخِرَةَ بِقَلِيلِ الْعَمَلِ تَقُولُ بِقَوْلِ الْعَابِدِينَ وَتَعْمَلُ
 عَمَلِ الْمُنَافِقِينَ إِنْ أُعْطِيتَ لَمْ تَشْكُرْ وَإِنْ مُنِعْتَ لَمْ تَصْبِرْ || فَإِذَا كُنْتَ (68^a)
 كَذَلِكَ صَرَعْتَ صَرَعَةً جَعَلْنَاكَ نِكَالًا لِلْعَالَمِينَ يَا ابْنَ آدَمَ كُلُّ مَنْ يَجِبُكَ يَجِبُكَ

a J'ai créé un couvercle pour tes yeux et pour ta bouche (les paupières et les lèvres); sers-t'en à propos. b Cf. Bokhary, t. III, كتاب الرقاق p. 186.

1 Au l. de تقنى et هذه 2 Titre à l'encre rouge. 3 L. مذموم 4 Ms.
 5 Grammatical ment تكون; cf. dernière ligne de la p. 12.

لنفسه وانا وعزى وجلالى احبك لنفسك فلا تبعد عنى الا بالاخل يا ابن
 آدم قد علق في عنقك مخلاتين في احدهما عيوبك وفي الاخرى عيوب
 الناس فانت تطلع عليهما كل وقت ما هذا من الانصاف¹ يا ابن ادم اما
 بنعمتى قدرت على طاعتى وبعايتى قدرت على معصيتى² وتوفيقى قدرت
 على اداء فرائض وبينتى كنت تشاء ما تشاء لنفسك وبارادتى كنت
 تريد ما تريد لنفسك ولى الحججة البالغة يا ابن ادم ليس من قال لا اله
 الا الله دخل لجنتى بل من تواضع لعظمتى وقطع نهاره³ بذكره وكف
 نفسه عن المحارم من اجلى وياوى الغربيا ويواسى الفقير ويرحم اليتيم
 يا ابن ادم اذا وجدت قساوة في قلبك او سقما في بدنك او حرمانا في
 رزقك او نقصا في مالك فأعلم بانك تعلمت بها لا يعينك⁴ يا ابن ادم
 ان كنت تحب الجنة فان مولاك يجب الطاعة فاعمل بها ادب يدخلك
 فيها تحب فان كنت تكره النار فان مولاك بكره العاصى فانترك ما
 اكره فانجيتك مما تكره يا ابن ادم تورع من الشهوات تعرفنى وجمع جوع
 الاخير ترانى وتفرغ لعبادتى تصلنى يا ابن ادم اذا لم تستحى منى فاعمل
 ما شئت مسكين ابن ادم لو خاف من النار كما يخاف من الفقر لأغناه⁵ ||
 (70^a) الله من حيث³ لا يحتسب ولو عمل للجنة كما يعمل للدنيا لادخله الجنة بلا
 حساب ولو قنع ابن ادم لاستغنى ولو ترك الحرام لخلص دينه ولو ترك
 الكذب لاصبح صديقا يا ابن ادم تفرغ لعبادتى املاء بيتك خيرا واغنيك
 بلا تعب واعزك بلا عشيرة يا ابن ادم لا تمنع المحتاج مما فى يدك

a) Tu les remplis tout le temps, jusqu'à les faire déborder. — Ces 2 sacoches
 sont une allusion mystique aux poumons et à la fonction de la respiration. b) Cf.
 la 19e sahyfah de l'op. suiv. c) Cf. la 16e sahyfah de l'opuscule suivant. d) Cf.
 la 22e sahyfah de l'op. suiv., qui commence par يا موسى et se continue par يا
 ابن آدم e) Cf. la 12e sahyfah de l'opuscule suivant.

1 Gram. الانصاف 2 Gram. معصيتى 3 Au l. de حيث 4 Au l. de
 الكذب

فامنحك مما في يدي واكرم ضيفي فاكرمك فقال ابراهيم عليه السلام
من عوزيفك يا رب فاوحى الله تعالى اليه كل فقير حقير عندك فهو ضيفي
يا ابن ادم كللكم^a ضال الا من هديت انا وكللكم مريض الا من شفيت
انا وكللكم فقير الا من اغنيت انا وكللكم جاهل الا من علمت انا وكللكم^(70b)
غاي الا من ارشدت انا فاطلبوني تجدوني يا ابن آدم كللكم خطاء وانا
كلى غفران فتوبوا الى اغفر لكم ما كان منكم ولا ابالي يا ابن ادم انا
الملك الديان وعلى ديني ابواب جنتي يا ابن ادم تسخ فاني جعلت
السخاء سيد الاخلاق فارجم ما في الارض برحمتك¹ ما في السماء واقرضني
اضعف لك في الدنيا والاخره يا ابن آدم اغث اللهوف فاغثك فاني عطوف
يا ابن آدم من رضى مني بالقليل من الرزق رضيت منه بالقليل من
العمل يا ابن ادم تودد الى بطلب العلم فان العمل بلا علم كشجرة بلا ثمر
والعلم بلا عمل كالرعد والبرق بلا مطر || والعمل والعلم مع اكل الحرام^(71a)
كثقل الباء في المنخل يا ابن ادم انما الشيء ثلاثة فواحد لى وواحد لك
وواحد بيني وبينك فمنك الدعاء ومنى الاجابه فلا تجب عنى دعوتك الا
باكل الحرام يا ابن ادم ان خوف الفقر يخرج خوف النار من قلبك وطول
الامل يصدك عن العمل وطلب العز من غيرى يسقطك من عينى وحب
من يخدمنى يدنيك من خدمتى وبغض من يبغضنى ينقذك² من نارى
والصدق عند الغضب والرضى يرفعك عندى وبصدق السر تنال رضوانى
ويكتمان السرفى المصايب تكون من السادة الابرار يا ابن ادم زاع قلبك
فكن حارسه فلو اطلعت فى قلبك فوجدت || فيه حب من يبغضنى او بغض^(71b)
من يعبئنى لاحشونه يوم القيامة نارا واكسى وجهك عارا ثم امر بك الى
نارى يا ابن ادم تريد واريد ولا يكون الا ما اريد فان رضيت بما اريد
والا اتعبك فيها تريد ولا يكون الا ما اريد يا ابن ادم ما من يوم جديد

a) Cf. la 7° sahifah de l'opuscule suivant.

b) Cf. G. Sour. O p. 81.

1 Ms. برحمتك

2 Régul. ينقذك

إلا ياتيك من عندي رزق جديد وتأتيني الملائكة عنك بعيل قبّيع تاكل
رزقي وتعصّيني وتدعوني فاستجيب لك وتسالني فأعطيك فانا ادعوك
لخدمتي فتأبى ذلك ما هذا من الأنصاف¹ يا ابن ادم بقدر ما تميل
قلبك الى الدنيا اخرج حبى من قلبك وصدرك يا ابن آدم ما خلقتك حتى
تجمع الدنيا على بعضها بعض || ولكن خلقتك تعبدنى وترد دعوة المظلوم
فانى استجبها ولو من كافر يا ابن ادم اذا كنت قايلاً فاذا كرست على اليك
(72^a) واذا كنت متفكراً فاذا ذكر على بك واذا كنت مصلياً فاحضر قلبك² واذا
كنت صائماً فاحذر³ لسانك يا ابن آدم تقرب الى بالنوافل واطلب جوارى
بعبارة المساجد وارنج رضائى بمجالسة العلماء ودع الكذب⁴ تصافحك
ملايكتى واترك الغيبة تشتاق اليك جنتى واذا كرتى بعد الصبح والعصر
ساعة اكرهك شر ما بينهما يا ابن ادم اذكرنى حين تغضب فاذا كرتك بالرحمة
حين اغضب انا يا ابن ادم انا اغنى الاغنياء عن الشريك فلا تبغى
لعلمك غيرى يا ابن ادم || كم من نعمة انعمتها عليك لم تودّ شكرها وكم
(72^b) من نعمة قويت بها على مغصبتى وكم سترت عليك سوءة بعد سوءة وفضيحة
بعد فضيحة وانت غافل عن شكر ذلك يا ابن آدم ان كنت تحب نفسك
فاكرمها عن النار وانظر الى نفسك والى الناس فان وجدت فيهم اعز من
نفسك عليك فانصرف نصيحتك اليه* يا ابن آدم لا تكن معجباً فاننا
اولك نطفة⁵ مدّره واخرك جيفة قدره⁶ وقد خرج البول
مرتين فانظر الى الناس وزينتهم يوم عيدهم فهل ترى الا خرقة تبلى او
لحمًا ياكله الدود فدع العجب بذلك ولا تقتدى بابليس فانه اول خلق
اعجبته⁷ نفسه حتى || قال لصفى انا اخبر منه خلقتنى⁷ [من] نار وخلقته من

a) Cf. G. Sour. 9 p. 85: واستر عليك سيئة بعد سيئة فضيحة بعد فضيحة

b) Cf. la 21e sahyfah de l'op. suiv. c) Cf. le préambule de Shahrestany à son Livre des Croyances.

1 Gram. الإنصاف; v. note 6. 2 Ms. قليك 3 Au l. de فاخذر 4 Au

l. de انكذب 5 Ms. نطفة 6 Au l. de قدرة 7 Ms. خلقتنى من a été
oublié p. le copiste.

طِين^١ يا ابن آدم وحق القول منى لأن وجدت في قلبك متقال^١ حبة من خردل من كبران اكبك في النار يا ابن آدم انما العجب رداى والعظمة والكبرياء ازارى فمن نازعنى في شىء منها آدخلته في نارى يا ابن آدم ابوك عصانى مرة في الجنة فابرزته منها وانت تريد تعصبنى كل يوم وتطمع ان تدخلها يا ابن آدم لا تهل من الدعاء فانى لا امل حتى تهل انت واذا اسرفت فلا تقنط فان رحمتى وسعت كل شىء يا ابن آدم انى رزقتك الايمان الايمان من غير مسيله فكيف ابخل عليك بالجنة مع المسيله يا ابن آدم صل من قطعك || واعط من حرمك وكلم من هجرك^(78b) ونصح من خانك واعف عن ظلمك واحسن الى من آساء اليك تكن من جملة الغابرين السابقين بجناتى واكتب لك ثواب^٢ سبعين نبيا يا ابن آدم انا عليم حكيم فاستحى منى واحلم فانى لا اصعب اجر الحسنين^٣ يا ابن آدم ان امس مثل وغدا امل فمتى لا تعمل في يومك فمتى تعمل يا ابن آدم اجعل كترك تحت عرشى وراس مالك في ميزانى ونطف بطنك من الحرام ثم ادعنى ولا تصدق بالحبيث لوجهى ولا تستكثر^٤ علمى واصبر على المؤنة حتى تاتيك المعونة واصبر على طاعتى || فان صبرك على طاعتى^(74a)

أهون من

صبرك عذابى^٤ ولا غنى لك عن الجنة

ونعيمها ولا صبر لك

على النار

وحريقها

ثم^٥

تمت^٥ بعون الله^٥ وحسن تاييده وعليه الأتكال

a) Cor. VII, 11, où on lit خير et non أخير b) Cor. IX, 121, XI, 117.

c) La Mišna fait dire dans les פרכי אבת la même chose à Hillel: לאם לאן עכשו אימתי

1 Au l. de متقال 2 Au l. de ثواب 3 Au l. de تستكثر 4 Au l. de عذابى
5 Au l. de تمت et ثم 6 Sic.

IV. De 74^b à 87^a. Récits saints, nobles, bénis: هذه احاديث qui ne sont autres choses qu'une série de 40 chapitres (صحيفة) correspondants aux sourates ismaélites des Fragments de Guyard. Nos chapitres appartiennent néanmoins à une rédaction toute différente: plus courts, moins verbeux, moins imagés, mais plus nombreux, ils sont répartis dans un autre ordre et se distinguent des „sourates“ par le nom, la distribution des matières et même par les expressions (Dans mes notes désignées par des lettres, G signifie l'édition du savant Guyard).

Le Baron Rosen, dans ses Notices sommaires sur les Ms. du Musée Asiatique, a déjà, sous la rubrique 95, indiqué que Guyard n'avait eu à sa disposition qu'une copie des ms. Rousseau, dont l'original a été vendu par ce dernier au Musée Asiatique. Une comparaison attentive m'a fait voir que la copie en est généralement exacte. La note dont Rousseau donne la traduction et que n'a point vue Guyard (Fragm. p. 4) est ainsi formulée en arabe:

كتاب الشيخ ابراهيم خط الحاج علي رحمة الله عليه تسجيل علي بن حسين
تحريراً في شهر جاد اول سنة ١٢٢٠ با الاهي تعنى عن الجميع برحمتك يا
ارحم الراحمين

Deux autres notes en talik suivant celle-ci: il en résulte que le livre ismaélite a été acheté à un soldat (?) en l'an 1223 de l'hégire, huit mois après la prise traîtreuse de la forteresse de مصيانى (que Dieu punisse les trompeurs) et la mort de Mustafa Idrys et de sa troupe. Je ne sais pourquoi Rousseau écrit Mésiade (Fragm. p. 3).

Le nom de Fad, attribué par lui au traité dogmatique des Ismaélites, provient du titre en diwani, placé au v° du 3° f.:

الفض (اللفظ. lis) الشريف لرشيد الدين في اعتقال الاسعيليه

Une note de Rousseau nous apprend qu'il avait acheté le ms. à Damas en 1840.

L'intérêt qui s'attache actuellement aux ouvrages des sectaires, et l'importance qu'on attribue à l'histoire des religions, non moins que le désir de compléter un des travaux favoris d'un maître de la science, trop tôt arraché à ses études par une mort volontaire, m'ont engagé

à donner ici le texte des 40 chapitres qui composent la 4e partie de notre recueil d'ouvrages mystiques.

On y trouvera des réminiscences du Coran et de prétendues révélations à Moïse, outre celles qui sont éparses dans les Fragments de Guyard et en dehors de celles que renferme le „Mémoire“ publié par Salisbury (J. de la Soc. Or. Am., vol. II, p. 310 et svv.). On sera frappé de l'union intime, qui existe entre ces 40 chapitres et le traité d'Abraham, qu'on vient de lire. Il est bon de relever la valeur, assignée positivement au Coran, dont l'oubli est mis au nombre des péchés capitaux (chap. 26¹⁾); il faut aussi signaler la hardiesse avec laquelle le chap. 36 prêche au nom de Moïse le v. 28 de la sourate XVIII du Coran, qui s'adresse à Mahomet dans le Livre sacré. Une chose digne de remarque est la réminiscence visible d'un passage de St.-Matthieu (VII, 2) à la fin de la 5e sahyfah.

(74^b) هذه أحاديث القدسيّة الشريفه المباركه¹ بسم الله² الرحمن الرحيم³ الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على محمد وآله وصحبه وازواجه اجمعين⁴
«الصحيفة الأولى»

يقول الله تعالى⁵ شهدت نفسي⁶ لنفسي ان لا اله الا انا وحدي لا شريك فيه⁷ وان محمدا عبدي ورسولي فمن لم يرض⁸ بقضائي ولو بصبر⁹

a) Sour. V chez Guyard, p. 88. b) Ces 3 mots sont remplacées chez G. par

اننى انا الله G. شهدت على نفسي G. بسم الله الرحمن الرحيم
بقضائى ويصبر G. ومن G. لى G. لا اله

1 Jusqu'ici à l'encre rouge. 2 Sic. 3 Depuis بسم les caractères sont traversés en tous sens par des lignes droites ou courbes, tracées avec une encre plus pâle que celle du ms. 4 Sic. 5 Cette ligne a été également effacée.

1) Qu'on se remette en mémoire l'assertion de Moqaddassi à ce sujet (p. 238 A, éd. de Goeje): ces mystiques se servaient en effet du Coran comme d'un canevas, sur lequel ils brodaient leurs symboles.

عَلَى بِلَاسِيٍّ^a فَلْيَطْلُبْ^b رَبًّا سِوَايَ^c وَمَنْ أَصْبَحَ^d حَزِينًا عَلَيِ الدُّنْيَا فَكَأَنَّهَا^e
 سَاخَطًا عَلَيَّ^f وَمَنْ أَجَلَ غَنِيًّا ذَهَبَ ثَلَاثًا¹ دِينَهُ وَمَنْ لَطَمَ وَجْهَهُ عَلَيِ الْمَيْتِ فَأَنَّمَا²
 أَخَذَ³ رَمْحًا يِقَاتِلُ بِهِ رَبَّهُ⁴ وَمَنْ لَمْ يَكُنْ كُلَّ يَوْمٍ فِي زِيَادَةٍ مِنْ دِينِهِ فَهُوَ فِي
 نَقْصَانٍ كَأَنَّ الْمَوْتَ خَيْرًا لَهُ⁵ ، الصَّحِيفَةُ⁶ الثَّانِيَّةُ يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى⁷ يَا ابْنَ آدَمَ
 مَنْ قَنَعَ اسْتَفْنَى وَمَنْ تَرَكَ الْحَسَدَ اسْتَرَجَعَ وَمَنْ تَرَكَ الْحَرَامَ بَخَّلَصَ دِينَهُ⁸
 وَتَوَفَّرَتْ حَسَنَاتُهُ أَوْحَى اللَّهُ إِلَى الدُّنْيَا يَا دُنْيَا احْرَمِي⁹ الْحَرِيصَ وَاتَّبِعِي الزَّاهِدَ

a) G. فليعبد b) G. بلائسى ولم يشكر نعمائسى ولم يقنع ببعائسى c) G. ajoute: اصبح d) G. ajoute: ويخرج [من] ارضى وسائسى e) Au l. على من شكا مصيبة نزلت به الى غيره G. lit.: على de فقد شكاني ومن دخل على غنى [و] تواضع له لاجل غناه ومن كسر عودًا على قبر: puis il a: يقانلنى به G. ذهب فالوشاء دينه ميت فكانها هدم باب كهبنى بيده ومن لم يبال من اين يا كل فلم يبال الله من اى باب ادخله فى جهنم من لم يكن له زيادة فى دينه فهو فى ومن عمل بها علم اورثه الله علم ما لم نقصانه Puis encore: فالموت خير له g) Sour. A chez G., p. 84. h) G. a au lieu de ces mots: بسم الله الرحمن الرحيم , et de même pour toutes les sourates. i) G. اجتنب j) G. خلص لله فى دينه. Puis, au l. du reste du chap., G. a: ومن ترك الغيبة ظهرت محبته ومن اعتزل عن الناس سلم ومن قل كلامه كمل عقله ومن رضى بالقليل اتقى بالله ، يا ابن ادم انت بها تعلم لا تعمل فكيف تطلب ما لم تعلم ، يا ابن ادم اذا قضيت عمرك فى طلب الدنيا فمتى تطلب الجنة ، يا ابن ادم اعلم انك ميت غدا وتجمع كانك مخلد ابدا ، يا ابن ادم اتى قلت للدنيا يا دنيا اجرمى الحريص عليك واعطى الزاهد فيك وكونى حلوة فى اعين الناظرين اليك والراغبين فيك

1 Au l. de ثلثا 2 Au l. da اخذ 3 Ce titre ainsi que les autres à l'encore rouge. 4 Ms. احرم

فيك واستخدمى الحريص عليك واخدمى الزاهد فيك ، الصحيفة الثالث^a
 يقول الله تعال من أصبح على الدنيا حزينا لم يردده من الله الا بعدا^b
 يا ابن ادم اذا لم تقنع برزقك ما الزم الله قلبك الا املا لا تقنع
 ابدا^c يا ابن ادم كل [يوم]^d تغرب عليك شمسك ينقص من عمرك وانت
 لا تدري^e وتوفى^f كل || يوم برزقك^g وانت لا تحمد فلا بالقليل؛ تقنع ولا^(75^b)
 بالكثير^h تشبعⁱ تاكل رزقي وتعصيتي وتدعوني^j استجب^k لك خيرى
 اليك^l نازل وشرك^m الى صاعد فنعم المولىⁿ انا^o وبئس^p العبد انت^q اما
 تخاف من مكربى^r وخصبى^s

الصحيفة الرابع

يا ابن ادم الى متى تطلب التوبه وتسرف الاوقات ان اعطيت لم تقنع

وفي^a G. ajoute: c) Sour. 9 chez G., p. 85. b) G. حريصا على الدنيا. d) Depuis f manque chez G. e) A partir d'ici, G. a une autre leçon: والزم الله قلبه مما لا ينقطع عنه ابدا وشغلا. f) Ce mot avec les 2 précédents manquent chez G. g) G. ويوتى. h) G. رزقك. i) G. يا ابن آدم ما من يوم: k) Ici G. ajoute: ولا فى قليل . . . فى كثير. G. j) جديد الا ويأتيك من عندي رزقك وما من ليلة جديدة الا وتأتيني فاستجب. G. m) وانت تدعوني. G. n) ملائكتي. من عندك بعمل قبيح ، التي. G. ajoute: r) وشتر. G. q) لك. G. ajoute: p) المولا. G. o) لك. G. n) نسألنى فاعطيك واستر عليك سيئة بعد سيئة: puis il continue de la sorte: وفضيحة بعد فضيحة واستحي (cf. plus haut, Cons. rév. à Abraham p. 18 note a) منك وانت لا تستحي منى وتنساني وتذكر غيرى وتخاف الناس وتامننى Sour. 10, p. 86. e) Tout ce commencement est remplacé chez G. par: بسم الله الرحمن الرحيم يا ابن آدم لا تكن ممن يقصر التوبة بطول الأمل وترجو الآخرة بغير عمل تقول قول الزاهدين وتعمل عمل المناقنين

1 Ms. يردد 2 Omis dans le ms. 3 Cf. Sénèque, Lettres à Lucilius, 1: «In hoc enim fallimur quod mortem prospicimus: magna pars ejus jam praeterit; quidquid actatis retro est mors tenet».

وإن أُبليت^a لم تُصبر تأمر بالخير ولا^b تفعله وتنهى عن الشر وتفعله^c ما
من يوم جديد إلا والأرض تقول لك^d يا ابن آدم تمشي على ظهري
ومصبرك في بطني ونضحك على ظهري^e وغدا يا كلك^f الدود في بطني
(76^a) ويناديك^g القبر^h اناⁱ بيت^j || المسائله^k وبيت الوحده وبيت الوحشه
فاعبرني ولا تخبرني ، الصحيفه الخامس^l يقول الله يا ابن آدم ما خلقتكم
لاستكثر بكم عن^m قلةⁿ بل خلقتكم لتعبدوني^o وتشكروا لي^p ونسبحوني بكرة
واعيلا^q يا ابن ادم تدين^r تدان^s وكما^t تزرع^u تحصد^v ،

الصحيفه السادس

a) G. مَتَّعْت b) G. ولم c) G. ولم تَنْتَه عنه ، après quoi il ajoute:
وتحسب الصالحين ولست منهم وتبغض الذنبيين وانت منهم تقول ما
d) G. لم تفعل وتفعل ما لم تؤمنه وتستوفى ولا توفي ، يا ابن ادم
وتبكي في بطني وتفرح على ظهري e) G. ajoute: تخاطبك في قولها وتقول
وغدرا يا كلك^f Au l. de r) و تحزن في بطني وتاكل الشهوات على ظهري
يا ابن آدم G.: ويا كلك^g omis chez G. h) Ce passage se lit. chez G.:
انا بيت الوحده وانا بيت الوحشه وانا بيت الظلمه وانا بيت المسات
Il est préférable de lire
منⁱ G. Sour. 11 p. 86. j) G. cf. G. p. 239 n. 3. k) Sour. 11 p. 86. l)
ولا انس بكم من وحشه ولا استعينكم على امر^m G. ajoute: طويلاⁿ G. ajoute: عجرت عنه ولا لجلب نفع ولا دفع مضرة
ولو ان اولكم واخركم^o G. ajoute: وتشكروني شكرا^p G. o)
وظاهرکم وباطنکم وجبتکم ومبتنکم وصغيرکم وكبيرکم وحرکم وعبدکم وانسکم
وجنتکم اجتمعوا على طاعتي ما يزيد ذلك في ملكي مثقال ذرة وكذلك
معصيتكم ما تنقص ذلك في ملكي مثقال ذرة ومن جاهد فاننا يجاهد
كما تعمل^q Au l. de ces 5 mots G. a: لنفسه ان الله لغني عن العالين
Notre leçon est une réminiscence de l'Év. selon St. Matthieu, VI 2.
r) Sour. 12 p. 87.

قال الله تعالى " يا عبادة الدراهم والدنانير^a ما خلقت لكم الدنانير
والدراهم إلا لتاكلوا منها^b رزقي وتلبسوا منها^c ثيابي وتقدسوا^d فيها
اسابئي^e وتشكروا^f فيها نعمائي ونجعلوها عوناً على طاعتي وطريقاً الى جنتي
وهرباً من نارى^g فاخذتم^h الدنياⁱ وتقويتم بها^j على معصيتي^m فلاⁿ انتم^o (76^b)
اخيار^p ولا ابرار^q يا عبادة الدنيا واقوالها^r مثلكم^s كمثل القبور^t ظاهرها
مليح^u وباطنها قبيح^v تتحجبون^w اليهم^x وتقبلون^y على^z بقلوبكم القاسية
وافعالكم الغبيضة^{aa} ، الصحيفة السابع^{aa} يا ابن ادم لكلمك قال^{bb} إلا من
هديته^{bb} وكلكم مريض إلا من شفيته^{bb} وكلكم فقير إلا من اغنيته^{cc} وكلكم
هالك إلا من انجيته^{dd} وكلكم مسى إلا من عصته فتوبوا الى الله^{ee} ولا
تهتكوا استادكم^{ff} عند من لا يخفى عليه اسراركم^{ff}

ولدنانير G. c) G. ajoute: الدنيا b) G. ajoute: هذه c) G. ajoute: واثى ما d) G. ajoute: فيها e) G. ajoute: لي
لي G. g) G. ajoute: [وأمسوا] h) omis chez G. i) Depuis h tout le passage est remplacé chez G. par: j) G. ajoute: [وأمسوا]
واخذتم G. k) عملاً زكياً فيها ، فاخذتم فيها كتابي فجعلتموه تحت اقدامكم
فجعلتموها فوق رؤسكم وزخرفتم بيوتكم وخربتم بيوتى G. a: الدنيا. l) Après
m) Tout depuis l manque chez G. n) G. ولا o) G. a la leçon qu'il
corrige en احراز p) G. بل انتم q) G. وجماع اموالها r) G. مثلكم s) G. هكذا تصاحون لناس ثم
تبعدون G. u) G. ajoute: ملجأ v) G. ajoute: الجصصة يرى w) G. تحجبون x) G. بالسنتكم الحلوة وافعالكم الجميلة
y) G. عنى z) G. الخبيثة ; puis vient encore tout un paragraphe. aa) Sour. 13
p. 88. La premiere partie de la sourate ne se trouve pas dans notre ms.
bb) G. اهديته . . . اشفينه cc) Ces 5 mots manquent chez G. dd) GG. نجيته
ee) G. الى , après quoi G. ajoute: ارحكم ff) G. استاركم

1 Ms. وتقدسوا 2 Au l. de فاخذتم 3 Sic. 4 Cf. Ép. d'Abraham f. 70^a.

الصَّحِيفَةُ الثَّامِنُ

يا ابن آدم لا تلعنوا الخلقين فترجع اللعنة عليكم^a يا ابن آدم تشرب
 (77^a) الماء عذباً¹ ولا نحمد || وناكل الطعام¹ ولا نشكر ويخرج عنك الأذى سهلاً
 وانت غافل وتنال نفع ذلك وانت لاه ولا تخاف من غضب الرحمن يا ابن
 آدم انتم^e تشهدون^d انكم عبيد الله ثم^e تعصونه وتزعمون ان الموت² حق
 وانتم^e تكفرونه^e

الصَّحِيفَةُ التَّاسِعُ

يا ابن آدم انتم لا تحسنون الا لمن احسن اليكم ولا تصلون الا لمن وصلكم
 فليس لاحد ابداً فضل على احد وانا بكم خير علم

الصَّحِيفَةُ العَاشِرُ

a) Cette 1e phrase ouvre la Sour. 14 p. 88; le reste est tout à peut différent.
 b) Toute cette dernière partie depuis يا ابن forme la fin de la Sour. 14 p. 91.
 c) G. كيف d) G. تشهدون e) G. ajoute: انتم f) G. تزعمون
 تقولون بالاستكم ما ليس g) G. ajoute: ل h) G. كارهون, après quoi G. a:
 في فلوبكم ونحسبونه هيناً وهو عند الله عظيم i) La Sour. 10, p. 90, iden-
 tique dans le fond, est conçue dans des termes un peu différents: يا ايها الناس
 قد جاءتكم موعظة ربكم الاية فلن تحسنوا الا لمن يحسن اليك ولا
 تصلوا الا لمن واصلكم ووصل اليكم ولا تكلموا الا لمن كلمكم ولا تطعموا الا
 لمن اطعمكم ولا تكرموا الا لمن اكرمكم فليس لاحد على احد فضل ابداً
 اتما المؤمنون الذين آمنوا بالله ورسوله الذين يحسنون الى من اساء اليهم
 ويواصلون الى من قطعهم ويطعمون الى من حرمهم ويتقون الى من خانهم
 ويكلمون الى من هاجر اليهم ويكرمون الى من اهانهم واتى عليهم بذات
 الصدور k) Sour. 14 p. 90.

1 Au l. de عذبا 2 Sic. 3 Au l. de التاسع 4 Ms. لاحدا; notre
 correction s'appuie sur G., v. note e) de cette même page.

الصَّحِيفَةُ الثَّلَاثُ عَشْرَةَ

يا ابن آدم كمن^{1b} سراج¹ قد اطفاه² الرجح³ وكم⁴ من عابد افسده⁵ العجب⁶
 وكم من غنى⁷ قد افسده⁸ الصحة⁹ وكم من عالم قد افسده¹⁰ || علمه فوعزتي^(78b)
 وحلائي لولا المشايخ والاطفال ما انزلت عليكم قطرة من السماء ولا نباتا
 من الأرض واصبتكم العذاب¹¹ صبا¹²،

الصَّحِيفَةُ الرَّابِعُ عَشْرَةَ

يا ابن آدم الزم دينك فان دينك لحمك ودمك وجعله¹³ حلالا فان اصاحت
 عملك صالح لحمك ودمك فان الجنة لا يدخلها حرام وما ربكم بظلام¹⁴ للعبيد

الصَّحِيفَةُ الْخَامِسُ عَشْرَةَ

يا ابن آدم أنت في دم¹⁵ عبرك منذ¹⁶ يوم¹⁷ خرجت من بطن امك¹⁸ يا
 ابن ادم انما¹⁹ مثلكم²⁰ في الدنيا وخلافتها²¹ كمثل الدباب²² في العسل

a) Sour. 19 p. 92. b) G. كم من c) G. طفته d) A partir d'ici divergence; G. من غنى قد افسده غناه وكم من عابد افسده الحسب. G. وكم من فقير افسده الفقر وكم من صحيح افسدته الجافية وكم من عالم افسده العلم وكم من مستدرج بالاحسان اليه وكم من مغبون بتحسين القول فيه وكم من هالك بالشر عليه وكم من مغرور بدوام عافيته
 Ensuite vient le passage correspondant à la fin de la Xe sahyfah. e) Le sens s'en retrouve av. qq. expressions dans la Sour. 20, p. 93. f) 2e partie de la Sour. 21, p. 95.

g) Ces 3 mots sont remplacés chez G. par: **نَعَمَ إِلَى لَأَنَّكَ تَنْقُصُ مِنْ**
 h) G. من i) G. ajoute: **وقد نُؤَكِّدُ مِنْ قَبْرِكَ حَتَّى نَدْخُلَهُ** j) G. **مثلك**
 m) Manque chez G. n) G. ajoute: **تقع**

1 Sic. Au l. de **كم من سراج** 2 Sic. 3 Au l. de **العذاب** 4 Sic;
 au l. de **بظلام**; Kor. XLI, 46, verset cité Sour. 1, p. 78, et fin de la Sour. 20, p. 94.
 5 Au l. de **منذ** 6 Sic. 7 Ms. **وخلافتها** 8 Au l. de **الدباب**

(79^a) كلما لمط هلك^e فلا تكن كالحطب^b || تحرق^c نفسه لمنافع الناس^d،

الصحيفة السادس عشر^e

يا ابن آدم أعمل بما امرتك به وانه عما نهيتك^f اجعلك^g حيا¹ لا تموت ابدا². يا ابن آدم اذا كان قولك مليحا³ وعملك قبيحا⁴ فانت رئيس⁵ المنافقين وان كان ظاهرك حسنا⁶ وباطنك قبيحا⁷ فانت اهلك⁸ الهالكين⁹ يا ابن آدم لا يدخل جنتي الا¹⁰ من³ نواضع لعظمتي وقطع نهاره بذكرى³،

الصحيفة السابع عشر^m

يا ابن آدمⁿ تشكوى وليس مثلي^o يشكى^o وتنساني^p وليس مثلي^q يستوجب^q ذلك^r الى^r منى تكفر نعمتي^r ولست بظلام^s للعبيد^s || والى منى تجفوني ولم اجفك^t والى منى تجعلني وليس لك غيري^u الك^v طبيب^v غيري

- a) Ces 3 mots sont remplacés chez G. par: **تاكل منه فتموت فيه وكذلك** b) G. ajoute: **الذى** c) G. **يحرق**
 d) G. Ces 2 mots sont remplacés chez G. par: **في النار والنفع الى غيره**
 e) Sour. ٢٢, p. 95. f) G. ajoute: **عنه** g) G. ajoute: **مثلي** h) G. ajoute:
من i) G. **خبثا** j) G. **راس** k) **واذا اردت فقلب لشيء كن فيكون**
 l) A partir d'ici divergence entre G. et notre ms. m) Sour. ٢٣, p. 96. n) G.
 ajoute: **الى كم** o) G. ajoute: **ان** p) G. **اليه والى منى تنساني** q) Au
 lieu de ces 2 mots, G. a: **ولم** r) G. **استوجب** s) G. ajoute: **منك** t) G. **والى**
 u) G. a **نبي** au lieu de **نعمتي**, puis intercale: **وليس لك رب سواى** v) G.
 transporte ici: **والى منى تجمد ربوبيتى وليس لك رب سواى** puis il ajoute:
والى منى تستخف بكتابى وتستوجب عذابى ولم الكلفك ما لا تطبيق
 w) Voyez plus haut note v. x) G. **واذ الغاك** y) G. **الطبيب**

1 Ms. حيا 2 Sic. 3 Cf. Ép. d'Abbr., p. 69^b. 4 Sic. 5 Sic.

وهل يشفيك^a إلا دوائى وإلى متى تجفونى^b وتسخط^c بقضائى^d وهو خير
لك^e وتقول^f فعل بنا دهرنا^g ورمى بنا^h كذا¹ وكذا¹ وتنسانى يا ابن آدم
إذا² وجد^k أحدكم^l قوت^m ثلاثⁿ أيام^o ولم يشكر فقد استخف بنعمتى ومن^p
منع الزكوة من ماله فقد استخف بكنابى^q

الصَّحِيفَةُ الثَّامِنُ عَشْرُ^r

يا ابن آدم أصبر وتواضع^s ارفعك واشكرنى ازيدك^t واستغفر لى^u استغفر^v
لك^w وصل رحمك^x ازيد^y عمرك^z وأطلب منى العافية^{aa} || بطول الصمت^(80a)
واعلم ان^{ab} السلامة فى الوحده والخلاص فى الورع والزهد فى التوبه²
واعبادته فى العلم^{aa} والغناء^{bb} فى القناعه^{cc}

الصَّحِيفَةُ التَّاسِعُ عَشْرُ^{ad}

a) Au lieu de ces 3 mots G.: فمن يشفيك من دولى b) Le passage depuis
a est remplacé chez G. par: فقد شكوتنى c) G. وسخطت d) G. قضائى
e) Ces 3 mots sont remplacées chez G. par: الهواء G. فقلت G. فيك
f) Ces 3 mots sont remplacées chez G. par: كذا وكذا والزمان g) G. intercale ici tout en
passage et ne coïncide avec notre version qu'à partir de إذا h) G. وإذا k) G.
l) G. واحدكم m) G. قوتاً فوق n) G. ثلاثة o) Après أيام G. a:
قال انا بشر ولست نجيباً فقد حمد نعمتى p) A partir d'ici, identité des 2
textes, mais G. allonge la sourate. q) Sourate ٢٢٤, p. 97. r) G. وتواضع
s) G. وادعنى استجب t) G. اجزى u) G. اغفر v) G. ازيدك w) G. وصل
x) G. اطلب منى العافية y) G. اطلب منى العافية z) G. اطلب منى العافية
aa) Au lieu de ces 2 mots, G. a: لان فيه avec la remarque qu'il manque sans doute un mot. ab) A lieu de ces 2 mots, G. a:
مع صولك الجوع فى الكف عن الحرام مع صيانة لشبع bb) G. والغنى cc) G. a encore un paragraphe assez court. dd) Sourate ٢٥, p. 97.

1 Au l. de كذا 2 Au lieu de التوبه 3 Au lieu de التاسع

«أيها الناس لا عدّة^d كالندبير ولا ورع كالکف عن الأذى^e ولا حسب^e
ارفع من الأدب^f ولا شفيع كالثوبه^g ولا عبادة^g كالعلم ولا صلاة^h كالخشبة^h
ولا سعادة^h كالنوفيق ولا زينⁱ كالعقلⁱ ولا شقاوه^j كالجهل يا ابن آدم بعافيتي
قويت^k على طاعتي وبتوفيقى^k أدبت^k فرايضى وبرزقى قويت على
معصيتي^m وفى فضلى عشت وفى فضلىⁿ تقلبتⁿ وبعافيتي^o تجملت^o وانت
تنسانى وتذكر^o || غبرى ولا تشكرنى^o»

(80^b)

الصّحيفة العشرون

يا ابن آدم الموت يكشف اسرارك ولقيامه تنبى اخبارك والكتاب يهتك
اسرارك فاذا اتيت دنبا^a صغيرا فلا تنظر الى صغره ولكن انظر الى من
عصيت واذا رزقت رزقا قليلا فلا تنظر الى قلته ولكن انظر الى من
رزقك اياه وهل سالتهم العلماء عن آمن دينكم فانى لا انظر الى صوركم
ولكن انظر الى قلوبكم فارضونى بهذه النخال عنكم^a

الصّحيفة الحادى والعشرون

يقول الله تعالى انظر الى نفسك والى جميع خلقى فان^b وجدت احدا
اعز عليك من نفسك فأصرف كرامتك اليه والّا^c || فاکرم نفسك بالتوبه^c

(81^a)

a) G. commence par: يا ايها b) G. عيش c) G. الاحترام d) G. حسن
e) G. الاداب f) G. صلوات g) G. اعانة h) G. من العقل i) G. قرين ازين j) Ici divergence entre les textes, G. est plus complet. Les textes coincident de
nouveau à partir de يا ابن k) G. قيمت l) G. رميت m) G. interpole
encore quelques phrases. Cf. Ép. d'Abr. 69^a. n) G. وفى o) G. عافيتى
p) G. ولا تشكرنى^o فلم لا تؤدى شكرى^o, puis il ajoute: تجملت^o, de la fin.

1 Au l. de الاذى 2 Au l. de كالثوبه 3 Sic. 4 Au l. de أدبت
5 Ms. كخشبة 6 Au l. de دنبا 7 Au l. de فان — Cf. Ép. d'Abr.; f. 70^a.

والعمل الصالح وانتقوا الله قبل يوم الواقعة¹ ويوم التغابن² ويوم الحاقة³
ويوم الصبحة⁴ يوماً عبوساً قمطريراً⁴ ويوم الدمدمة ويوم الزلزلة انتقوا الله
من عول مواقع الجبال وغلول الأنكال⁵ وإذا شابت من هولها الولدان⁶
ولا تكونوا كالذين قالوا سمعنا وهم لا يسمعون⁷ ،

الصحيفة الثاني⁸ والعشرون

يا موسى انا الملك الديان ليس بيني وبينك ترجمان بشر أكل الربا⁹
وعاق والديه بغضب الرجحان يا ابن آدم اذا وجدت قسوة في قلبك
وسقياً في بدنك وحرماناً في رزقك ونقيصة في مالك فأعلم تكلمت
فيما لا يعينك أمره¹⁰ يا ابن آدم لسانك اسرك ان اطلقته أكلك¹¹ ، (81^b)

الصحيفة الثالث والعشرون

يا ابن آدم ان الشيطان لكم عدو مبين اعملوا اليوم تحشرون فيه الى
الله افواجاً¹² وتصفون بين يدي صفا صفا وتسئلون عما عملتم سرا وجهراً يوم
يساق المتقون الى الجنة وفداً ولجرمون الى جهنم ورداً¹³ فكفى لكم هذا
عدواً ووعيداً اننى انا الله لا شبيه لى ولا سلطان كسلطاني فمن فطر في
عوني صابماً فطرته بانواع الكرامات والمقصود فاقصدوني والمعطى فاشكروني
والمعبود فاعبدوني فاحذروني¹⁴ ،

الصحيفة الرابع والعشرون

|| يا ابن آدم اذا كان الله تكفل لك بالرزق فاهتمامك فصول واذا كان
الخلق من الله حقاً فالبخل لما ذا واذا كان ابليس عدو¹⁵ الله فطاعته لما ذا
فلا تأسوا على ما فاتكم ولا تفردوا بما آتاكم ان الله لا يحب من كان
مختالاً فخوراً ،

1 D'après Kor. LXIX, 15. 2 Kor. LXIV, 9 3 Kor. LXIX, 1, 2, 3.
4 Kor. LIV, 15 et LXXVI, 10. 5 D'après Kor. LXXII, 12. 6 D'après Kor.
LXXIII, 17. 7 Kor. VIII, 21. 8 Au l. de الثاني 9 D'après Kor. II, 276
et III, 121. 10 Cf. Ép. d'Abraham, 69^b. 11 Vieux proverbe arabe, cf. كتلب
الموشى, éd. Brunnow, Leide 1886, p. 4, l. 5—7; v. aussi Freytag, Arabum Pro-
verbia III 1, Bonn 1848, p. 476, № 2863 (d'après Asselin). 12 D'après Kor. LXXIX, 18.
13 D'après Kor. XIX, 88 et 89. 14 Au l. de فاحذروني 15 Au l. de عدو.

الصحيفة الخامسة والعشرون

يا ابن آدم اكثروا بالزاد فان الطريق بعيد وجددوا السفينة فان البحر غيىق واخلصوا العمل فان الناقد يصير ابعد من النار يبغض الفجار وحب الأبرار فان الله لا يضع أجر المحسنين² ،

الصحيفة السادسة والعشرون

يا ابن آدم كم تعصوني وانتم تخافون من حر الشمس والرمضا وجهنم (82^b) لها سبع طبقات يأكل بعضها بعضاً يا ابن آدم ما هذه النيران الآ لكل عاق لوالديه ولكل بخيل ونمام ومرائى ومانع الزكوة وزانى وآكل الرباء وشارب الخمر وظالم اليتيم³ والأجير والغادر وجامع الحرام وناسى القرآن وفاجر ومودى الجيران الآ من ناب وعمل عملاً صالحاً فأوليك⁴، يبدل الله شيئاً تهتم حسنات وكان الله غفوراً رحيماً ،

الصحيفة السابعة والعشرون

يا ايها الناس كيف رغبتم فى الدنيا فانها فانية ونعيمها زائل وحياتها منقطعة || واثمها باق⁵ فان عندى المطيعين جنان⁶ لها ثمان ابواب⁷ وفيها سندس واستبرق وخور وغللمان وفيها اربعة انهار لبن وخر وغسل وماء⁸ فمن طلب رضائى و اراد كرامتى فليتقرب الى ويهين بالدنيا ويقنع بالقليل من الرزق ،

الصحيفة الثامنة والعشرون

يا ايها الناس أعلموا ان⁹ مثل العلم بلا عمل كمثل الشجرة بلا ثمر

a) Sour. ٢٨, p. 75. b) Ces 2 mots manquent chez G. c) G. الجنان

d) G.: ابوابها الثمانية; à partir d'ici chez G. description du paradis plus étendue et plus dirigée que dans notre ms. e) صحيفة التلاوة, p. 77. f) Au l. de cela, G. cite le commencement de Kor. III, 97. g) Ces deux mots sont remplacés chez G. par : واثمها

h) Au l. de العلم بلا عمل كمثل الشجرة بلا ثمر

1 Au l. de الناقد 2 Cor. IX, 121; ٢١, 157, cité aussi dans l'Ép. c Abraham.

3 Au l. de اليتيم 4 Ms. فأوليك 5 Ms. وماء

ومثل العلم بلا عمل كمثل^a القوس بلا وتر¹ ومثل² الصلوة^b بلا زكوة كمثل
الجنة^c بلا روج ومثل العمل بلا توبة كمثل البنيان بلا أساس^d فلا تأمنوا
مكر^e الله^e ،

(88^b)

الصحيفة التاسع⁴ والعشرون⁵

يا ابن آدم المال مالى⁶ وانتم⁷ عبدي⁸ وليس⁹ لك من مالى⁸ ما اكلت
فانيت وما لبست¹⁰ فابليت وما¹¹ تصدقت¹² فامضيت¹³ ، وما ادخرت¹⁴
فحظك منه¹⁵ المقت¹⁶ ،

الصحيفة الثلثون¹⁷

يا ابن آدم¹⁸ اخرج¹⁹ حب الدنيا عن قلبك فاني لا اجمع بين حبى وحب
الدنيا فى قلب واحد ابدًا²⁰ يا ابن ادم²¹ استغفر الله فان الاستغفار مع
الأضرار²² توبة²³ الكذابين وما ربكم²⁴ بظلام للعبيد²⁵ ،

الصحيفة الحادى والثلاثون

(84^a)

يقول الله يا ابن آدم اجلك²⁶ يضحك من || املك وقضائى يضحك من
حذرك²⁷ وتقديرى يضحك من تدبيرك وقسى يضحك من حرصك فاجل
الطلب واستسلم لقضائى وقدرى فرزقك مقسوم يا ابن ادم من قصدى

a) G. est beaucoup plus prolixe en comparaisons. b) G. الصدقة c) G.
النفخة بلا نار. d) G. a la transcription exacte de Kor. VII, 97.
f) Sour. ٢٩, p. 76. g) G. الملك ملكى h) G. وانت i) G. عبدي
j) G. وما k) G. ولبست l) G. ajoute: الآ m) G. فابقيت او n) A partir
d'ici, divergence complète. o) Sour. ١, p. 78. p) La phrase est autrement con-
struite chez G.: بقدر ما يبيل قلبك الى الدنيا اخرج محبتي من قلبك
q) G. intercale ici tout un morceau. r) Entre ces 3 mots et le mot suivant, il y
a plusieurs lignes chez G. s) G. ولا تستغفر. t) G. a, comme le Koran, ربك

1 Au l. de وتر 2 Au l. de ومثل 3 Ce mot a été raturé avec soin.

4 Au l. de التاسع 5 Au l. de ادخرت 6 Ms. الأضرار 7 Sic. 8 Au
l. de حذرك

عرفنى ومن عرفنى فقد ارادنى ان الذين يصدون عن سبيل الله لهم
عذاب¹ شديد² ،

الصحيفة الثانية وثلاثون^a

يا ابن آدم ملايكتى يعاقبون^b الليل والنهار يكتبون^c ما تقول وتفعل^d
والأرض تشهد عليك فكفى بالله شهيداً^e فهو مطلع عليك وهو أعلم
بخطرات^f قلبك^g فمن صفا عيشه صفا دينه^h ،

الصحيفة الثالثة وثلاثونⁱ

(84^b)

يا ابن آدم لا تفرح بالدينيا^j فليس انت بخلد^k واصبر على طاعة الله^l
ولا تجزع من الفقر فليس هو^m عليك حتمⁿ ولا تقنط^o من رحمة الله واترك
الدين^p ولا تفرح بالغناء فانه^q عزيز^r في الديناء دليل^s في الآخرة^t واذا^u
كان الغالب على قلب^v عبدي الاشتغال بالآخرة^w استخدمت له عبادي^x
وملائت قلبه غنى وبدنه راحة^y ،

الصحيفة الرابعة والثلاثون^z

ليكتبوا عليك^c عليك بتعاقب^b a) Sour. ٢, p. 79.

d) G. ajoute: السماء تشهد عليك بما رأت منك^d e) Ces 3 mots (cf. Kor. IV, 45) manquent dans G., qui a une tout autre leçon. f) G. وتقول انا^f g) Ces 3 mots sont remplacées chez G. par: ونهى قطرات^g h) Ici G. a toute une série de phrases qui manquent dans notre ms.; la fin du chapitre est identique.

i) Sour. ٣, p. 79. j) G. بالغنى^j k) G. فليست بهتحلل ابداً^k l) Ces 4 mots manquent chez G. m) Ce mot manquent chez G. n) G. بمحتمⁿ o) A partir d'ici divergence complète. p) Les textes coïncident à partir d'ici; G. فان^p

q) G. الغنى^q r) G. a ici tout un long passage qui manque dans notre ms.; puis: يا موسى بن عمران^r et la fin de notre chapitre. s) G. اذا^s t) Ce mot manque chez G. u) G. في الدنيا عن الآخرة^u v) Ces 3 mots sont remplacés chez G. par d'autres phrases; la fin est identique dans les 2 versions.

w) Ces 3 mots sont remplacés chez G. par d'autres phrases; la fin est identique dans les 2 versions. x) La Sour. ١٤, p. 80, rappelle de loin ce chap. XXXIV; v. aussi Sour. ٣, p. 88.

1 Au l. de عذاب¹ 2 Au l. de الزنب² 3 Au l. de دليل³

يقول الله صبرك على قليل من المعصية ايسر عليك من صبرك على كثير
من عذاب¹ جهنم يا ابن ادم عليك بالثقة فيما || ضمنت لك قبل ان (85^a)
اطعم رزقك لغيرك وازهد في الدنيا تخلص من العقاب قبل ان تغنى
حسناتك واعمر قلبك بذكر الآخرة فليس لك مسكن غير القبور²

الصحيفة الخامسة والثلاثون³

يقول الله عز وجل من طلب السعة بعمله كان كمن ينقل المال على ظهره
الى الجبل يناله التعب⁴ يا ابن آدم أعلم انى لم اقبل من العمل اذا
كان خالصا لوجهي فطوبى للمتخلصين⁵ يا ابن آدم اذا رأيت القمر مقبلا
فقل مرحبا يا شعار الصالحين واذا رأيت الغنى مقبلا فقل دنوب⁶ عملت (85^b)
عقوبته يا ابن ادم المال مالى وانت⁴ || عبدى والضيف رسولى اليك فاذا
منعت مالى عن رسولى اما تخشى ان اسلب نعمتك الرزقى والشكر
لك ونفعا عايد اليك⁵

الصحيفة السادسة والثلاثون

يا ابن آدم اخذمنى فانى أحب من خدمنى واستخدم له عبادى فانك لا
تدرى قدر ما عصيتنى فيما مضى من غيرك ولا قدر ما تعصيتنى فيما
بقى منه فلا تنسا ذكرى فانك عبد⁶ دليل⁶ وانا رب⁶ جليل يا موسى قل
الحق من ربكم فمن شاء فليؤمن ومن شاء فليكفر⁶

الصحيفة السابعة والثلاثون

|| يقول الله عز وجل يا ابن آدم انك اصبحت بين نعمتين لا تدري ايها (86^a)

a) La Sour. O, p. 81, a en partie les mêmes idées, les mêmes images, les mêmes expressions, mais présente néanmoins une version totalement différente; p. ex.:
البال على au l. de كمثل من ينقل الماء فى المنخل من السهل الى الجبل
ظوره الى الجبل b) Depuis الشعب, notre ms. présente une idée étrangère
à G. c) Tout ceci se retrouve dans G., qui n'a pas la fin du morceau et termine autrement.

1 Au l. de عذاب 2 Au l. de التعب 3 Au l. de ذنوب 4 V. chap. XXIX.
5 Au l. de ذليل 6 Kor. XVIII, 28.

اعظم عندك ذنوبك¹ المستورة لو علم الناس منك ما اعلمه ما سلموا
عليك فأحمدني وأعرف قدر نعمتي واخضع عليك وتزود للسفر²

الصحيفة الثامن والثلاثون

يا ابن ادم انا الله لا آله الا انا فاعبدوني واشكروا³ لي ولا تكفرون
يا ابن ادم من عاد لي وليا فقد بارزني اشد غضبي على من ظلم
ليس له ناصر غيري من رضى بما قست له باركت له واته الدنيا
وان كان لا يريدھا⁴

الصحيفة التاسع والثلاثون

(86^h) يقول الله يا ابن آدم ضع يدك على صدرك⁵ || فيها احبته لنفسك فأحبه
لغيرك جسرك ضعيف ولسانك خفي وقلبك جبار يا ابن آدم غايتك
الموت فاعمل له قبل ان ياتيك يا ابن آدم لا تحلف بي كاذبا فمن حلف
بي كاذبا ادخلته النار يا ابن آدم رضيت منك بالعمل القليل وانت ما
ترضى بالرزق الكثير يا ابن آدم اذا اردت رحمتي فالزم طاعتي وان
خشيت عذابي فأحذر⁵ عن معصيتي

الصحيفة الأربعون

يا ابن آدم افعل الخير فانه مفتاح الجنة ويقود اليها واجتنب الشر فانه
(87^a) مفتاح النار ويقود اليها يا ابن آدم لو تعلمون⁵ || البهائم ما تعلمون من
الموت لامتنعوا من الأكل

والشرب حتى يبوت جوعا وعطشا يا ابن

آدم لا تغتر بشبابك فكم من شاب سبقكم⁵

الى الموت يا ابن ادم من كان مهموما فانا

الذي فرجت عنه همه ومن كان مستغفرا

فانا الذي اغفر له ومن كان عاريا فانا

1 Au l. de ذنوبك 2 Au l. de واشكروا 3 Au l. de التاسع 4 Au l. de
فأحذر 5 Ms. سبقكم

الذي كسوته ومن كان خائفاً فانا الذي
 أمن خوفه ومن كان جايحاً فانا الذي
 اشبعته ومن تجبر على الفقراء اذلته
 ومن بنا بقوة الفقراء اعقت
 بناءه للخراب
 واسكنته
 النار
 م

Notre ms. forme un volume Gr. in — 12 (13 lignes à la page); beau et fort papier marqué de 3 croissants¹⁾ superposés, encre noire, reliure orientale en maroquin rouge à dos noir avec rosace imprimée au fer chaud. Le timbre de l'Institut Oriental est appliqué sur le 1er et 87e f.

Au dos, sur une étiquette en papier, à l'encre: „Tractatus ethicois christianae“; au recto du 1er f., aussi à l'encre: „Prônes et réflexions pieuses chrétiennes“. Ce qui a donné lieu à faire de notre ms. un recueil chrétien, c'est sans doute l'épigraphe au bas du f. 87^a à gauche: قد كمل وثم بعون الله نعا وحسن توفيقه على يد افقر عبد الله تع زاخاريا (au-dessous, de la même main qui a mis le faux titre: „1098“); à droite: وهو يرسم العالم العالم المقدس يعقوب الكنا بالدبسي جعله الله مباركا عليه امين.

En effet, il résulte de ces lignes, qu'un pieux *jérusalémite* du nom de *Jaques le Mielleux* a fait transcrire notre ms. par le scribe *Zacharie fils du curé Marc*. Nous avons évidemment affaire à des personnages appartenant à la grande famille chrétienne. Mais la date de l'hégire à l'exclusion de toute autre, l'absence de tout ce qui pourrait accuser les sentiments chrétiens de Zacharie ou de Jacques, non moins que le choix étrange des opuscules, qui composent ce volume, me font

1) Le ms. druze № 96 du Musée As. (Cat. ar. du Bon de Rosen) est écrit sur du papier absolument semblable et portant la même marque, d'où l'on pourrait conclure qu'il faut assigner à ce № 96 une date plus récente que le Xe s. de l'hégire.

croir, que le fils du curé ainsi que le pieux jérusalémite, professaient des opinions hétérodoxes; peut-être faut-il voir en eux des chrétiens, probablement des Maronites, vivant ou ayant vécu parmi les Druzes¹⁾ [v. Les Druzes, p. Puget de St. Pierre, Paris 1763; cf. Volney, Voyage en Syrie et en Égypte, éd. 1792, tome II, p. 29, 30, 34, 40 et surtout 110 (ch. XXIV et XXIX)]. On serait admis à en inférer que les révélations hétéroclites, en honneur chez les Druzes, avaient réussi à se frayer un chemin parmi les chrétiens de Syrie: c'est pourquoi les traités çoufis et ismaélis, qui forment un tiers de l'ouvrage (61^a — 87^a), auraient été copiés à la suite d'Hermès Trismégiste²⁾, qui ouvre le livre et dont les théories s'allient à tout mysticisme, de quelque nature et de quelque origine qu'il soit. Il n'en reste pas moins avéré que nous possédons là des opuscules, qui jettent un nouveau jour sur la fortune des traités ismaélis, d'autant plus que la composition du ms. semble indiquer qu'il a été transcrit d'un recueil identique. Il a passé ensuite dans les mains de chrétiens orientaux, plus scrupuleux que Jacques et Zacharie; offusqués des bénédictions appelées sur la tête de Mahomet et de ses disciples (f. 74^b) et de l'expression [الله] مكر (f. 83^a), ils ont raturé celles-là et gratté celle-ci. Mais des erreurs bien autrement graves ont échappé à leur vigilance, comme on a eu l'occasion de s'en apercevoir (citations du Koran etc.).

Le texte est soigné, l'écriture est grande et ferme. Un frontispice sous formes de voûtes concentriques de différentes couleurs crues (bleu, rouge, or, vert, noir), assez grossièrement fait (f. 1^b), rappelle de très loin les ornements des mss. druzes du Musée Asiatique. Un double filet rouge encadre chaque page, les en-têtes des ouvrages et des chapitres sont écrits à l'encre rouge. Le mot de garde est noté scrupuleusement au bas de chaque feuillet. Les voyelles sont abon-

1) Il n'est pas superflu de noter la ressemblance des caractères de notre ms. avec ceux du ms. druze № 102 du Cat. du Musée As. par le Boa de Rosen.

2) A la fin du ms. Druze № 97 du M. As., on trouve une espèce de poème, ajouté postérieurement à la transcription de l'ouvrage, où nous lisons entre autres: (évidem. *أبو إبراهيم هادي البرابا ثم ادريس - وهرمس (وهرميس)*). Il sera aisé de comprendre après cela le rôle que Hermès Trismégiste joue dans le recueil, dont nous nous occupons actuellement.

dantes, mais elles reflètent la prononciation locale plutôt que les règles grammaticales¹⁾).

من p. trouve sa justification chez Sp. p. 79 et 81; L. p. 291, l. 16, 17, 24;

ونسى p. ونسى ib. p. 265;

بها p. corresponds à buh, buhum chez Sp. p. 155—156 (cependant on dit en Egypte: biha);

كلكم p. كلكم peut s'expliquer par l'analogie, v. W. p. 74, l. 3; مند يوم (بظلام), من غنى montrent que l'emploi du tenwin était fort peu répandu à l'époque où fut copié notre ms.; par contre,

من واحدا لأحدا cadre avec ce que W. p. 113, l. 10—12, dit du tenwin de l'accusatif chez les Bédouins de Syrie;

موت p. موت se rapproche assez de la règle de Sp. p. 45, § 17^a; en général, le *dhamma* empiète sur le terrain des autres voyelles, p. ex.:

معتى p. معصيتى, الرحمان p. الرحمان, منلى p. منلى; faut-il y voir une formation, due à l'extension de l'ismâm? cf. L. p. 97—98; mais

الى صغره a sa raison d'être dans la prononciation actuelle des suffixes, L. p. 266, et 309, Sp. p. 74, W. passim et, en général, tous les livres qui traitent de l'arabe vulgaire;

عشر p. عشر (dix) s'explique par l'indécision de la 2e voyelle, Sp. p. 159;

أولى ou أولى (1e) s'accorde avec son observation, p. 161, § 81^b; cf. H. p. 252;

1) L. signifie Lanüberg, Proverbes et Dictons de Syrie, I Prov. de Sayda, Leyde 1883; Sp. signifie Spitta-Bey, Grammatik des arabischen Vulgärdialects von Ägypten, Leipzig 1880; W. signifie Wetzstein, Sprachliches aus den Zeltlagern der syr. Wüste, ZDMG XXII; H. signifie van den Berg, Le Hadhramont et les Col. ar. dans l'Arch. Indien, Batavia 1886.

إن p. أن, qui semble être en contradiction avec L. p. 340, dernière ligne, doit, je pense, de même que

الإنصاف p. الإنصاف, être mis en parallèle avec L. p. 291, l. 17;

جاهل p. جاهل coïncide avec la remarque de Sp. p. 204, § 94^b;

بعون الله montre que le copiste n'était pas très ferré sur les désinences, ce qui lui permettait d'écrire ailleurs:

رايت شخصان ساكنان, comme s'il supposait après le verbe un arrêt, que nous eussions rendu par deux points¹⁾.

Nous arrivons ainsi à l'emploi de consonnes. Le tréma sur le *o* final fait souvent défaut, même à l'état construit, cf. W. passim. Le *t* et le *th* ne sont pas distingués rigoureusement l'un de l'autre et se confondent dans les mots les plus usuels. Le *z* et le *l* sont, presque entièrement ignorés et remplacés par *z* et *l*. Cette orthographe parle d'elle-même; de même, l'*élif* de prolongation après un fath final au lieu du *ya* usuel (الكنى p. الكنا) n'est point une anomalie, puisque, sans compter les transcriptions hébraïques où cela est pour ainsi dire de rigueur, nous trouvons cette permutation dans des mss. vieux de cinq siècles²⁾. La question du redoublement ou de son signe, le *tesdid*, est plus délicate et plus compliquée:

عدو p. عدو confirme l'assertion de L. p. 265, note 2; cf. Sp. p. 22, l. 1 et p. 97, l. 12;

لي et بي rentrent dans l'ordre des choses, tel qu'il a été exposé par W. p. 183;

عذابي, مكربي, بكتابي, غضبي s'y rattachent également;

دم p. دم (sang) s'appuie sur les observations de Spitta-Bey, Contes arabes modernes, Loide 1883, VI 10 et 12, et de L. p. 266;

منه p. منه a, depuis longtemps, droit de cité dans la langue parlée, v. Sp. p. 156 et M. Sabbâgh, Umgangsspr. in Syrien und Ägypten, éd. Thorbecke, Strasbourg 1886, p. 39.

1) On rencontre cela dès le XIVe s. de l'ère chrétienne, témoin le كتاب الموشى, p. 97, l. 8, leçon du ms.: أراك نشيطاً (v. notes, ib. p. XVII). 2) V. le كتاب الموشى, préf. p. VI. Il en faut dire autant de la chute de l'*élif* à la fin du mot واشكروا p. واشكروا.

كن p. *س'explique par ce fait que, كم* étant enclitique et faisant corps avec *من*, l'accent porte sur cette dernière préposition, et le *mim* n'en est pas redoublé dans la prononciation, cf. L. p. 266, note 2;

تجمعون, العلم et بعيد doivent, ce semble, être rangés dans la catégorie des mots, où l'ع renforcé se confond presque avec le ح, v. Sp. p. 24, § 6°;

شديد, سبيل, علم, كالتدبير, الحزير ne présentent peut-être qu'une particularité orthographique sous l'influence des verbes concaves;

والشرب, الشعب, (عذاب p.), (ذنب p.), قلب, العبادة, (الأدب, يستوجب, التوبة, لدباب, غالب, للخراب, بغضب¹) sont des exemples trop nombreux du redoublement de la même lettre pour qu'on suppose un seul instant que nous avons affaire à une négligence du copiste; j'incline à croire que l'explosion de la labiale, jointe aux particularités de la vocalisation en Syrie, a pu produire cet effet, analogue à celui qui a été consigné pour le ت par L. pp. 121—123; j'ignore, par contre, s'il faut lire

قليل ou قليل, mais cela ne tire pas à conséquence, car la première leçon a déjà été enregistré plus haut pour d'autres mots, et la deuxième ne fait que corroborer la variante

مثلي pour مثلي; si l'on y joint

جديد, الصحيفة, القبيحة, دراهم, دنائير, افسده, فابتوني en présence de phénomènes difficiles à interpréter, mais impossibles, je crois, à récuser; ne faut-il pas les considérer comme des conséquences de la même loi phonétique, qui a

1) Le *ـ* est placé avec assez de négligence, de sorte qu'il n'est pas toujours possible de savoir à quelle lettre il faut l'attribuer; il est difficile de choisir entre قريب et للبيد, aussi ai-je laissé subsister cette indécision dans les textes; elle n'affecte en rien les résultats acquis, une forme est aussi plausible que l'autre.

fait dire en hébreu (à titre de ἀπαξ λεγόμενον) אִרְיָ (Ps. VII, v. 6), et qui y renforce la consonne du préfixe lorsqu'il s'appuie sur un מָ interrogatif: מָה — מָה?

والوالديه, عيشه témoignent du désir de bien accentuer la son *ei* en évitant la prononciation vulgaire en *é*, qui ne laisse aucune place au *ya* devenu un simple signe de prolongation;

عافية, المعصيتي, بالدينيا sont ainsi écrits probablement pour attirer l'attention sur le *ي* et le bien faire sentir à la lecture.

On remarquera, que, sauf le nombre ordinal الاولى, tous les autres sont mis au masculin et ne s'accordent donc pas en genre avec الصحيفة; si, pour الثاني, cela paraît être la règle sur la foi de L. p. 149, nous devons peut-être, pour les nombres suivants, nous reporter à la p. 242, où L. a consigné la même insouciance des genres dans l'emploi des cardinaux.

La position du *medda* est parfois singulière: مسى p. مسآى; il précède aussi l'élif au lieu de le couronner; mais ce sont là affaires de copiste, et non de grammairien¹⁾.

Les quelques notes qui précèdent auront suffisamment éclairci dans quel but j'ai scrupuleusement²⁾ respecté les singularités orthographiques de notre ms.; le soin, avec lequel il a été copié, m'a engagé à voir dans ses errements les vestiges de la langue parlée dans le Liban au XVIIe s.: nous avons là un des jalons de la route parcourue par l'usage, qui modifie la langue littéraire après avoir transformé l'idiome vulgaire. Je ne me suis pas piqué de restituer les passages du Koran, qui émaillent le dernier de nos opuscules³⁾; les divergences entre le canon et notre ms. proviennent de ce qu'on citait de mémoire.

1) Je fais observer à ce propos que le copiste ne se fait pas faute de scinder les mots en deux, quand il n'a plus de place sur la ligne; ainsi: با — لارض, فا — ترك.

2) Le lecteur voudra bien effacer la note 5 de la page 12, qui est déplacée.

3) De peur d'accumuler les notes, je n'ai pas indiqué l'origine des versets qui ont déjà été notés par Guyard dans ses Fragments Ismaélis, dont notre publication n'est qu'un corollaire. — Je remarque que j'ai oublié de rapprocher de la dernière ligne de la p. 12 la Sour. 1° de G. (p. 86 des Fragments).

231.

№ 28/244; Arm. II. — Haut 21½ cmm., larg. 12; longueur des lignes 6 cmm. —
33 cahiers de 10 feuillets (3 feuillets blancs à la fin); 19 l.

كتاب الشفاء للقاضي العياض

Bel exemplaire du célèbre ouvrage de

ابن الفضل عياض بن موسى القاضي البصبي († 544 de l'H.)
intitulé

شفاء في تعريف حقوق البصطفى

qui est décrit tout au long dans H. Kh. IV, p. 56; cf. Brit. Mus., p. 95 et suivantes, et Loth, p. 163 et 165; il a été imprimé au Caire en 1276 de l'H.

Ms. ta'liq (encre noir, en-têtes rouges) sur beau papier glacé de France (marqué „En Languedoc“). L'épigraphe nous apprend que le copiste السيد شفا مصطفى بن موسى l'acheva le 20 du mois de الحجّة en 1161 de l'H. Quinze ans plus tard (1176), Ali Agha en faisait don à la mosquée principale de la ville bulgare de Trnowo, comme en font foi le titre en nesghi sur le 1er feuillet.

كتاب الشفاء للقاضي العياض رحمة الله عليه تمام نسخه تعليق خط ابيه وقف
امين شعير خاصه على افا سطر صحيفه ١٩

et le timbre¹⁾ apposé en plusieurs endroits du ms. Il y fut gardé fidèlement jusqu'à l'occupation russe. Quelques lignes en russe au-dessus du titre nous enseignent que M. Alexandre Krzyzanowski, qui en devint possesseur, l'offrit à l'Institut, dont le timbre est immédiatement au dessous. L'ancienne reliure orientale en maroquin brun et or, dont il n'a été conservé qu'un plat, a été recouverte en 1878 d'une reliure européenne.

1) Cet Ali Agha a dû léguer un bon nombre de livres لطلبة العلم; je possède de la même provenance un exemplaire des دلائل الخيرات (H. Kh. III 235—236, № 5124; Bodl. p. 86; Flügel III 146, № 1706; Paris № 1180—1196).

POÉSIE, ANTHOLOGIES, CONTES.

232.

№ 34/450; Ar. II. — Haut. 22½ cmm, larg. 16. — 325 ff. (les 2 premiers et les 2 derniers blancs), 17 l.

كتاب حلبة الكميّت¹⁾

C'est l'Anthologie du Vin, que nous devons à

شمس الدين محمد بن حسن النواجي (+ 859 H.).

L'ouvrage eut un grand succès en dépit du scandale qu'il excita dans les âmes pieuses (H. Kh. III p. 106, № 4607; Dorn, As. Mus. p. 206—207), puisque nous en avons conservé un nombre considérable d'exemplaires (v. Pertsch, № 2157 et 2158), et qu'il a été imprimé au Caire en 1859.

Notre copie, moderne, en caractères neskhis peu châtiés et dont la lecture fatigue les yeux, rappelle, mais en pire, le ms. du كتاب الفردوس (v. plus bas sous le № 235). Elle n'a pas grande valeur et a été faite en outre sur un exemplaire tronqué, car elle commence (f. 3^v) par: ولم يبلغ من جانب. Papier rayé, marqué de trois croissants superposés. Rel. orientale.

SCIENCES MATHÉMATIQUES ET PHILOSOPHIQUES.

233.

№ 33/449; Ar. II. 3. — Haut. 23¼ cmm., larg. 15½. — 250 ff., 27 à 28 l.

شرح الشمسيّة في المنطق

Le titre au dos de la reliure: شرح الشمسيّة في المنطق est juste, mais vague. Nous avons affaire à des scholies sur les gloses de السيد الشريف sur le commentaire dont قطب الدين accompagna la الشمسيّة de Qazwyny. La الشمسيّة, ouvrage de logique imprimé plusieurs fois, a eu trop de retentissement dans le monde musulman et chez les savants d'Europe pour qu'il soit besoin d'en parler ici; il

1) Au f. 3^r, au-dessus du timbre de l'Institut: هذا كتاب حلبة الكميّت.

suffit de renvoyer le lecteur à H. Kh. IV 77—79, Perthes 1186—1192, Aumer, Bodl., Leipzig, Dresde, Escorial (passim de 619 à 674), Vienne, Leyde pp. 369—372, Landberg (JN^o 473, 726, 792, 804, 954, 962), Loth (N° 502—522), Boulogne (N° 408—413; ce dernier est identique avec le cod. 1539 de Leyde, Cat. III, p. 372). On trouvera dans ces catalogues de précieux renseignements bibliographiques sur les nombreux commentaires de cet opuscule intéressant; il est donc inutile de pousser plus loin l'énumération des collections renfermant, soit le texte de l'ouvrage, soit des traités composés pour lui servir de corollaires ou d'appendices. Notre manuscrit ne se distingue naturellement point par l'originalité et pèche par l'excès de subtilité qui a frappé d'impuissance l'islamisme moderne: l'esprit a tué la raison, l'analyse logique a étouffé l'étude des faits et des phénomènes. Mais, comme il renferme un grand nombre de données qui peuvent intéresser le bibliographe, j'ai cru devoir l'éplucher de ce côté et lui accorder ainsi plus de place que ne le réclame son mérite intrinsèque.

Les scholies sont du genre mélangé *ممزوج*, c. à d. renferment tantôt des explications, tantôt des discussions et des réfutations. Elles sont, en somme, fort prolixes, car nos 255 ff. ne traitent que de l'introduction et des 4 chapitres du 1er livre de la *الشسيبة* (v. Leipzig p. 348, N° 33); mais on peut s'y retrouver facilement, grâce aux soins du rédacteur de notre exemplaire, qui a désigné le commencement de chaque scholie au moyen d'une barre à l'encre rouge entre les lignes, ou d'un en-tête à la marge avec l'indication brève du sujet de la dissertation *مطلب*. Des *قال الشارح* en regard du texte rendent le même service.

Dans le texte

نجم الدين عمر بن علي الغزويني *قال المصنف* (+ 693 de l'H.);
 قطب الدين محمود بن محمد الرازي = *قال الشارح* (+ 766);
 السيد الشريف علي بن محمد الجرجاني = *قوله*
 المحشى (le glossateur) avec différents titres honorifiques¹).

1) المحقق (3^a, l. 19); الغاضل (4^a, l. 20); قدس سره (58^b, l. 2; 61^a, l. 25; 99^a, en bas; 99^b, en haut), sur quoi v. Dozy, Suppl.; الامام (77^b, l. 14).

Le scholiaste avait sous les yeux un avant-propos de Djordjani, inconnu au copiste de Leipzig (p. 348 № XXXIII) et à ceux de l'Escurial (№ 639¹, 648, 649², 672, 673¹), ainsi qu'à celui de Munich (№ 668³), car les mots *هكذا وجدنا عبارة* ne se trouvent qu'au f. 2^b de notre ms. acéphale et sont précédés de commentaires sur plusieurs lambeaux de phrases, dont un des premiers *والجواب ان* *الكلام مضافا* suppose déjà une démonstration antérieure.

Les notes interlinéaires à la marge sont tantôt anonymes, tantôt accompagnées du nom de leur auteur; plusieurs émanent du rédacteur de l'ouvrage (المحرره)¹⁾, qu'il ne faut pas confondre avec son auteur; il est parfois intitulé *سيّد* (le maître, c. à d. descendant d'Aly)²⁾, et nous trouvons même son nom en entier *السيد محمد الرشيد*. Il était turc, à en juger d'après l'explication d'un mot arabe, qu'il tire du célèbre dictionnaire de *وانغولى*⁴⁾. Il s'est astreint à élaguer les difficultés, à rectifier le texte. Il cite *المدرق الكلبوبى فى حاشية* *الجلال*; ce *الكلبوبى* m'est inconnu, quant à *الجلال*, c'est *جلال الدين محمد بن سعد الدوانى* (+ 907 ou 908 de l'H.⁵⁾ = 1501-2 de J.-C.) qui s'est occupé, entre autres, de la *الشيسية*. Il cite encore *العصام الدين ابراهيم بن عريشاه الاسفرائنى*, c. à d. *العصام*, contemporain de Hadji Khalfa. — Deux notes (174⁶⁾ sont empruntées à *سعد سلطان شاه*, c. à d. *سلطان شاه*, qui florissait vers l'an 929, et sur lequel on peut consulter Leipz. p. 350, cod. XXXV¹ et Esc. p. 447 № 637. — 114^b porte une remarque attribuée à un certain *يوسف افندى زاده* dans ses gloses sur *قره داود*. — Une définition (123^a) est extraite du commentaire de Fenari (*شرح فى شرح الفنارى*) = *شيس الدين محمد بن حمزة الفنارى* (+ 834). Il est probable que tout cela est l'œuvre du rédacteur.

Je ne sais si c'est à lui ou à l'auteur qu'il faut attribuer les renvois aux écrivains cités dans le texte sans y être nommés. Quoiqu'il en soit, notre scholiaste connaît, outre les maîtres de la science dont il a été fait mention plus haut: Ibn Sina, qu'il appelle simplement *الشبخ* (cf. Escurial p. 431, № 623) et dont il cite les *الاشارات*

1) 2^b bis, 8^b ter, 18^a, 23^b, 34^a. 2) 77^a. 3) 166^b. 4) 2^b. 5) 34^a

6) H. Kh. dor. ne la 1° date au tome IV, p. 317; les autres passages s'accordent sur le choix de l'an 908. 7) V. Lotz. № 521.

(13^a, l. 6 d'en bas) et le الشفا (162^a, l. 2 d'en bas); le الغاموس (7^a, l. 3 d'en bas); le commentaire sur la الشمسية de العضى (6^a, l. 6) c. à d. عبد الدين عبد الرحمن بن احمد الأيجي (+ 756 = 1355), sur lequel v. Loth № 305—307; celui de سعد الدين مسعود التفازاني sur lequel v. surtout Bodl. II 355², et qui dans notre ms. est appelé tantôt العلامة (10^b l. 6 d'en bas), tantôt العلامة التفازاني (5^b, 7^b, 9^b etc.), avec la mention spéciale des passages où il réfute Djordjani (7^b, milieu de la p., 12^a, l. 1, et passim); les gloses de فره داود, élève de Teftazani, sur lesquelles v. Landberg 792 et Pertsch; celles de الشيرازي [مظفر الدين] (174^a en haut) + 922 = 1516; celles de شمس الدين الاصغهانى (53^b mil.), un des maîtres de H. Kh.; عبد الحكيم (9^b, l. 10 d'en bas), qui n'est autre que عبد الحكيم السبيلكونى (1^a après 1060), dont le commentaire a été imprimé à Dehli en 1870, cf. Loth 518—519 et Landsberg 726 et (?) 804; celles de العصام = Isfarainy (5^a, nommé à la marge); le مطالع [الانوار فى النطق] et ses nombreux commentaires (13^b milieu, 60^a fin, 111^a l. 10, 112^a en haut, 134^a milieu); le الشارح الدمشقى (2^a), qui est sans doute identique avec امين الدين (3^a), connu pour ses travaux d'exégèse et de philologie + 768 = 1366; le الشبخ الرضى (4^a), dans lequel je crois reconnaître Astarabadi (vers 686), v. Loth № 912, et duquel on rapporte une opinion qu'il attribue aux grammairiens de Basra. A la p. 225^a, on trouvera l'avis des الاشرافيون et des المشائكون sur l'immortalité de l'âme.

Ms. acéphale; les premiers mots sont:

على انه لو قيد فيسلم بادنى العناية والتغيير

1) Nommé à la marge: 3^a, 4^a, 44^b, 185^b. 2) 11^b, nommé entre les lignes.

3) Comme les auteurs arabes affectaient de nommer leurs devanciers en indiquant simplement leur ville d'origine ou de demeure, ou sera peut-être aise de trouver ici la liste complète des numéros d'ordre, sous lesquels Flügel a consigné les *Dimeshki* cités par Hadji Khalfa et ses continuateurs: 312, 642, 643, 721, 1116, 1134, 1175, 1221, 1493, 1859, 1870, 1880, 2261, 2290, 2291, 2494, 2586, 2694, 2849, 3061, 3769, 3834, 3845, 3996, 4073, 4220, 4222, 4248, 4340, 4350, 4570, 4639, 4649, 5015, 5029, 5192, 5510, 5655, 5686, 5845, 6100, 6480, 6682, 6946, 6970, 7594, 7782, 8018, 8031, 8032, 8037, 8041, 8043, 8044, 8073, 8086, 8090, 8177, 8353, 8360, 8378, 8402, 8414, 8430, 8435, 8449, 8537, 8766, 8769, 8772, 8774, 8775, 8777, 8806, 9067, 9127, 9269. — 162^b, l. 5.

il se termine comme suit:

فلا يتعين هو بل ربما يفهم غيره
الحمد لله الذي كرمنى بالانعام والهيام الصواب
ربنا لا تنزع قلوبنا بعد اذهاننا انك انت الهاب

Caractères neskhis fort nets. Trois mains et trois papiers différents: ff. 1—131, papier blanc rayé, marqué d'une chauve-souris et des lettres G. F. A.; ff. 132—181, papier jaune rayé, fabriqué en Orient; ff. 182—250, papier blanc rayé, marqué d'une coupe et des initiales C. S. Les mots tracés sur la dernière page de la partie du milieu sont très espacés pour faire coïncider le bout de la page avec le commencement de la 3e partie. — XIIe s. de l'H. (?).

234.

N° 47469; Ar. I. 5. — Haut. 18 cmm., larg. 13. — 8 cahiers (le 1er, 6e et 8e de 10 ff.; les autres de 8 ff.), 23—28 l.

حاشية على شرح الفصول لبرهان الدين النسفي

Il faut recourir à l'ouvrage lui-même pour en établir l'identité et pour tâcher d'en reconnaître l'auteur. Nous transcrivons ici la préface, qui est assez intéressante au point de vue bibliographique et peut donner une juste idée du style de l'anonyme, auquel nous devons ces scholies; elle servira en même temps à justifier le titre auquel nous nous sommes arrêté. Nous reproduisons à dessein les notes marginales respectées par le relieur.

بسم الله الرحمن الرحيم اياك نستعين يا كريم ونستوهب التوفيق على
التتيم ، ان اولى نفايس تجلى فيها عرايس اباكار الافكار وابهى جواهر
تجلى بها زواهر انوار الانظار الافتتاح بحمد الله الذى شرع¹ مدارك²

1) Glose à la marge: اى نصب.

2) Allusion à l'ouvrage du hanéfite حافظ الدين ابو البركات , intitulé مدارك التنزيل وحقائق التنويل — Glose: دلائل.

الشرع وسابيل الى تحصيل احكام الاحكام ، فالارشاد¹⁾ الى طرق مواقف المآرب والهداية²⁾ الى نهاية مطالع المطالب غاية البيان للاعلام³⁾ ، ثم بالصلوة على من جعل اختلاف العالمين⁴⁾ من امته رحمة للعالمين⁵⁾ في ملته محمد الذي بيده صحايف⁶⁾ الحكمة والتكميل وقسطاس⁷⁾ الاصابة والتعديل وهو منشاء النظر⁷⁾ في محجة⁸⁾ الحقيقة وبرهان العمل⁹⁾ بالحجة الحسنة ، وعلى آله الذين فيهم كنوز¹⁰⁾ رموز المناظرة وهم قدرة ارباب المفكرة واصحابه اصحاب نة[ض المذاهب الباطلة واسباب رفض الشبه الحاصلة ، قلت محمد السهدي هدايا الهداية [وال]متلى على من اغال الغواية وآل الا هم¹¹⁾ لواء الولاية واصحابه هم رواء الرواية ، اما بعد فلما كان من طلبات الطلبة المترددة الى مجالس الدراسة من كانوا في شجون¹²⁾ الفنون فرسان الفراسة تحقيق عوائد قواعد علم الخلاف وتفتيح مناد[امره] المشتهر بين الاسلاف والاخلاف علما لا يجد الجتهد بدا من التمرن في

1) Rcn الدين العميدى de ارشاد في علم الخلاف والمجلد 1) All. à l'hanéfite, hanéfite.

2) All. à l'ouvrage de هداية الفروع المرغينانى, hanéfite.

3) Glose: الأعلام جمع علامة. 4) Les savants.

5) L'univers. Il s'agit ici de l'علم الخلاف, représenté surtout dans les sectes hanéfite et saféite; v. Hadji Khalfa III, 169—171 № 5784, et les Prolégomènes d'Ibn Khaldún.

6) All. aux 2 livres du hanéfite شمس الدين محمد السرفندى, intitulés الميزان et صحايف في التفسير. — Glose: صحيفه.

7) All. au de منشاء النظر — également un hanéfite.

8) Glose: محجة اى طريق.

9) All. à la composition saféite البرهان في الخلاف.

10) Est-ce une all. au كنز الدقايق في فروع الحنفية de كثر الدقايق في فروع الحنفية.

11) Glose: القسطاس هو الميزان.

12) Gloses: إلا — جمع آآ ست كه جمع نعماست , والآء النعم.

13) V. Lane, Dict. art. شجن.

ممارسته وبذل المجهود لنيل المقصود بحاورته¹ كيف وكبارة العلوم بحسب
كبارة العلوم ومعها²ومه تحصيل أصول الشريعة الغراء للوصول الى طريقة
الملة الحنيفة البيضاء و[هي] اولى الطرق العامة الى اعلى المقاصد التامة
كما قلت علم الخلفى وفاق³ حسا⁴ فئا⁵ ما قال من قال علما ما تعاطاه نكاته
لحكاة العلم اعدة وللخصوص حسوم⁶ حيث⁷ا نا⁸هوا⁹ من رام اطلاعا على
دقايقه حام من كل علم⁹ حقايقه ومن لا بعض فيه بنوايل عقله ليس
من فن بأخذه⁹ وكان من ضرب فيه بالسهم المعلق⁹ ووفق بالعون الازلى
الاولى الاولى امام بيده زمام الغوص لاستخراج فرايد المذهب الحنفى

بره⁹ان [الملة والحوال النفسى كما قيل هو البحر من اى النواحي ابنه]

[حله اسكنه الله من فراديس غفرانه فى بحبوحة⁶ ذراها⁷]

[فى ذرى رباها ومن جملة ما درس لسان القلم لتصنيفه]

[شارحة المحتوى على فوايد⁸ المنقول وعوايد المعقول كما قلت]

[الا بتوفيق من القادر من بز شيئا من لاءليها]

قد وجه كل من اعيان اعوانه بنان بيانه وعنان امعانه نحو ابضاح
تخليص فحاويهما⁹ ونحصيل محصل مطاويهما⁹ كما قيل اراد كل رفع ذلك
اللثام ، والورد العذب كثير الزحام غير ان حاوى مكارم الاواخر اثر مآثر

1) C'est avec raison que le scribe a proposé en marge cette leçon au l. du mot erroné المحاولة, qui est dans le texte.

2) Une glose postérieure explique: الحسم القطع.

3) De la même écriture à la marge: من التبه وهو الجزع والع[م]ان.

4) Texte: حول; mais à la marge, de la main du scribe: علم صح.

5) Image empruntée au jeu du الميسر.

6) Glose: البحبوحة الوسط كما يقال بحبوحة الدار اى وسطها. Cf. Lane.

7) Glose: ذرى هو الكنف يقال انا فى ذراه اى فى كنفه وسنره
الأصعى الذرا بالفتح كل ما استترت [نحنه]

8) All. aux الفوايد de Borhan Eddyn Nesefy.

9) Le deux se rapporte à l'ouvrage et à son commentaire fait par l'auteur lui-même.

المفاخر الحائز لقصب السبق في مضمار صحايف الكلام القايز برحمان
 الاصابة في قسطاس الافكار بين الانام اكمل افاضل المتبحرين شمس
 المتوال¹⁾ السمرقندي نور الله ضريجه²⁾ بنور رضاه وزاد له التمسك من
 رحه بأوثق عراه³⁾ شرح المتن شرحا مشتملا على توضيح رموز مبهاتهما⁴⁾
 وتفتيح كنوز مغلقاتهما⁵⁾ كما قلت ، كتاب له استحقاق ما يكتبونه بمدات نور
 في صفايح حور لالفاظه شبه بالخطاط ناظر لابانه احياء من بقبور لكنه فرض
 على نفسه المنافسة في المنافسة حيث لم يتخط خطوة الا تعرض فيها للمناقضة
 او المعارضة حتى كاد يهدم القواعد الجميع عليها اصحاب الممارسة وكعمرى
 انه ليس من آداب المناظره بل شان المتوغلين في تطلب اسباب المفاخرة ،
 آثرت⁶⁾ من دفاتر الفن كتابه وميزت في كل مقام بعد توضيح مطارح نظره
 ونصيح مسارج فكره من قشرة لبابه واضفت الى ان هيأت لكل بحث
 جوابه ان⁷⁾ بينت بعد ابانه خطايه صوابه واشرت الى حل عقد اودعها المصنف
 شرحه الذي عرفت شانه ، والغرض من جميع ذلك ان امهد قوانين الفن
 على ما هو مقاصد القوم واشيد اركانه ففى ذلك فليتنافس المتنافسون ولثله
 فلنعمل العاملون وما فعلت ما فعلت الا استيفاء تارة من دلالات الائمة
 واستفادة اخرى من اشارات الامة واستنباطا طورا من عبارات الاستاد
 الذى هو كمال الاوائل وجمال الاواخر واستنتاجا آخر من المقدمات
 المستحضرة فى خاطر الفاتر بعد غايه النصح لصفايح ما للقوم من المنون
 والشروع ونهاية التفحص لصحايفهم اصطفاء⁸⁾ بيا هو الطيف من الروح ،
 هذا وان ابناء الزمان لا يرون فوق التحسد من التحسد كالا وحسبهم
 فى حسابهم اذا اطلعوا على واحد يتطلع مقالا ان يتقطع اكبادهم ملالا
 وكفى بحسد⁹⁾ شهادة على فضيلة المحسود ودلالة على رذيلة شانهم الردود
 [ك ل ان الاء] تلقاها محسدة ولن ترى لليام الناس حسادا والمستدعى

1) Abréviation pour الملة والمحوال او الملة والدين . 2) Glose: ميدان .

3) Glose: جمع عروة . 4) Glose: جواب لها . 5) Glose: مفعول اذفت .

من شأنهم إلا [الذ] صافى سدّ مواضع الخطل ومواقع الزلل والاعتساف
فانى من [القصور فى الصناعة] والفتور فى البضاعة بحيث لا يَبْسُطُ من
عذرى اللسان الاعتراف [ب]تتر عوارى الا بجر ذيل ما للناظرين من
الالطاف والمسؤل من جن[اب]ه [أ]تبا[ر]ك فيه لنا ولكافة الطالبين ويوفقنا
بحسن فاتحة الفتوحات العلمية وخبر خاتمة الختامات العملية انه العليم
الكريم البر الرحيم

Notre ouvrage est donc un commentaire sur le commentaire d'un ouvrage de Borhân eddyn Nesefy qui traitait de la science de la controverse ou des topiques. علم الجدل ou la science des topiques¹⁾ fait partie de la logique et recherche les voies par lesquelles on parvient à établir ou à renverser une proposition; elle s'appuie sur les آداب البحث ou règles de l'investigation et sert de fondement à علم الخلاف ou l'art de la controverse, avec laquelle elle se confond souvent. Le جدل, le بحث et le خلاى rentrent tous trois dans la catégorie de المناظرة, c. à d. de la discussion. La science des topiques a joué un grand rôle dans la théologie musulmane avant de dégénérer en un amas de négations puérides et de disputes insipides; elle a surtout été en honneur chez les Hanéfites et les šaféites, comme on le peut voir chez Fleischer p. 351 col. 2, chez H. Kh. III 171 et au cours du ms. que nous analysons²⁾. La science des topiques, renfermée dans les bornes étroites du dogmatisme par Pezdewi³⁾, acquit plus d'ampleur sous la plume de الشيخ ركن الدين ابو حامد محمد

1) V. Prolégomènes d'Ibn Khaldûn; H. Kh. II 585—588; III 169—171; Fleischer, Leipzig, pp. 351 et 352; Perthes, Gotha, II 388, où le № 1183 est un manuel de cette science المعونة فى الجدل (à corriger, dans le renvoi à H. Kh., le chiffre de la p. 545 en 585).

2) أبو حنيفة et الشافعى sont mentionnés par notre auteur avec un grand respect (II 4^a, V 6^a, VI 9^a et pass.), ainsi que les sectes qu'ils ont formées.

3) Pezdewi est cité au cours de l'ouvrage que nous étudions VII 8^a 5 l. sous le nom de الامام فخر الاسلام رحمه الله. On peut consulter sur son nom et ses ouvrages H. Kh., qui en fait mention en plus d'un endroit, v. la Table au VI° vol., p. 1071, № 2664.

ابن محمد العبيدي السمرقندي الحنفي¹⁾, (+ 615 de l'H. = 1218 de J.-C.), dont l'ouvrage *ارشاد في علم الخلافة والجدل*, le premier en date qui traite spécialement de ce sujet, est cité par notre auteur, cahier VII feuillet 7^b, 3 l. de la fin (صاحب الارشاد), I 8^b, 2 l. et I 10^b, 2—3

l. de la fin (في رد قول العبيدي). Mais le maître de cette science fut surtout *الإمام برهان الدين محمد بن محمد النسفي الحنفي* + 684 ou 688 de l'H. (c. à d. vers 1285). Écrivain fécond, il s'exerça dans les diverses branches de la théologie, de la scholastique et de la jurisprudence et composa plusieurs commentaires estimés et quelques ouvrages originaux, qui paraissent avoir eu du retentissement, bien qu'ils soient peu répandus en Europe²⁾.

De ses 2 traités sur les topiques, l'un, *منشاء النظر في علم الخلافة*, peu volumineux (صغير الحجم), fut expliqué par *برهان الدين* lui-même (H. Kh. VI 185) et commenté par Bayaburty (+ 784 de l'H. = 1384 de J.-C.), dont les travaux ressassés à satiété ont été de tout temps fort en honneur auprès des Muftis et ont causé un grand tort à l'étude approfondie des philosophes (H. Kh. III 93)³⁾. L'autre, qui nous occupe, *الفصول في علم الجدل*, semble avoir été l'ouvrage de prédilection du maître (H. Kh. IV 422, v. plus haut); c'est le même traité que *المقدمة في الجدل والخلافه* (H. Kh. VI 85 — 86); l'auteur se chargea lui-même d'un commentaire (H. Kh. VI 86), auquel notre anonyme fait de fréquentes allusions (*المصنف في شرحه*, I 8^b, 3 l. de la fin, 9^a mil. de la p., 10^b 2 l. de la fin, II 5^b, mil. de la p., et passim); il en fit également un compendium sous le titre de *مقدمة البرهانية* (H. Kh. VI 77). D'autres s'en occupèrent aussi et princi-

1) H. Kh. II 586 et 587, I 256.

2) H. Kh. VII Table, p. 1061, № 2307. — Au t. I, p. 303, lire 1289 au l. de 1283, qui est une faute d'impression. H. Kh. donne plusieurs dates de sa mort: 684, 687 et 688. — Un fragment (4 ff.) de son livre *منشاء النظر في علم الخلافة* (H. Kh. VI 185), cité plusieurs fois par notre auteur, se trouve dans la coll. Landberg, incorporée auj. à la Bibl. R. de Berl. (cat. Ahlw. № 72³⁾).

3) V. H. Kh. VII Table, p. 1080 № 1111, *اكمال الدين محمد بن محمود*; son nom d'origine s'orthographe diversément.

palen ont ce Samarqandy¹⁾ que nous avons vu figurer dans notre préface. شمس الدين محمد بن اشرف الحسيني السمرقندي, géomètre (v. H. Kh. I 322 sur son اشكال الناسيس), exégète (ses الصحائف في التفسير), H. Kh. IV 98, l'ont fait dénommer صاحب الصحائف, logicien (son قسطاس اليزان, H. Kh. IV 515, était fort prisé), astronome (v. H. Kh., V 387, un comm. sur l'Almageste), composa spécialement sur la science qui nous occupe un ouvrage important (آداب البحث²⁾). Mais il fit aussi un commentaire sur les الفصول de Néséfy, comme nous le dit notre anonyme, qui apprécie cet ouvrage dans les termes qu'on connaît. H. Kh. nous en parle aussi (VI 77) et nous apprend que le titre en était مفتاح النظر et les premiers mots: الحمد لله الواجب ابدع بقدرته; il le composa à Maredin à l'instigation des étudiants de cette ville (il y avait là quelques medresés d'après Jâqût) et le dédia au gouverneur خزانه ابو الحارث قرة الارسلان; il acheva son travail au mois de Redjeb 690 (= 1291 de J.-C.; H. Kh. VI 85 — 86), ce qui contredit l'assertion de H. Kh. qui le fait ailleurs (I 207) mourir aux environs de l'an 600 (في حدود سنة ستماية). La dernière date est certainement fautive et doit être corrigée en سبعماء, car, outre le témoignage ressortant de ses propres écrits, nous savons que برهان الدين, dont il a commenté un ouvrage, est décédé vers 685. Dans tous les cas, Samarqandy le connut personnellement, puisque notre anonyme cite de lui (الشارح, comme il l'appelle continuellement) cette phrase: ثم قال الشارح: سمعت المصنف اجاب عن هذا السؤال الثالث بوجهين et il ajoute en

1) V. H. Kh. VII Table, p. 1218, № 8128.

2) H. Kh. I 207 — 210 s'étend fort là-dessus; le آداب البحث est conservé dans un état imparfait à l'Indian Office (Loth № 486), on le retrouve, accompagné de comm. importants, à Leipzig (Fleisch. pp. 351 — 353); l'Escorial possède égalem. un des comm. (Der. p. 478 № 678); la collection Landberg en renferme plusieurs № 446, 851, 990; on y trouve aussi le comm. du قسطاس que Samarqandy composa lui-même pour El-Muminy, aussi ne faut-il pas prendre زكي الدين (عماد الدين) pour l'auteur: c'est le nom de l'ami ou du protecteur de Samarkandy, pour lequel celui-ci l'écrivit.

forme d'explication: *وانما قال هكذا ولم يقل اجاب المصنف لئلا يتوهم* (1) *انه اجاب في شرحه*.

L'anonyme auquel nous devons notre ms., procède, comme disent les Arabes, par *اقول . . . قال*; il se fonde sur le Coran (II 4^a), s'appuie sur Abu Hanyfa et le šaféite (v. plus haut), Abu Yûsuf et Mohammed (VI 9^a)²), cite Pezdewi, *ارشاد, منشاء النظر*. Il renvoie aussi à un de ses propres ouvrages: *وتحقيق انه كيف عدّ فسبا خارجا* (3) *من الاقسام الاربعة كتبناه في حواشي المنار منار الأنوار* traité de jurisprudence d'Abulbérékat Néséfy (H. Kh. VI 121—128), + 710 (= 1310 de J.-C.). Comme Mohammed b. Mohsin a copié l'original de notre ms. en 820, il en résulte que notre auteur a dû vivre au VIIIe s. de l'hégire. Mais il est difficile de déterminer son identité.

H. Kh. connaît un commentaire sur la *مقدمة البرهانية*, qui commence par: *الحمد لله الذي اضاء الساء* et s'appelle *معارك الفحول*. Ceci n'a évidemment rien à voir avec notre ms. Il parle d'un *برهان الدين*; *البغاري*, qui aurait travaillé sur les *الفصول* eux-mêmes (v. plus haut); mais la citation de son commentaire est probablement erronée, car nous savons que Samarqandy commence par les mêmes mots son livre sur la *مقدمة في الجدل*, qui a tout l'air de n'être qu'une autre édition des *الفصول*. On serait peut-être induit à croire que le texte de H. Kh., au t. IV 442, est incomplet, et que le Bulgarien a eu sous les yeux le commentaire de Samarqandy; on est d'autant plus en droit de le supposer, que H. Kh. paraît avoir compulsé le *مقدمة في الجدل* et n'avoir pas rencontré les *الفصول*. Il n'avait d'ailleurs qu'une idée

1) II 6^b de notre ms.; le mot *المصنف* y est généralement abrégé en *المص*.

2) Abu Yûsuf et Mohammed ont tous deux transcrits les traditions sur la foi d'Abu Hanyfa; v. H. Kh. V 537 (*ابو يوسف القاضي يعقوب بن ابراهيم*). (الامام محمد بن الحسن الشيباني; الانصاري).

3) Je rétablis les points diacritiques sans en prévenir le lecteur, parce que la lecture ne laisse point de doute; mais il faut avouer que la négligence sur ce chapitre va si loin, que notre copiste lui-même a été obligé de mettre en face d'un *مشارك* l'interrogation *ما هي* (VI 7^b); le contexte prouve qu'il faut lire *مشارك*.

très vague de برهان الدين النلغارى, dont il ignore l'époque. Il ne sait rien nous dire sur son antidotaire (مقدرات البلغارى, I 34). Il nous donne cependant son nom complet برهان الدين ابراهيم بن يوسف à propos des آداب البحث, sur lesquels le Bolgarien composa un commentaire الحمد لله ذى الانعام, commençant par اقول بقال اقول.

Ses études sur Samarqandy, sa manière de procéder (قال اقول) peuvent faire songer à notre anonyme. Mais il n'y a rien qui milite réellement en faveur de cette hypothèse.

On peut aussi revendiquer pour Bayaburti (v. plus haut) la paternité de cette oeuvre. L'année de sa mort (786 = 1384 de J.-C.), son séjour à Maredin vers 1340, ses commentaires sur les Principes de Pozdewi, sur le منشاء النظر, sur le منار الابوار, ses nombreux travaux sur ابو حنيفة et sa secte sont autant d'arguments pour soutenir son identité avec notre anonyme¹⁾. Sa fécondité extraordinaire aura pu être cause de oubli dans lequel seraient restées ses gloses sur les Chapitres de Néséfy. والله اعلم.

Une inspection superficielle nous eût conduits à des résultats tout différents; car, à l'intérieur de la couverture, en regard du timbre de l'Institut qui a acheté le ms. il y a peu d'années aux héritiers de M. Dubowicki, nous lisons ces mots au crayon:

„Notes par Nassafy sur le commentaire appelé *Exposition des parties du discours* (en matière de controverse). — Nassafy + 1310.

— Copié en 820 (= 1417)“

Cette notice succincte renferme plusieurs erreurs, dues évidemment à ce qu'on s'est appuyé sur les remarques d'un possesseur primitif sans contrôler ses assertions et sans les corroborer avec les paroles de l'auteur.

En effet, le ms. a souffert en maint endroit, et le premier feuillet notamment a été tellement abimé qu'un des possesseurs, dont l'ex-libris était ainsi conçu,

من كتب الفقير اليه سبحانه صالح بن مصطفى عنى عنها

fut obligé de le faire recouvrir d'une nouvelle feuille de papier, sous laquelle nous pouvons lire seulement le mot حاشيه — premier mot

1) H. Kh. VII Table p. 1030 № 1111.

du titre primitif —, et distinguer quelques exercices d'écriture à côté de l'ex-libris transcrit précédemment. Ce Šâlih le rétablit sur la nouvelle feuille:

استصحبه العبد الفقير اليه نعا صالح مصطفى عفى عنهما

Comme celle-ci, qui enveloppe le livre sur ses deux faces, est du même papier (blanc, rayé, marqué d'une couronne) qui a servi à coller toutes les pages endommagées et à habiller l'intérieur de la reliure, nous sommes en droit de conclure que Šâlih b. Mušafâ a fait relier le volume. Cette couverture n'a rien de bien intéressant, sauf que sur le cuir de couleur indécise (probablement rouge autrefois), qui la compose, le mot الله répété à satiété forme au centre un dessin assez original.

Šâlih a dû être le deuxième possesseur du ms., car sur la page oblitérée dont nous avons parlé on ne distingue que les linéaments indéchiffrables d'un seul ex-libris plus ancien. J'incline à croire que c'était celui de son père, et que ce dernier a même copié le ms.; nous lisons, en effet, de la main de Šâlih

الحمد لله من نعم الله عز شانه على الفقير مصطفى عمره

(Je remarquerai ici une fois pour toutes que les points diacritiques n'abondent, ni dans le volume, ni dans les notes de ses propriétaires successifs).

Aussi son fils tenait-il à ce travail:

على يمين اتنى لا اغيره
فقد ساء ظنى بالذى استعره
ولا عيب فى بخل الفتى بكتابه
لذا كان مقبولا عديما نظره

C'est encore Šâlih qui a mis le titre

حاشية على شرح الفصول لمولانا معين الدين النسفى

et ajouté

فصول النسفى فى علم الجدل وهو الشبخ برهان نجم الدين النسفى توفى سنه اوله الحمد لله رب العالمين شرحه برهان الدين البغدارى اوله الحمد لواجب ابداع بقدرته الم ذكر فيه ان العلم باحكام الشريعة والاطلاع على

دقايقها لا يمكن الا بعلم النظر والمرادى (٢) في هذا الفن وصنّفوا الكتب
وبحثوا وبيّنوا القواعد الا ان كتاب البرهان النسفى اعجبها تصنيفا
فالتسوا بالكتابة شرح الح ان من الكتب الكاتبه حبير تم

Ces quelques lignes peuvent nous aider à déterminer la date à laquelle a vécu Šālih, car le passage qu'elles contiennent est évidemment un extrait de Hadji Khaffa, emprunté, d'ailleurs, à un fort mauvais manuscrit.

Le texte correct se trouve à la p. 442 du IVe tome de l'éd. Flugel, sous le № 9109; il est ainsi conçu:

فصول النسفى فى علم الجدل وهو الشيخ برهان الدين [محمد بن محمد
بن محمد] النسفى المتوفى سنة ٧٨٤ (1285 de J.-C.) اوله الحمد
لله رب العالمين الخ شرحه برهان الدين البلغارى اوله الحمد لواجب
ابدى بقدرته الخ ذكر فيه ان العلم لاحكام الشريعة والاطلاع على دقايقها
لا يمكن الا بعلم النظر والمبرزون فى هذا الفن قد صنّفوا الكتب وبحثوا
وبيّنوا القواعد الا ان كتاب البرهان النسفى اعجبها تصنيفا فالتسوا بكتابة
شرح الخ

Le volume n'a pas été relié avant la 2e moitié du XVIIe s., puisque Šālih connaissait l'ouvrage bibliographique de Hadji Khalfa. Les données contradictoires, qu'il consigna en tête de notre ms. et que nous avons à vérifier, paraissent avoir été admises sans difficulté par toute la série de ses successeurs à la possession du livre. Ils se sont contentés d'apposer leur signature ou de mettre l'empreinte de leur cachet sur le volume sans autre explication.

J'ai pu déchiffrer le nom du Qādhy principal¹⁾ de la ville d'Urmiah Abd-er-Rahym f. de Mohammed, qui se dessaisit du ms. pour le reprendre ensuite²⁾; celui de son fils³⁾ est plus diffi-

١) هو حسبى من كتب العبد الفقير الى الله الكبير عبد الرحيم بن محمد القاضى قضاة بارميه غفر لهما

٢) هو حسبى امضيته ثانيًا كما تملكته اولًا وانا الفقير عبد الرحيم بن محمد القاضى قضاة بمدينة ارميه غفر لهما

٣) من كتب الفقير الى الغنى العبد بن مفتى زاده عبد الرحيم غفر لهما

cile à déterminer. Un cachet porte en caractères neskhi nets et déliés:

المتموكل على الله الاكبر العبد الفقير جعفر

on lit sur un autre: حسبك الكريم ختم باع; un troisième, le plus récent de tous, est illisible.

Quoiqu'il en soit, le ms. ne remonte pas à l'an 820 de l'hégire; il est vrai qu'après l'épigraphe de l'auteur:

تم بعون الله وحمد توفيقه وصلى الله على محمد وآله اجمعين

nous lisons:

تمت هذه النسخة الشريفة على يد اضعف العباد محمد بن محسن النيرى غفر الله لهما ولوالديهما ولمن قال امين في تاريخ سنه عشرين وثمانماية في اواسط شهر المبارك ربيع الاول

ce qui a induit notre glossateur français à assigner la date de 820 de l'H. à notre ms.; mais il est clair que ce n'est pas Moḥammed f. de Muḥsin le Nyrite¹⁾ qui a travaillé à notre copie. Le mot النيرى, mal lu d'abord et transcrit fautivement, a été retouché après coup; mais ce qui est encore plus décisif, c'est une note à la marge, de la même encre et de la même écriture que le reste du volume,

(قبول وصحح بقدر الوسع [والامكان] من نسخة ال[محمد])

La copie du Nyrite était donc déjà en mauvais état (بقدر الوسع) au moment où a été faite celle que nous avons sous les yeux. Or, comme l'an 820 de l'H. correspond à 1417 de J.-C., rien ne s'oppose à la conjecture émise plus haut au sujet de Mustafa, père de Šâlih, qui a probablement vécu dans la 1° moitié du XVIIe s.²⁾ et a lui-même, sinon composé, du moins transcrit les notes marginales, qui ont, d'ailleurs, subi le sort réservé par le couteau du relieur aux gloses des mss. Mustafâ était persan, à en juger d'après les mots suivants, placés en regard de l'épigraphe:

1) Nyr نير est, d'après Jâqût, une ville dans les environs de Bagdad.

2) Le couteau du relieur a mutilé cette phrase.

3) Le papier, sur lequel est copié le ms., est jaunâtre, de provenance orientale. — La dernière page, restée vide, est occupée par un fragment philosophique sur la connaissance.

خدایا بیامرز آن بنده را که الحمد خواند نوسنده را
 نگهدار باداجهان آفرین بهر جا که باشد خداوند این

(Traduction: O Dieu, aie pitié de ton serviteur qui glorifie l'auteur. Puisse le Créateur de l'Univers préserver le propriétaire de ceci, en quelque endroit qu'il soit!)

Comme l'en-tête de notre ms. confond plusieurs savants originaires de Nésef نَسَف (distr. de Samarcand, cf. Jâqût) et applique à un seul et même personnage les noms de *برهان الدین*, *نجم الدین*, *معین*; et comme le glossateur français mêle à cette kyrielle de noms *ابو البركات* +1310, nous croyons utile de fournir ici quelques renseignements sur les différents en-Néséfy.

عزیز بن est le fameux *ابو حفص*, dont le compendium sur la foi a eu tant de succès en Orient (v. H. Kh. et les catt. des diverses bibl. de l'Europe), et, traduit par Mouradgea d'Ohsson, a été publié par Cureton. Je ne connais pas de *معین الدین*, mais bien un *Abu Moyn* (v. H. Kh.; et catt. Slane №№ 1232 — 1233; Flügel № 1523; corrigez *Abdulmu'in* en *Abulmu'in* pp. 404, 466 et 482 chez Aumer, Cat. de Munich). *حافظ الدین*, *ابو البركات*, appelé aussi *برهان الدین*, est encore un autre (v. Cat. Bodléimu; H. Kh. se contredit au sujet de son mérite littéraire, VI 419 et 484).

Il y a encore maint savant du nom de Nesefy, p. ex: *عزیز بن* *ابو محمد عبد* (H. Kh. III 363, 437, 536; V 362; VI 90); *عزیز بن عثمان*, appelé le *Qady en-Néséfy* (II 324, III 512, V 219, VI 198, VII 674); *برهان الدین ابرهیم بن محمد النسفی* (I 275); *ابو جعفر محمد* (II 345, 520, 521; V 543); *جلال الدین زکریا بن محمد بن عبید الله* (II 324); *ابن احد النسفی* *ابو مطیع مکحول* (I 329, IV 545, VI 65, VII 945); *احد بن ابی* (III 405, V 104, 346, VII 741, 857, 876); *علی بن محمد بن دهقان* (II 569 et IV 548); *علی بن ابی بکر بن علی النسفی البیکندی* (VI, 25 et VII, 893); *عزیز بن محمد النسفی* (III, 363, 437, 536; V, 362; VI, 90).

LITTÉRATURE CHRÉTIENNE.

235.

N° 186; Arm. I. 5. 1. — Haut. 22 cmm., larg. 16½ cmm. — In-8°, 4 feuillets blancs
+ 108 feuillets écrits et numérotés + 2 blancs à la fin; 19 lignes.

كتاب الفردوس العقلي.

Le titre complet est donné au f. 2^a:

بسم الله الواحد الابدي وبه تفتي
نبتدي بعون الله تعالى وحسن توفيقه كتاب الفردوس العقلي وايضاح
اشجار الفضائل التي نصبها الله في غريزة الانسان تاليف ابينا النبي في
القديسين غريغوريوس اسقف نيقص عدة فصوله ٢٤ فصلا.

Grégoire de Nysse n'a jamais écrit ce livre. C'est certainement là une attribution gratuite, qui est due à une lecture superficielle de l'ouvrage. En effet, les 24 chapitres se répartissent de la façon suivante.

- f. 2^a الفصل الاول قال القديس ان الانجيل ... الى ملك السماء.
- ” 4^a شرح الغدان العقلي والفلاح الغدان هو العلم والعمل
والفلاح هو العقل ... فما يكون مقوم المشى الى
ملك السماء.
- ” 5^a وانا اصف بعون الله جزءا يسيرا¹⁾ منها يكون
يصلى باهتا عقله الى الله مناحيا اياه ... على قدر
الرتبة الطاهرة التي وصل اليها.
- ” 5^b الفصل الثاني وسنشرح بعون الله تعالى وتاييده جواهر الفضائل
التي هي شجر الفردوس العقلي²⁾ ... لا نقابل الشر
ومن يوتر معاكمتك واخذ توبك فزده رداك.

1) L'élif a été omis dans le ms.; la nunation est marquée néanmoins.
2) Suit l'énumération détaillée de 32 arbres ou vertus.

f. 15^a الفصل الثالث ابضاح وجود الفضائل في الطبيعة النسانية موحن

الدليل على حقيقة ما ذكرنا قبل هذا ان الفضائل
حاصلة فينا¹⁾ ... فما تدخلوا الى ملك عدم الالام
ومشابهة الله ولنذكر الان هاهنا حدود²⁾ الفضائل
ونهاية الرذائل مستعنين على تخليصها بالله تعالى.

21^b الفصل الرابع وهذه حدود الفضائل والرذائل الأول حد كمال
الامانة وعدم الامانة³⁾ ... ويختصم لرذائل الجن
ويجاوب عنها.

27^b الفصل الخامس حد الامانة الكاملة ينقسم ستة انواع النوع الأول
شجرة الامانة في اعتقاد امانته بالله ، ان يصدق
ان الله جل اسمة بارى البرايا ... وما يمكن ان
نرضى الله الا بالامانة التامة في الاشيا كلها.

34^b الفصل السادس شرم في انواع الامانة النوع الأول اى معتقد امانة
الانسان بالله ، ان لم يصدق الانسان ان الله
علة البرايا كلها ... ويهلك كما قيل كل الذين
يباعدون انفسهم منك يهلكون.

42^b الفصل السابع كذلك امر الامانة في الفضائل والالة التى نفاع
فيها الأول⁴⁾ في فضلة الرجا ، ان لم يصدق
الانسان ولا مواعيد الله ووعيده⁵⁾ ... انه يجعله
الاه⁶⁾ ويشاركة في نعمته.

1) L'auteur parle dans ce chapitre de 45 qualités.

2) Ms. حلو.

3) 32 définitions, correspondantes à celles du ch. II.

4) 31 propositions, qui se rapportent aux 45 qualités du ch. III.

5) Le mot ولا a été évidemment déplacé.

6) Ici encore la nunation est marquée dans le ms. sans élif prosthétique; c'est une particularité orthographique du copiste.

f. 46^a الفصل الثامن فهذه الثلاثة¹⁾ فضائل باقية الامانة . والرجاء .
 والمحبة²⁾ . فان لم يؤمن فيما يرجوا . . . في قلبه
 البغض الذي هو الشيطان يرد بترس ايقانه بهذا
 نشابة العدو ويبطل حيله.

51^b » الفصل التاسع بباب في معرفة اقتران الرذائل بالفضائل تال
 القديس اغريغوريوس المتكلم في الالهيات ان
 الفضائل تقرانها الرذائل وفريقهما ابوابها مفتوحة
 بمعنى بعضها الى بعض فربما يعمل الانسان فضيلة
 ما فنسبها للثلاث الى الرذائل التي تقارنها
 ويسمونها بها . . . شرع ذلك الامانة بابها مفتوح
 الى الجهالة والعمية . . . ان يسيى الوطى الاخلاق
 صلف.

53^b » الفصل العاشر قال القديس دوروثاوس ان الفضائل هي في وسط
 الطريق الملوكى بين التكاثر والتناقص فلهذا كتب
 لا تحمد بينة ولا يسرة شرع ذلك الامانة بين الشك
 واليقين الرجا بين الاياس والامل . . . الدعة بين
 المحك والتوقير³⁾.

54^a » الفصل الحادى عشر فجنوم الانسان الى بينة التناهى في الفضيلة
 خطر مرهوب والميل الى بسيرة التناهى في الرذيلة
 شنع مذموم ولذلك صار الافراز في لفضائل كالتقايد
 فى لعسكر . . . الاول⁴⁾ فى الصوم الافراز القايد
 ما يطلق للصايم اذ يجنح الى بينة المسك المفرط

1) Ms. الثالث.

2) Ms. المحبة.

3) 31 vertus; le copiste en a sans doute oublié une, v. ch. XVI.

4) Il y a 34 paragraphes, qui traitent d'autant d'actes de la vie, dans les
 quels il faut garder le juste milieu.

التجاوز قوة جسمه ولا الى يسزة استعمال الأغذية
الملذذة التي ترخية ... وتسلم العقل الملك الى
اعدائه تم.

f. 57^a الفصل الثاني عشر في الوصية المقولة لادم ان يعمل الفردوس
ويحفظه هي فلاحه ارض القلب ... وبرهان ذلك
ساير الذين تصغرت الفضائل فيهم بالونية ومحبة
اللذة وفقدت اثارها فعادوا بالتوبة الى حالتهم
الاولى.

59^a الفصل الثالث عشر وكما ان كل فضيلة¹ ثمر الثمر اللايق بها
كذلك قتاد الرذائل اذا ارتكب شجر الفضائل ثمر
الثمر المحتص به قوة النفس الغضبية اذا استعملت
في حقها ... شجرة الدعة² اذا فاحت حسناً ثمر
الاحتمال لان قتاد المحك يثمر حب الغلبة ::

ونضيف الى شجرة الفضائل الاتها واثارها مما ياتي
ذكره . ونقول في ذلك المسك يثمر عدم الآلام³ لان
اسراف في جميع الاشيا يثمر ساير الآلام ... ولا قدر
طرفة عين تم.

62^b الفصل الرابع عشر والرب جل ذكره يسمى الفضائل ايضاً بزار
زرعه بقلب الانسان الذي هو حقل الله زرع العدو
بينه زوان الرذائل ... مثل ما اقول ان الله زرع
فضيلة الامانة فبذر الشيطان فيها زوان عدم
الامانة ذلك زرع فضيلة الرجا فبذر هذا فيه

1) Ms. فضيلة.

2) Avant cet arbre, il est parlé de 33 autres du même genre.

3) Ms. الآلام.

زوان سوى¹⁾ الرجا ذاك زرع فضيلة الدعة
فبذر هذا فيه زوان المحك²⁾.

f. 63^b الفصل الخامس عشر فيمنذ معصية الجد الاول وقبوله بزار المجال
في قلبه حصل في حظة الفضائل عرض وهو زوان
الالام فان تحلل العقل الفلاح زوان الرذائل ...
فيستقل من حنطة الامانة وزوان عدم الامانة رجا
بخالطه اباس ومن الرجا سوى¹⁾ الرجا . صبر
بخالطه ضجر³⁾ ... كذلك الامر في شجر الفضائل ...
فانه يستغل منها البرى الحقير المخالف مذاقة الجوى
مثل غلة الحنطة المغشوشة بزوان الرذائل المقدم
ذكرها.

64^b „ الفصل السادس عشر الرسول الالهى يقول كل الذين يقتادون
بروح الله اوليك هم ابنا الله⁴⁾ شرع ذلك ان روح
الله اى لاهوت الثالث الواحد جوهره هو علة
الفضائل المقدم ذكرها ... وهذه اسما الفضائل
الامانة الرجا المخافة الافراز الرحمة الحلم العدل
العفة الشجاعة التوادع الوداعة طول الاناه البساطة
الصبر الطاعة الورع النشاط عدم الحسد عدم المقد
الصفح الزهد الصدق التصون القناعة الاعذار حسن
الثنا الاكرام المديح الفرغ التحنن الدعة⁵⁾ والروح
الخبث هو علة الرذيل ... وهذه اسما الرذائل عدم

1) Ms. سوا.

2) Il y a en tout 32 parallèles.

3) Il s'agit ici des mêmes qualités et défauts que dans le ch. précédent et dans le ch. II.

4) Paul, Ép. aux Rom., VIII, 14.

5) Au ch. XIII, où il y en a 34, sont ajoutés: الشهرة et العزم; au ch. X, manque البساطة.

الامانة سوى¹ الرجا البغض التمرد عدم الافراز
 القساوة الغضب الجور الزنا الجبانة الكبريا السخط
 صغر النفس الخبث الضجر العصية الدالة الكسل
 الحسد الحقد الانتقام حب الفضة الكذب المراياة
 النشرة الدينونة الوقبة الاستحقار الدم الحزن عدم
 التحن المحلا وسبيل العقل ان يرصد ذاته كما
 يترقب البستاني الارض ... ويستيقض بنور اللاهوت
 الحقيقي الواحد.

f. 66^b الفصل السابع عشر شرح التاوريات وهي تنقسم لثلاثة انواع ثاوريا
 شيطانية وتاوريا هيولانية وتاوريا روحانية
 وبعضهم لا يقتبس منه نور ولا يحسن بنا كالبرآة
 المطلية بالطين ما ينفذ فيها نور السس ولا
 يستضي بها لكثافة هيولى الآلام المتركة على نفسه.
 70^e » للفصل الثامن عشر معاينة منازل ابن الله الحى ربنا والاهنا
 ومخلصنا يسوع المسيح المتنازل الباهر العقول وابتحاده
 بطبيعتنا ليخلصنا متامل بارى الاطفال صار بحبته
 ايانا طفل صغير² . . . ارتضع من الثدي البتولى
 النابع القدس حقا لبن ليفدينا بلبن وصاياه
 لتنطهر بها ويحولنا محبته التامة ليستنير بها بشفاعة
 العذرى التاوطوكس وجميع القديسين أمين.

74^b » الفصل التاسع عشر وهذه الكلمات والوصايا التى ذكرها الرسول
 بولص لاهل انسيس لما دعاهم بالنعمة الكاملة ان
 يتحفظوا بتطهير الجسم والروح والنفس الى قدوم

1) Ms. وا .

2) Correctement: طفلا صغيرا.

الرب²) فأوصى بالجسم الى الجزء المغذى والنفس الى الحساس وأوصى بالروح الى العقل ومثل هذه ادب الرب في الاجمیل لذلك الكاتب فامر ان يقدم في الاول على كل وصية محبة الله من نفسه وقلبه وفكره ويلوح لى ايضاً هاهنا ان هذا القول يفسر فيعنى بالقلب الترتيب الجسائى وبالنفس المتوسط وبالفكر الطبيعة العليا التى هى قوة عقلية ذكرية ... تجد ان نقص الفضائل فيك انما هو من ونبئك فى فلاحه طبيعتك وتضجبعك فى اعمال الوصايا التى تنير الفضائل وتوصلهم الى التمام

f. 80^b الفصل العشرون حد الفضائل الخالصة من الغش يجب ان نتامل هذا ان ليس بعد ماسكاً من ساير الالام من لم يحذره على افعالها امر طبيعى وبشرى .: شرح ذلك فى الامانة ليس بعد مومن³) من يحذره وبينعه عن الجحود امر طبيعى او بشرى اعنى المخافة من الاهل والتعبير بالجحود والرغبة فى عز الديانة ونظير ذلك فى الرجا⁴) . . . فالاولى رتبة عبد والثانية رتبة اجير والثالثة درجة⁵) ابن فاذا كان تعب العمل واحد فلنعمل الخير بالقصد الكامل لننال حظ الابن.

2) Paul, Ép. aux Éph. II, 15, et IV, 23.

3) Correctement: مؤمناً.

4) La liste des vertus n'est pas complète; il manque الوداعة, القناعة, et المسك - التصون, et الاحتمال طول الاناه, حسن الثناء.

5) Ms. درجت.

f. 84^b الفصل الحادى والعشرون وانا اصف بعون الله وتأييده كمال

القصد في كل فضيلة مبتدى من الاغراض الالمية
المفسدة لكل الفضائل وبعدها الثلاثة المحمودة الامانة
هى راس الفضائل فعالمى¹⁾ الوصايا بعضهم يعملها
وضييره في الجزا عنها ضمير الراكب في البحر ما
يصدق تسلم تجارته او تعطب واخر يعملها . . .

„ 86^a

والحجة فروعها مختلفة واغراضها الالمية ان بعضهم
يحب الله اذا حسن اليه وقاطر خيراته . . .

„ 88^a

والرحمة فروعها مختلفة واغراضها الالمية هى ان بعض
الناس يرحم اهله واصدقاه اذ لحقهم محنة اخر يتصدق

على الفقرا يتوخا بذلك مديحا او جاها او حظا²⁾
عالميا³⁾ ولتزايد قنياته . . . وكذلك باقى الفضائل⁴⁾

„ 95^b

ان عملها انسان وغرضط فيها غرض المي . اما ليرايى
بها الناس . او لينال عنها الجزا هاهنا . او لاجل

رياسة علامية او . . . ولا يتعلق بما تدعوه الضرورة
اليه من حاجة البدن وبالجملة لا يكون قصده الا

„ 96^b

الله وحده . تم

96^b „ الفصل الثانى والعشرون ومن المفهوم ان الله جل ذكره خلق

الانسان ذو⁵⁾ جسم بنفس ناطقة عقلية . الجسم
صنعه من الهيبولى التى منها انشا اجناس المخلوقات

اعنى الحيوان⁶⁾ والنبات . . . فكان يعرف حلاوة

1) Toute la phrase à partir du premier الفضائل a été ajoutée en marge du
texte, où le mot de raccord a été écrit, par inadvertance, فعالمى.

2) Ms. خطأ. 7) Ms. عالمى.

3) L'auteur a traité en dernier lieu du الزهد.

4) Sic; la leçon, quoique fautive, était probablement dans le texte primitif.

5) Ms. الحيوان; sur l'abus du tešdyd, v. nos remarques à propos du N° 230,
p. 36 de ce catalogue.

المحبة ، فكان يعرف مرارة البغض ، كذلك باقى
الفضائل ، واضدادها .:

f. 100^a الفصل الثالث والعشرون والرسول يسمي الفضائل روح¹⁾ . لان
الفضيلة شبه الله .: روحانية لا راي بشرى²⁾ فيها .
ويسمى³⁾ الرذيلة بشرة . لان الرذيلة الناتجة من
عفة اللذات التي تمض على تجاوز حد استعمال
المواس ، والخاصيات كلها روبات بشرية . لا راي
روحاني⁴⁾ فيها . شرع ذلك من يشك في الامانة ،
انما يصيبه ذلك من ان . بصنق بها يراه ويسمعه
... من⁵⁾ بماحك ان ما يصيبه ذلك من ابثار
الغلبة والمفاخرة بالامور الحسية . وهذا راي بشرى
لا روح فيه . فما ذا اصغى العقل الى هذه الرذائل
... والذين عقلوا الروبات الارضية روبات الذين
عقلهم يدب في الرذائل الارضية فاذا فارقوا الجسد
ينزلون الى قعر الارض .

„ 102^a

103^b „ الفصل الرابع والعشرون يقول ايضا الرسول . الاله الذي
اعبده بروحى⁵⁾ مطابقا قول الرب ان الله روح
ويجب ان يسجد له بروح وحق . شرع ذلك العبادة
وانواعها هي الامانة الصلاة التضرع السجود
النسيب القراءة الصوم ونظايرها فالامانة ما يجب
ان تكون بالجسم فقط اى بالفم ... اوليك
المخابيون لان اوليك ينجم احدهم في بعض

„ 108^a

1) Correctement: روما. 2) Ma. ويسمى.

3) Le naşb serait ici de rigueur; la chute de la nunation de راي dans l'arabe classique a causé cette anomalie.

4) L'auteur vient de passer en revue toute la nomenclature des qualités déjà connues en accompagnant chacune de réflexions semblables.

5) Paul, Ép. aux Phil. III, 8.

الاحيان والبقية عاطلون على مر الازمان واما
 الملتبس لاقوال الله ووصاياه المفترضة سيان جواهر
 افضل من الوف ذهب وفضة اعنى كلام الله الجليل
 الكريم الذى يحق له التمجيد والتعظيم من الان
 والى كل اوان والى دهر الدهارين
 امين

Sans même parler de l'anachronisme monstrueux, qui ferait citer¹⁾ St. Dorothee († 560) par un prélat du IVe s., il faut convenir que le commencement du ch. IX, qui nous donne le nom de St.-Grégoire, ne permet nullement de soupçonner un seul instant qu'il s'agit ici de l'auteur de l'ouvrage. En tout cas, le Grégoire, dont l'opinion est exprimée en ce passage, est formellement appelé le Théologien (التكلم الالهيات); c'est St.-Grégoire de Nazianze. Le nom a-t-il frappé l'imagination, et a-t-on mis sous les auspices d'un aussi grand saint le Livre du Paradis? Et puis, reculant devant l'in vraisemblance choquante qui éclate à une lecture attentive du ch. IX, est-on allé se rabattre sur son illustre homonyme, l'évêque de Nysse? Ce serait, à la vérité, peu logique, mais bien humain.

Le titre et le sujet du كتاب الفردوس font involontairement songer à un rapprochement avec la روضة الفريد de Siméon b. Macarah, moine de Cété et contemporain de Saladin²⁾. Mais l'allégorie du paradis intellectuel est propre à notre anonyme, qui a aussi choisi un champ plus vaste et a pris pour auditoire la chrétienté entière, et non les solitaires seulement.

Il se préoccupe peu de dogmatisme et de science; il veut édifier, non instruire. C'est à peine s'il vient au bout de sa plume quelque nom de l'Â. T., comme David (داود النبي) ou Élisée (اليشع); il cite exclusivement les Évangiles³⁾ et les Épîtres de Paul, l'apôtre par

1) Ch. X. — Sur l'identification de St. Dorothee et sur d'autres questions se rattachant à ce sujet, v. les Additions et Rectifications à la fin de ce volume.

2) Brit. Mus. II, p. 38—40; Zot., Mss. Syr. № 232².

3) Le commencement du ch. X contient un lambeau de verset de l'Â. T. فلهدا اكتب لا تحيد بينة ولا بسرة de St. Dorothee et ne peuvent entrer en ligne de compte.

excellence: الرسول الالهى, الرسول; il ne se pique même pas de préciser ses emprunts au Livre Sacré¹⁾, et, s'il parle de l'Épître aux Éphésiens²⁾, c'est qu'il y fait allusion plutôt qu'il n'en détache un verset. Des paraboles, des événements de la vie terrestre de Jésus émaillent le livre du Paradis, mais je n'y relève que les noms propres de St.-Pierre (بطرس الرسول, بطرس), de Ponce Pilate (بيلاطس البنطى), de Simon le Pharisien (سبعان الفارسى) et de Marie l'Égyptienne (مريم المصرية). Il se fonde sur l'autorité de St. Grégoire de Nazianze et de St. Dorothée (ch. IX et X), voilà pour la patristique. A propos d'une histoire de conversion³⁾, il parle des دستورات الابا: c'est la désignation de toute une littérature⁴⁾, on ne peut y reconnaître un renvoi bibliographique.

Il ne s'appesantit pas sur le dogme et insiste singulièrement sur l'efficacité de la foi: les reliques font des miracles, non par leur vertu intrinsèque, mais à cause de la foi de ceux qui croient:

وبرهان ذلك المذكور الصابى الذى سألته امرأة الرئيس المومنة التى كانت تضيفه ان يجيب لها عضو⁵⁾ من اعضا القديس الفلانى لتحل من عقربتها لاجل تبريكها منه . فاتاها بعضو من بعض النواويس فقبلته وضبرها متيقن انه عضو ذلك القديس فرزقت ولدا⁶⁾ بجمارة امانتها . وصار ذلك سبب⁷⁾ لرجوع الصابى مسيحيا⁸⁾.

Il ne parle qu'une fois incidemment de la Trinité (اللاهوت الثالث), ch. XVI, il a recours à l'intervention de la Vierge et de tous les saints (fin du ch. XVIII), il parle du Diable (الشيطان), mais il est

1) Les citations ne sont pas toujours textuelles; ainsi, nous trouvons au f. 92^b—93^a deux versets de St. Matthieu, comme d'habitude sans indication de la source (simpl. قوله, Il, c. à d. le Seigneur, a dit), et même dans un ordre interverti.

2) Au ch. XIX, comm.

3) Celle du brigand, qui, ayant abusé de la crédulité d'une congrégation de femmes pieuses, est tombé par la grâce sous l'empire de leur foi naïve et se fait religieux.

4) Il en est de même de l'indication au ch. VI: قول القديسين ان الله انما يطلب القصد الذى يتوخاه الانسان فى عمله.

5) Régulièrement: عضوا.

6) Rég.: ولدا.

7) Rég.: سببيا.

8) Ch. VI.

remarquable que l'exorde et la conclusion du livre soient exempts de tout esprit de confessionnalisme étroit. Est-ce en vue de la propagande?

Quoiqu'il en soit, le texte arabe n'est qu'une traduction. L'emploi de l'expression العذرى التاوطوكس (ch. XVIII) p. dire la Vierge Mère de Dieu, témoigne déjà de l'origine grecque de notre ouvrage car la liturgie même connaît le terme arabe والدة الآله; le mot grec a donc été conservé par un scrupule du traducteur. Le ch. XVI est consacré à l'examen de trois تاويريات (au sing. تاوريا ou تاوريا) = θεωρία, spéculation. Les vertus et les grâces et leurs opposés ont des dénominations absolument helléniques; ainsi le recours constant à عدم pour désigner les qualités ou les défauts dont l'appellation est formée en grec par un α privatif:

عدم الافراز = ἀκρίσια,
 عدم التحسن = ἀσυμπάθεια,
 عدم المحقر = ἀμνησικακία (?),
 عدم الحسد = ἀφθονία,

à côté de l'existence de سوى pour rendre le grec ἀπό, comme dans سوى الرجا qui correspond à ἀπελιπισμός; la corrélation exacte de حب الفضة avec φιλαργυρία et de صفر النفس avec μικροψυχία; la préférence même accordée à فردوس sur جنة; l'expression étrange الالى p. rendre le sens de passif, négatif (en parlant d'une vertu ou d'une qualité), expression calquée sur le grec πάσγων; enfin, et c'est là un point capital, l'orthographe الشاروبية, les Chérubins (f. 72e d. l.), car un Arabe n'eût pas inventé cette forme et ne l'eût pas trouvée dans un texte syriaque — tout, en un mot, conspire à nous mettre sur la voie de l'origine grecque du livre. Il n'est pas jusqu'au choix restreint des citations qui ne vienne à l'appui de cette idée: un auteur, libre de toute préoccupation littéraire ou scientifique, n'a dû nommer St. Grégoire de Nazianze et St.-Dorothee à l'exclusion de tous les autres Pères qu'en écrivant pour des gens, auxquels leurs noms étaient plus familiers qu'aucun autre; un Araméen, p. ex., ne serait pas allé chercher, en s'adressant à la masse des fidèles, une autorité en dehors de celle de St. Ephrem; ce ne peut être qu'un homme parlant le grec et, de plus, vivant en Syrie, — loin de Gaza,

peut être, St. Dorothee n'eût pas joué un rôle aussi prépondérant, — et pas avant le milieu du VIe s.; il est néanmoins difficile de préciser l'époque où il a fleuri. Nous avons toutefois quelques points de repère pour nous arrêter à une limite inférieure, en deçà de laquelle on ne saurait le placer. Essayons de l'établir. La Bodléienne possède en arabe un exemplaire du كتاب الفردوس; Nicoll, qui l'a décrit (Cat. № XLIII, p. 44—46) et en a extrait le préambule (jusqu'à شرح الغدان), le fait remonter au XIVe s. D'après ce qu'il en raconte, on voit que la division par chapitres n'y existe pas, bien que la répartition des matières soit exactement la même que chez nous. Les divergences orthographiques le font appartenir à une autre classe de mss. que celui de l'Institut: ainsi, celui-ci a toujours سائى, tandis que celui-là s'en tient à la prononciation سیاوى.

L'exemplaire de la Bodléienne ne vaut pas le nôtre; les fautes que Nicoll a été obligé de redresser dans la préface qu'il a publiée ne se retrouvent pas dans le ms. de l'Institut, qui a, en outre, certaines leçons bien meilleures; ainsi, la phrase

فعله الذى هو الانسان الباطن الذى لا يرى صورة الله وشبهه كانت فيه شجر

traduite par lui en latin:

„In Mente nimirum ejus, Homine scilicet interiore, non aspectabili, imagine et similitudine Dei, arbor fuit etc.“, est un peu tronquée; elle se présente dans le ms. de Pétersbourg sous cette forme, plus explicite et plus complète:

فعله الذى هو الانسان الباطن الذى لا يرى هو صورة الله وشبهه وقلبه كان فيه شجر

Le № XLIII de la Bodléienne n'est attribué à personne; et le *قال القديس*, par quoi ouvre le 1er chapitre, ne s'y trouve pas. La fin, qui eût pu nous renseigner, fait défaut („calce mancus“, dit Nicoll), — il manque le tiers de l'ouvrage¹⁾. L'épigraphe ne nous eût cependant pas donné le nom de l'auteur, qui a été oublié de bonne heure. Un ms. arabe du XIVe s., provenant du fonds Colbert, actuellement

1) Le f. 36 de la Bodl. contient ce qui est sur le f. 20 de l'Institut; à ce compte, le ms. d'Oxford devrait avoir (36:20) 108 ff. = 194 ff., il n'en a que 129.

à la Bibl. Nat., est suivi d'un autre du XIIIe s., qui est intitulé *كتاب الفردوس*, identique, d'après M. de Slane (Cat. p. 40, № 163²), à celui qui est décrit par Nicoll. Aussi s'en réfère-t-il à ce dernier sans pouvoir rien ajouter de son crû; en effet, la copie de Paris, quoique le plus ancienne, a été faite avec négligence sur un exemplaire défectueux par lui-même. En parcourant la courte notice de M. de Slane, j'ai été frappé de voir comme 3e partie du № 163 „un traité de morale chrétienne commençant par ces mots:

«لما ان الله جل ذكره خلق الانسان ذو (ذا. lis.) جسم ونفس ناطقة عقلية
ce n'est rien autre que le commencement du XXIIe chapitre:

ومن المعلوم ان الله جل ذكره خلق الانسان ذو جسم بنفس ناطقة عقلية.

Le „traité de morale chrétienne“ d'un inconnu est donc purement et simplement une partie de notre ouvrage. Pour le scinder ainsi en deux, le copiste devait avoir sous les yeux un exemplaire, où les chapitres n'étaient pas numérotés. Ayant été trompé¹⁾ par le *تم*, qui est au bout du XXIe ch., il a cru commencer un nouvel opuscule. Or, le XXIe ch. est un des plus longs du livre, et l'auteur ferme avec lui un cycle de son exposition. Le XVIIIe se termine bien aussi par l'invocation de la Vierge et des Saints avec la bénédiction *امين* en guise de conclusion. Le XIIIe a déjà un *تم*, et cependant on a pu se convaincre que la fiction du jardin spirituel est représentée on ne peut plus vivement dans le XIVe ch. qui le suit et qui appartient nécessairement au Livre du Paradis. L'auteur abandonne parfois son allégorie, mais toujours pour y revenir; c'est ainsi qu'au ch. XXIV et dernier nous retrouvons la désignation

التي هي شجر الفردوس.

Le nombre même de 24 est significatif: il y a là une allusion aux douze tribus d'Israël et aux 12 apôtres, qui est, sans nul doute, intentionnelle: voyez, dans la *روضة الفريد*, que nous avons citée²⁾, combien le moine Siméon se réjouit d'avoir su distribuer son sujet en 12 chapitres.

1) Son devancier l'avait déjà peut-être été avant lui.

2) Brit., II, p. 38—40, № XXVII.

Mais, même en ajoutant au corps du texte du كتاب الغردوس le prétendu opuscule, nous inclinons à croire que le ms. de Paris est incomplet. Le gros de l'ouvrage occupe les ff. 112—290, soit 179 ff., l'appendice est renfermé en 15 autres (291—305). Dans le ms. de l'Institut, les XXI premiers chapitres sont répartis sur 95 ff. et les 3 derniers tiennent en 12¹).

La disproportion est évidente: la matière de 23³) pages de Pétersbourg ne peut trouver place sur 30 pages de Paris; je suppose que le ch. XXIII, qui occupe 3½ ff., soit 7 pages, chez nous, n'existe pas à la Bibl. Nat. Car, dans ce cas, 24 — 7 = 16 pp. de notre exemplaire équivaldraient à 30 pages de ms. de la Bibl. Nat., ce qui revient à dire qu'un de nos feuillets correspond à 15/8 f. de ce dernier; 95 de nos feuillets correspondent ainsi à un peu plus de 178 f. de celui-ci, ce qui s'accorde pleinement avec les données antérieures.

Il en résulte qu'au XIIIe s. la traduction arabe était assez vieille pour avoir subi plusieurs rédactions, les 3 mss. qui nous sont parvenus étant parfaitement indépendants l'un de l'autre. Le modèle de la copie de Paris, déjà fort dissemblable des modèles des 2 autres textes connus, n'était plus en bon état et avait perdu plusieurs feuilles dès le XIIe ou au commencement du XIIIe s.

D'un autre côté, la traduction ne peut pas avoir été faite avant la fin du Xe s., car l'expression المتكلم في الالهيات (ch. IX), montre que le mot كلام avait eu le temps de prendre entièrement droit de cité chez les Musulmans et de s'introduire même chez les chrétiens³): or Šahrestāny nous apprend⁴) qu'on commença seulement à l'employer dans le sens de scholastique sous le règne d'El-Mâmûn. Par contre, on a observé plus haut que la passivité se rend par إلى; Ibn Khaldûn se sert dans ce sens du radical انفعال (v. Dozy, Suppl.), mais long-

1) En tout 107. Le texte commence au f. 2^a; le 1er f. aura tout à l'heure notre attention.

2) La dernière page est blanche.

3) Le terme المتكلم devait être depuis longtemps dans la bouche de tout le monde, pour que le traducteur l'ait employé au lieu de transcrire simplement θεολόγος, comme il l'a fait d'ailleurs (f. 73^a, l. 3).

4) كتاب الملل والنحل, éd. Cureton, p. 1A, l. 3 et 4.

temps avant lui, Maïmonide n'en connaît pas d'autre, et le Guide des Égarés (I, f. **דב** de l'éd. arabe de Munk) a tout l'air de prendre là un mot du domaine commun; ainsi, l'usage en était général dans la 2e moitié du XIIe s.

Nous sommes donc amenés à affirmer que le **كتاب الفردوس** fut traduit du grec au XIe ou au commencement du XIIe s. L'époque de la composition originale flotte conséquemment entre le VIIe et le XIe s. Cependant, si l'on observe que l'auteur prononce bien le nom de juif (**يهودي**), mais ne fait nulle part allusion, ni à l'oppression de l'Église, ni aux séductions que peuvent offrir d'autres religions, je crois qu'on sera amené à le faire vivre avant la domination musulmane. Et, comme celle-ci a été précédée de la tourmente perse, il faut aller plus haut que le règne de Phocas. Nous sommes donc limités entre 560 et 602 de J.-C.

Quant à l'exemplaire de l'Institut, c'est celui qui a le mieux conservé la figure primitive de la traduction; mais il n'est pas bien ancien. Avant l'Institut (dont le timbre est apposé sur les pages blanches du 1er et du 108 f. numérotés), il appartenait à Suchtelen, dont les armes se voient encore sur le plat intérieur de la reliure et chez qui il portait le N° XVIII: c'est là aussi qu'on a dû le paginer et, probablement en vue de dresser un inventaire des mss., transcrire à la marge en chiffres romains les numéros d'ordre de certains chapitres. Il avait été écrit pour les moines coptes, résidant à Rome, comme en fait foi l'épigraphe:

هذا الكتاب برسم دير مار اسطا[فا]نوس¹⁾ الكاني بجوار ماري بطرس
بالوانكاني لاستعمال الرهبان الاقباط القاطنين به فلا يجز ل احد التصرف
فيه بوجه من الوجوه

Ces lignes sont d'une autre écriture et d'une autre encre que le corps du ms.: les caractères sont lourds, les ligatures manquent de souplesse; on dirait d'une main peu exercée à écrire le neskhi. Les mss. éthiopiens de l'Institut ont la même souscription.

1) Les 2 lettres entre crochets se sont fondues en une seule à cause de l'encre qui a coulé; la tache a depuis rongé le papier.

Le texte même est écrit avec assez de soin, bien que les ratures soient passablement fréquentes; les additions¹⁾ à la marge, qui ne sont que des raccordements dans les passages où le même mot répété à deux reprises a causé dans le texte l'omission d'un ou de plusieurs membres de phrase, ont sans doute existé sous cette forme dans l'exemplaire qui a servi de modèle et proviennent d'une collation avec une autre source. Les en-têtes²⁾ sont à l'encre rouge; un double filet rouge était destiné à encadrer les pages, mais, soit hâte, soit lassitude, il cesse dès le f. 24. L'écriture est nette et suffisamment régulière; le copiste était néanmoins malhabile à souder des lettres ensemble et ne savait donner à ses **ل** et à ses **ك** qu'une tournure assez gauche, fréquente d'ailleurs dans l'écriture des derniers siècles³⁾. Son orthographe est généralement correcte; toutefois, il aime, comme on a pu s'en apercevoir, à se défaire des *hamza*, des *meddâ* et autres signes; la désinence en *a* avec un *ya* final est remplacée par **اَ**; le **ج** et le **ح** se confondent sans cesse; le **ز** est rarement indiqué⁴⁾; on rencontre **ضنه** au lieu de **ظنه** (f. 85^a, 5 l. de la fin) et, au contraire, **يرطيه** pour **يرضيه** (f. 95^b); le **و** n'obtient son tréma qu'à l'état construit ou encore, par moments, s'il appartient à un substantif placé devant un adjectif⁵⁾; je note au passage la leçon **عَشْرَ** p. **عَشْرَ** (dix), l'attribution fréquente du nominatif au tenwin en place de l'accusatif que voudrait la grammaire etc. La reliure, en veau plein, porte sur le plat **كتاب الفردوس**; la manière de raccorder l'*élif* avec le *tâ* rappelle trop celle du copiste pour que la couverture ne soit pas contemporaine de la composition du manuscrit. Elle est plutôt du XVIIe que du XVIIIe s.

1) Elles sont pour la plupart accompagnées de la mention **صح**.

2) Dans nos citations, nous avons remplacé le changement d'encre par des lignes tirées au-dessus des mots.

3) Une tablette en ardoise sous forme de livret, qui a été achetée en Espagne et se trouve en ma possession, porte le *Pater* écrit en caractères absolument semblables; elle provient peut-être de la même officine romaine que notre ms., c. à d. d'un des collèges orientaux du Vatican.

4) Le point est parfois remplacé par une petite ligne d'une forme indécise.

5) Il y a des exceptions; elles s'expliquent par la prononciation à la lecture. Des incorrections dans le genre de **درجت الابن** sont rares.

Le papier, blanc, solide, peu homogène d'ailleurs, à vergeures espacées, est marqué d'un chevreuil passant, inscrit dans un cercle; le grain en ressemble à celui sur lequel sont imprimées la Bible arabe de 1671 et la Bibliotheca Sacra Latino-Hebraica d'Imbonati (1694), sorties toutes deux des presses de la Congrégation de la Propagande.

C'est de cette époque environ que date le ms., le *terminus a quo* est le pontificat d'Urbain VIII, qui institua le Collège de la Propagande et y réunit des Orientaux de toute secte (1627).

Le modèle sur lequel il a été copié avait déjà eu le temps de passer de main en main, à en juger d'après une notice écourtée que le copiste n'a pas achevé de transcrire, soit parce qu'il s'est aperçu qu'elle ne rentrait pas dans ses attributions, soit parce qu'il n'est pas arrivé à en déchiffrer la fin:

وقفا موبرا برسم اخوية الر (f. 1^b).

Il faut sans doute lire موبدا — éternel, et le dernier ر n'est aussi probablement qu'un د (الدير).

Au-dessus de ces quelques mots, le copiste a eu soin de consigner une remarque qu'il avait également devant lui: cette remarque est placée au pied du faux titre¹⁾, de sorte qu'elle a dû dans l'origine avoir été couchée par écrit entre la date de l'exemplaire-type et l'époque du legs.

على راي المعلم بالأرمينوس ان هذا الكتاب ليس هو بتأليف القديس
غريغوريوس نبص بل هو تأليف²⁾ المعلم موسى ابن كينا الكلداني

L'épithète de معلم appliquée ici au savant jésuite Bellarmin montre qu'il a été consulté sur l'ouvrage avant son cardinalat, c. à d. dès avant 1598. Sa vaste érudition lui permit de renier a priori l'authenticité de la tradition qui voulait attacher le nom de Grégoire de Nysse au Livre du Paradis; mais, trompé par la similitude

كتاب الفردوس العتلى وايضاح اشجار الفضائل التي نصبها الله في 1)
غزيرة الانسان. Les fautes étranges qui déparent ce peu de mots sont dues certainement à ce que les points diacritiques ont été placés en bloc après coup, et peut-être aussi aux enjolivements que le titre pouvait avoir dans l'original.

2) Ms. باليف.

des noms, il crut y voir un ouvrage de Moïse bar Céphas. Il est vrai que Moïse bar-Céphas, appelé Mar Sévéros, évêque jacobite de Mossoul (d'où son surnom de Chaldéen) et auteur d'un grand nombre de traités, commentaires et anaphores en syriaque¹⁾, composa aussi un Livre du Paradis; mais c'est un ouvrage dogmatique, qui s'occupe de la question de l'Éden et n'a rien à voir avec notre livre de morale religieuse.

Un voyage à Paris m'a mis à même de voir le N° 75 de l'ancien fonds de la Bibl. Nat., dont il est parlé plus haut²⁾. Écrit en mâle neskhi d'une encre pâlie par le temps sur du beau papier oriental jaune, il se distingue par une orthographe généralement correcte et qui fait peu de concessions à l'usage vulgaire³⁾; mais son ancienneté et de fréquentes taches d'eau en rendent la lecture parfois pénible et par moments impossible. C'est l'oeuvre d'un copiste soigneux : les entêtes, souvent les tenwin, toujours les signes de ponctuation (: et ..) sont au minium; les points diacritiques sont placés d'une façon régulière, le tréma sur le *;* est systématiquement abandonné. La vocalisation est rare, mais juste. A la fin de chaque feuillet se trouve le mot قول, qui montre qu'on a collationné le ms. avec son modèle avant de coudre les cahiers ensemble.

La page a 12 lignes, la ligne de 5 à 7 mots.

L'ouvrage commence par l'invocation :

بِسْمِ الْاَبِ وَالْاَبْنِ وَرُوحِ الْقُدْسِ

le prétendu opuscule qui le suit est précédé des mêmes mots, sauf qu'on y lit والروح.

Je dois faire observer que certains passages, qui sont raturés dans notre ms. comme fautivement écrits, subsistent dans celui de Paris.

1) Zotenberg, Cat. des mss. Syriaques; v. aussi Renaudot, Liturgiarum Orientalium Collectio, Paris 1716, t. II passim, et Assemani, Bibliotheca Orientalis, t. II passim, mais surtout p. 219.

2) V. p. 71—72.

3) A noter cependant متظاهرا (f. 142^a fin) p. متظاهرا qu'a correctement le ms. de Pétersbourg, f. 18^a, 3e ligne de la fin; الغضب p. الغضب en un autre endroit (226^a fin à Paris = 63^e, 6 à Pbg.).

Ce fait, rapproché des additions avec la mention **صح**, m'engage à voir dans le ms. de l'Institut la copie d'un modèle se rapprochant de celui de Paris, qui aurait été collationnée ensuite avec un exemplaire d'un type différent plus complet. Mais le № 75 de l'ancien fonds présente en plus certaines omissions et lacunes¹⁾, qui abrègent le texte d'une façon singulière en maint endroit; ses leçons, comparées à celles de notre ms., sont peu recommandables: **وانواعه** vaut moins que **واعراضه** (f. 94^a, 10), **في الغضب** — que **في الغضبة** (f. 100^a, 11). La division par chapitres n'existe pas, mais la matière du ch. XXIII ne fait pas défaut: des passages sautés rendent l'exposition plus concise, et puis la fin manque, le ms. de Paris s'arrêtant court aux mots

تعمل اشياء ضد تلك تم

qui se trouvent sur le f. 106^a, l. 8, de l'ex. de l'Institut, immédiatement avant une citation de l'épître aux Corinthiens et une de celle aux Éphésiens²⁾. Je veux encore faire remarquer que „céleste„ se rend à Paris par **سايي**, comme dans le ms. de l'Institut, à l'encontre de la leçon adoptée par le copiste de la Bodléienne.

KARCHOUNI.

236.

Les 4 Évangiles.

Ar. I. 5. 1. — Haut. 9 cmm., larg. 6 cmm. — 2 ff. de papier au comm. et à la fin + 3 feuillets de parchemin blanc + 4 feuillets de parchemin jaune non numérotés + 12 feuilles de parchemin jaune à 32 pages la feuille, sauf la dernière qui est de 30 pages. — 22 lignes à la page.

Les Évangiles ont déjà été deux fois publiés en karchouni: la 1° édition, qui est romaine, date de 1703; la 2°, qui en est la reproduction, a vu le jour à Paris en 1827 par les soins de l'illustre

1) P. ex. avant le f. 212^a correspondant au f. 54^b de Pbg., une lacune de la valeur de 8 pages de notre ms.

2) J'ai négligé de les mentionner plus haut (p. 68). — Comme particularité de l'écriture du № 75 de l'anc. fonds, je dois relever la façon singulière d'enchevêtrer l'un dans l'autre en les réunissant par le haut l'élif terminant un mot et l'élif commençant le mot suivant.

Sylvestre de Sacy¹). Elles ne s'accordent pas pleinement avec le texte de notre ms.; celui-ci est tellement soigné qu'il vaut la peine d'être étudié.

Les caractères karchounis ne sont évidemment qu'une transcription postérieure à la traduction, qui avait été à l'origine figurée en lettres arabes; ceci appert de légères inexactitudes dans le genre de رجبعام au l. de رجبعام, يفتاليم au l. de نقتاليم; de la confusion de البيت avec النبت, de يتجلبون avec يتجلبون, de المنتجين avec المنتجين²).

A ces exemples probants, on peut encore ajouter le mot والسبت p. والشبت (Matth. XXIII, 23), qui montre que le prototype de notre ms. était fort pauvre en points diacritiques. Une lecture superficielle suffit aussi à établir que la traduction arabe a été faite sur un original grec³) par un homme ignorant de l'hébreu et de l'araméen: le nom כרכיה est rendu, Matth. XXIII, 35, par براشيا⁴); or le ش rend le χ grec, tandis que le kaf correspond toujours à un خ ou un ك.

Comme notre ms. se rapproche assez du texte de celui de Vienne, qui a été publié par Lagarde à Leipzig en 1864 sous le titre: Die 4 Evangelien arabisch, j'ai cru devoir comparer les deux recensions au moins pour St.-Matthieu. Lagarde ayant soigneusement collationné⁵) son texte avec celui de l'édition de Leyde due au zèle d'Erpenius (1616), il était inutile de refaire ce travail. Par contre, il m'a semblé intéressant de comparer avec le ms. de l'Institut le Nouveau-Testament arabe-latin sorti des presses des Médicis en

1) Zenker, Bibl. Or. I p. 188, se prononce pour l'an 1823; mais de Sacy parlant de l'édition de Rome, dit positivement dans la 2e éd. de sa Chrestomathie arabe parue en 1826 (t. II, p. 246): «dont je donne une nouvelle édition à Paris». A la Bibl. Imp. Publ. de St.-Pbg., son Év. karchouni est sous la date de 1827, qui est également celle que propose Lagarde, Die 4 Evangelien arabisch, Leipzig 1864, p. X.

2) Tous ces mots sont d'ailleurs parfaitement à leur place et ne corrompent nullement le sens des passages où ils se trouvent, comme on s'en convaincra plus loin.

3) Peut-être par l'intermédiaire du copte.

4) Également dans le texte de Lagarde, Die 4 Ev. ar.

5) L. l. p. XX et svv.

1591⁵⁾, 1619 et 1744, et le volume de la Bible arabe-latine contenant les évangiles qui a paru à Rome par les soins de la Congrégation de la Propagande en 1671; les divergences sont parfois notables, je me suis néanmoins contenté de signaler la leçon adoptée par ces deux édd. dans les cas de divergence entre le ms. de l'Institut et celui de Vienne. La critique de Lagarde sur les 2 Polyglottes (ib. p. X — XI) est trop juste pour que j'aie songé à les faire entrer dans la sphère de mes investigations, qui ont porté encore sur l'Évangile karchouni de Sacy.

Ce dernier a évité l'emploi des voyelles et des points diacritiques, sauf pour le **L**, quand il est destiné à exprimer un **ل** ou un **ض**, car sa transcription ne connaît pas de différence entre les deux lettres. Le texte est naturellement très correct⁶⁾; pour établir vis à vis de lui la valeur relative de notre ms., il suffira de quelques indications que nous consignons dans le tableau général ci-après:

M. signifie le ms. de l'Institut;

L. — l'édition de Lagarde;

Méd. — les Évangiles médicéens;

R. — le Nouveau Testament imprimé à Rome en 1671;

S. — le texte karchouni de S. de Sacy. Suivant que S. se trouve du côté de M. ou de L., la version de Sacy s'accorde avec l'une d'elles; * marque la même chose pour R., et ° pour Méd.

En vue de faciliter les recherches j'ai eu recours à la division des chapitres, telle qu'elle s'est introduite en Occident; mais notre ms., d'accord en cela avec les Polyglottes, le ms. de Vienne, l'édition

5) Lagarde (p. IX) écrit 1590 (?); le catalogue des imprimés de l'Institut Oriental fournit la même date. Cependant mon exemplaire de 1619, qui n'est qu'une réimpression de l'éd. précédente, renferme un avis de l'imprimeur portant la date de 1591. Il est probable que le livre a été mis sous presse en 1590 et a été achevé l'année suivante.

6) Le téssid y est représenté. Je signalerai comme particularités orthographiques la leçon constante **ملك** (avec l'élif de prolongation) pour dire ange (ce qui est beaucoup plus exact que la forme usuelle des mss. du texte sacré **ملك**) et la tendance à mettre un élif prosthétique là où les grammairiens arabes auraient mis un **ي**, p. ex.: **طوبى** **طوبى**.

de Sacy et celle des Médecis s'en tient au morcellement oriental; le N.-T. de Rome a les deux désignations¹⁾.

Matthieu I 2 et svv. Le و qui unit les représentants des générations dans L., R. et M. est systématiquement omis dans notre ms. et l'édition de Sacy.

3	(S.) M ^o . نصون	comme à la marge de L.	L* ^o . نحشون
	(S.) M ^o . راعوث		L. راعوث
5, 6	M. ايسى	(S. sans -)	L. ايساي (R. ايسى),
(Méd. ايسى)
6	Lo 2 ^o الملك	manque dans M.	
6, 7	M ^o . سليمان		L* ^o . سليمان (S.)
7	M. رجبعام		L* ^o . رجبعام (Méd. راجبعام) (S.)
	(S.) M. ايتا		L* ^o . ايتا
7, 8	M ^o . اصاف		L* ^o . اسا (S.)
	(S.) M. اخاز		L* ^o . اخاز
10	(S.) M. عاموص	comme à la marge de L.	L* ^o . عامون
12	M. شلتايبيل		L. شالائيل (R. et Méd. شلتايبيل)
	(S. شلتايل)		
	M. زورباييل		L* ^o . زوربايل
	(S. زورباييل)		
14	(S.) M ^o . صادق	comme à la marge de L.	

1) Afin de donner plus d'étendue à ce travail de comparaison, je dirai que le ms. de l'Institut donne, Luc X, 31, la leçon مشركا على الموت au lieu de متخنا chez Lagarde; XX 14, 4 — مزعورات au l. de متخيرات, qui est, à mon su, le seul cas, où le ms. de Vienne s'accorde avec la Polyglotte contre notre ms. — Ce dernier, Marc IX, 50, fournit la leçon du texte de Lagarde et non celle qui est désignée sous le nom de السرياني, encore une preuve contre son affinité avec les traductions araméennes. — A ce propos, j'observerai que L. avance à tort, selon moi, que le رومى de son glossateur signifie l'évangile en latin et non en grec (l. l. p. XI): le passage de Matth. XVIII, 17 témoigne du contraire, car la Vulgate dit non audierit = لم يسمع, et c'est la version grecque (رومى), qui rend effectivement عصام par παρακούση.

	15	(S.) M*°.	اليعازر	L.	اليعازار
		M*°.	متشان	L.	مطشان
			(S. ماتان)		
	16	M°.	المولود	L.	التي ولد (S.) (المولد R.)
	18	M*°.	قبل ان	L.	قبل لا (S.)
	23	M.	هاهي ذه	L*°.	هاهوذا (S.)
		M.	عنويل	L.	عمانويل (R°.)
			(S. عنوايل)		
II	4	^{est par-} _{tout} (S.) M*°.	روسا	L.	رووساء
	5	M.	النبي الغايل	L*°.	النبي (S.)
	7	M.	دعى	L*°.	دعا
	13	M.	واذ	L.	واذا (R°.)
	22	(S.) ¹⁾ M.	عوظ	L*°.	عوض
III	1	M*°.	المعدان	L.	المعداني
	8	M.	للتوبة	L.	بالتوبة (R°.)
	10	M.	موضوع	L.	موضوع
IV	7	M*.	الاهك	L*.	الوك
	11	M.	ملايكته	L*°.	ملايكة
	13	M.	ويفتاليم	comme à la marge de L.	
				L.	نفتاليم (S.), (R°.)
	15	M.	زابلون وارض	L.	زابلون ارض (S.)
					(R°.) زابلون ونفتاليم
		M.	يفتاليم	cf. plus haut (S.) ²⁾	
	18	M.	واندراس	L*°.	واندراوس
	24	M.	به من جميع اصناف	L.	به من اصناف
					(كل من كان بسوء حال (R.)
					(كل من كان باسوء حال باصناف (Méd.)
		M.	الامراض	L°.	الامراض (R.)
		M.	والمعتريين	L.	والمعتريين (R.) (والمعتريين I.)
					(والمعتريين (Méd.)

1) S. a régulièrement ط au l. de ض.

2) La comparaison avec S., dont la position à l'égard des autres a été suffisamment élucidée, ne sera, à partir d'ici, continuée qu'incidemment.

	M. روس	L*° رورس
25	M. وعشر	L*° والعشر
V 5	M. للودعا à peu près comme à la marge de L.: للمتواضعين L° (S.) (R. suit un ordre un peu différent et dit للحلبين)	
5, 9, 18, 35 etc. ¹⁾	M. الارط	L. الارض
9	M. بنوا	L. بنو, à la marge (ابنا R°)
13	M° فباذا	L. (باى شى R.) باذا
14	M. موطوعة	L. موضوعة
17	M. والانباء	L*° او الانبياء
19	M. يدع معا فى	L*° بدعى فى
21, 27, 33	M. للاوليين	L*° للاولين
21	M. فمن	L*° فان من
23	M. اخاك واجد	L. (لاخيك شئ R.) اخاك واحد (لاخاك واحدا Méd.)
44	M*° اختوا	L. حيوا (S.)
	(S.) M. باركوا	L. (وصلوا R°) وباركوا
47	M*° تفعل	L. بفعل
VI 10	M. وتكون	L. (لتكن R°) تكون
14	M. هفوانهم	L*° (S.) خطابهم
	M. ابيكم	L*° ابوكم
15	M. سبتانهم	L. (B. manque) سبتانهم Méd. خطابهم
19	M. يتحبلون	L. بتجبلون (وحيث ينقب السارقون R°)
25	M*° manque	L. اوبيدانشربون
	M*° بماذا تلبسون	L. بما تلبس
28	M. فباذا	L° (ولباذا B.) فلماذا
29	M. سليمان	L*° سليمان
30	M*° يكون	comme à la marge de L.

1) M. offre très rarement la leçon ارض.

31	M.	ماذا ناكل	L*°.	ماذا ناكل
32	M*°.	فان هذا	L.	هذا
	M.	وابوكم السبابى	comme les vers. lat. et syr.	
			d'après L.	(ان ابوكم)
				(لان ابوكم Méd.)
33	M.	نزادونه	L.	نزادونه (R. بيزاد لكم)
				(Méd. نزادون)
34	M.	الغد	L*°.	للغد
VII 2	M*°.	نكيلون به يكال		نكيلون بكال L°.
4	M*°.	او كيف	L.	وكيف
	M.	الغدى	L.	القدرا (R°. القدى)
8	M*°.	يسال	L.	سال
11	M*°.	قان	L.	فاذا
12	M.	وكما	L.	وكلما (R°. فكلما)
13	M.	كثيرين	L.	كثير (R°. كثيرون)
15	M.	احضروا	L*°.	احذروا
18	M.	manque	L*°.	ان
20	M.	اذن تعرفونهم	L*°.	تعرفونهم
21	M.	ملكوت السماء	L*°.	ملكوت السموات
22	M.	(sic!) ان كثيرين		كثيرين Méd. كثيرين L*°.
23	M*°.	اقول	L.	اعترف
25	M.	كان ثابت	L.	ثابت (R°. كان ثابتا)
26	M.	اشبهه	L*°.	يشبهه
27	M*°.	فنزلت الامطار	L.	فنزل المطر
VIII ¹⁾ 1	M*°.	تبعه	L.	وتبعه
3	M*°.	طهر من برصه	L.	طهر برصه
4	M.	امض	L.	امض
5	M.	دخل بسبع	L*°.	دخل
12	M.	الموضع	L.	الموضع

1) A partir d'ici cesse la comparaison avec l'éd. Médicis.

- 17 M. امراضنا L. امراضنا
- 20 M. موضع L. موضع
- M. الثعالب لها اجارا
L. للثعالب اجارا
(لثعالب اجار. R.)
- 24 M. comme dans la trad. lat. d'après L., manque dans L*. (S.)
لان الريح كانت مضادة لهم
- 32 M* في البحر L. الى البحر
M. البياة L* البياة
- 34 M. comme à la marge de L.; L*. عن
من
- IX 1 M. ودخل الى مد ينته
L. ودخل مدينته
(وجاء الى مدينته R.)
- 2 M. comme corrigé chez L. (R. مخلعا)
مخلع
- M* فلما نظر L. فنظر
- M* قال L. وقال
- 3 M. الكتاب فيما بينهم
L. الكتاب (R. الكنية)
- 6 M* ان يغفر L. يغفر
M* comme corr. chez L.
للمخلع
- 10 M. comme dans la trad. copte
بيت سعان
chez L.; L. بيت (R. البيت)
- 13 M* لادعو L. comme corr. chez L.
- 15 M. رفع العروس L. رفع العريس
(ارفع عنهم العريس R.)
- 17 M. نجعل L. يجعل
- M. فيحفظان L. فيحفظان
- 18 M. ريس L* ريس
- 23 M. الرئيس L* الرئيس
- 24 et 25 M* الصبية L. الجارية
- 30 M* قابلا L. وقال لها
- 31 M. شاعا L. اشاعا (R. واشاعاه)

32	M.	يسوع	comme dans la trad. syr. chez L.
			L. manque (R. ولها مما خرجا فيها)
35	M.	الأمراض	L. الأمراض
	M.	التى فى الشعب	comme dans la trad. lat. chez L. L*. manque
36	M.	ليست	L*. ليس (juste).
X 1	M.	الأمراض	L. الأمراض
4	M.	الفناني	L*. الفناني
5	M*	الائتى	L. الاثنا
7	M.	فاذا	L*. واذا
	M.	اقتربت منكم	L*. اقتربت
17	M.	احضروا	L. احذروا
22	M.	مبعضين	L*. مبغوضين
23	M.	واذا	L*. فاذا
30	M.	روسكم	L*. روسكم كلهم (R. كلها)
32	M.	اعترف	L. اعترفت (R. فاعترف)
37	M.	ام اما	L*. او اما
	M.	ومن يحب	L*. ومن احب
39	M.	ومن وجد	L*. من وجد
	M.	فليهلكها	L. فهو يهلكها (R. اهلكها)
41	M.	باسم نبيا	L*. باسم نبى (juste)
42	M*	سقى	L. اسقى
XI 7	M.	تحركها	L*. يحركها
9	M.	اتنظرون	L. تنظرون (R. تنظروا)
10	M*	قدامك	comme à la marge chez L.
12	M*	المعدان	L. المعداني
	M.	يخطفونها	L*. يخطفونها
20	M*	يعير	L. يغير
28	M.	المتعبين	L*. المتعبين
29	M*	فانى	L. فاننى
	M.	متواضع	L. متواضع
30	M.	هو خفيف	L*. خفيف

XII	2	M*.	ان يعمل	au l. de فعله de la trad. copte chez L.
	5	M.	ذنباً	L*.
	7	M.	تتحكمون	L. تحكوا (juste) (R. تعلمون)
	24	M.	ريس	L. ريبس (R. اركون)
	25	M.	علم يسوع	L. فلما علم (R. وعلم يسوع) (correction)
	32	M*.	له لا في	L. له في
	34	M.	وانما	L*.
	35	M*.	يتكلم بها	L. يتكلمونها
	47	M.	قيام بتر	L*.
	49	M.	هولاي	L. هولاء (R. ها)
	50	M.	فهى	L*.
XIII	1	M.	على جانب	L*.
	4	M.	البعظ	L*.
	5	M*.	حيث	L.
		M.	تكن	L*.
		M.	ليس له	L. ليس له (R. لم يكن له)
	8	M.	وبعض	L*.
	11	M.	الله	L*.
	25	M.	زرع	L*.
	27	M.	الحقل	comme à la marge de L. L. الببت (R. الببت)
	30	M*.	ينبتا	L. ينبتان
	32	M*.	نبت	M. طالت
	33	M.	وقال	L. وقال لهم (R. وكلهم)
	34	M.	باع	L. نباع (R. وباع)
	52	M*.	بيت	L. نبت
XIV	4	M.	لك امرأه	L*.
	6	M*.	فاعجبت	L. فاعجب
	13	M.	وتبعوه	L. وتبعه (R. فتبعوه)
	18	M*.	لهم	comme à la marge chez L.

- 19 M. والموتان L*. والموتين (justo)
- 20 M. سلة L*. سلا
- 24 M. المعاندة L. لمعاندة
(لان الريح كلت عليها R.)
- M. a l'addit. de la vers. copte, mais après
الريح et avec qq. var.:
- M. وكانت L. والسفينة كانت
- M. خمسة وعشرين L. خمس وعشرين
- 30 M. فلها راى L. فرأى (R. وراى)
- 33 M*. السفينة comme à la marge chez L.
- XV 4 M. وامه L. او امه (R. ام امه)
- 6 M*. سننكم L. سننكم
- 8 M*. عنى; le texte de L. est donc bon, et la
leçon première (v. ib. p. VII) était un
lapsus.
- 16 M*. حتى الآن L. حتى (à tort)
- M. فهبين L. فهبين (R. فاهبين)
- 20 M. هو لذى L. الذى هو
(فهذه هي التى R.)
- 23 M. الامراة L. المرأة (R. ها —)
- 26 M*. جبدا L. جبدا
- 27 M. اربابها فتحيا L. ربابها (R. اربابها)
- 31 M. والصم يسمعون comme dans le copte.
L*. manque.
- M*. الاله L. اله
- 32 M. ثلاثة L*. ثلثة
- 38 M*. الذين L. الذى (à tort)
- XVI 3 M*. تميزوا L. تمييز
- M. لا L. كيف لا
(ولا نستطيعون تعلموا ايات الازمنة R.)
- 5 M. تلاميذه L. بلاميذه (faute d'impr.)
- 13 M. فيلبس سال L*. فيلبس فسال

	14	M*. ايليا	L. اليا
	16	M*. ابن الله	L. بن الله
	17	M. ابن يونا	L*. بن يونا
	19	M. ما ربطته	L. وما ربطته (R. وكل ما ربطته)
	21	M*. وروساء	L. وروساء
	35	M. فليهلكها	L*. فهو يهلكها
XVII	4	M. اتشاء	L. نساء (R. شيت)
		M*. واحدة	comme à la marge de L.
	9	M. من بين الاموات	من الاموات L*.
	10	M*. ايليا	L. اليا
		M. يقول	L*. تقول
	14	M. جاثيا على ركبته	comme le copte et le syr. chez L.
			L. ساجدا له (R. راکعا قدمه)
	23	M. ثلاثة	L. ثلثة (R. ¹)
	24	M*. معلکم	comme corr. chez L.
		M. الجزية	comme dans la trad. copte.
			L. المغرم (R. الدرعمين)
	25	M*. فقال نعم	comme à la marge de L.
	27	M. نشککم	L. بشککم (faute d'impr.)
		M*. اصطائبرا	L. اسطائبرا
XVIII	3	M*. ترجعوا ونصبروا	ترجعوا L.
		M. مثل هذا الصبي	comme dans la trad. copte.
			L*. الصبيان
	7	M. من الشكوك	L*. من اجل الشكوك
	8	M. او اعسم	comme dans la trad. copte.
			L. واعسم
			(R. différemment: ضعيف او اعرج)

1) C'est le v. 22 dans R., qui a mis ensemble les vv. 14 et 15 et donne par conséquent 26 vv. au ch. XVII.

	9	M. ajoute	اليمنى	avec le copte.	L*. manque.	
		M.	تكون	L*.	يكون	
	15	M*.	الك	L.	عليك	
	17	M.	للبعة	L*.	من البعة	
	20	M.	ثلاثة	L*.	ثلاثة	
	22	M*.	بل الى	L.	بل	
	23	M.	اراد	L*.	اراد ان	
	25	M.	وامر	L*.	فامر	
		M.	وبنيه	L*.	(juste) وبنيه	
	28	M*.	ذلك العبد	L.	العبد manque.	
	29	M.	وطلب	L.	فطلب (R. وكان يطلب).	
	30	M*.	عليه	L.	له	
	33	M.	ينبغي لك انت ان	L.	(ينبغي انك. R.) ينبغي ان	
XIX	2	M*.	وتبعه	L.	فتبعه	
	5	M.	كلاهما	L.	(الاثنان. R.) كلاهما	
	7	M.	يعطى	L*.	تعطى	
	8	M*.	نساكم	L.	نسايتكم	
	9	M.	فقد زنا	L*.	فقد زنى	
	15	M.	عليه	L*.	(juste) عليهم	
	24	M.	ثقب	L.	خرم (R. خرم [ثقب صح])	
	29	M*.	اخوات	L.	خوات (faute d'impr.)	
		M*.	الحياة	L.	حياة	
	30	M.	واخرون بصيرون اولين	(cf. le copte)		
				L.	واخرين اولين (à tort)	
				(R.)	واخرون اولين	
XX	1	M*.	بيت	(comme le copte)	L.	نبت
	7	M.	ما	L*.	لم	
		M.	انتم ايضا الى لكرم وانا	(cf. le copte)		
				L.	انتم وانا (R. comme M.,	
					mais le dernier membre à partir de وانا	
					fait défaut comme dans plusieurs mss.	
					coptes).	

	10	M. و جاؤا	L. فجاء	(R. واذا جاء)
	11	M*. البيت (comme le copte)	L. البيت	
	14	M. M. تكون	L*. يكون	(R. الآخر) comme corrigé chez L.
	16	M. المتخبين	L. المتخبين	(R. المختارين)
	18, 25 etc.	M*. روساء	L. رووساء	
	22	M. اتقدران	L. اتقدرا	(R. اتقدرون)
	23	M*. فليس	L. ليس	
		M. السمايى (comme dans le copte chez L.);	L*. manque.	
	30	M*. اعيان	L. اعاوان	
	32	M*. ما	L. ماذا	
XXI	1	M. ياروشليم	L. يروشليم	(R. اورشليم)
		M*. قريب	L. قريب	عند
	2	M*. فتجرا	L. فتجرا	
	3	M. قولا	L*. فقولا	
	5	M. متواظعا	L*. متواضعا	
	9	M. يقدمه	L*. تقدمه	(c'est la V ^e forme)
	16	M. والرطعان	L*. والرضعان	
	19	M. ونظر الى تين	L*. ونظر شجرة تين	
	22	M*. تنالونه	L. تنالوه	
	23	M. دخل الهيكل	L. دخل الى الهيكل	(R. جاء الى)
		M. جاء	L. فجاء	(R. فنقدم)
		M. له وهو يعلم باي	L*. له باي	(comme dans certaines variantes coptes)
	26	M. نخيف	L. نخافى	(R. فنخاذ)
	29	M. سيد	L. رب	
		M. الآخر	L. الآخر	(R. الاول, parce que les rôles sont intervertis)

1) Dans ses rectifications, Lagarde (p. VIII) rétablit le texte de notre ms.

	33	M*. بيت	L. ست
	34	M*. زمان	L. زمن
	37	M. يستحون	L*. يستحيون
XXII	4	M*. عبدا	L. عبيد
	8	M. واما المدعوين	L*. والمدعوون
	11	M. ثياب	L. لباس (R. لبس)
	14	et partout M. المنتخبين	L. المنتخبين (R. والمنتخبين, les mots sont autrement disposés).
	19	M. دينار	L. الدينار (R. الدرهم الجزية)
	26	M*. والثالث	L. والثالث
	30	M. يتزوجن	L*. يزوجون
	31	M. افبا	L*. اما
	37	M. يسوع ان نحب	L*. يسوع نحب
	46	M*. فلم يستطع	L. فلم يستطيع
XXIII	15	M. المرآون (fautive)	L*. المرآون
		M. مضاعفا	L*. مضاعف
	20	M. ومن	L. من (R. فمن)
	23	M. والسبت (fautive)	L*. والسبت
		M. كان	L. وكان
	25	M. ملو	L. ملوة (R. انتم ملوون se rapportant aux Pharisiens)
	32	M. مكابيل	L. مكابيل (R. مكيال)
	37	M. يروشلیم يروشلیم	L*. يا يروشلیم يا يروشلیم (R. dit اورسليم)
	38	M. لكم بيوتكم	L. بيتكم لكم (R. لكم بيتكم)
XXIV	21	M. فسبكون	L. وسبكون (R. فانه حينئذ سبكون)
	30	M*. الانسان اتيا على	L. الانسان على

31	M. اربع	L. الربع (faufif) (R. الاربع)
32	M*. تعلموا	L. اعلوا
36	M. وتلك الساعة	L*. والساعة
38	M. وبتزوجن	L*. وبتزوجن
39	M. وغرق	L. وأغرق (R. واخذ)
XXV 36	M. ففقدتموني	L*. ففقدتموني
XXVI 16	M. ليسلمه اليهم	L*. ليسلمه
25	M*. فقال له	L. قال له
28	M. يهرق	L*. يهراق
29	M*. من الان	L. الان
35	M*. اموت معك	L. اموت
39	M. خر	L*. وخر
40	M. نجاء	L*. وجاء
39 et 42	M. ابته	L. ابة (R. ابناه)
42	M. حتى لا اشربها	L. حتى اشربها (R. الا اشربها)
50	M. ووضعوا يديهم	L*. ووضعوا ايديهم
51	M. اذنه اليمنى	(comme le copte chez L.) L*. اذنه
53	M*. فيقيم	L. فيقم
	M. جوقة	L*. جوقا
57	M. الكهنة والشيوخ	L*. الكهنة والشيوخ
58	M. بعيد حتى جاء الى	L. بعيد الى (R. بعيد حتى الى)
60	M. كثيرون	L*. كثير
	M. ريس	L. ريس
64	M. اتيا	L*. واتيا
75	M*. ثلاث	L. ثلاث
XXVII 1	M. تشاور	L*. تشاوروا
4	M. قالوا له ما	L*. قالوا ما
5	M. فاختنق	L. واختنق (R. وخنق نفسه برس)

7	M*. الغرباء	L. الغربا
16 et constamm.	M. برينان	L. باريبان (R. باراباس)
17	M*. مجتمعون	L. مجتمعين
24	M. فيلاطس (p. exc.)	L. بلاطس (comme d'habitude) (R. بيلاطس comme toujours)
24	M. انتى (faute d'inadvertance)	L*. انى
29	M. وهزوا	L. وتهمزوا (R. ويستهمزون)
30	M. فضربوا	L. ضربوا (R. ويضربون)
31	M. هزاوا	L*. هزبوا
	M*. وذهبوا	L. ومضوا
32	M*. قربانبا	L. قيربانبا
33	M*. بستى	L. بدعى
37	M. عليه ووضعوه... مكنوتبا	L. عليها ووضعوها... مكنوتبة (R. tout à fait différemment)
46	M. صافختناى	L. صافختناى (R. شبقتنى)
47	M. وقوم	L*. فقوم
	M. قالوا	L. فقالوا (R. كانوا يقولون)
51	M. manque	L*. وتشقت الصخور
54	M. حقا هذا	L*. حقا ان هذا
55	M. وام يوسى	L. وام يوسا (R. ويوسف)
57	M*. فلما	L. ولما
	M. تلميذا	L*. تلميذ
63	M*. ان	L. انى
64	M. ياتى	L*. تانى
	M*. قد قام	L. قام
XXVIII 2	M. قد نزل	L*. نزل
	M. الاموات وهامودا	L. الاموات هامودا (R. الاموات فهامودا)
8	M*. وفرج	L. وفرج

9	M. مضيتنا	L. مضتا	(R. جريات (مظبن بختبرن (S.)
	M. ليخبرا	L. ليخبر	(R. ليخبرن (S.)
10	M. وقولا	L. قولا	(R. واخبرن (S.)
12	M*. فاجتمعوا	L. واجتمعوا	
13	(S.) M*. وسرقوه	L. فسرقوه	
15	M. وداعت	comme dans le texte non corrigé de L. (R. وداعت)	
19	M. والروع	L*. ورووع	(S.)
20	M*. حفظ جميع	L. حفظ	(S.)

L'épigraphie finale mérite d'être rapportée en entier; je la transcris en caractères neskhis.

بسم الله المتوحد بجلال الذات والمثلث بكمال الصفات المقدّس في
نفوس الجبروت عن شوايب الشقص والسما¹⁾ وبعد فقد كمل نقل
الانجيل المقدّس المحمول على الابداني²⁾ برسم من سنا عن الرسم ورسم من
سنا عن الرسم للموصوف بمتونى المهروف نشيط الرزانه والوقوفى الولد
الابن والمؤمن الادين . سراج الطقس الشماس [الدار]ج المنصب³⁾
الاسطفانوسى الحواجا [الامر]ى [نعمه الله⁴⁾ المحفوظ ، ولد الركن الكرم
والارخيدياقن المعظم الحواجا سفر وذلك بايام سعادة الولاية الفطريكيه
الابجناطيوسية⁵⁾ ادام الله نعميرها ، على يد احقر عبيد الله ايواننيس باسم

1) A la lettre: *marques*, c. à d. traits distinctifs, caractéristiques, *qualités*.

2) *Porté sur les mains*; chéri et précieux; l'expression existe en allemand et en russe.

3) Allusion aux fonctions de diacre que remplissait St.-Étienne, le premier martyr; c'est une comparaison flatteuse pour Német Allah.

4) Un point placé au-dessous de chacun de ces 2 noms montre sans doute à la manière syriaque qu'il faut lire Német et non Nomat.

5) *لا بالفعل* ... *باسم* est une expression d'humilité fréquente en syriaque, témoin ce passage d'un moine de Deir Abugaleb (dans les environs mêmes de Gargar), que cite in extenso Assemani, *Bibl. Or.* II, 237).

كاهن¹⁾ وزى راهب²⁾ لا بالفعل. صاحب دير القديس الطاهر النفس مري زكى³⁾ الذى بين اعلا اجبال شالى ولاية غرغره⁴⁾ رحنا الرب ببركة صلاته امين ، ووشحت تاريخه بقلايد القابه حتى يستفيد معانیه ويسترشد ببنايه ، والمرجو ان تهب عليه قبول الاقبال ، ويحظى من القبول غايه الامال الرب يجعله مبارك وسعيد بطلبات ام السيد الوحيد وكل قديس وشهيد . بدير المعظم المعروف حبس المسيح الذى فى صهبون عند العلية . .

1) On sait que les patriarches de Mardin prenaient à cette époque invariablement le nom d'Ignace.

2) *زى* veut dire costume et extérieur. De là, il a pris la signification de *comme* dans le langage vulgaire. — L'habit monastique se nomme dans le langage ecclésiastique *زى الرهبان*; nous trouvons cette expression en usage dès le Xe s. dans les écrits d'Élie de Damas (v. les extraits, publiés par Mr. Guidi dans la Zeit. d. Deutschen Morgenlând. Ges., XLIII, p. 391 et 392).

3) En syriaque *ܐܕܢܐ*, c. à d. St. Nicolas, monastère Jacobite près de Callinique. Assemani (Bibl. Or. II, p. 307) en parle à l'occasion d'un ouvrage qui fut composé par un de ses cénobites. Au commencement du VIIe s., le moine Marutha y vécut, pria et travailla pendant 20 ans (ib., p. 416). Un de ses prêtres, Denys, fut élu patriarche en 818 (p. 343); un autre, Jean, qui occupa ce même siège en 846, fut, à sa mort survenue en 874, enterré, suivant son désir formellement exprimé, dans l'enceinte du cloître St. Nicolas, qui l'avait abrité (p. 348). Enfin il sert, en 1482, de sépulture à un patriarche de Tur 'Abdin.

4) St. Martin, dans ses Mémoires Hist. et Géogr. sur l'Arménie (Paris 1818), dit au cours de sa description de la Comsène:

ܓܘܪܓܐܪ Gargar en syriaque *ܓܘܪܓܐܪ* Gargar, en arabe *كركر* Karkar, forteresse située sur la rive occidentale de l'Euphrate, au sommet d'une montagne fort élevée. Elle fut pendant longtemps au pouvoir des Arméniens; elle dépend maintenant du gouverneur de Malathish» (T. I, p. 193).

Ritter (Erdkunde, X p. 869—874) s'appuie sur les récits d'Abulfaila, de Moltke et d'Ainsworth pour placer Gargar à 37°56'30'' de latitude nord; c'est, d'après lui, un endroit habité par quelques Turcs tranquilles et une poignée d'Arméniens au milieu d'une population kurde. Non loin de Gargar, à Masro, il y a des Syriens, agriculteurs paisibles.

Jaquet ne sait pas grand'chose sur cette localité. Elisée Reclus la passe sous silence.

Assemani parle de l'évêque de Gargar à propos de l'élection du patriarche Jacobite (Bibl. Or. II, p. 360 et 381): en 1283, Gargar était dans une situation misérable (ib., p. 260), mais son activité littéraire se prolongea jusqu'en plein XVIIe s.: un ms. d'une certaine importance y a été achevé en 1623 (ib., p. 238).

سراج الطقس, *نعمة الله*, ses surnoms, ses titres honorifiques, comme *القابه*; cf. Sacy, Chrestomathie or., 2e éd., t. II, p. 237, note 18.

يَبَّ يَوْمَ فِي صَوْمِ السَّيِّدَةِ سَنَةِ ١٨٩٤ لِيُونَانَ وَنَقَشَ فِي حَلْبِ تَانِي سَنَةِ وَوَلَّه
الْجِدَّ امِين

Au nom de Dieu, qui possède l'unité par la sublimité de l'essence et la trinité par la perfection des attributs, qui est trop sanctifié dans l'épithète de la puissance pour permettre le mélange d'une association et de qualités diverses, — et après (sa glorification), voici qu'est achevée la copie de l'Évangile sacré porté sur les mains, par le mandement de celui qui est au-dessus de toute description¹⁾ et qui est supérieur à toute estimation, pour celui dont le caractère est un composé de toutes les vertus et qui est joyeux dans sa gravité et sa componction, pour le fils de la foi et le pieux croyant, la lumière du rite, le diacre, qui remplit les nobles fonctions de St.-Étienne, Monsieur le Père Német Allah (que Dieu le garde!), fils du pilier glorieux, l'archidiacre vénéré, Monsieur Sefer, — et ce, dans les jours de la bienheureuse administration patriarcale des Ignace (que Dieu prolonge sa prospérité!); par le plus humble des serviteurs de Dieu, Jean, prêtre de nom, moine de costume, et non en réalité, du saint, pur et cher monastère de Mar Zoké, situé entre les cimes des montagnes du nord de la province de Gargar, que Dieu nous ait en pitié par la bénédiction de ses prières, Amen! Et j'ai paré la désignation de sa date des colliers de ses surnoms afin qu'il trouve profit dans ses enseignements et qu'il marche droit dans ses interprétations. Espérons que sur lui viendra l'agrément de la grâce, et qu'il en verra comblées toutes ses espérances! Dieu le rende béni et fortuné par l'intercession de la Mère du Seigneur Un et de tous les saints et confesseurs.

Au monastère vénéré nommé „La Prison du Mossie²⁾, qui est à Sion auprès du Cénacle, le 12e jour du jeune de la Vierge, l'an 1896 de l'ère des Grecs.

1) Il y a là en arabe un jeu de mots intraduisible, basé sur le double sens de رسم.

2) Les points diacritiques sont placés, d'après les règles de la grammaire syriaque, avec une profusion et une exactitude qui ne laissent rien à désirer. Le ܐ, le ܒ, le ܓ et les autres sons forts correspondants à des sons faibles sont munis d'un quššojo; le ܕ, le ܚ, le ܐ etc. d'un rukkoko. Le ܥ a un point entre les deux pinces du ܘ, tandis que le ܥ l'a à droite, et le ܥ dans la boucle du ܘ. Deux ܘ consécutifs se distinguent d'un ܘ par 2 points posés transversalement.

Peint à Alep l'année suivante.

A Dieu la gloire, Amen!

En tête du volume, sur deux des trois feuilles de parchemin ajoutées postérieurement, dans un encadrement imitant celui du ms., nous lisons cette notice en italien en caractères calligraphiques:

„Il presenté libro contiene in se li quattro Evangelij del N. S. Giesù Cristo, scritto in lingua araba, e lettera o carattere Soriano da un Sacerdote Monaco Soriano, che fù poi Vescovo della città di Gargar nell' Armenia Minoré: e lo scrisse in Gierozalemme nel luogo, ove abitò il Nostro Redentore, e dicesi il Cenacolo, che hora vi è un Monastero d'essi Monachi, allorche vi si portò in pellegrinagio per visitare Terra Santa, l'anno dell' edificazione di Alessandria (secondo il loro computo) 1896 a i 12 d'Ajosto; e della salutifera Incarnazione ne 1585, qual libro lò scrissé per un Nobile Soriano chiamato Nohomet allah figlio di Safar, ch'era Doganiere o Gran Gabelliere della città d'Aloppo, ed è molto vago, e di gran pregio sì per la finezza delle lettere, come per l'ornamento de' lineamenti essendovene stati ben pochi di quella Nazione in tal secolo, e molto meno in questi tempi, che abbiano saputo, e sappiano così ben scrivere, come il dotto Monaco sacerdote chiamato Gioanni “

Le bibliophile italien, qui a rédigé ces lignes, a mal compris l'épigraphe, à moins toutefois qu'il n'ait eu quelques renseignements complémentaires sur les personnages desquels il y est question. Mais ce qu'il dit de l'exécution remarquable du ms. est rigoureusement vrai.

Il est difficile de se représenter des caractères jacobites plus nets et plus élégants que ceux dont s'est servi le copiste; leur exiguité ne nuit en rien à la clarté de la lecture. L'estranghelo qu'il emploie dans certains cas est d'un fort beau type, et le nesghi ne cède en rien aux deux autres modes d'écriture. L'encadrement des pages, formé d'un triple filet rouge, qui entoure et sépare un gros trait bleu et un autre trait d'or, est fait avec beaucoup de goût. Les en-têtes et les points diacritiques au carmin rompent la monotonie de l'encre noire de la façon la plus heureuse. Les enluminures, qui occupent 12 pages au commencement, 4 pages entre deux évv. consécutifs et 5 pages à la fin, sans compter les frontispices, et qui sont de 4 couleurs: or, bleu, vert et rouge, sont fort belles sans présenter une

grande originalité: la croix, des dessins de tapis orientaux et des cartouches enjolivés de caractères dans le style lapidaire en font tous les frais, et l'on y revoit tous les motifs que l'on est accoutumé de rencontrer dans les ornements des mss. de l'Asie Antérieure au XVIe s. Le volume a malheureusement un peu souffert; le lecteur s'en est aperçu lors du déchiffrement de l'épigraphe.

Les marges, généralement nettes, sont occupées en 3 endroits (Jean IV, XI, XIV) par quelques mots oubliés d'abord par le copiste; mais il y a consigné en outre quelques remarques intéressantes, tantôt en caractères syriaques (s.), et tantôt en nesghi (a.): on les verra toutes rassemblées ici en un endroit, avec l'indication des chapitres auxquels elles se rapportent suivant la division orientale, adoptée dans le ms. En regard de

Matt. II: ما عرفها إلا بعد ان ولدت عرفها انها التي تنمّا عليها: (s.)
اشعبا

XI: بسبطة اي سليمة (s.)

XXXV فابناوكم: يشير الى التلاميذ (s.)

XLIV (cf. Lagarde, Matt. XIV, 24): الغلوة مقدار رمية النشان: (s.)

والفجعة جزو من البيل تقدير الربع من الليل

XLV: التجديف كفران النعم (s.)

L: الطوبى السعادة (s.)

LIII: النوم اشار الى بطرس ويعقوب ويوحنا (s.)

LXVI: اوصان معناها التسبيح وقوم قالوا الخلاص (s.)

LXXXI: العروس افصح واصح للذكر والانثى (s.)

XCV comm.: دار الولاية (s.)

Marc V: التجديف كفران النعمه والافتراء اختلاف الكذب (s.)

XXI: واسرة: قبلى قدور (s.)

XLIX: ساب عليه الازار: هو يعقوب بن يوسف التجار (s.)

Luc XL: ماخنا: هو نصف ميث (s.)

XLVI: زادان: الخزانة (s.)

- (a.) آى كان يقول له لك القوة والجند : وكان يصلى نتوانرا IXXX
والعزة الى ابد الابد مين امين
- (a.) متعيرات LXXXVI مذعورات :
- (a.) حاشية قبل لانه اطرق وكتب كتب لكل واحد Jean XIX:
خطيته ولهذا خرجوا واحد بعد اخر
- (a.) تفسيره كاشف المستورات والمعزى XXXIV comm.:
- (a.) هو متى الانجيلي لانه كان له اسنان : لاوى بن حلفا V Marc
Une de ces notes marginales:

قبطى قدور — واسرة XXI Marc

se retrouve dans le ms. de Vienne.

Le souci de faire de sa copie un petit bijou n'a pas empêché le prêtre Jean de songer à l'exactitude de sa transcription. Des négligences dans le genre de الكرم في في Matth. XXI, 28) sont excessivement rares. On ne peut lui imputer à faute عن احضروا p. احدروا, non plus que la confusion du ض avec le ط: ارض à côté d'ارض بعض et بعضا p. فيحفظان. Le tréma sur le ò est souvent représenté. Par ci par là il a laissé échapper quelques formes vulgaires; ainsi:

بغير شرّة , باسم نبيا , يجعله مبارك , كان ثابت

Généralement les voyelles arabes, le medda et le tesdid sont placés d'une façon correcte et suffisante pour la lecture.

Les feuilles sont numérotées en ostranghelo à l'encre bleue au bas de la 1° et de la dernière pago, qui ont chacune au haut dans le même style et de même couleur le titre de l'év. courant:

اوسمكم صيدا بطنه كسنا

اوسمكم بطنه صيد

— بطنه — بطنه

Chaque évangile est précédé d'une table des matières inscrite capricieusement dans les enchevêtrements des dessins dont nous avons

parlé; celle de St. Matth. seule est surmontée de l'indication en bleu (neskhi)

دَلَائِلُ فُصُولِ انجِيلِ مَتَّى الرَّسُولِ

Les 4 premières pages d'enluminures renferment en or ces mots (estranghelo):

د' ١٢٥١٢ ١٢٥١٢ ١٢٥١٢ ١٢٥١٢

etc. puis, après 2 pages,

١٢٥١٢ ١٢٥١٢ ١٢٥١٢ etc.

En tête de chaque év. en trouve dans un cartouche le titre en bleu et or (ostr.). A la fin du tout, de la même façon:

فَكَرَدَ اِنْجِيلِ مَتَّى الرَّسُولِ

les noms des évangélistes, disposés en forme de croix occupent les angles d'une autre croix, à l'intérieur de laquelle on lit en caractères jacobites:

كملت اربع بشارير الرسل الاطهار متى المصطفى مرقس المجتبى ولوقا المرتضى
ويودنا المكمل البشري من نسبة محررة في سنة الف وثمانماية وستة
وتسعين لاسكندر اليوناني بدير المعظم المعروف حبس المسيح الذي في
صهيون بجانب العليّه ولله المجد

Chacun des 4 livres a en outre une épigraphe à part:

Matthieu: كملت بشارة متى الرسول بارض فلسطين حيث طرد
الرسل عن ارض اليهود بعد صعود سيدنا له المجد بثمان سنين في اول
سنة من ملك اقلوديسا ملك روميّ السبع لله دايبًا ابدًا

Marc: كملت بشارة مرقس وكان كتبها بالرومي الافرنجى بمدينة
روميّه بطرس الرسول وبشر بها مرقس وذلك بعد صعود سيدنا باثنتي
عشرة سنة في السنة الرابعة لافلودسا والسبع لله دايبًا ابدًا

Jean (à l'encre rouge): كملت بشارة يوحنا الرسول صلاته معنا

Celle de St. Luc se distingue par ceci qu'elle est écrite en langue syriaque et en caractères estranghelo à l'encre bleue et or dans un

cartouche à peu près semblable à celui qui est en tête de chaque év., avec le motif de la croix:

مذخر اوتيكتم مبرعا بحصا صككا; اوتيكتم بصصم

Sur le 1er feuillet de parchemin moderne nous trouvons cette notice:

„Institut Oriental St. Pétersbourg 1843 P. [Desmaisons]“ (gratté).

Le timbre de l'Institut est apposé au dos de l'épigraphe finale.

La reliure, sans valeur, est en maroquin vert, avec feuilles et fleurs d'or au dos, sur lequel dans un cartouche brun se trouve le titre: „Evange. Arab.“.

ARABE-GREC.

237.

Missel Melkite.

Ar. I 7. 1, № 186. — Haut. 18 $\frac{1}{2}$ cmm., larg. 14 cmm., 17 cahiers (كراس) de 20 pages à 15 lignes la page; le 17e cahier a 3 feuillets en moins, qui ont été mis en tête du volume; 165 feuillets écrits — en tout.

Le titre complet de l'ouvrage est:

كتاب صلاة الاغربييه وترتيب افاشين السحرية وخدمة اسرار القداس
لاختياج الكاهن والشساس تاليف بوحنا فم الذهب والقديس الكبير
فاسيليوس والبروتجيازمانا المنسوب الى القديس غريغوريوس¹⁾

Le missel n'est pas homogène; il a été évidemment composé de morceaux divers, appartenant à des mss. différents, ou bien il a été

1) La vocalisation et l'emploi du tenwin, tant dans ce titre général que dans ceux que l'on lira plus loin, sont quelque peu fantaisistes; du moins est-il parfois impossible de discerner à quelle consonne se rapportent les signes orthographiques disséminés de ci de là. Il est des cas où l'on saisit sur le fait la prononciation vulgaire (une voyelle pour l'autre, le redoublement du sin etc.), mais j'ai préféré m'abstenir de reproduire ce dont je n'étais pas bien assuré. J'ai transcrit, d'ailleurs, non ce que je crois être juste, mais ce que je sais être positif.

copié sur une compilation de ce genre¹⁾. Toujours est-il qu'il forme un recueil destiné aux églises relevant du Siège patriarcal d'Antioche, qui est toujours au premier plan dans les prières.

Les indications, destinées à guider l'officiant ou le fidèle, sont rédigées en arabe; les parties, destinées à être dites à voix basse, sont également en arabe; la même langue est employée dans les dialogues consacrés qui ont lieu entre le prêtre et le diacre. Ce qui se prononce tout haut est écrit en grec avec la traduction arabe en regard. Certaines formules sont grecques, mais transcrites en caractères arabes.

Voici la distribution des matières de la 1° partie:

I ^{2b}	صلاة الأغرنية
I ^{3a}	افاشين الغروب السبعة
II ^{4a}	طلبة الأغرنية
III ^{4b}	ترتيب خدمة السجدة
III ^{5b}	افاشين السجدة الاثني عشر
IV ^{10b}	طقس لبس البدلة ترتيب الخدمة الالهية المحييه الكابنه في الكنيسة العظيمة
V ^{2a}	لبس الكاهن

de la 2° partie:

VI ^{1a}	قداس يوحنا ترتيب خدمة القداس الالهى ليوحنا فم الذهب
------------------	--

de la 3° partie:

IX ^{5a}	قداس فاسيليوس رسم القداس الالهى المختص بفاسيليوس الكبير المرتب في احاد الصوم المقدس جميعها ما خلا احد الشحانين ثم في يوم الخميس الكبير وفي السبت العظيم
------------------	--

1) Aussi les mêmes prières reviennent-elles à plusieurs reprises, et nulle part l'on ne trouve de renvoi à ce qui précède.

وفى بارامونى البلاد وفى بارامونى عيد
الظهور الالهى وفى يوم عيد القديس
فاسيلبوس فجملة ذلك عشرة مرار
XIII^{2b} طقس خدمة الصوم المقدس ترتيب قداس
البروجيا سانا الالهى فى الاربعين المقدسه
العظيمة

de la 4e partie:

XIII^{6a} قداس البروجيا سانا ترتيب خدمة
البروجيا زمانا اى التقديم تقديسه المنسوب
الى القديس فرغوريوس يكمل فى كل اربعا
وجمه فى صوم الاربعين المقدسه
XV^{5a} طقس صلاة المطالبسى قبل تناول الاسرار
XVII^{4b} مبتدأ ختم الصلوات فى الاعياد السيديه
يقالوا فى مسا وسحر وفى القداس حسب
ترتيبهم الى يوم وداع العيد المذكور

Les fêtes mentionnées dans ce dernier paragraphe sont:

Noël	يوم عيد ميلاد المسيح
Circoncision	يوم عيد الختان
Épiphanie	يوم عيد الظهور الالهى
Chandelour	يوم عيد دخول المسيح الى الهيكل
Dimanche des Rameaux	يوم احد الشعانين
Soir du dimanche et nuit du lundi saint ¹⁾	
Jouidi saint	عشية الاحد وليلة الاثنين الكبير فى يوم الخميس الكبير

1) La nuit précède le jour.

Vendredi de la Passion Sainte	يوم جمعة آلام المقدسه
Samedi saint ¹⁾	يوم السبت العظيم
Dimanche de Pâques et tous les dimanches de l'année	
	يوم احد الفصح المجيد وكافة احاد السنه
Jeuûi de l'Ascension	يوم خميس الصعود الالهى
Pentecôte ²⁾	يوم احد العنصره العظيم المبدى
(c'est le morceau le plus long)	ختم صلاة السجده يوم العنصره العظيم
Transfiguration	يوم عيد التجلى المجيد

Il est constant que عيد التجلى (sic) correspond à la Transfiguration, puisque la prière est conçue ainsi: يا من على جبل ثابور تجليت; le dictionnaire de Kazimirsky a donc tort de confondre cette fête avec عيد الظهور et de l'identifier avec l'Épiphanie. Lane et Dozy n'en parlent pas, mais on peut consulter la note *a* de la p. 470 du cat. ar. Bodl.

Ces formules pour clore les prières terminent le missel; après la formule en usage ذلك تم vient l'épigramme, au-dessous de la quelle se trouve un acte de possession.

Ce missel offre une ample moisson de termes usités dans l'église melkite; on nous saura peut-être gré de les grouper ici, en insistant principalement sur la transcription des expressions grecques.

A la prière prennent part: الشعب — l'assemblée des fidèles, désignée fréquemment par la 1° personne du pluriel نحن nous; الاخوه — les frères, qui représentent la même assemblée; الزنلس = στολος, la foule (II^{4a}); الخورس — χορος, le chœur; القارى — le lecteur des Évangiles; ريس الكهنه — l'archiprêtre, appelé aussi tout uniment الريس; الكليسيا رشاييس (XIII^{6a}) — εκκλησιάρχης, le marguillier;

1) Dans l'église orientale, comme chez les Juifs, le samedi qui précède Pâques s'appelle le Grand Samedi.

2) A compléter l'assertion de Dozy, Suppl., qui dit (sur la foi de Lane) que les Coptes appellent ainsi la Pentecôte; ce mot hébreu s'est, comme on le voit, conservé aussi dans l'église melkite.

المصلي — l'officiant; المتقدم (I^{3a} et pass.), qui paraît être le chef du chœur qui entonne les prières¹⁾; الشاس — le diacre, constamment occupé auprès du الكاهن — le prêtre officiant; en dernier lieu, peut-être aussi un خوري — curé, qui provient, comme on sait, du mot χωρητισκοπος. Nous voyons encore le خازن — trésorier ou sacristain jouer un rôle (III^{2a} et pass.); il faut bien se garder de confondre ce mot avec le terme hébreu קזן, tant à cause de la différence entre les gutturales que de la nature de la finale, qui est radicale en arabe et formative en hébreu.

Les vêtements du prêtre, dont il se pare à l'église, se composent de: الاستيخار = στιχάριον, robe sacerdotale; الزنار = ζωνάριον, ceinture; بطرشيل = βατραχίς, chape; الافلوتيه = φελονιον, φενολιον, φαινόλιον, mantelet.

On distingue dans le temple: الايصودن = εἰσοδος (à l'acc.), l'entrée, le parvis; الهيكل = הֵיכָל, l'autel (cf. Dozy, Suppl. s. v.); المايده, la sainte table; الكانذرا = κάθεδρα, la chaire; الباب, la porte royale; الابواب المقدسه, les portes sacrées; المكان, la marche supérieure, et انبلن (VI^{9a}) = ἀναβολή (à l'acc.), l'escalier, les degrés.

Sur la table (المايده) l'on étend avant la prière des catéchumènes والكاهن يفتح الاندبميسي ويبسطه (VII^{2b}: الاندبميسي = αντιμηνς³⁾) v. aussi X^{6a}). La nappe s'appelle الغطا.

On se prosterne devant les images الابقونه = εἰκών du Messie (المسيح) et de la Vierge (السيدة). Le crucifix s'appelle الشكل الصليب.

Nous voyons figurer الشمع = les cierges, المصابيح les lampes, المبخره l'encensoir, المروحه l'éventail, القدسات les choses saintes, الخبز le pain, الابريق l'aiguière, الكاس la coupe, الصينيه la patène (cf. Dozy, Suppl. s. v.), الزلون le vin (par euphémisme; c'est pro-

1) Les identifications proposées ne sont pas dans le texte, sauf mention spéciale. Le mot المتقدم est interprété par *praefectus* dans le Cat. ar. Bodl., p. 469 note c.

2) Le τ après un v se rend en arabe par un د, cf. Fränkel, *Aram. Fremdw. im Arab.*, Leyde 1886, p. XXII; le son n s'est fondu dans le س, car il 'agglutine aisément (ib.).

blement le mot grec ζών¹⁾ employé dans un sens, qui rappelle le français *eau-de-vie* ou encore l'hébreu moderne כַּיִן pour dire thé; il est d'ailleurs avéré que les rituels des chrétiens d'Orient évitent de mentionner le vin dans la version arabe, comme cela a déjà été remarqué par Nicoll, *Cat. Brit. ar.* p. 469 note c).

Le mot رنل pour entonner, chanter est suffisamment connu (v. Dozy, *Suppl. s. v.*, *Cat. Brit. et Bodl. passim*); il faut relever l'expression المتنجون pour dire les trépassés (cf. Dozy, *Suppl. s. v.* نام F. i); orthodoxe se dit ارثوذكسيون. A noter l'expression الموعوضون, où le ض remplace le ط par exception, et qui rend l'expression κατηχουμένοι; c'est dans ce sens qu'il est opposé à المومنون:

ليس من الموعوضين بل انتم يا مومنين
πιστοί; c'est donc ainsi qu'il faut entendre la phrase peu intelligible de Dozy, *Suppl. s. v.* وعظ: „chez qq. chrétiens l'opposé de المومنون“. Le mot كارون لترصاجيون بارك يا سيد (VI^{7a}) (VII^{6a} ياخذ الكاهن من الكاهن et *passim*), remplacé ailleurs par le mot arabe برکه, est évidemment la transcription de καιρος, occasion, opportunité. Le mot يعطى الاخوه الانديدرا كالعاده والشعب يقول واما (IX^{3a}) انديدرا (الكاهن يخرج) est moins clair, bien qu'il semble devoir être identifié avec αντίδωρον.

On cite (IV^{2b}): ἀνάστασιν γὺ ἁμῶν المتفق في الأحد „le saint Évangile, qui correspond au dimanche, Résurrection de J.-C.“. الاوثينا est ici évidemment pour ὄσιος (à l'accus.).

Les psaumes مزمو, pl. مزامر = מזמור se disent d'après les كاتسما = κάθισμα et les chapitres, qui forment les divisions, adoptées dans l'égl. or. (v. Slane, pp. 7, 8 et svv.; *Cat. Brit. et Bodl.*, *Odde. christ.*). Les psaumes, comme l'Évangile, se disaient en grec, témoin ce passage: اللبلوبيا بصلص طو ذافيز.

1) Sur l'identité de P^é arabe et de P^é syriaque et grec, v. Fränkel, *ib.* p. XVII.

Les versets s'appellent ستيخن = στίχος (acc.) pl. ستيخونات (XIII^{3b}); dans certains cas ils prennent le nom de بروكينن = προκειμενον (cf. Slane p. 25).

Nous rencontrons aussi l'expression ستيخولوجيا الزمور (στιχολόγια). A la même racine se rattachent les formes ستيشاري النوا (I^{9a}), ستيشاري القديس (II^{4a}), ستيشار الاستيخن (III^{2a}) = στιχηρά, que Slane a eu tort de marquer d'un point d'interrogation (p. 24).

La ذكسا (δοξα) est généralement suivie d'une invocation du même genre كائين — كائنه (v) (II^{4a}, IX^{3b}, XV^{5a} et svv.). Le canon du jour s'exprime par le mot قانون (XV^{5a}), dont le pluriel est القوانين. Les الطلبات sont, comme on le sait, des supplications.

Nous avons encore la ذكصولوجيا ماغالي (IV^{5a}) = δοξολόγια μεγαλή, le الكارزم او الكارزمي = μακάρισμα (cf. Bodl. 32), le ثاوطوكيون = θεοτόκιον (cf. Bodl. 32 et Brit. p. 25), les اغربيه = ἀγρύπνια (cf. Slane p. 30), les باراموني (IX^{5a}) = παραμονή (cf. Brit. p. 26), les انتفوني = ἀντιφώνη, les بروتيجيازمانا ou بروتيجياسيا = προηγιάσματα, les طروباريه pl. طروباريات = τροπάρια, moduli (cf. Brit. p. 25, Slane p. 24), sur les différents الحان, tous au nombre de 8, les سيناتي = συναπτή grande et petite (الكبير والصغير), la مطالبسي = μετάληψις (cf. Brit. p. 26).

La prière pour les morts et les vivants se nomme ذبتينا = διπτύχη. Un hymne est rendu par الاوذيه (IV^{3b}, 4a, 4b; XV^{5a}), qui correspond au mot تسبحه de XV^{5b} et n'est que la transcription de ωδή. Les répons sont désignés par le mot الاكتاني, εκτηνια. قنداق = κοντάκιον est trop connu pour insister dessus (v. Dozy Suppl., Slane et d'autres). Mais افشين mérite une mention spéciale; Dozy, sur l'autorité de Montfaucon, l'identifie avec le grec εὐχή, tandis que Slane (p. 26) veut y voir le syriaque pheschohó, division, section. La racine פשע est d'un usage trop fréquent dans les dialectes araméens pour avoir pu subir dans une langue soeur une métamorphose aussi peu en harmonie avec les lois qui président à la corrélation des formes arabes et syriaques. L'étymologie grecque est la véritable;

1) Sur la corrélation du δ et du ذ cf. Fränkel, l. l., pp. 19, 20, 32, 46 et 206 ligne 9; le son du ʔ = ذ est plus dur que celui qui est représenté en grec par un δ.

car, si d'un côté εὐχολογιον se rend par افخولوجيون (Brit. p. 26 et autres), nous trouvons dans notre ms. بطراشيل pour βατραχίς, اكليسيارشائيس p. ἐκκλησιάρχης; la terminaison en بن n'a rien qui doive nous surprendre après les nombreuses transcriptions de l'accus.

que nous avons signalées; en outre à côté du plur. أفشين nous lisons الافخاسات employé à n'en pas douter pour εὐχάς (1^{3a}). Et puis ces أفشين sont bien des prières, soit de reconnaissance الشكر, soit du soir الغروب, soit du matin السحر; il y a une افشين¹⁾ الشاروفيكين = εὐχὴν σεραφικήν. Parmi celles qui sont transcrites in extenso dans notre ms., il y en a une série de 12 avec l'indication du nom de leurs auteurs (XV^{10b} et svv.):

la 1° et la 6° sont de St. Basile le Grand

للقديس فاسيليوس لكبير

les 2°, 8, 9, 10 et 12° sont de Chrysostome

لاينا القديس يوحنا فم الذهب

les 3° et 4° sont de Siméon le Reclus

للقديس سيعان الحبيس

les 5° et 11° sont de St. Jean Damascène

للقديس يوحنا القس الدمشقي

la 7° est de Siméon le Nouveau

للقديس سيعان الجديد المتكلم في اللاهوت

Ce dernier Siméon, à en juger d'après l'épithète المتكلم في اللاهوت, doit être l'auteur de l'opuscule syriaque „Révélation de Siméon“, conservé au Mus. Brit. (v. Cat. Brit. syr. p. 109 col. 2).

XVII^{2a} contient une autre afsyn de St. Basile, XVII^{2b} une troisième de Siméon le Reclus.

Des exclamations grecques, comme يا رب ارحم ليصون (alias كيريا ليصون) = κύριε ἐλέησον, صوفيا = σοφία, افلوجيصن = εὐλόγησον, بروسخومن, alias πρόσχωμεν, trad. par ننصت; des commencements de prière comme الانوس (IV^{5a}) = ἐνός, الترېصاجيون ou الاترېصاجيون = τρισάγιος

1) Les chérubins sont nommés الشاروفيم, les séraphins = السارافيم (III 3^b).

2) Ce moine de Scété a un grand renom chez les Chrétiens orientaux; cf. Slane p. 48, et les catt. Britt., Bodl., syr. de Zotenberg.

(accus.), $\theta\epsilon\omicron\varsigma$ κύριος, $\kappa\iota\rho\iota\alpha$ كير يا كركصا = κύριε ἐπέκραξα, $\theta\epsilon\omicron\varsigma$ κύριος, $\kappa\iota\rho\iota\alpha$ كير يا كركصا = κύριε ἐπέκραξα, $\alpha\lambda\lambda\alpha$ الباصا بنوبى = $\pi\alpha\sigma\alpha$ πνοή (IV^{2a}) $\delta\kappa\alpha$ كانين (IX^{3a}) = $\delta\omicron\zeta\alpha$ (ν) καινήν sont faciles à reconnaître sous leur déguisement. Il est plus difficile de retrouver $\gamma\upsilon\eta\eta$ ἀσθενής sous $\alpha\sigma\tau\iota\eta\eta$ استين اوس (XV^{7b}). Le $\beta\omicron\lambda\iota\alpha\lambda\omicron\nu$ (IV^{1b}), qu'on dit dans les grandes fêtes, est une prière qui commence évidemment par le mot: $\pi\omicron\lambda\upsilon\epsilon\lambda\epsilon\omicron\varsigma$ (très miséricordieux).

A relever encore le mot $\mu\epsilon\tau\alpha\nu\omicron\iota\alpha$ pl. $\mu\epsilon\tau\alpha\nu\omicron\iota\alpha\tau$ مطانيه = $\mu\epsilon\tau\alpha\nu\omicron\iota\alpha$ p. dire révérence, cf. Quatremère, Rech. sur la L. et la Litt. de l'Ég. p. 248 note 1. Il est inutile de rechercher l'intermédiaire du copte pour l'emploi de ce mot dans l'arabe ecclésiastique, où il a pu passer directement du grec. — Les passages de la Bible, cités en arabe, ne s'accordent pas avec la Polyglotte de Londres ni avec les éditions de Rome; le texte est celui qui est adopté dans l'Eglise de Syrie, tel qu'on le trouve, p. ex., dans les Psaumes publiés à Vienne en 1792 par Anthémios, patriarche de Jérusalem.

Bien que les matières, contenues dans notre ms., se retrouvent, soit en grec, soit en arabe, dans maint autre manuscrit et imprimé, je ne vois pas qu'il y ait dans une autre bibliothèque d'Europe un missel gréco-arabe, cadrant exactement avec celui-ci.

Nous donnons, à titre d'extrait, le morceau suivant (XV^{6a}):

طَقَسَ صَلَاةَ الْمَطَالِبِ قَبْلَ تَنَاوُلِ الْأَسْرَارِ الزَّمْعِ انْ يَتَنَاوَلَ الْأَسْرَارَ
 الْمَقْدَسَةَ يَتَدَى أَوَّلًا كَالْعَادَةِ ثُمَّ يَقُولُ الْمَجْدُ لَكَ يَا أَهْنَا الْمَجْدُ لَكَ فَقَطْ
 وَأَيُّهَا الْمَلِكُ السَّمَاوِيِّ لِكِمَالِهَا وَائْتِنَى عَشْرَ صَوْتِ بَا رَبِّ ارْحَمِ وَثَلَاثَ مَرَارٍ
 هَلِّمُوا نَسْجِدْ وَمَزْمُورَ خَمْسِينَ ثُمَّ الْقَانُونَ فِي صَلَاةِ النَّوْمِ عَلَى حُرُوفِ الْفَا
 فِطَا¹⁾ فِي اللَّحْنِ الثَّانِي الْأَوْذِيَةِ الْأُولَى خَبِرَ الْحَيَاةِ الَّذِي هُوَ جَسَدُكَ
 الْبُقْدَسِ أَيُّهَا الرَّبُّ الْمُتَحَنِّنِ وَدَمَّكَ الْكَرِيمِ فَلْيَصِيرْ لِي لِلْحَيَاةِ الْأَبَدِيَّةِ
 وَدَاخِضَانِ لِأَمْرَاضِي الْجَزِيلَةِ أَمْنًا فَهَا ذُكْصَا لَقَدْ تُدْنَسْتُ بِالْأَعْمَالِ الْقَبِيحَةِ
 أَنَا الشَّقِيُّ فَاهْلُنِي أَنَا الْغَيْرُ مُسْتَحِقُّ أَيُّهَا الْمَسِيحُ لِشُرْكَةِ جَسَدِكَ الطَّاهِرِ

1) C. à d. ἄλφα βῆτα.

وَدَمَّكَ الْإِلَهِي كَانِينَ ابْتِهَا الْأَرْضَ الصَّالِحَةَ الْمُبَارَكَةَ الْمُبْرَسَةَ مِنْ آلِهَةٍ يَا مَنْ
أَفْرَعْتَنِي سُنْبُلَةَ الْخَلَّاصِ مِنْ غَيْرِ فَلَاحَةٍ لِلْعَالَمِ أَهْلِيْنِي هَذَا الْخُبْزِ لَا كُلُّ مَنْهُ
كَأَخْلَصُ

Quelquefois, une كانين est suivi d'un قنداق (XV^{6b}), dont voici un exemple:

قَنْدَاقُ أَيُّهَا الْمَسِيحُ لَا تَعْرِضْ الْآنَ عَنِّي عِنْدَ اخْتِزِي الْخُبْزَ الَّذِي هُوَ جَسَدُكَ
الطَّاهِرُ وَدَمُّكَ الْإِلَهِي وَلَا يَكُنْ تَنَاوُلِي أَنَا الشَّقِيُّ مِنْ أَسْرَارِكَ الرَّهِيْبَةِ أَيُّهَا
السَّيِّدُ الْحَاكِمُ بَلْ فَلْيَصِرْ لِي ذَلِكَ لِحَيَاةِ ابْرِيَّةٍ وَلِعِلْمِ الْمَوْتِ

A la fin du volume, on lit en nesghi à l'encre noire:

وكان¹⁾ النجاز من نساخة هذا القنداق²⁾ المبارك نهار الخميس من شهر
اشباط³⁾ من شهور سنة سبعة آلاف ومائة وثلاثة وستين لكون العالم⁴⁾
الموافق أواسط شهر ربيع الأخير سنة ألف وخمسة وستين للهجرة العربية
أحسن الله العاقبة إلى خير أمين وذلك بيد العبد الحقير المعترف بالذنوب
والتقصير أقل الخلق وعبد الحق الخوري يوحنا ابن المرحوم الشماس
عيسى ابن القس يوسف ابن مريساق⁵⁾ الدمشقي أصلاً والملكى مذهباً
وهو طالب من كل قري⁶⁾ من السادة الكهنة الأباً الأطهار أن يذكره في
صلواته وقداساته⁷⁾ لينال بذلك الغفار من الواحد الديان يوم نصب
الميزان أمين ويصلح ما أمكن إصلاحه من النقص والغلط لأن الكمال
يختص بالله وحده العرى من جميع العيوب الذي له يجب التسيحات

1) Ce premier mot à l'encre bleue. — Les mots surlignés précédemment sont à l'encre rouge.

2) Missel, v. Dozy Suppl. s. v. قنداق.

3) Schebat.

4) 1655 de J.-C.

5) Pour إسحاق = إسحاق. Il faut cependant convenir que je ne suis pas certain de l'exactitude de ma transcription مريساق = Mar Isaac.

6) P. قارى.

7) Ses sanctifications = קדושות.

والآكرام من ساير الانام على الدوام الى كافة الدهور والاقوات والاعوام
امين ولله الحمد

A l'encre rouge, en gros caractères rihâni:

وَأَنْ تَجِدَ عَيْبًا فَسَدَّ الْخَلْلًا
فَجَلَّ مِنْ لَا عَيْبٍ فِيهِ وَعَلَا

Au dessous, à l'encre noire en t'âliq:

هذا القنداق الشريف بملك العبد الحقير الغير متحق ان يذكر اسمه
لكثرة خطاياها واثمه آلياس ابن المرحوم جرجس شام وذلك في ١٧٧٣هـ
للتبذ الالهى يرجو من كل اب باشر فيه الخدمة الالهيه يذكره في صلواته
وقر اسانه

Traduction. „L'achèvement de la copie de ce missel béni eut lieu le jour du jeudi, 1er du mois de Šebat, des mois de l'année 7163 de la création du monde, qui correspond au milieu du mois de Rebi 2° de l'année 1560 de l'Hégire arabe (puisse Dieu en tourner la fin au bien, Amen!). Et ce, par l'humble serviteur connu pour ses péchés et son insignifiance, la plus infime des créatures et l'esclave de la Vérité, le curé Jean fils du bien aimé diacre Jésus fils du vieillard Joseph fils de Mar Isaac, Damascène d'origine, Melkite de rite; il demande à tout lecteur d'entre Messieurs les prêtres, les pères de pureté, qu'il le mentionne dans ses prières et ses oraisons afin qu'il obtienne par là le pardon de l'Un, le juge au jour de l'établissement de la balance, amen! et qu'il redresse ce qu'il est possible de redresser dans ses manquements et ses erreurs, parce que la perfection appartient à Dieu seul qui est libre du tout défaut, à qui reviennent les louanges et les glorifications de toute l'humanité pour la durée et tous les temps et les époques et les années, amen, gloire à Dieu.

Et si tu trouves une faute, répare la brèche.

Elevé et exalté soit celui qui n'a nul défaut.

Ce noble missel appartient à l'humble serviteur indigne par le nombre de ses péchés et de ses crimes qu'on prononce son nom, Elie fils du bien aimé Georges Šâm, et ce en l'an 1774 de la souffrance

de Dieu; il espère que chaque Père qui y célébrera l'office divin le mentionnera dans ses prières et ses oraisons“.

Les caractères, tant grecs qu'arabes, sont fort nets et tracés avec une grande sûreté de main. La partie grecque est très correcte, je n'y ai relevé que quelques lapsus calami; l'interponctuation y est fréquente, ainsi que les abréviations; *καί* surtout est souvent exprimé par *κ*, ou simplement *ς*. L'orthographe arabe ne s'écarte pas non plus des règles de la grammaire, sauf la vocalisation, où l'usage vulgaire fait prédominer l'accusatif, met un *fath* à la place d'un *kesr* et ne place le tréma sur le *;* qu'à l'état construit. Chaque feuillet est soigneusement muni du mot de garde. Le texte commence à la 4e page du 1er cahier (I^{2b}) pour finir à XVII^{6b}. Après l'épigraphe (XVII^{6b}) viennent 2 pages vides.

L'encre est généralement noire, le carmin sert pour les en-têtes et les indications. Les différentes parties sont ornées d'un frontispice (rouge, noir, vert, ocre et blanc) à entrelacs grossiers, dont le premier est surmonté d'une croix; le travail simule en général un ouvrage en sparterie et rappelle d'assez près celui des ornements des mss. coptes décrits ci-après; il faut faire une exception pour le dessin de XIII^{6a}, qui est composé de courbes et de vrilles, où le blanc et le rouge trouvent seuls de la place. III^{5b} est enjolivé d'un petit cul-de-lampe à forme pyramidale, se terminant à la base par une espèce de damier (rouge, noir et blanc), — rien de bien artistique. L'épigraphe compose une série de losanges figurés par les caractères, qui courent en montant et descendant autour des points rouges qui marquent le centre des figures et, arrivés au bout de la ligne, se renversent sur eux-mêmes pour revenir de la même façon au côté droit de la page.

Le papier blanc et satiné, à vergeures espacées, à pontuseaux nettement marqués, a pour filigrane une couronne, que surplombe une étoile surmonté d'un croissant. Les tranches ont été passées au rouge. La reliure en maroquin brun est ornée sur ses plats d'un double trait formant bordure et de deux autres se coupant à angle droit pour faire une croix; au centre un fleuron à 4 faces, dans les champs entre les bras de la croix — de petites roues, aux angles et à l'intersection de la bordure et des autres traits — une fleur de lys. Au dos six petites roues.

Une étiquette postérieure porte sur un cartouche en papier:

„Liturgia 2 p(reces) christianae Chrysostom(i)“.

Le timbre de l'Institut est apposé à la 1° et la dernière pages écrites.

COPTE-ARABE.

238.

Ar. III 7. 5 — Haut. 32 cmm, larg. 22 cmm. — 417 ff.; la pagination commence au verso du 2° f. par ٣ (= 3)¹⁾ pour se terminer au verso du f. 418 par ٣١٢ (= 414), après quoi 4 feuillets blancs. — 20 lignes à la page.

Office de la Semaine Sainte.

Le ms. renferme les leçons et antiennes pour la Semaine Sainte à partir de la 6° heure du dimanche des Rameaux (أحد الشعانين المبارك) jusqu'au dimanche de Pâques inclusivement, avec intercalation de quelques prières et indication de la succession des offices. L'ouvrage est divisé en jours, en heures et en lectures. Les séparations sont marquées par une barre noire coupée de points rouges; les initiales coloriées rappellent vaguement les piliers massifs de l'architecture égyptienne. L'ⲁ²⁾ majuscule est figuré par un oiseau, qui a l'air d'un pingouin, mais doit probablement représenter une colombe. De temps à autre des frontispices à dessin anguleux à la manière d'un travail en sparterie servent d'en-tête. Les 2 plus importants font office de cartouches dans lesquels on lit³⁾ بَدْوُ بَصْنَحْه مَقْدَسَه تَخْدَم فِي جَمْعَةِ الصَّلْبُوتِ (Comm. de la Sainte Pâque; service de la Semaine de la crucifixion); et با كر من يوم الجمعة من البصنحه المقدسه (Matines du Vendredi Saint). En regard de chacun d'eux (f. 2^b et 278^b) se dresse une croix,

1) Cela provient, ainsi que Mr O. de Lemm l'a constaté, de la disparition du premier feuillet, dont il ne reste que la souche. Le deuxième manuscrit copte de la Collection offre la même particularité, qui est sans doute le fait du relieur. — Mr Lemm, qui a eu par moi connaissance de ces manuscrits, se propose de les étudier de plus près: il y a trouvé des fragments de l'Écriture qu'aucun autre ouvrage copte ne nous a conservés. Il redressera par la même occasion les erreurs qui auront pu se glisser dans ma description.

2) Cf. e dans les hiéroglyphes.

3) V. Dozy, suppl. aux Dictt. ar. s. v. صَلْبُوت.

mots; $\text{io}\rho\text{i}$ au l. de $\text{io}\rho$. Marc. XLIII (XIII 32) $\text{π}\psi\eta\eta\text{ρι}$; $\rho\omega\text{i}\epsilon$ \div
 $\acute{\alpha}\rho\text{i}$ au l. de $\rho\omega\text{i}\epsilon$ $\sigma\theta\sigma$ $\acute{\alpha}\rho\text{i}$.

Les morceaux ne sont pas complets, on rencontre çà et là des lacunes; on se heurte parfois à des fautes assez graves. Les points diacritiques se transforment souvent en petites lignes, comme Schw. l'observe à la p. 40—41 de sa Grammaire; il ne sont pas toujours mis avec discernement. La diphthongue grecque αi est rendue par ϵ^1) ($\chi\epsilon\text{p}\epsilon\text{r}\epsilon$) le τ et le θ se confondent. On a lu plus haut $\acute{\alpha}\pi\alpha^2$) p. $\acute{\alpha}\eta\eta\alpha$, ce qui s'explique aisément (cf. Schw. Gram. p. 79); $\rho\alpha\eta\omega\text{†}$ p. $\rho\alpha\eta\omega\text{†}$, transcription assez naturelle vu l'affinité des 2 voyelles (cf. Schw. Gram. p. 72). Les mots ne sont point séparés les uns des autres, mais il leur arrive d'être coupés par le milieu à la fin de la ligne.

Le ρ et le σ sont toujours dotés d'un point rouge à l'intérieur. La ponctuation consiste en un seul signe \div , qui, à la fin d'une section plus importante, adopte la forme de \sim . Ces observations trouveront leur confirmation dans le morceau ci-contre.

401^a.

$\psi\alpha\lambda\text{i}$ $\acute{\alpha}\delta\alpha\mu$ يقال بعد القداس طرح ادام

$\rho\sigma\tau\eta$ \div $\acute{\alpha}\epsilon$ $\acute{\mu}\pi\text{i}\sigma\alpha\eta\eta\alpha\tau\omicron\text{n}$ \div

$\psi\sigma\text{p}\eta$ $\acute{\epsilon}\mu\alpha\psi\omega$ \div $\acute{\mu}\phi\sigma\tau\alpha\text{i}$ $\eta\eta\text{i}$

$\sigma\alpha\eta\eta\alpha\tau\omicron\text{n}$ \div $\eta\text{i}\tau\epsilon$ $\pi\eta\eta\psi\text{†}$ η

$\rho\alpha\psi\text{i}$ $\cdot\sim$.

Or, au soir du Sabbat,
de fort grand matin, à
l'un des sabbats de la
grande joie.

$\acute{\alpha}\sigma\text{i}$ $\eta\chi\epsilon$ $\mu\alpha\rho\eta\alpha\mu$ \div $\text{†}\mu\alpha\tau\alpha$

$\lambda\eta\eta\eta$ \div $\eta\epsilon\mu$ $\text{†}\eta\epsilon\mu\alpha\rho\eta\acute{\alpha}$ \div $\acute{\epsilon}\eta\alpha\tau$

$\acute{\epsilon}\pi\eta\acute{\mu}\rho\alpha\tau$ $\cdot\sim$.

Marie Magdelaine et
l'autre Marie vinrent pour
voir le sépulcre.

1) Cette orthographe avait fait irruption dans la langue grecque dès le IIe s. de Père vulgaire; v. le Traité contre les Grammairiens de Sextus Empiricus, éd. Fabricius, p. 241. Elle est fréquente sur les inscriptions, p. ex. en Phénicie, v. Renan, Mission en Phénicie, p. 257, 383, 384 et 386.

2) Cf. Quatrem. p. 137. Cette forme a pris e chez les Coptes droit de cité. — Sur le son ρ en Égypte, v. Krall, Tyros u. Sidon, Wien 1888, p. 5.

Ⲡⲟⲩⲟⲓ ⲛⲓⲧⲉⲣⲟⲩⲛⲟⲩⲟⲩ ⲛⲓ ⲁⲧ
 ⲛⲁⲧ ⲉⲛⲭⲥ ⲛⲉⲭⲁⲩⲩ ⲛⲱⲟⲩ ⲛⲓ ⲭⲉ
 ⲭⲉⲣⲉⲧⲉ ⲛⲓ ⲟⲩⲟⲩ ⲁⲩⲟⲩⲱⲩⲧ
 ⲙⲓⲙⲟⲩ .

Ⲉⲟⲩⲉ ⲫⲁⲓ ⲧⲉⲛⲫⲱⲟⲩ ⲛⲁⲩ ⲛⲓ
 ⲉⲛⲱⲩ ⲉⲃⲟⲗ ⲉⲛⲭⲱ ⲙⲓⲙⲟⲩ ⲛⲓ
 ⲭⲉ ⲛⲉⲙⲁⲣⲱⲟⲩⲧ ⲛⲁⲟⲩ ⲛⲓⲥ ⲛⲓ
 ⲭⲉ ⲁⲛⲧⲱⲛⲓ ⲩⲉⲛ ⲛⲓⲉⲟⲙⲱⲟⲩⲧ .

Et, lorsqu'elles se re-
 tournèrent, elles virent le
 Christ; Il leur dit: „Salut à
 vous!“, et elles l'adorèrent.

C'est pourquoi nous le
 glorifions, en exclamant et
 en disant: Sois béni, mon
 Seigneur Jésus, car tu es
 ressuscité des morts.

La langue arabe n'est pas seulement employée dans les titres et pour les indications nécessaires au service; elle apparaît aussi dans le corps et à la fin de l'ouvrage:

p. 323^a et 331^b—332^a trad. de prières écrites en grec.

p. 373^b—382^a Trad. de la Bénédiction de Moïse, de la prière d'Azaria, de celle des 3 jeunes gens dans la fournaise; Histoire de Suzanne (sans la version copte) et homélie du St. Patriarche Sévère sur la 4e vision de Daniel (le copte n'a que le texte biblique sans ce commentaire) sous le titre de:

موعظه من قول الاب القديس البطريك ساويرس¹ تفسير وناويل للربيا
 الرابع لدانيال النبي قالها ليلة السبت الكبير

p. 387^a—387^b et 414^a—414^b Trad. arabe des hymnes précédents.

Enfin (414^b) l'épigraphe, dont voici la teneur:

وكان هذا الفراغ من نسخ هذه البصخة المقدس في يوم الاربعاء المبارك
 الذي هو التاسع والعشرون من شهر طوبه المبارك سنة الف واربعماية
 سبعة وعشرين قبطيه للشهدا الاطهار رزقنا الله بطلبانهم امام المنبر المخوف

1) Ce n'est pas de Sévère, (v. d'Aschmounein (Quatrem. p. 35 et 39), qu'il s'agit ici, mais du patriarche d'Antioche (ib. p. 126). Sur une légende, qui court sur son compte en Égypte, où un monastère lui était dédié, v. Makr. Wüst. p. 103.

امين والموافق لذلك في السادس عشر من شهر دى الحجه المبارك سنة
الف ومابه اثنين وعشرين للهجرة العربية وناسخ هذه البصخة القبد
الحقير الذى خطاياه ملت الارض طولاً وعرضاً يدعاً بلاسم شماس رافاييل
ابن القس عبد السيد من ناحية البيارات وغانطاً بدينه اخيم¹⁾ وبسال
من الابا والاخوه الطالعين فى هذا الكتاب ان يدعوا له بقفران خطاياه
والمهتم بوجه البصخة المقدسه المعلم صهيون ابن المعلم منصور ابن المعلم
سليمان القنامى القاطن باخيم يطلب بذلك رحمه لنفسه ومقفره لخطاياه
والشكر لله دائماً

Traduction. — La copie de cette „Sainte Pâque“ fut terminée le
mercredi béni, 29 du mois toba béni de l'année copte 1427 d'après
l'ère des Martyrs Sanctifiés (que Dieu nous fasse subsister par leurs
prières en face de la chaire redoutée, amen!), ce qui correspond au 16
du mois Dû-l-hadja béni de l'an 1122 de l'hégire arabe. Cette
„Pâque“ a été copiée par le serviteur misérable dont les péchés rem-
plissent la terre en long et en large, appelé de nom le Diacre Raphaël
fils du prêtre Abd Seyid de la contrée de Bibârât, domicilié à Akhmim.
Il demande aux pères et aux frères qui liront ce livre de prier pour le
pardon de ses péchés. Celui à l'intention duquel a été faite cette
„Sainte Pâque“ est le docteur Sahiùn f. du docteur Mansûr f. du
docteur Soleiman le Qanamite, domicilié à Akhmim, qui demande par
là miséricorde pour son âme et rémission de ses péchés. Reconnaissance
éternelle à Dieu!

Puis, de la main du possesseur:

وهذه البصخة صارت ملكاً للمعلم صهيون مشتراً من ناسخها وليس احداً
يدعاً فيها بملك خارجاً عنه

La version arabe de la Bible, dont on a fait usage dans ce re-
cueil, ne s'accorde pas avec les Polyglottes de Paris et de Londres,
ni avec les éditions romaines de la Propagande. — Pour l'écriture,

1) V. Jâqût, art. اخيم; cette ville avait un monastère (Makr. w. ٣٩, 8° l. de la fin) et 2 églises célèbres (٥٩, l. 8—9). Cf. encore Geogr. ar., éd. de Goeje etc. Schenoudi vivait tout près de là.

il suffira de dire qu'elle est belle et ne se distingue en rien du nesghi employé au Levant au XVIIIe s. — Les particularités orthographiques se réduisent à ceci: le ث et le ذ se sont fondus dans le ت et د, le ق est devenu l'équivalent du غير p. بقير شتجاله, القير مايت) غ, ومقفره p. ومقفره, قاطرن p. قاطن, et vice versa غفران p. قفران, ومقفره p. ومقفره, le ة s'est effacé partout sauf à l'état construit, le teschdid n'existe pas, le medda est employé pour accentuer l'élif de prolongation, le mot ابن est toujours plein, le fatha prend la place du kesr et même du damma, le tenwin affectionne la forme accusative, le hamza disparaît parfois comme dans ملات p. ملت. Ces phénomènes sont parfaitement réguliers en ce qui concerne l'arabe vulgaire parlé en Égypte, comme le prouve suffisamment la Gramm. de Spitta-Bey (quant à l'adoucissement du ق jusqu'au غ, je l'ai retrouvé jusque chez les Juifs du Caucase dans leur prononciation de l'hébreu). Il va de soi que le corps de l'ouvrage ne présente pas les énormités que nous venons de recueillir dans l'épigraphe; quelques formes vulgaires et un certain nombre de particularités orthographiques sans importance ne valent pas la peine d'être notées ici. — On peut relever certaines singularités lexicologiques; le mot انبا a été amplement expliqué par Fleischer ap. Wüst. Makr. Gesch. d. Copten p. 6; le mot الهوس (p. 403^b) = le mot copte εωσ, qui veut dire cantique; l'expression ويطرحوا له طرعا يعنى بيدحونه: 9 l. 59 p. Makr. est expliquée par Makr. p. 59 l. 9: (à ajouter aux exemples de Deffrémery, Mém. d'Hist. Or. I 62, et de Dozy, Suppl. aux Dict. ar.).

De l'examen de ce ms. il semble résulter que, si l'usage de l'arabe était devenu général parmi les coptes de la Thébaïde, la liturgie avait encore conservé des formules coptes. Tout porte à croire, d'ailleurs, que notre copiste Raphaël comprenait à peu près ce qu'il transcrivait, et le Dr. Sahyoun savait lire le volume qu'il achetait; cf., du reste, Quatrem. p. 44. — Les noms des personnages رافاييل et سليمان sont purement arabes; عبد السيد sont arabisés; صهيون n'est rien autre qu'une forme moderne pour Sion (Makr., p. 4 ar. — d. l.: صهيون التي يقال لها اليوم صهيون; v. aussi l'épigraphe de l'év. karchouni, N° 2^o7 de ce catalogue).

Le papier, fort et satiné, a pour filigrane trois croissants superposés placés au-dessus des initiales N G. La reliure orientale en cuir foncé est pourvue d'ornements qui rappellent de très près ceux de la reliure du ms. druze décrit ci-après sous le № 240, sans toutefois présenter la même configuration.

Le ms. a passé par des mains italiennes:

„Valuta del libro quatuordecim Chersci¹⁾ che sono XV Zechini e un riale fuor della ligatura“, lisons-nous au recto du 1er f. Il passa ensuite dans la Bibl. Suchtelen, dont on voit les armes sur le plat intérieur de la reliure. Le Bon Desmaisons l'acquiesça pour l'Institut, en apposa le timbre au commencement et à la fin de la partie écrite et en rédigea une description sommaire qu'il adjoignit au volume.

239.

Ar. III 7. 51. — Haut. 92 cmm., larg. 22½ cmm. — 438 ff., dont le 3° au v^o est marqué d'un Δ (= 4); la pagination continue jusqu'à τλΔ (= 434) au v^o du f. 433. — 21 lignes à la page.

Leçons et Antiennes pour la Semaine Sainte.

V. le № précédent. Les croix à la manière copte et les rosaces et frontispices dans le même style abondent ici (f. 3^b, 109^b, 159^b, 254^b, 295^b, 372^a); de petits filets de même facture sont encore plus fréquents (21^a, 33^a, 59^a etc.). Les couleurs sont: le rouge, l'ocre, le vert, le noir et le blanc. L'oiseau, destiné à figurer l'Δ, est devenu tout à fait hiéroglyphique; un coq est peint au f. 255^a. L'ω a disparu au bas de la croix.

Titre en caractères lapidaires: بدو هذه البصحة القديسه. Les entêtes des chapitres sont également en arabe vis-à-vis de la désignation copte; une petite note en arabe marque la fin de presque toutes les divisions. Par contre, la provenance des leçons n'est indiquée qu'en copte.

1) C. à d. قرش = gros, piastre.

Une prière en grec (caractères coptes) se trouve f. 302^b—303^a; l'influence du grec se fait naturellement sentir dans les titres et les textes coptes $\eta\sigma\alpha\eta\alpha\varsigma$ $\pi\alpha\rho\chi\eta\pi\rho\phi\eta\tau\eta\varsigma$ (95^a) $\mu\alpha\lambda\iota\eta\eta\sigma\alpha\eta\alpha\varsigma$; et en arabe: يقال اجيوس (164^a), كيريا ليصون (f. 345^b) etc.

L'arabe a gagné du terrain dans ce ms. par rapport à la place qu'il occupe dans le précédent. La traduction arabe accompagne le texte copte aux ff. 180^a—210^b, 341^a—368^b, 372^a—381^a, 390^b—408^a, 416^a—420^a, 432^a—434^a. L'histoire de Suzanne ne se lit pas en copte de même que dans l'autre ms.; elle court du f. 368^b—371^a; il y a des divergences continuelles entre les deux versions de Suzanne, sans qu'aucune d'elles s'accorde avec les éditions.

L'épigraphe et l'acte de possession, qui suivent, sont assez longs pour qu'on puisse se faire une juste idée de la connaissance de l'arabe parmi les coptes d'Égypte à la fin du siècle dernier.

A la fin¹), épigraphe:

وكان تمامها في يوم الثالث المبارك ناسع شهر مسرى غاية سنة الف
 واربعماية سبعة وثمانين قبطيه للشهدا الاطهار السعدا الابرار درقنا الله
 تعالى بطلبانهم المقبوله عند الله امين ، الموافق الى ثالث شهر جمادا الاول
 سنة الف ومائة خمسة وثمانين لاهجره النبويه بسلام من الرب وعلينا
 رحمته امين ، والناسخ المسكين . العاجز المهين . الكسلان
 العماري من الفضائل . الملتحن بالردايل . الذي
 خطاياها عليه على راسه اكثر من عدد الرمل الذي على شاطئ البحر
 بالاسم شماس لا بالفعل الذي هو متواني فيما عطى له وحفر ودفنه . الحقير
 اقلوديوس ابادير الملقب بالمصري القاطن بمحروسه اسبوط فهو يضرب المطانوه
 تحت اقدام كل واقفا عليها ان يطيل روحه وينظر فيما كتب لكيبا ادا
 راي غلطا فيصاحه فاننا نقلدنا بما ليس نفهم من امور النساخه والذي
 يصاح فيها شيئا فنطلب من السيد المسيح ان يصلح دنياه واخرته وان
 يقول من قلبا جريح . ولسانا فصيح . يا ربى يسوع المسيح . يا ربى اغفر

1) Cette page n'est plus numérotée; c'est le 482° des feuilletts écrits. — Dans un coin on lit: تمت كراسه ٤٢٢.

خطايا عبدك الناسخ وخطايا والديه وكل من له تعباً في المواضع المقدسه
اجمعين بطلبات الست السيده العذره الطاهره مريم البتول النقيه
والدت خلاص العالم ، وبطلبات الابهاء والانبياء والرسل المبشرين
والشهداء الكللين والسواح والمجاهدين الدين ارضوا الرب باعمالهم
الصالحه منك اليك والى كل حين اجمعين امين .:

Traduction: „Fini le mardi béni, 9e jour du mois de mesri (juil.-août) au terme de l'année 1487 de l'ère copte des martyrs sanctifiés, bienheureux et purs (= 1771 de J.-C.), puisse leur intercession nous faire obtenir la grâce divine, amen! — qui correspond au 3 djoumada awwel 1185 de l'Émigration du Prophète — en paix du Seigneur, et sur nous Sa miséricorde, amen! Le copiste misérable, faible et méprisable, malheureux et dépourvu de qualités, chargé¹⁾ d'iniquités, dont les péchés montent par-dessus sa tête, plus nombreux que les grains de sable sur le bord de la mer, diacre de nom, mais non de fait, qui a mollement accepté le don qu'il a reçu et l'a enterré de propos délibéré²⁾; le pauvre Éclaudios Abâdir, surnommé el-Misri (c. à d. du Caire), habitant à Soyût — sous la garde de Dieu, se prosterne sous les pieds de quiconque s'arrêtera devant ce volume pour qu'il ait la longanimité d'examiner ce qu'il a écrit afin d'en corriger les fautes qu'il aura remarquées; car nous nous sommes chargé de travaux de copie que nous n'entendons pas. Et, qui y aura redressé quelque chose, nous prions le Seigneur Messie de redresser sa fortune ici-bas et dans l'autre monde. Et (nous le prions) de dire avec componction et dans un langage disert: O Seigneur Jésus le Messie, ô Seigneur, pardonne les péchés envers toi du copiste et de ses père et mère et de quiconque a peiné dans les lieux saints, tous ensemble, par les prières de la Madone la Vierge Immaculée, Notre-Dame la Pucelle sans tache, Mère du Sauveur du monde, et par les

1) Mot à mot: dont le langage (moral) est vicié.

2) Il s'agit des dons spirituels qui lui ont été conférés lors de son entrée dans les ordres; il a négligé de se mettre à leur hauteur, a été lâche dans l'accomplissement de ses devoirs apostoliques et les a totalement oubliés, comme s'il avait creusé une fosse pour les y ensevelir. M^r le Baron de Rosen me fait observer que c'est une réminiscence de l'Évangile selon St. Matthieu, XXV, 25.

prières des Pères et des Prophètes et des Apôtres évangélisateurs, et des Martyrs couronnés, et des ascètes et des saints, qui ont satisfait le Seigneur par leurs oeuvres pies (en cherchant un refuge) de toi en toi et jusqu'à toute éternité — tous ensemble, amen!"

Et, en regard, acte de possession:

والمشترى الحقير العاجز المهين الكسلان العارى من الفضائل الملتحن بالردايل الذى خطاياها عليه على راسه اكثر من عدد الرمل الذى على شاطئ البحر بالاسم شماس لا بالفعل انطونيوس غبريال مخايبيل القلتى من ناحيت احميم مسكننا وموطننا من المعلم اقلوديوس ابادير الاسيوطى وصارت الابصلديه تباعت البسخه للحقير انطونيوس ملكا له ولم اجد له دعوه ولا طلبه عند المذكور واشتر منه في ١٢٧٧هـ الف واربعمائه سبعة وتمانين قبطيه للشهيدا الاطهار السعدرا الابرار رزقنا الله تعالى بطلباتهم المقبوله عند الله امين الموافق ١١٨٥هـ الف ومايه خمسه وتمانين للهجره النبويه بسلام من الرب وعلينا رحمته امين والمسبح شاهد الشاهدين امين

Traduction: „Et l'acquéreur, humble, faible, malheureux, dégradé, dépourvu de qualités, chargé d'iniquités, dont les péchés montent par-dessus sa tête, plus nombreux que les grains de sable sur le bord de la mer, diacre de nom et non de fait, Antonios Gabriel Michel le Qaltite, originaire et habitant du pays d'Akhmim — (l'a tenu) du docteur Éclaudios Abâdir de Soyût. Et il a été dit (m. à m.: psalmodié, c. à d. récit, prononcé à haute voix): „*La Pâque* a été vendue à l'infime Antonios en toute propriété, et je n'ai désormais à faire valoir contre lui ni prétention ni réclamation“. Achetée de lui en l'an 1487 de l'ère copte = 1185 de l'Émigration du Prophète, — en paix de la part du Seigneur, et sur nous Sa grâce; le Messie est le témoin des témoins, amen!“

On y retrouvera les traits essentiels, que nous avons esquissés à propos du 1er ms.; on se rendra également compte de l'ignorance de l'acquéreur. Ni lui ni le copiste n'étaient très versés dans la connaissance du copte: بما ليس نفهم من امور النساخه; il est curieux de constater combien le cercle de leurs mots et de leurs idées est restreint;

il ne sort pas du domaine de la liturgie. — ضرب المطانوه est une expression usitée chez les Coptes pour dire se prosterner (v. Quatremère, Langue et Littér. de l'Ég. p. 248 n. 1); sur مرتبريم en un mot, v. Wüstenf. Makr., préf. p. 6; الست السيده est d'un usage commun chez les Chrétiens d'Orient (Nicoll, Cat. des mss. ar. de la Bodléienne p. 477); النبويه a été corrigé postérieurement en العربية, l'encre de l'émendation est plus pâle.

Nous avons déjà rencontré la mention de la ville d'Akhmym. Jâqût a consacré qq. mots à قلنة (III 158), qui est une jolie ville sur le Nil en aval d'Akhmym¹); Soyout est bien connu, on peut d'ailleurs consulter Jâqût III 222 et compulser Makr. Wüst. pp. 42, 43 et 58, cf. Quatrem. p. 129. Les noms propres sont des réminiscences de la conquête romaine: Claude, Antoine; des implantations bibliques: Gabriel, Michel; un nom indigène est Abâdyr²).

A l'époque où le ms. a été transcrit, on lisait dans les églises de la Haute-Égypte l'Évangile en arabe (بعد قرأت الانجيل عربياً, 198^b), mais mainte expression copte avait persisté jusqu'alors dans la liturgie, bien qu'il semble que le prêtre seul les prononçât (f. 199^a, 203^b, 301^b, 371^b, 405^a).

Le témoignage de Pietro della Valle (Voyages, Trad. franç., t. I p. 354—355, Rouen 1745) corrobore à peu près ces assertions: „La (langue) copte ou égyptienne étant supprimée parmi eux, ils en ont néanmoins conservé quelques livres sacrés et célèbrent encore la Messe en cette langue; mais parce que fort peu l'entendent bien, tous les livres sont traduits en arabe; et l'Évangile avec l'Épître qu'il est nécessaire d'entendre, ils les lisent 2 fois, en copte et en arabe, de la même façon que le Pape le fait lire en grec et en latin dans une messe solennelle“. Le même enseignement découle de la composition de l'eucologe publié à Rome en 1736 sous le double titre de *πρωτον ητε πρωτον αναφορα* etc. كتاب الثلاثة دراسات اى الذى للقديس باسيلوس والذى للقديس اغريغوريوس الثاولوغس

1) Ce nom s'écrit en copte *κολθα*, comme en fait foi un ms. cité par Quatremère, Rech. p. 129.

2) Ce nom se trouve en copte sous la forme *απατηρ*. v. p. e. H. vernat, Les Actes des Martyrs de l'Égypte. I., pag. 78 suiv.

والذى للقديس كيرلس مع صلوات اخرى مقرسة. Les indications relatives au service sont rédigées en arabe, comme dans les deux mss. que nous venons de décrire; elles sont également entrecoupées de brèves formules coptes; mais tous les textes sont bilingues.

Le papier, fort et satiné, est marqué de trois croissants superposés. Reliure en peau pleine avec lanières de cuir en guise de fermoirs. De la Bibl. Suchtelen le ms. passa en 1843 à l'Institut Oriental, comme en fait foi une notice signée par le Bon Desmaisons; la description sommaire qu'il a faite du ms. n'est pas tout à fait exacte. Le timbre de l'Institut est apposé en divers endroits ¹⁾.

Il ne sera pas sans utilité d'observer que le sujet des 2 mss. précités se retrouve dans deux mss., mentionnés par Quatremère aux pp. 96, 116 et 136 de ses Recherches sur la Langue et la Littérature de l'Égypte. L'un, celui de la Bodléienne, n'est que fragmentaire. L'autre est plus intéressant: de la collection du Chancelier Séguier il passa dans les mains de Henri du Cambout, duc de Coislin, pair de France et évêque de Metz, qui le légua en 1732 à la Bibl. de St. Germain des Prés; il est déposé aujourd'hui à la Bibl. Nat. Rédigé dans le dialecte memphitique et augmenté de passages en arabe (comme ceux de l'Institut Or.), cet ouvrage est orné d'une croix faite à la manière copte et d'un petit frontispice dans le même goût. D'après une épigraphe en copte, il remonte à l'an 1035 des martyrs = 1319 de J. C. [14 Chojak, aujourd'hui Kiahk.]. Les caractères sont sensiblement les mêmes que ceux de nos mss.; certaines pages effacées par suite de la vétusté ont été recouvertes de papier blanc et transcrites à nouveau avec une encre plus noire. Le N° 113 du Cat. ar. de Slane renferme aussi les leçons et antiennes de la Semaine Sainte en arabe d'après le rite copte; il date de l'an 1029 des martyrs = 1314 de J.-C. A Berlin, 8 petits cahiers (oct. 322—329) contiennent en copte une partie des offices pour les Semaines de la Passion et de Pâques; les explications liturgiques sont en arabe. Ils semblent appartenir au XVII—XVIIIe s.

¹⁾ Le nombre de 433 feuillets indiqué auprès de la cote du ms. est exact si l'on ne tient compte que des feuillets couverts d'écriture.

Le Musée Britannique ne possède qu'un fragment d'un ouvrage du même genre (assez ancien) en copte, mais un exemplaire complet en arabe (du XVe s.; № XX du Cat. Cureton, p. 24). La Bibliothèque de Vienne a un fragment arabe des leçons coptes pour la Semaine Sainte (№ 1555 du Cat. Flügel).

ANCIEN TESTAMENT.

240.

(M. Th. ar. № 192) Ar. I. 8. 1, № 281. — Haut 11½ cmm., larg. 6½ cmm. — 95 ff. + 2 ff. de garde. — 14 l. à la page.

كتاب يشوع بن سيراخ

Curieux exemplaire du livre de Jésus f. de Sirach. Il ne s'accorde ni avec les Polyglottes, ni avec les éditions romaines, ni avec le ms. de Paris côté sous le № 50 par Mr de Slane (Cat. de la Bibl. Nat.). Il est beaucoup plus éloigné du texte grec et est divisé en 20 *ashah*¹⁾ au lieu d'avoir 51 chapitres; en voici la concordance:

1) Le terme *الأصحاح* est employé, dans certaines éditions de la Bible, comme équivalent de *chapitre*, *فصل*, *פרק* ou *סִימָן*. Mais c'est là une extension abusive du sens primitif d'*ashah*, fort bien défini par Bistāni dans son *Mohit-el-Mohit* (s. v. *صح*):

الإصحاح والأصحاح من التوراة والانجيل بمنزلة السورة من القرآن وهو دون السفر وفوق الفصل منها ولم اجد له استعمالاً في غيرهما ج اصحاحات

Il est naturel que les fidèles de l'Écriture Sainte aient cherché à désigner les divisions du texte révélé au moyen d'un mot qui ne fût pas tombé dans le domaine commun et n'eût pas été profané dans la bouche du vulgaire, tel que les Musulmans en avaient trouvé un pour les paroles inspirées de Mahomet dans le vocable *سورة*; et par conséquent qu'ils aient essayé de rayer de la Bible le mot *فصل* en étendant les attributions de l'iusité *ashah*. Ainsi, il paraît avéré que *ashah* a simplement signifié dans l'origine une partie du texte sacré, moindre qu'un livre et plus importante qu'un chapitre. On peut, certainement, songer, à ce propos, à la double division des Évangiles: si les courts paragraphes, que certaines Églises

La section (اصحاح) I va jusqu'au v. 19 du ch. 3 (exclusivement);

II	13	6
III	18	8
IV	11	11
V	28	13
VI	22	14
VII	16	16
VIII	30	18
IX	12	21
X	18	23
XI	18	25
XII	12 ¹⁾	27
XIII	1	32 (de la Vulgate = 35 du grec) ²⁾

d'Orient ont adoptés, se uomment فصل, on réclamera à bon droit pour les longs chapitres, qui en englobent plusieurs, l'appellation d'اصحاح. Mais le mot n'est pas né sur le terrain du N. T.; il y a été transplanté d'un domaine, où des circonstances internes ont présidé à sa formation. Car autrement comment expliquer ce terme insolite, qui, à tout prendre, ne doit être qu'une adaptation à la langue arabe d'une expression autorisée, ayant fait son chemin dans un des idiomes sémitiques du Nord. En effet, si nous nous retournons vers la Loi, la תורה, la تورا, nous avons à envisager le ספר = سفر, le פרק = فصل et, entre les deux, la פרשה. Voilà l'origine et la raison d'être de l'*ashâh*, Comment l'un a-t-il procédé de l'autre? Je crois l'avoir découvert.

Les Juifs de Teima, de Khaïbar et du Yémen n'étaient certainement pas de grands clercs durant les premiers siècles du christianisme, et il n'y a pas lieu de s'attendre à ce que leurs étymologies soient irréprochables. En disant פרשה, qui prête à confusion, ils avaient sans doute présent à l'esprit le fameux verset d'Ezra מפרש ושום שכל, qui a de tout temps servi de lettres de noblesse à l'exégèse biblique et à la tradition orale. Ils étaient persuadés que פרשה renfermait implicitement en soi la mention de la clarté du texte définitivement constitué. Hantés par l'idée de l'authenticité qui découle de la phrase d'Ezra, ils ont rendu פרשה par اصحاح; une fois devenu substantif, le *masdar* a oscillé entre la prononciation اصحاح et اصحاح; l'analogie aidant, l'on s'habitua à considérer اصحاح comme un pluriel brisé, et, pour dire: plusieurs sections, on employa la forme اصحاحات. Dans le cas particulier qui nous occupe, le mot est appliqué avec justice à des sections qui dépassent les bornes d'un chapitre de la Bible.

1) La section XII finit avec le v. 11 du ch. 26 un peu paraphrasé; la section XIII ouvre par le v. 13, qui est snivi du v. 12, puis seulement du v. 14 etc.

2) L'ordre des matières est celui qui est snivi par la Vulgate.

XIV	28	34 (de la Vulgate = 31 du grec)
XV	20	37
XVI ¹⁾	24	39
XVII	15 ²⁾	42
XVIII	1	46
XIX	19	48
XX va jusqu'à la fin.		

Nous avons brièvement indiqué quelques particularités de notre ms.; relevons encore la fin de la section VII, qui correspond au v. 15 du ch. 16 dans le texte grec:

Πάση ἐλεομοσύνη ποιήσῃ τόπον, ἕκαστος κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ εὐρήσει.

وكل من يعمل بالعدل له ثواب مزمع والرب شدد قلب فرعون ان لا يعرفه اظهر اعماله تحت السماء ويظهر رحمته لكل الخلايق لانه هو الذى خلق النور والظلمة للناس

Tandis que le grec dit (35 = 32 de la Vulgate, v. 1): Ἠγούμενον σε κατέστησαν; Μὴ ἐπαίρου, γίνου ἐν αὐτοῖς ὡς εἰς ἐξ αὐτῶν, nous lisons au début de la section XIV:

إن دعيت الى وليمة فلا تنكى في الصدر ولا تجلس فوق الاغنيا ولكن كن مثل واحد من الخدام

1) Le commencement de la section XVI s'écarte de la version habituelle: الرب خلق الناس وعلّمهم الخير ونهاهم عن الشر وله سلطان الحيوة والموت فمن ملك لسانه نجا من الشر ومن اعجبه عقله فهو اجهل الناس وفي الناس من هو حكيم etc.

2) Le v. 14, qui est d'un misogynne (Κρείσων πονηρία ἀνδρὸς ἢ ἀγαθοποιὸς γυνῆ κ. τ. λ.), est omis à dessein; il en est de même du v. 23 du ch. 36 (d'après la Vulgate): Πάντα ἄρρενα ἐπιδέξεται γυνή, ἐστὶ δὲ θυγάτηρ θυγατρὸς κρείσων, — qui est des plus offensants pour la dignité féminine. Ou plutôt, ces sentences d'un goût douteux ne sont-elles pas des additions au texte primitif? — Le v. 13 du ch. 42, le dernier de la section XVII, est rendu en arabe d'une façon un peu différente en grec:

Ἀπὸ γὰρ ἱματίων ἐκπορεύεται σῆς καὶ ἀπὸ γυναικὸς πονηρία γυναικός. لانه كما ان السوس ياكل الثياب كذلك شر العنزة في الامراة ومصاحبته.

Il suffit de ces exemples pour montrer combien les leçons de notre ms. s'éloignent des leçons généralement admises. On voit que le traducteur arabe avait sous les yeux un texte plus circonstancié et plus explicite que celui dont nous nous servons d'habitude. Cependant il n'a nulle part les additions que présente en maint endroit la Polyglotte du Cardinal Ximénès („*Editio Complutensis*“).

Le livre commence ainsi :

بسم الله الخالق المحي الناطق وبه ثقتي

كتاب يشوع بن سيراخ وهو الكتاب الذي وجد بعد سليمان

ابن داود ، وعدة اصحاحاته عسرون اصحاحًا

الأصحاح الاول

كل¹⁾ حكمة هي من عمل الرب والحكمة مع الرب منذ اوائل الدهر ، من يقدر ان يحصى رمل البحر ، وقطر القطر ، او من يقدر يعدّ ايام العالم وعلو السما ، وعرض الارض ، ولجة البحر من يقدر يقدرها ، الحكمة اعظم من هذه كلها ، وكذلك الايمان اعزّ منها ، لمن ظهر اصل الحكمة اولًا ، ومن علم خزائن الفهم والعلم ، الذي يعلم ذلك الواحد العزيز المرهوب وحده الله المسلبا على جميع خزائنها ، وهو الذي اختبرها وابراها²⁾

Le volume se termine sur ces mots :

انظروا باغينكم لاني انا طلبتها قليلا ، فاصبتها كثيرا اسمعوا يا معشر الناس علمي بكلام يسير ، واقتنوه بازا³⁾ الذهب والفضة ، ولتطرب انفسكم بتوبتي ، ولا تخزوا⁴⁾ بحامدي ، اسمعوا مني واتخذوا الحكمة فتحيا نفوسكم ، وتشرق عليكم النعمة الالهية ، وتفرح انفسكم ، وتجدوا الله دايما الذي له الشكر الى الابد ، امين .

تم

1) Tout ce qui est surligné est au minium, ainsi que les signes de ponctuation dans le livre entier.

2) Plus loin, l'éloge de la sagesse est tourné de façon à proclamer la théorie de l'efficacité de la grâce et celle de la prédestination des élus.

3) Ms. ياذا.

4) Ms. نخزوا. Ces deux lapsus ne tirent pas à conséquence; peut-être n'y a-t-il même qu'une certaine négligence dans le tracé du ز.

Il n'est pas besoin d'insister sur la correction du langage qui règne dans l'opuscule; l'orthographe est aussi, comme on voit, scrupuleusement observée. L'écriture est du plus pur neskhi avec un caractère de distinction, qui la rend singulièrement agréable à la vue. Le manuscrit a été rédigé au seuil de ce siècle; le papier, lustré, a pour filigrane les initiales V. G. flanquées d'une étoile qui surplombe un croissant posé sur un ornement capricieux en forme de cul-de-lampe dans le goût de la 2e moitié du XVIIIe s. La reliure, en cuir plein, doit venir d'Anatolie; sur le feuillet de garde¹⁾ à la fin du volume un étudiant en théologie du pays a écrit:

مبدأ القراءة عند قس مبارك في ٢٤ كانون الثاني يوم السبت ١٨٠٢
مسيحية, mots qu'il a fait suivre (avec force péchés contre le gram-
maire) de leur équivalent en grec moderne, en rendant قس مبارك
par ἀμπουνα μουμπαραχ (= ²⁾ ابونامبارك) et en marquant la date:
24 γεννουαριου, ετος 1802 †.

Avant qu'il n'ait été acquis par l'Institut, dont le timbre est apposé sur la première et la dernière feuille écrites, le ms. a été aux mains d'un possesseur³⁾, qui a, en quelques passages du commencement, comparé le texte avec la version slavonne; ces notes remontent à plus de 30 ans, à en juger d'après la forme des caractères russes.

ARABE-LATIN.

241.

N° 21 (94) L. — Haut. 23 cmm., larg. 18 cmm. — Petit in-4°, 134 pp., 15 l.

ذكر جزيرة العرب

C'est la description de l'Arabie par Abu-l-Féda, suivie des chapitres qu'il consacre dans sa Géographie aux eaux qui baignent la péninsule, à savoir: le Golfe Persique et la Mer Rouge, texte arabe avec interprétation latine, sans notes et sans date; ni l'auteur ni

1) Une grappe pour filigrane.

2) L'intercalation du μ rappelle la prononciation égyptienne انبا.

3) Sur le dos de la reliure il a collé une bande de papier portant le titre: Liber Jesus Sirach — Arabica.

le traducteur sont nommés. Le texte n'est pas celui de Leyde, ni celui de Dresde; il s'écarte de l'édition de Gagnier et ne s'accorde pas tout à fait avec celle de Reinaud et de Slane. La transcription des noms propres montre que le traducteur a dû être anglais; aurions nous là une copie de l'édition de Greaves? ¹⁾.

Les pages sont encadrées d'un filet noir; le titre arabe est en rouge dans un cartouche qui est formé par un dessin à la plume sans valeur artistique; l'écriture est ferme et nette; tous les noms propres sont soulignés dans la traduction, qui a été révisée et complétée en quelques endroits d'après l'original par la main d'un correcteur. Papier blanc à stries horizontales marqué: O. & J. Honig. Timbre de l'Institut sur le 1er et l'avant-dernier feuillet.

MANUSCRITS DRUZES.

242.

N° 40/15. — Haut. 22 cmm., larg. 16 cmm. — 121 feuillets, dont les deux derniers blancs. 13 lignes à la page.

Le contenu du ms. est connu; il correspond en effet au N° 1581 de la Bibl. Nat. de Paris et au N° 383^b du Musée Asiat. (96 du Cat. du Bon de Rosen), mais comprend en moins qu'eux la رسالة الغيبه et la شعر النفس ²⁾. En d'autres termes, l'Institut possède là les pièces XV—XXXIV et XXXVI—XXXIX du recueil des Druzes, tel qu'il a été établi par de Sacy ³⁾. La pièce XXXIX n'est même

1) V. Géogr. d'Aboulféda, traduction franç. par Reinaud, t. I (Paris 1848), p. CDLV.

2) V. encore Flügel, p. 30 et 34 (N°s 1573 et 1574); l'article magistral de Nicoll, Bodl. p. 407—432; et Tornberg, Cat. Ups. p. 315 etc. — Le ms. druze de la Coll. de l'Inst. décrit par le Bon de Rosen, Mss. ar. p. 14, se rapproche, par son aspect extérieur et le grain de son papier, plutôt des mss. du Musée Asiatique que des deux, dont il est question ici sous les N°s 242 et 243.

3) Exposé de la Religion des Druzes, I, p. CCCCLXXI et svv. — Il est constant que ce volume n'a jamais passé pour le 1er du recueil (p. CCCCLXII); au f. 19^b, on lit:

قد بينت لكم في كتاب البلاغ والنهايه

qui est un renvoi évident à la pièce IX de Sacy. — Que devons nous entendre par (f. 24^b):

pas complète, car elle s'arrête aux mots *ولا نرجعوا على اعقابكم*, qui se trouvent à la 2e de la fin du f. 102^a du ms. du Musée, où le *الرشد والهداية* continue jusque vers le bas du f. 106^a. En général, le volume n'a pas été achevé: les titres des chapitres et les frontispices manquent en plusieurs endroits.

Cependant il mérite d'être signalé; car, s'il n'est plus nécessaire d'insister sur la composition uniforme des livres sacrés des Druzes et si l'illustre de Sacy a déjà récolté une ample moisson de faits intéressants, on peut encore glaner après lui.

Ainsi, pour les couleurs des encres employées: il a raison d'y voir (p. CCCCLXX) une allusion mystique; mais une simple collation du ms. de l'Institut avec celui du Musée montre que la signification des nuances (qui sont plus ou moins celles de l'arc-en-ciel) ne se rattache pas positivement aux mots qui en sont revêtus, car on ne voit dans les deux livres en question aucune corrélation à ce sujet. C'est tout au plus si le carmin est d'un usage pour ainsi dire constant pour marquer le commencement des périodes, et encore le carmin fait-il chez nous souvent place à l'orange. Dans le Journ. As. d'Allemagne (ZdDMG XVI p. 235—241), puis dans ses propres *Kleinere Schriften* (III, p. 440—449), Fleischer a traité de l'importance que certains exaltés attribuaient aux diverses couleurs qu'ils s'efforçaient de percevoir successivement dans leur contemplation extatique; leur valeur subjective apparaît jusqu'à l'évidence dans cet article judicieux, et l'on comprend aisément le désaccord qui règne entre les mss., bien que le but poursuivi et les moyens employés soient identiques. Le bleu et le gris dont parle Fleischer ne se

وقد ذكرت في الكتاب المنفرد بذاته ما يبطل مذهب كل في وقت منهم

L'ouvrage mentionné doit être identique avec le 1er volume renfermant les XIV morceaux énumérés par de Sacy (Exp. I, p. CCCXLVI et svv.); l'expression «isolé par son essence» est d'usage chez les Druzes quand ils veulent marquer leur supériorité sur les autres religions; ainsi chacun d'eux, en vertu du 4e précepte de leur religion, doit être *منفرد بالوحدانية* (Abrégé de la Rel. des Druzes, Théogonie, publ. p. Guys, Paris 1868, § 177, p. 81). On peut revendiquer cette épithète pour le 1er volume, qui contient en effet tous les principes de la foi et de la morale, tandis que les autres sont composés d'épîtres, d'exhortations, de réprimandes, d'instructions, de pièces de circonstance etc.

retrouvent pas ici: nous avons le blanc, le noir, le vert, l'ocre, le carmin, l'orange et le rouge (ponceau); les deux dernières couleurs manquent dans le № 243, décrit ci-après. Quant aux dessins, il est difficile d'en tirer quelque chose, sinon peut-être que le cercle à double pivot représente le monde se tenant debout par la grâce du natiq et de l'asâs.

La persistance à écrire *sidq* — la véracité — par un *sîn* et non par un *sâd*¹⁾, qui se manifeste naturellement aussi dans notre copie, a, je pense, son origine²⁾ dans le désir d'identifier mystiquement la première des vertus cardinales avec la sainteté qui, représentée par le mot *قدس*, se trouve être son équivalent: une fois parvenu au terme de la véracité, l'initié est sanctifié, puisque le *قدس* commence là où le *سلى* finit. En outre, je serais enclin à voir dans la somme des lettres 164 le chiffre d'une formule telle que *سبحانه حى واحد*, qui rentre bien dans les théories mystiques des Druzes, toujours prêts à proclamer *ineffable* l'Être Suprême, particulièrement attentifs à lui reconnaître une *existence* autre que celle qui lui est attribuée dans les autres religions et à mettre en relief son *unité*, et tenant essentiellement à *glorifier* le créateur³⁾. On sait que chez eux *الله* n'est que le serviteur de leur Seigneur Hakem⁴⁾ et ne peut s'appliquer à ce dernier que par une appropriation fondée sur un usage vulgaire et réprouvé par Hamza⁵⁾. Ce qui appuie mon hypothèse, c'est que la 1° et la 2° lettre de *سلى* rappellent le commencement et la fin de la formule

سبحانه حى واحد,

tandis que la troisième *ق* = 100 est justement l'équivalent de la somme des lettres du nom de *الحاكم*⁶⁾.

1) Exp. de la Rel. des Dr. I, p. 119, et II, pp. 304—305.

2) La concordance du chiffre 164, fourni par la somme des trois lettres *سلى*, avec le nombre des ministres de la Vérité n'est qu'une recherche cabalistique ultérieure, qui n'a certainement pas servi de point de départ à l'orthographe du mot.

3) Exp. de la Rel. des Druzes I, p. 1—5.

4) Ib. p. 128. V. aussi Chrest. ar. II p. 210 et note 86 p. 250; ce passage se trouve dans notre volume f. 60^b.

5) Exp. I, p. 129—130.

6) L'article *ال* joue un rôle important dans ce nom, il témoigne qu'il n'y a pas (*لا*) d'être semblable à Hakum (v. ib. p. 180—131), il doit donc nécessairement entrer en ligne de compte.

Si le ms. du Musée est mieux écrit et rédigé avec plus de soin que notre exemplaire, celui-ci a par contre l'avantage d'être pourvu de gloses, qui sont, comme l'a reconnu de Sacy, indispensables à qui veut pénétrer le sens ésotérique des passages obscurs; à la vérité, le couteau du relieur les a quelque peu rognées.

Un passage d'une obscénité révoltante, dont on trouvera la traduction dans l'article de Sacy sur les rapports entre les Druzes et les Nosairis¹⁾ et le texte entier dans le ms. du Musée, a été écourté dans le nôtre (f. 6^a).

Comme il est entièrement vocalisé, il donne (f. 103^a, l. 5) gain de cause à de Sacy qui traduisait²⁾ **على الاعلى** par „Ali le très haut“, mais se croyait obligé de justifier sa lecture dans une savante note. Par contre, il établit une version nouvelle pour un autre passage³⁾,

8) J. As., I^o Sér., t. X, p. 321 et svv.

9) Exp. de la Rel. des Dr. I, p. 32. — Guys, l. I., p. 136—140, démontre que si pour les Shiites il s'agit ici d'Ali, les Druzes l'entendaient tout à fait différemment. Le sens arabe du nom d'Ali a naturellement prêté à l'allégorie. Le passage auquel je fais allusion dans le texte est assez explicite à cet égard; mais l'Abrégé de Hanania Mehier emploie l'article **العلي** (Théog. des Druzes p. 22—26), comme les livres saints des Druzes en bien des endroits tandis que l'épître sur la Division des Sciences dit **على الاعلى**. Il n'y a pas divergence: dans un cas il s'agit de ce qui se passa dans l'univers avant la création de l'homme, dans l'autre des manifestations de la divinité chez les adamites, ce qui ressort même assez clairement des termes de l'Abrégé de la Rel. des Druzes, Théog. p. 49—50 et de notre ms. f. 104^a, 2° l. de la fin. V. d'ailleurs Sacy, Exposé I, p. 82, et Guys, Théogonie, p. 110, note 90. — Il ne sera pas hors de propos d'observer que Guys, prenant Azàzil pour le nom des anges proches de l'Éternel, ne s'est pas souvenu que c'est, dans le Lévitique, le nom du Rival de Dieu (si l'on peut s'exprimer ainsi) et qu'**אֲזַזִּיל** et Satan sont deux termes identiques. Le surnom de Šatnil donné à Adam l'Élu n'est que la transcription arabe de **שַׁטְנִיל**, le rival, l'adversaire de Dieu; les doctrines druzes sont hétéroclites, Hamza a dû puiser ici à une source gnostique, qui prenait parti pour le Rebelle, et il a fait de Satan-El le représentant le plus pur de la piété sur terre. — Guys a méconnu en outre l'allusion contenue au § 145 (p. 64) dans les mots: **ثم بعد سنة كاملة تجلي الباري**; il s'agit de l'éclipse momentanée de la divinité de Hakun en l'an 409, dont Sacy a traité dans son Exposé I, pp. 104—111. — Il n'a de même pas compris l'antithèse de **القضا والقدر** (p. 82); il traduit jugement et destin, tandis que l'Abrégé proclame l'existence simultanée de la prédestination et du libre arbitre pour la plus grande gloire de Dieu. — Est-ce que **وحسب** (§ 165, p. 74) n'est pas simplement une faute d'impression pour **وحسبة**?

10) Ib. p. 84.

que de Sacy, qui avait sous ses yeux أرسل بالمهدي, rend par: „le Mehdi fut envoyé“ sans être très satisfait ni de son texte ni de son interprétation; nous avons أرسلًا بالمهدي, il s'agit donc de Karoun et d'Abou Zakaria¹⁾ (f. 104^a, l. 7). Au même endroit, nous remarquons la phrase وكان عجميًا كبيرًا في الدعوة au lieu des simples mots: „il était grand dans le ministère de la prédication“; ce n'est pas pour rien qu'on insiste sur l'origine persane de Karoun.

Plus loin²⁾, de Sacy écrit: „Louange à celui qui est éternel de toute éternité“; le ms. de l'Institut est plus explicite:

الحمد لمعلّ علة العلل وازل الازل (f. 95^b).

Faut-il, dans la succession des imâms³⁾

وقام [محمد] واساسه على بن ابي طالب ومبلغ عقولهم وائمة دينه الى ان
انقض دوره وظهر ناطق غيره وهو [محمد بن اسمعيل

attribuer à notre copiste, qui (f. 101^b) a laissé de côté la partie mise ici entre crochets, une omission inconsciente ou la volonté avérée de supprimer toute mention de Mahomet?

Le texte contre les Nosairis⁴⁾ donne lieu également à quelques remarques (f. 11^b, l. 3 et svv.): nous avons المنجوس, „le souillé“ au lieu de المنحوس, „le malheureux“; وما عرف en place de عرف; العبيد, les hommes, pour العبد que de Sacy a du reste traduit comme s'il avait notre texte sous les yeux; et la forme incorrecte والمخاطبة البشرية au lieu de المخاطبة.

L'équivoque, qui a frappé de Sacy dans les 3 mss. à sa disposition⁵⁾, subsiste dans le nôtre (f. 104^b); mais ne faut-il pas, dans les mots: „il a porté le nom du Mahdi“, reconnaître simplement la

1) Il est plus prudent de voir là simplement une faute et de rétablir la leçon de Sacy; أرسل بالمهدي signifierait: «il fut envoyé en qualité de Mehdi», — le ب joue assez souvent ce rôle dans la bouche des Druzes —, et le passage s'accorderait avec l'assertion de l'Abrégé, Théog. p. 52, § 121.

2) Ib. p. 44.

3) Ib. p. 72—73, note 2.

4) Ib. p. 78.

5) Ib. p. 81.

constatation du fait que l'un s'appelait Abdallah et l'autre Obeidallah, deux noms identiques en effet?).

Les pièces qui font l'objet de ce volume ont été en partie publiées et traduites par de Sacy dans sa *Chrestomathie ar.*, t. I, p. 207—215 (notes, p. 246—271; texte ar., p. 84—93). Il les a mises à contribution dans son *Exposé* et dans l'article inséré au t. X du *J. As.* Le Baron Desmaisons, qui a eu le ms. entre les mains, a laissé entre ses feuillets plusieurs notes à ce sujet, sauf pour la dernière source, qui n'avait pas sans doute attiré son attention.

L'écriture, lourde et large, est très claire; le texte est bon, la vocalisation n'est pas toujours correcte. Le papier, un peu jaunâtre, est marqué de 3 croissants superposés, ce qui lui assigne le XVIIe s. pour date et la Provence pour lieu d'origine²⁾. La reliure orientale, en maroquin rouge, est fatiguée; les mosaïques en cuir jaune avec des guirlandes de fleurs imprimées au fer chaud ont disparu en partie; je ne sais s'il faut, dans le groupement des points et des figures par cinq, chercher une allusion aux cinq principes de l'univers chez les Baténiens³⁾ et aux cinq ministres druzes⁴⁾. Le travail de la reliure rappelle beaucoup le N° 230. Sur la dernière page nous trouvons deux notes tracées par deux mains différentes:

طلع⁵⁾ في نظرنا اذا انظمت⁶⁾ وتصحح هذا المكرم الشريف انه يسوا⁷⁾
عشرين قرش على بويوسف

1) On joue aussi sur le mot مولى en le rapprochant de تهمل, préparation; cela est encore plus clair dans le texte de Guys, p. 56, § 127; mais je crois que les noms identiques du père et du fils ont servi de point de départ au raisonnement.

2) V. Briquet, *Papiers et filigranes des archives de Gênes*, Genève 1888, p. 59 et 83.

3) Guyard, *Fragm. rel. à la doctrine des Ismaélis*, p. 10.

4) *Exposé de la Rel. des Druzes II*, p. 32 et svv.; v. notre ms. f. 25 et svv. — Cf. *Théogonie des Druzes*, publ. par Guys, P. 1863, p. 10.

5) Il faut lire طلع. La barbarie, dont les auteurs des deux notes ont fait preuve, rend la tâche du traducteur singulièrement délicate; nous n'osons hasarder une interprétation, qui serait forcément une série de conjectures.

6) p. انضبط.

7) p. يسوي.

قد صح وصلناه الى اخينا جنبلات محمد كتابين سير ورد لبعده ما تحي¹⁾
حرمة سليمان الجوهرى وبساووا هوا واياها محرره على بويوسف

Le ms., qui a été acquis en 1842 pour la Bibliothèque du Département Asiatique et qui en porte les armes sur la garde de sa reliure, vient d'être incorporé à la Bibl. de l'Institut.

243.

N° 41/15. — Haut. 17 cmm., larg. 13 cmm. — 102 ff. — 13 lignes à la page.

Pièces XLI — LV de M. de Sacy; le même ouvrage que le N° 383° (98 du Cat. de Rosen) du Musée Asiatique²⁾: il est plus ancien, mais bien moins beau que celui-ci³⁾ et ne possède pas, comme lui, des notes marginales d'un haut intérêt. La phrase citée par de Sacy dans sa Chrest. ar. (II, p. 251) et son Exposé (I, p. 69) se trouve f. 9° de notre ms.; ce qu'il amène Exp. I, 82, est à chercher aux ff. 9°, 10°, 63° et 64°. Je ne vois pas de divergence notable entre notre texte et celui de l'Exposé⁴⁾, qui puise souvent dans ce volume au cours du tome II.

Pas de dessins. Écriture ferme et nette. La vocalisation, complète, se rapproche par moments de la prononciation vulgaire. Le ms. est criblé de piqûres de vers. Le papier, solide et satiné, de couleur

1) Peut-être un euphémisme, qui rappellerait le fameux: Vixerunt en usage dans la Rome républicaine.

2) A consulter Flügel, III, p. 31 et 35 (N° 1573 et 1575); Tornberg, p. 318 et svv.; et enfin Nicoll, comme pour le ms. précédent.

3) Le ms. 383° du Musée Asiatique est réellement joli. Il est plus jeune que 383^b, mais la différence d'âge ne doit pas être bien grande: le filigrane du papier de ce dernier est composé d'un fleuron abritant un V et un C; celui de 383°, satiné et plus fin, est marqué aux angles du même fleuron traversé par une barre qui relie un C et un M.

4) De Sacy traduit: « montrés publiquement aux hommes et que les hommes les ont connus » (t. II, p. 74); notre texte dit العالم — le monde (f. 29^b), ce qui est bien la même chose.

jaunâtre, est marqué d'une ancre. La reliure orientale en maroquin rouge n'a rien de spécifique et est de date assez récente.

Quelques mots sans intérêt ont été griffonnés par les possesseurs sur le dernier feuillet.

Le ms. a été acquis avec le précédent en 1842 pour le Départ. As. dont il porte les armes et vient d'être incorporé à la Bibl. de l'Institut. Il a été également entre les mains du Bon Desmaisons.

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that proper record-keeping is essential for the integrity of the financial system and for the ability to detect and prevent fraud. The document also highlights the need for transparency and accountability in all financial activities.

The second part of the document provides a detailed overview of the current financial situation. It includes a summary of the budget, a comparison of actual performance against the budget, and an analysis of the factors contributing to any variances. The document also discusses the impact of external factors on the financial performance and provides recommendations for future actions.

MANUSCRITS BÂBYS.

Quand je décrivais, en 1876 et 1885¹⁾, les quatre manuscrits bábys qui avaient été offerts à l'Institut par M. Bézobrazow, je ne disposais, pour m'initier aux mystères du babisme, que des travaux bien connus de M. M. Dorn, Kazembek et de Gobineau. Ces travaux, parmi lesquels la première place revient sans contredit à l'ouvrage classique du savant et spirituel diplomate français, ne contenaient rien ou presque rien sur l'histoire et le développement de la secte après la mort du réformateur et la répression de la révolte à main armée de ses adhérents. La description de 3 nouveaux manuscrits bábys par M. C. Huart (Journal asiatique 1887, VIIIe s., t. X, p. 133—44) et l'essai²⁾ du même auteur dans la Revue de l'histoire des religions v. XVIII, p. 279—296, tout en donnant quelques renseignements exacts et précieux sur 3 productions littéraires encore inconnues, n'étaient pas destinés à approfondir la „question bábys“ et à combler la grande lacune qui se faisait sentir dans nos connaissances de la littérature et de l'histoire de la religion nouvelle. C'est à un jeune savant anglais, M. Edward G. Browne, disciple du grand et aimable William Wright, dont nous pleurons tous la mort prématurée, que revient l'honneur d'avoir comblé cette lacune. M. Browne a saisi le taureau par les cornes: il a eu l'heureuse idée d'aller lui-même en Perse pour y recueillir de nouveaux renseignements parmi les adhérents de la secte. Le hasard aidant, il a réussi à nouer des relations avec de nombreux bábys à Isfahan, Téhéran,

1) Voir Collections scientifiques etc. I, p. 179—212 et III, p. 1—51.

2) La religion de Bab. Essai de réforme de l'islamisme en Perse au XIXe s.

Schiraz, Yezd etc. et il a su obtenir d'eux une foule de renseignements extrêmement intéressants ainsi qu'un nombre considérable de manuscrits très précieux. Revenu en Angleterre, M. Browne s'est empressé de présenter au public les résultats de ses savantes recherches dans deux mémoires insérés dans le *Journal of the R. As. Soc.* Les deux mémoires¹⁾, surtout le deuxième, se distinguent non seulement par une réelle abondance d'informations nouvelles et de dates ignorées jusqu'à présent, mais aussi par une critique sûre et prudente et une grande clarté d'exposition. M. Browne a en outre compris que, vu l'insuffisance des matériaux réunis jusqu'ici, il importait tout d'abord de bien définir le problème avant d'en essayer une solution. Dans son esquisse chronologique des événements (voir le premier mémoire) et dans l'aperçu de la doctrine et de l'activité littéraire des sectaires (voir le 2e mémoire), il a soin de faire ses réserves; en effet, il est impossible pour le moment de décider une foule de questions, qui se présentent infailliblement à l'esprit de celui qui veut approfondir l'histoire et la doctrine de la secte. Mais la lumière se fera sans aucun doute, le fil d'Ariadne est maintenant trouvé et on peut espérer de sortir sans accident du labyrinthe. Pour la chronologie, de bons résultats pourraient être obtenus par des recherches systématiques dans les archives diplomatiques des différentes puissances européennes. Pour le reste, le meilleur moyen sera toujours de publier les ouvrages les plus importants *in extenso*. En attendant on devra se contenter d'analyses plus ou moins détaillées.

L'Institut des Langues Orientales s'est enrichi récemment de quatre ouvrages bábys, qui lui ont été offerts par M. Gamazof. M. Gamazof de son côté les avait reçus en don de la part de MM. J. Grigorowitch et A. Lévitiski. En décrivant ces nouvelles

1) The Bábis of Persia. I. Sketch of their history, and personal experiences amongst them. (*Journal of the R. As. Soc. of Gr. Br. and Irel. [New Series]* vol. XXI, pp. 486—526). II. The Bábis of Persia. Their Literature and Doctrines. By Edward Granville Browne, M. A., M. R. A. S. (*ibid.* p. 881—1009). Je désigne les deux mémoires par «Browne I et II».

245.

N° 50/467. 20 $\frac{1}{2}$ X 13 c. 157 pages. 15 l. (longues de 7 $\frac{1}{2}$ c.)

Une édition lithographiée du même, sans titre, ni indication de lieu et date. M. Browne, II, 944 nous apprend qu'il existe une lithographie faite à ce qu'il paraît aux Indes et exécutée avec beaucoup de soin. Elle ne se vend pas ouvertement, tous les exemplaires étant dans les mains d'adhérents de la secte. Il est évident que notre exemplaire est un spécimen de cette édition. Il est en effet d'une exécution très-soignée; les caractères *ta'liq* en trahissent l'origine indienne et le papier — très-beau et très-fort — porte la marque „Abdoolally Abdoolrahim & Co, Importers“. — A la fin on lit la même phrase que dans les autres exx., à savoir: المنزول من الباء والهاء
و السلام على¹⁾ سبع نغمة الوراق في سدره المنتهى فسبحان ربنا الاعلى

246.

N° 49/466. 12 $\frac{1}{2}$ X 7 $\frac{1}{2}$ c. 45 f. 15 l. (longues de 4 $\frac{1}{2}$ c.)

Ce manuscrit, sans titre, qui contient un exposé succinct de la doctrine de *Béhâ*, porte d'après M. Browne, II, 972—81, 1007—8, le titre

لوح اقدس

Le savant anglais le nomme le plus important de tous les ouvrages de *Béhâ* et en donne une analyse détaillée à laquelle je n'ai rien à ajouter. Je me permettrai seulement de faire remarquer que le ملك auquel *Béhâ* reproche²⁾ d'avoir traversé Acre sans prendre des informations sur „l'aurore de la lumière de l'unité“, n'est pas l'empereur allemand, mais bien l'empereur d'Autriche (ou plutôt feu l'archiduc Rodolphe), car c'est l'Autriche et les Autrichiens que les Persans nomment نيمسه de préférence.

1) Sic. Le mot من après على est omis.

2) V. le texte dans les Zapiski de la Sect. Or. de la Soc. Imp. Russe d'Archéologie IV, p. 114.

Premiers mots:

١٠٢

بِسْمِ الْحَاكِمِ عَلَى مَا كَانَ وَمَا يَكُونُ^١)

أَنَّ بُولَ مَا كَتَبَ اللَّهُ عَلَى الْعِبَادِ عِرْفَانَ مَشْرُقٍ وَجِيهٍ وَمَطْلَعٍ أَمْرِهِ الَّذِي
كَانَ مَقَامَ نَفْسِهِ فِي عَالَمِ الْأَمْرِ وَالْخَلْقِ مِنْ فَازٍ بِهِ قَدْ فَازَ بِكَلِّ الْخَيْرِ وَالَّذِي
مَنْعَ أَنَّهُ مِنْ أَهْلِ الضَّلَالِ وَلَوْ يَأْتِي بِكَلِّ الْأَعْمَالِ النَّحْ

Derniers mots:

أَنَا جَعَلْنَا الْأَمْرَيْنِ عَلَامَتَيْنِ لِبُلُوغِ الْعَالَمِ الْأَوَّلِ وَهُوَ الْأَسَّ الْأَعْظَمُ نَزَّلْنَاهُ
فِي الرِّوَاعِ الْآخَرِ وَالثَّانِي نَزَّلَ فِي هَذَا الرِّوَاعِ الْبَدِيعِ

(١٣٠٠^٢)Caractères *neskhi*.

247.

N° 48/465. 13 X 7½ c. 182 f. 15 l. (longues de 4½ c.).

Ce manuscrit contient un recueil de pièces, à savoir:

1) f. 1^b—39^b.

سورة الملوك

Commence:

١٥٢

هو العزيز

هذا كتاب من هذا العبد الذي سَمِيَ بِالْحُسَيْنِ فِي مَلَكُوتِ الْأَسْمَاءِ إِلَى
مَلُوكِ الْأَرْضِ كُلِّهِمْ أَجْمَعِينَ

Le titre à l'encre rouge sur la marge. Cette pièce est la „lettre aux rois“, qui forme le N° 20 du recueil décrit dans les „Manuscripts arabes“ p. 192 — 207. Dans le résumé que j'ai donné à la suite de l'analyse de la lettre j'ai eu tort de parler de l'extradition des sectaires et de leur rentrée forcée en Perse. Il n'y a rien de précis

1) Tout cela à l'encre rouge.

2) Ce chiffre indique la date de la copie.

à ce sujet dans toute la lettre. Ne sachant rien sur le sort des bâbys émigrés à Bagdad, j'ai assigné un sens trop précis à la phrase ... وكان يريد ان ياخذنا ويرجعنا الى العجم لارتفاع اسمه كما انت ارتكبت هذا الذنب لاجل ذلك¹⁾

Après les éclaircissements contenus dans les mémoires de M. Browne, il ne saurait plus être question de l'extradition. Il est évident que cette lettre se rapporte au déplacement des émigrés bâbys de Bagdad à Andrinople et plus tard à Acre, déplacement que la Sublime Porte effectua sur les instances réitérées du ministre de Perse à Constantinople, supporté, à ce qu'il paraît, par le ministre de France. Ce n'est donc pas dans la correspondance du consulat français de Bagdad, — comme je le croyais en 1877²⁾ — mais bien dans celle de l'ambassade française à Constantinople qu'il faudrait chercher des renseignements sur cet événement.

M. Browne, II, p. 954—58, tâche de prouver que, selon toute probabilité, l'auteur de cette lettre n'est pas Béhâ, mais un des autres chefs bâbys, peut-être Ezel. J'avoue que, malgré leur importance, les arguments qu'il produit en faveur de cette thèse ne m'ont pas entièrement convaincu. Il sera difficile de décider la question sans l'étude de tout le recueil, que je me propose de publier dans le courant de l'année prochaine dans les „Zapiski“ de la Section Orientale de la Société Imp. Russe d'Archéologie. En attendant je me bornerai à soumettre à M. Browne les considérations suivantes:

a) Le présent recueil contient, comme on le verra tout à l'heure, toute une série de pièces dues sans aucun doute à la plume de Béhâ. Vu la haine qui existe entre les Béhâis et Ezelis, il est peu probable qu'on ait placé dans le même recueil des productions littéraires de Béhâ et d'Ezel.

b) En tête de notre lettre, ainsi que de la plupart des autres, du لوح اقدس et du manuscrit de l'*Iqân* décrit plus haut, on lit les chiffres ١٠٢. Les mêmes chiffres se trouvent en tête et à la fin de mon exemplaire de l'*Iqân* et à la fin du ms. du même ouvrage, décrit dans

1) Mscr. arabes p. 203, l. 6—7.

2) V. Mscr. ar. p. 212.

les „Mscrits persans“ p. 50, l. 2. On les lit de même à la fin de la lettre en question, ce que j'ai omis de noter dans ma description. Il est évident qu'ils ont un sens quelconque. Ne pourrait-on pas admettre qu'ils soient l'équivalent du nom Béhâ? En les lisant de droite à gauche comme des lettres de l'alphabet, on obtient en effet $\text{پ} = \text{ب}$, $\text{و} = \text{ه}$, $\text{ا} = \text{ا}$, c. à-d. بها. Si mon hypothèse est juste, elle ne permet plus de douter que Béhâ ne soit l'auteur de cette lettre.

c) La différence de ton entre les deux documents est en effet très grande, comme l'a fort bien vu M. Browne: le lecteur s'en assurera aisément, s'il compare „la lettre au shâh“, reproduite plus bas en entier, avec les extraits de la „lettre aux rois“ que j'ai donnés ailleurs¹⁾, mais il serait risqué d'en conclure que ces 2 documents proviennent de deux auteurs différents, car nous ne connaissons encore qu'imparfaitement le caractère de Béhâ et les circonstances de sa vie. Quant à la différence de style, elle ne me paraît pas assez grande pour justifier la thèse du savant anglais.

d) Dans la lettre à la reine d'Angleterre il se trouve un passage, f. 107^a et 107^b du présent manuscrit, dans lequel Béhâ, s'adressant aux rois en général, leur reproche de dépenser trop pour l'entretien de leurs armées et les exhorte à vivre en paix l'un avec l'autre, ce qui permettra d'employer les sommes énormes assignées au budget militaire d'une façon plus profitable à leurs sujets. Il y constate „qu'il leur avait déjà donné des conseils à cet effet dans la لوح qu'il avait envoyée avant celle-ci كذلك وصيناكم في اللوح الذي ارسلناه قبل تلك مرة اخرى“. Je crois que ces mots se rapportent à un passage de la „lettre aux rois“, ce qui me paraît résulter de la comparaison des deux textes suivants:

dans la «lettre aux rois»²⁾

dans la lettre à «la reine à Londres»³⁾

يا معشر الملوك انا نزيكم في كل سنة تزدادون مصارفكم وتحملونها
 اتقوا الله يا ايها الملوك ولا تتجاوزوا
 عن حدود الله ثم اتبعوا بما امرتم به

1) Coll. scientif. I, p. 192—205.

2) f. 4^a—4^b du présent mscr., f. 37^b—38^a du mscr. 229.

3) f. 107^b—108^a.

على الرعيّة ان هذا الآ ظلم عظيم ، في الكتاب ولا تكوننّ من المتجاوزين
 اتّقوا زفرات المظلوم و عبراته ولا اباكم ان لا تظلموا على احد قدر
 تحملوا على الرعيّة فوق طاقتهم ولا خردل واسلكوا سبيل العدل وانه
 تخربوهم لتعير قصوركم لسبيل مستقيم ثم اصلحوا ذات بينكم
 ان اصلحوا ذات بينكم اذا لا محتاجون بكثره العساكر ومهمّاتهم الآ
 على قدر تحفظون به مهالككم وبلدانكم اباكم ان تدعوا ما
 نصحتم به من لدن علم امين ، ان اتحدوا يا معشر الملوك¹⁾ به تسكن
 ارباع الاختلاف بينكم و تسريح الرعيّة ومن حولكم ان انتم من
 العارفين ان قام احد منكم على الآذر قوموا عليه ان هذا الآ
 عدل مبين كذلك وصيناكم في اللوح الذي ارسلناه من قبل تلك
 مرة اخرى الخ لظلم عظيم ، اعدوا يا ايها الملوك
 بين الناس وكونوا مظاهر العدل في الارض وهذا ينبغى لكم و يليق
 لشأنكم لو انتم من المنصفين

2) Les ff. 40^a—109^a contiennent une série de pièces, dont plusieurs sont identiques aux „épîtres aux rois“ السواح السلاطين décrites par M. Browne II, 954 — 972 et 1004 — 1007. Notre manuscrit cependant paraît différer considérablement de celui de M. Browne. Ce dernier donne, à ce qu'il paraît²⁾, les lettres aux différents monarques sans préambule aucun, en les désignant par le mot لوح suivi du titre du monarque, لوح ملك باريس, لوح پاپا, etc.

1) Les mots soulignés dans le mscr. à l'encre rouge.

2) Voir l. c. p. 1004—1006.

Le nôtre, au contraire, présente un texte qui n'est interrompu de temps à autre que par des mots à l'encre rouge, sans titres ni alinéas, de sorte qu'on est contraint de le considérer comme un et indivisible. Mais les lettres elles-mêmes sont précédées d'une pièce très longue, qui me paraît être la 1° partie de la pièce dite „sourah du corps“ *سورة الهيكل*; cf. Browne II, p. 904. Les lettres en constituent pour ainsi dire la deuxième partie. Toute cette pièce présente un grand intérêt, je la reproduis *in extenso*.

a) f. 40^a.

١٥٢

هو الأبدع البديع الأبهى¹⁾

سبحان الذى نزل الآيات لقوم يفقهون²⁾ ، سبحان الذى ينزل الآيات لقوم يشعرون ، سبحان الذى يهدى من يشاء الى صراطه قل اتى لصراط الله لمن فى السموات و الارض طوبى لقوم يسرعون ، سبحان الذى ينزل الآيات لقوم يعلمون ، سبحان الذى ينطق من جهنم الامر لا يعرفه الا عباد مكرمون ، سبحان الذى يحيى من يشاء بقوله كن فيكون ، سبحان الذى يرفع من يشاء الى سماء الفضل وينزل منها ما اراد على قدر مقدور ، تبارك الذى يفعل ما يشاء بأمر من عنده انه لهو الحق علام العلوم ، (f. 40^b) تبارك الذى يلهم من يشاء ما اراد بأمره المبرم المكنون ، تبارك الذى ينصر من يشاء بجنود الغيب انه لهو الفاعل لما اراد وانه لهو العزيز القيوم ، تبارك الذى يعز من يشاء بسلطان عزه ويؤيد من يشاء كيف اراد طوبى لقوم يعرفون ، تبارك الذى قدر لكل شىء مقداراً فى لوح محزون ، تبارك الذى نزل على عبده ما تستضيء به الأفئدة والعقول ، تبارك الذى نزل على عبده من البلاء ما

1) Les mots soulignés dans le mscr. à l'encre rouge.

2) Dans le mscr. on lit au lieu de ce signe conventionnel quatre points rouges disposés en forme de croix $\ddot{\text{و}}$ mais ils manquent très souvent là où on pourrait s'attendre à les trouver. — Je copie fidèlement, en n'omettant, pour faciliter l'impression, qu'une partie des *teshdid*, *hamza* et *medda*, dont le copiste est très prodigue.

احترقت به اكباد الذين استقرّوا في سرادق البقاء ثم قلوب المقرّبين ،
 تبارك الذي نزل على عبده من سحب القضاء سهام البلاء اذا يرانى في
 صبر جليل ، (f. 41^a) تبارك الذي قدّر لعبده ما لا قدر لاحد من عباده
 انه لهو الفرد العزيز القيوم ، تبارك الذي نزل على عبده من غمام
 البغضاء من اولى الاغضاء رمام القضاء اذا يراه في شكر عظيم ، تبارك
 الذي نزل على عبده ثقل السموات و الارض انا نحمده في ذلك ولا
 يعرفه الا العارفون ، سبحان الذي اوقع جماله تحت مخالب الغلّ من
 اولى الفحشاء انا نرضى بذلك ولا بدركه الا المدركون ، سبحان الذي
 اودع الحسين بين الاحزاب من الاعداء ويرد في كل حين على جسده
 رمام القهر و البغضاء انا نشكره على ما قضى (f. 41^b) على عبده المنيب
 النائب الغيوم ، فلما رأيت نفسى على قطب البلاء سمعت صوت الابدع
 الاحلى من فوق رأسى فلما توجهت شأهت حورية ذكر اسم ربى معلقة في
 الهواء محاذى الرأس ورأيت انها مستبشرة في نفسها كان طراز الرضوان
 يظهر من وجهها و نضرة الرحمن تعلن من خدّها وكانت تنطق بين السموات
 و الارض بندا تنجذب منه الافئدة والعقول ، وتبشر كل الجوارح من
 ظاهرى وباطنى ببشارة استبشرت بها نفسى واستفرحت منها عباد
 مكرمون ، اشارت باصبعها الى رأسى وخطبت من فى السموات و الارض
 تالله هذا (f. 42^a) لمحجوب العالمين ولكن انتم لا تفقهون ، هذا لجمال الله
 بينكم و سلطانه فيكم ان انتم تعرفون ، وهذا لسرّ الله وكنزه وامر الله
 وعزه لمن فى ملكوت الامر والخلق ان انتم تعقلون ، ان هذا لهو الذى
 يشناق لقاءه من فى جبروت البقاء ثم الذينهم استقرّوا خلف سرادق الابهى
 و لكن انتم عن جماله معرضون ، ان يا ملاً البيان انتم ان لن تنصروه
 سوف ينصره الله بجنود السموات و الارض ثم جنود الغيب بامرته كن
 فيكون ، ويبعث بارادته خلقاً ما اطلع بهم احد الا نفسه المهين القيوم ،
 ويطهرهم عن دنس الوهم والهوى (f. 42^b) ويرفعهم الى مقام التقديس
 و يظهر منهم اثار عز سلطانه فى الارض كذلك قدّر من لدى الله العزيز

الودود ، ان يا ملاً البيان انكفرون بالذی خلقتم للقائه ثم على
مقاعدكم تفرحون ، وتعرضون على الذی شعرة منه خير عند الله عمن في
السموات والارض ثم بنا تستهزون ان يا ملاً البيان فأتوا بما عندكم
لاعرف باي حجة امنتكم بمظاهر الامر من قبل واليوم باي برهان
تستكبرون ، فوالذی خلقنى من نور جماله ما وجدت غافلاً اغفل منكم
وعيتاً اعى عنكم انكم تستدلون لايمانكم بالله بما عندكم من الالواح لئلا
نزلت الايات واضاء (f. 43^a) المصباح كفرتم بالذی من قلمه قضت الامور في
لوح محفوظ تقرؤون الايات وتكفرون بمطلعها ومنزلها كذلك اخذ الله ابصاركم
جزاء اعمالكم ان انتم تشعرون وتكتبون الايات في العشى والاشراق ثم
عن منزلها انتم محتجبون اذا يزيكم اهل ملاً الاعلى في سوء اعمالكم
ويتبرئن منكم وانتم لا تسمعون و يستخبر بعضهم بعضاً ما يقولون هولاء
الحجرات وفي ابي وادهم يرتعون اينكرون ما تشهد به ذواتهم ابغضون
عيونهم وهم ينظرون تالله يا قوم بافعالكم تحببت سكان مداين الاسماء
و انتم في وادي الجزر هائمون ولا تشعرون (f. 43^b) ان يا قلم الاعلى
ان استمع نداء ربك من سدره المنتهى في البقعة الاحدية النوراء لتجد
نفسك على روع وريحان من نغفات ربك الرحمن وتكون مقدساً عن
الاحزان من هذه النفحات التي تمر من شطر اسى الغفور ، ثم ابعث
في هذا الهيكل هياكل الاحدية ليحكين في ملكوت الانشاء عن ربهم
العلی الابهی ويكونن من الذينهم بانوار ربهم يستضيئون ، انا قدرنا هذا
الهيكل مبدء الوجود في الخلق البديع ليوقنن الكل بانى اكون مقتدرا على
ما اشاء بقولى كن فيكون ، و في ظل كل حرف من حروفات هذا الهيكل
نبعث خلقاً لا يعلم عدتهم الا الله المهين القيوم ، (f. 44^a) سوف يخلق
الله منه خلقاً لا تحجبهم اشارات الذينهم بغوا على الله وهم يشربون في
كل الاحيان كوثر الحيوان الا انهم هم الفائزون اولئك عباد الذين
استقروا في ظل رحمة ربهم وما منهم المانعون يرى من وجوههم نضرة
الرحمن ويسمع من قلوبهم ذكر اسى العزيز المكنون اولئك لو تفتح

شفوانهم في تسبيح ربهم يسبحون معهم من في السموات والارض وقليلاً من الناس ما هم يسعون واذا بذكرون بارئهم يذكرون معهم كل الاشياء كذلك فضلهم الله على الخلق ولكن الناس لا يعلمون ويتحركون حول امر الله كما يتحرك (f. 44^b) الظل حول الشمس ان افتحوا الابصار يا ملأ البيان لعل انتم تشهدون و بحركة هؤلاء يتحرك كل شيء ويسكونهم يسكن كل شيء ان انتم توقنون بهم يقبل الموحدون الى قبلة الافاق وظهرت السكينة والوقار بين الاخيار ان انتم تعلمون وبهم استقرت الارض و امطرت السحاب ونزلت مائدة القدس من سماء الفضل ان انتم تفقهون اولئك حفظة امر الله في الارض يحفظون جمال الامر من عجاج كل مشرك مبعوض ولا يخافن من انفسهم في سبيل الله بل ينفقونها رجاء للقاء المحبوب و استعلائه بهذا الاسم المقتدر القادر العزيز القدوس ، (f. 45^a) ان يا هذا الهيكل قم بنفسك على شأن يقوم بقيامك كل الممكنات ثم انصر ربك بما اعطيناك من القدرة والاقدار ، اياك ان تجزع حين الذي يجزع فيه كل الاشياء كن مظهر اسمي القيوم ، ثم انصر ربك بما استطعت ولا تنظر الكائنات و ما يخرج من افواههم الا كنداء بعوضة في واد ما حدّد بالحدود ، ان اشرب كوثر الحيوان باسي الرحمن ثم اسق المقربين من اهل هذا الرضوان ما ينقطعون به عن كل الاساء ويدخلهم في هذا الظل المبارك المدود ، ان يا هذا الهيكل انا حشرنا فيك كل الاشياء عما خلق بين الارض والسماء (f. 45^b) وسئلناهم ما اخذنا به عنهم العهد في ذر البقاء اذا وجدنا اكثرهم كليل اللسان شاخصة الابصار وقليلاً ناضر الوجه طلق البيان و بعثنا من هؤلاء خلق ما كان وما يكون اولئك كرم الله وجوههم عن التوجه الى وجوه المشركين واسكنهم في ظل سدره نفسه و انزل عليهم سكينة الامر وايدهم بجنود الغيب و الشهود ان يا عين هذا الهيكل لا تلتفتي الى السماء وما فيها ولا الى الارض ومن عليها انا خلقناك لجمالي هاهو هذا فانظري كيف سئت ولا تمنعي لحاظك عن جمال ربك العزيز المحبوب سوف نبعث بك

اعيننا حديدة وابصارا (f. 46^a) ناظرة برون ايات بارئهم و يحولن النظر
 عن كل ما يدركه المدركون ، وبك نعطي قوة البصر لمن نشاء و ناخذ
 الذين منعوا عن هذا الفضل آلا انهم من كاس الوهم يكرعون ولا
 يفقهون ان يا سمع هذا الهيكل طهر نفسك عن نعيق كل ناعق مردود ،
 ثم استمع نغمات ربك انه يوحى اليك من جهة العرش انه لا اله الا انا
 العزيز المقتدر المهين القيوم ، سوف نبعث بك اذانا مطهرة لاصفاء كلمة
 الله وما ظهر من مطلع بيان ربك الرحمن الا انهم يجدن ترنمات الوحي
 من هذا الشطر المبارك المجدود ، ان يا لسان هذا الهيكل انا خلقناك
 (f. 46^b) باسمي الرحمن وعلمناك ما كنز في البيان وانطقناك لذكرى
 العظيم في الاكوان ان انطق بهذا الذكر البديع ولا تخف من مظاهر
 الشيطان لانك خلقت لذلك بامرى المهين القيوم وبك فتحنا اللسان
 بالبيان فيما كان و نفتح بسلطاني فيما يكون و بك نبعث السنا ناطقة
 كلها تتحرك بالثناء في ملاء البقاء وبين ملاء الانشاء كذلك نزلت الايات
 وقضى الامر من لدن مالك الاسماء و الصفات ان ربك لهو الحق
 علام الغيوب اولئك لا يمنعهم شيء عن ثناء بارئهم بهم يقومون الاشياء
 على ذكر مالك الاسماء بانه لا اله الا (f. 47^a) انا المقتدر العزيز المحبوب ،
 لاتنطق السن الذاكرين ، الا و يمدها هذا اللسان من هذا الرضوان
 و قليلا من الناس ما هم يعرفون ، ان من لسان الآ و قد يسبح ربه
 وينطق على ذكره ومن الناس من يفقه ويذكر ومنهم من يذكرون ولا
 يفقهون ، ان يا حورية المعاني ان اخرجى من غرفات الكلمات
 باذن الله مالك الارضين و السموات ثم اظهرى بطراز اللاهوت ثم اسقى
 خمر الجبروت بانامل الباقوت لعل اهل الناسوت يطلعن بما اشرفت من
 افق الملكوت شمس البقاء بطراز البهاء و يقومن على الثناء بين الارض
 (f. 47^b) و السماء في ذكر هذا الفنى الذى استقر على عرش اسمه المنان
 في قطب الجنان و من وجهه ظهرت نظرة الرحمن وعن لحظه لحظات
 السبحان ومن شئونه شئونات الله المهين القيوم و ان لن تجدى

احدا ان يأخذ من يد البيضاء خمر الجراء باسم ربك العليّ الاعلى
 الذى ظهر مرة بعد اولى باسمه الابهى لاتخزنى دعى هولاء بانفسهم
 ثم ارجعى الى خلف سراق العظمة و الكبرياء اذا تجدى قوماً تستضي
 انوار وجوههم كالشمس فى وسط الزوال وهم يهللون و يسبحون ربهم بهذا
 الاسم الذى قام على مقرّ الاستقلال بسطان العزّ و الاجلال وانك لن
 (f. 48^a) نسعى منهم الا ذكرى ان ربك شهيد على ما اقول وما
 اطلع بهؤلاء احد من الذينهم خلقوا بكلمة الله فى ازل الازال كذلك
 فصلنا لك الامر وصرّفنا الايات لعلّ الناس فى اثار ربهم يتفكرون ، انهم
 ما امروا بسجدة الأدم وما حوّلوا وجوههم عن وجه ربك وهم من نعمة
 التقديس فى كلّ حين يتنعمون ، كذلك رقم قلم الرحمن اسرار ما كان
 وما يكون لعلّ الناس هم يعرفون ، فسوف يظهر الله هولاء فى الارض
 ويرفع بهم ذكره و ينشر اثاره ويثبت كلماته ويعلم اياته رغماً للذينهم
 كفروا وانكروا وكانوا باياته يمجّدون ، ان يا طلعة (f. 48^b) الاحديّة
 ان وجدتهم وادركت لقائهم ان اقصى لهم ما يقصّ لك الغلام من
 قصص نفسه وبما ورد عليه ليطلعنّ على ما هو المسطور فى لوح محفوظ ،
 و اخبرهم من نبأ الغلام وما مسّته من البأساء والضراء ليتذكّرنّ
 بصائبى ويكوننّ من الذينهم متذكّرون ، ثم اذكرى لهم بانّا اصطفينا
 من اخواننا احدا ورشّحنا عليه من طمطام بحر العلم رشحا ثم البسناه
 قبيص اسم من الاسماء و رفعناه الى المقام الذى قام الكلّ على ثناء
 نفسه وحفظناه عن ضرّ كلّ ذى ضرّ على شأن يعجز عنه القادرون ،
 وكنا وحده فى مقابلة اهل السماوات والارض فى ايام كلّ العباد
 قاموا على قنلى (f. 49^a) وكنا بينهم ناطقا بذكر الله وثنائه و قائما
 على امره الى ان حقت كلمة الله بين خلقه و اشتهرت اثاره وعلت
 قدرته ولامت سلطنته و يشهد بذلك عباد مكرمون ، انّ اخى لبا راي
 الامر ارتفع وجد فى نفسه كبراً و غروراً اذا خرج خلف الاستار وحارب
 بنفسى وجادل باياتى وكذب برهانى ووجد اثارى و ما شبع بطن

الحريص الى ان اراد اكل لحمى وشرب دمسى ويشهد بذلك عباد
 الذين هم هاجروا مع الله وعن ورائهم عباد مقربون ، وشاور في
 ذلك مع احد من خدامى واغواه على ذلك اذا نصرنى الله بجنود
 الغيب والشهادة وحفظنى بالحق وانزل على ما (f. 49^b) منعه عما اراد
 و بطل مكر الذينهم كفروا بايات الرحمن الا انهم قوم منكرون فلما
 شيع ما سوت له نفسه و اطلع به الذينهم هاجروا ارتفع الضجيج من
 هولاء وبلغ الى مقام كاد ان يشتهر بين المدينة اذا منعناهم والقينا
 عليهم كلمة الصبر ليكونن من الذينهم يصبرون فوالله الذى لا اله
 الا هو انا صبرنا فى ذلك وامرنا العباد بالصبر والاصطبار وخرجنا من بين
 هولاء وسكنا فى بيت اخر لتسكن نار البغضاء فى صدره ويكون من
 الذينهم مهتدون وما تعرضنا به وما رأينا من بعد و جلسنا فى البيت
 وحده مرتقبًا فضل الله المهين (f. 50^a) القيوم انه ليا اطلع بان الامر
 اشتهر اخذ قلم الكذب وكتب الى العباد ونسب كل ما فعل بجمالى
 الفريد المظلوم ابتغاء فتنة فى نفسه وادخال البغضاء فى صدور الذينهم
 آمنوا بالله العزيز الودود فوالذى نفسى بيده تحيرنا من مكره بل
 تحير منه كل الوجود من الغيب و الشهود مع ذلك ما سكن فى نفسه الى
 ان ارتكب ما لا يجرى القلم عليه وبه ضيع حرمتى و حرمة الله المقدر
 العزيز المحمود لو اذكر ما فعل بى لن تنمته بجمور الارض لو جعلها الله
 مدادًا و لن تنفذه الاشياء و لو بقلها الله (f. 50^b) اقلما كذلك نلقى
 ما ورد على نفسى ان انتم تعلمون ان يا قلم البقاء لا تخزن عتبا ورد
 عليك فسوف يبعث الله خلقا يرون بابصارهم و يذكرون ما ورد عليك
 خذ القلم عن ذكر هولاء ثم حرّكه على ذكر مالك القدم دع المكنات
 ثم اشرب من رحيق ذكرى المختوم ايتاك ان تشتغل بذكر الذين لن
 تجد منهم الا روائح البغضاء و اخذهم حبّ الرياسة على مقام يهلكون
 انفسهم لاعلاء ذكرهم وابقاء اسمائهم قد كتب الله هولاء من عبدة
 الاسماء فى لوح محفوظ ، ان اذكر ما اردته لهذا الهيكل (f. 51^a) ليظهر فى

الأرض اثاره وبلاً الافاق انوار هذا الاشرار ويطهر الأرض من دنس
 الذين كفروا بالله كذلك نزلنا الايات وفضلنا الامر لقوم يعرفون ان
 يا هذا الهيكل فابسط يدك على من في السموات والأرض ثم خذ
 زمام الامر بقبضة ايدك انا جعلنا في يمينك ملكوت كل شيء ان افعل
 ما شئت ولا تخف من الذينهم لا يعرفون ثم ارفع يدك الى اللوح الذي
 اشرق من افق اصبع ربك وخذ على شأن يأخذك تأخذه ايدى من
 في الابداع كذلك ينبغي لك ان انت من الذينهم يفقهون وبارتفاع
 يدك الى سماء فضلى (f. 51^b) ترتفع ايدى كل شيء الى الله المقدر
 العزيز الودود سوف نبعث من يدك ايدى القوة و القدرة والاقدار
 وتظهر بها قدرتى لمن في ملكوت الامر و الخلق ليعرفن العباد انه لا
 اله الا انا المهين القويم وبها نعطي وناخذ ولا يعرف ذلك الا الذينهم
 يبصر الروح ينظرون قل يا قوم اتفرون من قدرة الله تا الله لا مهرب
 لكم اليوم ولا عاصم لاحد الا من رحه الله بفضل من عنده انه لهو الرحيم
 الغفور قل يا قوم دعوا ما عندكم ثم ادخلوا في ظل ربكم الرحمن هذا خير
 لكم مما عملتم او تعملون خافوا عن الله ولا (f. 52^a) تحرموا انفسكم من
 نجات ايام الله مالك الاسماء والصفات ولا تبدلوا كلمة الله ولا تحرفوها
 عن مقرها اتقوا الله وكونوا من الذينهم يتقون قل يا قوم هذا يد الله
 التى لم نزل كانت فوق ايديكم ان انتم تعقلون وفيها قدرنا خير
 السموات والأرض بحيث لا يظهر من خير الا وقد يظهر منها كذلك
 جعلناها مطلع الخير ومخزنه فيما كان وما يكون قل كل ما جرى في
 اللوح من انهار المعاني والبيان قد اتصت بهذا البحر الاعظم ان انتم
 نشعرون وما فصل في الكتب قد انتهى الى هذه الكلمة العليا التى
 اشرقت من (f. 52^b) افق فم مشيته الابهى في هذا الظهور الذى به
 افترتغر الغيب والشهود 'سوف يخرج الله من اكمام القدرة ايدى القوة
 والغلبة وينصرن الغلام ويطهرن الأرض من دنس كل مشرك مردود
 ويقومن على الامر ويفتحن البلاد باسمي المقدر القويم ويدخلن خلال

الديار ويأخذ رعبهم كلّ العباد هذا من بطش الله انّ بطشه شديد بالعدل انه لمحيط على من في السموات والارض ينزل ما يشاء على قدر مقدور ولو يقوم احد من هؤلاء في مقابلة ما خلق في الابداع ليكون غالباً بغلبة ارادتي هذا من قدرتي ولكن خلقى (f. 53^a) لا يعرفون وهذا من سلطنتي ولكن بريتي لا يفقهون ، وهذا من امري ولكن عبادي لا يشعرون ، وهذا من غلبتي ولكن الناس لا يشكرون ، الآ الذين نور الله ابصارهم بنور عرفانه وجعل قلوبهم خزائن وحيه وانفسهم حلة امره اولئك يمدون روايح الرحمن من قبض اسمه وهم في كلّ الاحيان بايات الله يفرحون ، والذينهم كفروا واشركوا اولئك غضب الله عليهم وهم الى النار يسحبون ثم في اطباقها يجزءون ، كذلك نفصل الايات ونبيين الحق بالبينات لعلّ الناس في ايات ربهم يتفكّرون ، ان يا هذا (f. 53^b) الهيكل قد جعلناك اية عزى بين ما كان و ما يكون وجعلناك اية امرى بين السموات والارض بقولى كن فيكون ان يا هاء الهويّة في هذا الاسم قد جعلناك مخزن مشيئتي ثم ممكن ارادتي لمن في ملكوت الامر و الخلق فضلا من لدن مهين قيوم ، ان يا ياء اسمى القدير قد جعلناك مظهر سلطاني ومطلع اسمائى وانا المقدر على ما اقول ان يا كافي (sic) اسمى الكريم قد جعلناك مشرق كرمى بين بريتي ومنبع جودى بين خلقى انا المقدر بسلطاني لن يعزب عن علمى شيء عمّا خلق بين السموات والارض وانا الحقّ علام الغيوب (f. 54^a) ان انزل من سحاب كرمك ما يعنى المكنات لا تمنع فضلك عن الوجود انك انت الكريم في جبروت البقاء وذو الفضل العظيم لمن في ملكوت الاسماء لا تنظر الى الناس وما عندهم فانظر الى جميل احسانك وبدابع مواهبك ان ادخل العباد في ظلك الممدود ، ان ابسط يد الجود على المكنات واصابع الكرم على الكائنات هذا ينبغى لك ولكنّ الناس لا يعقلون من اقبل اليك هذا من فضلك ومن اعرض انّ ربك لهو الغنى عمّا خلق في الامكان يشهد بذلك عباد مخلصون ، سوف يبعث الله بك ابادياً غالبية (f. 54^b) واعضادا قاهرة يخرجن عن

خلف الاستار وينصرون نفس الرحمن بين الامكان وبصبحن بصيحة تميز
 منها الصدور كذلك رقم في لوم مسطور ويظهرن بسطوة يأذن الخوف
 سكان الارض على شأن كلهم يضطربون اياكم ان تسفكوا الدماء ان
 اخرجوا سيف اللسان عن غمد البيان لان به نفتح مدائن القلوب انا
 رفعنا حكم القتل عن بينكم ان رحمتي سبقت الممكنات ان انتم تعملون ثم
 انصروا ربكم الرحمن بسيف التبيان انه احد من البيان واعلى منه لو
 انتم في كلمات ربكم ننظرون كذلك نزلت جنود الوحي من شطر الله
 (f. 55^a) المهيمن القيوم وظهرت جنود الالهام من مشرق الامر من لدى
 الله العزيز المحبوب قل قد قدر مقادير الاشياء في هذا الهيكل المخزون
 المشهود وكنز فيه علم السموات والارض وعلم ما كان وما يكون ورقم من
 اصبع صنع ربك في هذا الكتاب ما يعجز عن ادراكه العارفون وخلق فيه
 هياكل التي ما اطلع بها احد الا نفس الله ان انتم توقنون طوبى لمن
 يقرئه وبتفكر فيه و يكون من الذينهم يفقهون قل لا يرى في هيكل¹⁾ الا
 هيكل الله ولا في جمالي الا جماله ولا في كينونتي الا كينونته ولا في ذاتي
 الا ذاته (f. 55^b) ولا في حركتي الا حركته ولا في سكوني الا سكونه ولا في
 قلبي الا قلبه العزيز المحمود قل لم يكن في نفس الا الحق ولا يرى في
 ذاتي الا الله اياكم ان تذكرنا الايتين في نفس تنطق الذرات انه
 لا اله الا هو الواحد الفرد العزيز الودود لم ازل كنت ناطقا في جبروت
 البقاء انتى انا الله المهيمن القيوم ولا زال انطق في ملكوت الاسماء انتى
 انا الله لا اله الا انا العزيز المحبوب قل ان الربوبية اسمى قد خلقت
 لها مظاهرا في الملك انا كنا منزلها عنها ان انتم تشهدون والالوهية
 اسمى قد جعلناها مطالعا يحيطن العباد ويجعلتهم عبادا لله (f. 56^a) ان
 انتم توقنون ، كذلك فاعرفوا كل الاسماء ان انتم تعرفون ، ان بالام
 الفضل في هذا الاسم انا جعلناك مظهر الفضل بين السموات والارض منك

1) Lire هيكلى

بدئنا بالفضل بين المكنات واليك نرجعه ثم منك نظوره مرة اخرى امرا
 من لدنا وانا الفاعل لما اشاء بقولى كن فيكون ، كل فضل ظهر في الملك
 به منك واليك يعود هذا ما قدر في لوم حفظناه خلف سرادق العظمة
 وعصيناه عن مشاهدة العيون فيا بهذا لمن لم يحرم نفسه عن هذا الفضل
 المسلسل المرسل ، قل اليوم قد هبت لواقع الفضل على (f. 56^b) الاشياء
 وهل كل شيء على ما هو عليه ولكن الناس عنه معرضون ، قد حلت
 الاشجار بالاثمار البديعة و البحور باللؤلؤ المنيرة و الانسان بالمعاني
 و العرفان والاكوان بتجليات الرحمن والارض بما لا اطلع به احد الا
 الحق علام الغيوب ، سوف يضع كل حلها نبارك الله مرسل هذا الفضل
 الذى احاط الاشياء كلها عما ظهر وعما هو المكنون ، كذلك خلقنا الاكوان
 بدعا في هذا اليوم و لكن الناس اكثرهم لا يشعرون ، قل لن يعرف
 فضل الله على ما هو عليه فكيف نفسه المهيمن القيوم ، ان يا هيكل الامر
 ان لن تجد (f. 57^a) مقبلا الى مواهبك لا تخزن قد خلقت لنفسى ان
 اشغل بذكرى بين عبادى هذا ما قدر لك في لوم محفوظ ، انا لبا وجدنا
 الايادى غير طاهرة في الارض لذا جعلنا ذبلك مطهرا عن مسها ومس
 الذينهم مشركون ان اصبر في امر ربك سوف يبعث الله افئدة طاهرة
 وابصارا منيرة يهين من كل الجهات الى جهة فضلك المحيط المبسوط ،
 ان يا هيكل الله لبا نزلت جنود الوحي برابات الايات من مليك الاسماء
 والصفات انهزموا اولوا الاشارات وكفروا بينات الله المهيمن القيوم وقاموا
 على النفاق منهم من قال ليست هذه الايات بينات من الله وبها
 (f. 57^b) نزلت على الفطرة كذلك يداوون المشركون جرح الصدور
 وبذلك بلغنهم من في السموات والارض وهم في انفسهم لا يشعرون قل
 ان روح القدس قد خلق بحرف مما نزل من هذا الروح الاعظم ان انتم
 تفقهون وان الفطرة بكيونيتها قد خلقت من ايات الله المهيمن العزيز
 المحبوب قل انها تتفخر بنسبتها الى نفسنا الحق و انا لا نفتخر بها وبما
 دونها لان دونى قد خلق بقولى ان انتم تعقلون قل انا نزلنا الايات على

تسعة شئون كل شأن منها يدل على سلطنة الله المهيمن القيوم شأن منها
 يكفين في الحجية من في السموات والارض (f. 58^a) ولكن الناس اكثرهم
 غافلون ولو شئنا لنزلنا على شئون اخرى التي لا يحصى عدتها المحصون
 قل يا قوم خافوا عن الله ولا تحركوا السنتكم الكذبة على ما لا يحبه الله
 فاستحيوا عن الذي خلقكم بقطرة من الماء كما انتم تعلمون قل انا خلقنا
 من في السموات و الارض على فطرة الله فمن اقبل الى هذا الوجه يظهر
 على ما خلق عليه ومن احتجب يحجب عن هذا الفضل المحيط الممكنون
 انا ما منعنا شيئاً عن فضل قد خلقنا الاشياء على حد سواء وعرضنا عليها
 امانة حبنا بكلمة من لدنا فمن حل نجا و آمن وكان من الذينهم من فزع
 (f. 58^b) اليوم آمنون ومن اعرض كفر بالله المهيمن القيوم وبها فرقنا بين
 العباد و فصلنا بينهم انا نحن فاصلون قل كلمة الله لن تشبهه بكلمات خلقه
 انها سلطان الكلمات كما ان نفسه سلطان النفوس و امره مهين على
 ما كان وما يكون ان ادخلوا يا قوم مصر الايقان مقر عرش ربكم الرحمن
 هذا ما يأمركم به قلم السبحان فضلاً من عنده عليكم ان انتم في امره
 لا تختلفون ومن المشركين من كفر في نفسه وقام بالمجارية وقال هذه الايات
 مفتريات كذلك قالوا من قبل عباد الذين مضوا و اذا في النار هم
 يستغيثون قل ويل لكم بما يخرج من افواهكم ان كانت الايات
 (f. 59^a) مفتريات فباي حجة آمنتم بالله فاتوا بها ان انتم تفتقرون كلما
 نزلنا عليهم ايات بينات كفروا بها واذا راوا ما عجزت عن الاتيان بمثلا
 كل الوري قالوا هذا سحر ما لهؤلاء القوم يقولون ما لا يعلمون كذلك
 قالت امة الفرقان حين الذي اتى الله بامرهم الا انهم قوم منكرون
 و منعوا الناس عن الحضور بين يدي جمال القدم والاكل مع احبائه وقال
 قائل منهم لا تقربوا هؤلاء انهم يسحرون الناس و يضلونهم عن سبيل الله
 المهيمن القيوم تالله الحق ان الذي لن يقدر ان يتكلم بين يدينا ليقول
 ما لا قاله الاولون و (f. 59^b) ارتكب ما لا ارتكب نفس من الذينهم
 كفروا بالرحن في كل الاعصار يشهد بذلك اقوالهم وافعالهم لو انتم

تنصفون ، من نسب آيات الله بالسحر أنه ما آمن باحد من رسل الله قد
 ضلّ سعيه في الحيوة الباطلة وكان من الذين يقولون ما لا يعلمون قل يا عبد
 خف من الله الذي خلقك وسوّاك ولا تفرط في جنب الله ثم انصف في
 نفسك وكن من الذينهم يعدلون أنّ الذين اوتوا العلم من الله اولئك
 يمدنّ من اعتراضاتهم دلائلاً قوية في ابطالهم واثبات هذا النور المشهود
 قل اتقولون ما قاله المشركون اذ جاءهم ذكر من ربهم فويل لكم يا معشر
 الجهلاء (f. 60^a) وبئس ما انتم تكسبون ان يا جمال القدم دع المشركين
 وما عندهم ثم عطر المكنات بذكر محبوبك العليّ العظيم بذكره تحيي
 الموجودات وتجدد هياكل العالمين قل أنّه استقرّ على عرش العظمة والجلال
 من اراد ان ينظر جماله هو هذا تبارك الله الذي ظهر بهذا الجمال المشرق
 المنير من اراد ان يسمع نغماته انها ارتفعت من هذا الغم الدرّي البديع
 ومن اراد ان يستضيئ بانواره قل ان احضر تلقاء العرش هذا ما اذن
 الله لكم فضلاً من عنده على العالمين قل يا قوم انا نسئل منكم كلمة على
 الصدق (f. 60^b) الاكبر وننخذ الله بيننا وبينكم شهيدا أنّه وليّ المحسنين ،
 ان اجعلوا محضركم بين يدي العرش ثم انصفوا في القول وكونوا من
 المنصفين ، اكان الله مقتدرًا على امره ام انتم من القادرين ، أنّه كان
 مختارًا في نفسه كما تقولون أنّه يفعل ما يشاء ولا يسئل عمّا شاء ام انتم
 المختارون و تقولون هذه الكلمة على التقليد كما تكلم به آباءكم في زمن
 المرسلين ، لو انه كان مختارًا في نفسه قد اظهر مظهر امره بالآيات التي
 لا يقوم معها شيء لا في السموات ولا في الارضين ، وظهر على شأن
 ما ظهر في الابداع شبهه كما رأيتم وسمعتم اذ اشرق تير الافاق من
 افق (f. 61^a) العراق بسلطان مبين كلّ الامور تنتهي الى الآيات وتلك
 آيات الله الملك المهيم العزيز القدير ومن دونها قد ظهر بأمر اقرّ لسلطانه
 كلّ المكنات ولا ينكر ذلك الا كلّ مشرك اثم قل يا قوم ، اردتم ان
 تستروا جمال الشمس باحجاب انفسكم او تمنعوا الروح عن التقرّد في
 هذا الصدر الممرّد المنير خافوا من الله ولا تحاربوا مع نفسه ولا تجادلوا

مع الذى بامرہ خلقت الكافى واتصلت بركنها العظيم آمنوا بسفراء الله
وسلطانه ثم بنفس الله وعظمتہ ولا تعقبوا الذينهم كفروا بعد ايمانهم
واتخذوا لانفسهم مقامًا فى هويهم (f. 61^b) ألا انهم من المشركين ، ان
اشهدوا بما شهد الله ليستضيء بما يخرج من افواهكم ملام مقربون ، قولوا
انا آمننا بما نزل الى رسل الله من قبل وما نزل على بالحق وما ينزل من
جهة عرش عظيم ، كذلك يعلمكم الله جودًا من عنده وفضلًا من لدنه
انّ فضله احاط العالمين ان با رجل هذا الهيكل انا خلقناك من الحديد
ان استقم على امر ربك على شأن نستقيم به ارجل المنقطعين على
صراط ربك العزيز الحكيم اياك ان تتحرك من عواصف البغضاء وقواصف
هولاء الاشقياء ان اثبت على الامر وكن من الثابتين انا بعثناك باسنا
الذى (f. 62^a) به استقام كل ذى استقامة وبكل اسم من اسائنا الحسنى
بين السموات والارضين سوف نبعث منك ارجلًا مستقيمة يقومون على
الصراط ولا يزلن عنه ولو يجارب معهم جنود يعادل جنود الاولين والاخرين
انّ الفضل كله فى قبضتنا نعطي من نشاء من عبادنا المقربين كذلك
مننا عليك مرة بعد مرة لتشكر ربك بشكر يفتح به السن المكنت على
شكر نفسى الرحمن الرحيم ، قم على الامر بقدرة من لدنا وسلطان
من عندنا ثم الق العباد ما القاك روح الله الملك الفرد العزيز العليم ،
قل يا قوم اندعون الحق عن ورائكم (f. 62^b) وندعون الذى خلقناه بكف
من الطين هذا ظلم منكم على انفسكم ان انتم فى آيات ربكم لن
المتفكرين قل يا قوم طهروا قلوبكم ثم ابصاركم لعل تعرفون بارئكم فى هذا
القيص المقدس اللبغ قل ان هذا فتى الهى قد استقر على عرش
الجلال وظهر بسلطان القدرة والاستقلال ويصبح بين الارض والسماء
بندائه الابدع الاحلى ان با اهل الاكوان لم كفرتم بربكم الرحمن
واعرضتم عن جمال السبحان تالله هذا لغيب المستور قد طلع من
مشرق الامكان وهذا لجمال المحبوب قد اشرق من افق هذا الرضوان
بسلطنة الله المهيمن العزيز الغالب (f. 63^a) القدير ، ان با هيكل القدس

انا جعلنا صدرك ممرّدا من اشارات الميكنات ومقدّسا عن دلالات
 الكائنات لينطبع فيه انوار جمالي وتنعكس منه مرآياه العالمين
 بذلك اخترناك عمّا خلق في السموات والارض واصطفيناك عمّا قدر
 في ملكوت الامر والخلق واختصناك لنفسى هذا من فضل الله
 عليك من هذا اليوم الى اليوم الذى لن ينتهى فى الملك ويبقى ببقاء
 الله الملك المهين العزيز العليم لأنّ يوم الله هو نفسه اذا ظهر بالحقّ
 ولن يُعبّته الليل ولن يحدّده الذكر لو انتم من العارفين ، ان با صدر
 هذا الهيكل انا جعلنا (f. 63^b) الاشياء مرآياه نفسك وجعلناك مرآة
 نفسى فاشرق على صدور الميكنات بما تجلّى عليك من انوار ربّك
 ليطورها عن الحدود والاشارات كذلك اشرفت شمس الحكم من افق
 قلم مالك القدم طوبى للتوسّمين ، انا بدّنا منك صدورا ممرّدا ونعبدنّها
 اليك رحمة من لدنا عليك وعلى المقرّبين ، سوف نبعث بك صدورا
 صافية وترائبا منيرة لن يمكنّ الآ عن جمالى ولن يدلّن (sic) الآ عن
 تجليات وجهى انهم مرآياه اسائى بين الخلائق اجمعين ان يا هيكل
 القدس انا قد جعلنا فؤادك مخزن علم ما كان وما يكون ومطلع علينا
 الذى قدرناه لاهل السموات والارض ليستفيض منك (f. 64^a) الموجودات
 ويبلغن بيدايع علومك الى عرفان الله المقتدر العلىّ العظيم
 وانّ علىّ الذى ينسب الى ذاتى ما عرفه احد ولا يعرفه نفس ولن
 يحمله احد من العالمين لو تظهر منه كلمة لتضطرب النفوس وتنعدم
 اركان كلّشئ و تُزلّ اقدام الباقين وعندنا علم لو نلقى على
 الكائنات كلمة منه ليوقننّ كلّ بظهور الله و عليه و يطلعنّ باسرار
 العلوم كلّها و يبلغنّ الى المقام الذى يرون انفسهم اغنياء عن علوم
 الاولين والآخريين ولنا علوم اخرى التى لا تقدر ان نذكر حرفا منها ولا
 الناس يستطيعنّ ان يسعننّ ذكرا منها كذلك نبّئناكم من علم الله
 العالم الخبير و لو (f. 64^b) نجد اوعية لالقيناها كنوز المعانى و عليّناها
 ما يحيط بحرفى منه العالمين ان يا فؤاد هذا الهيكل انا جعلناك

مطلع على و مظهر حكمتى بين السموات والارضين ، و اظهرنا
منك العلوم ونرجعها اليك ثم نبعث منك مرة اخرى وعدا من
لدينا انا كنا فاعلين ، سوف نبعث منك ذا علوم بديعة و ذا صنائع قوية
و نظهر منها ما لا خطر به قلب احد من العباد كذلك نعطي ما نشاء
من نشاء وناخذ ممن نشاء ما اعطيناه ونحكم بامرنا ما نريد ، قل
انا لو نتجلى على مرابىء الموجودات بشمس عنايتنا فى ساعة وناخذ
عنهم انوار تجلياتنا فى ساعة اخرى لنقدر (f. 65^a) وليس لاحد ان
يقول لِمَ او يَمَ لانا نحن الفاعل لما نشاء ولا نسئل عما فعلناه ولا يشك
فى ذلك الا كل مشرك مريب قل لن تمنع قدرتنا و لن يعطل حكنا
نرفع من نشاء الى جبروت العزة والاقترار ثم نزجه لو نشاء
الى اسفل السافلين اتزعمون يا ملاء الارض بانا لو نضع احدنا
الى السدرة المنتهى اذا نازل عند قدرتى وسلطانى لا ونفسى بل لو
نشاء لنرجعه الى التراب فى اقل من حين فانظروا فى الشجرة انا
نفرسها فى الجنان و نسقيها من ماء عنايتنا فلما ارتفعت فى نفسها
وتورقت بالاوراق الخضراء واثمرت بالثمار الحسنى اذا نرسل (f. 65^b) عليها
قواصف الامر وندعها على وجه الارض كذلك كنا فاعلين ، وكذلك
نعمل بكلىء هذا من بدابع سنننا من قبل ومن بعد فى كل الاشياء
ان انتم من الناظرين ، ولا يعلم حكمة ذلك الا الله المقتدر العزيز
الحكيم ، انكرون يا قوم ما ترونه ويل لكم يا ملاء المنكرين ، والذى
لن يتغير هو نفسه الرحمن الرحيم ان انتم من المتبصرين ، ودونه
يتغير بارادة من عنده و هو المقتدر العزيز الحكيم ، يا قوم لا
تتكلموا فى امرى لانكم لا تبلغون الى حكمة ربكم ولن تنالوا بعلمه
العزيز المحيط ، ومن ادعى عرفان ذاته هو من اجهل الناس
يكذب كذب الذرات (f. 66^a) ويشهد بهذا لسانى الصادق الامين ، ان
اذكروا امرى ثم تكلموا فيه و فيما امرتم به من لدينا ومن
دون ذلك لا ينبغى لكم و ليس لاحد اليه سبيل ان انتم من

السامعين ، ان يا هذا الهيكل قد جعلناك مطلع كل اسم من اسمائنا
 الحسنى و مظهر كل صفة من صفاتنا العليا و منبع كل ذكر من اذكارنا
 لمن فى الارض و السماء ثم بعثناك على صورتى بين السموات والارض
 وبعثناك اية عزى لمن فى جبروت الامر و الخلق ليهتدين بك عبادى
 و يكونن من المهتدين وجعلناك سدرة الجود لمن فى السموات والارض
 هنيئا لمن (f. 66^b) يستظل فى ظلك ويتغرب الى نفسك المهينة
 على العالمين قل انا جعلنا كل اسم معيننا واجرينا منه انهار الحكمة
 والعرفان فى رياض الامر ولا يعلم عدتها احد الا ربك المقدس
 المقدر العليم الحكيم قل انا بدئنا كل الحروف من النقطة وارجعناها
 اليها ثم بعثناها على هيكل بشر تعالى الصانع الابدع البديع سوف
 نفصل منها مرة اخرى باسى الابهى فضلا من عندى و انا الفضال
 القديم و اشرقنا الانوار من شمس اسنا الحق وارجعناها اليها
 واطهرناها على هيكل الانسان تعالى القادر المقدر القدير لن
 ينعنى احد عن امرى و لن (f. 67^a) تحجبني نفس عن سلطانى و قدرتى
 وانا الذى بعثت المكنات بقولى وانا المقدر على ما اريد قل
 انا لو نريد ان نقبض الارواح من كل الاشياء فى نفس و نبعث
 منها مرة اخرى لنقدر لا يعرف علم ذلك الا الله العالم العليم
 و لو نريد ان نظهر من ذرة شوسا لا لهن بداية ولا نهاية لنقدر
 و نظهر كلهن بامرى فى اقل من حين و لو نريد ان نبعث من قطرة
 بحور السموات والارض ونفصل من حرف علم ما كان وما يكون
 لنقدر ان هذا لسهل يسير كذلك كنت مقتدرا من الاول الذى
 لا اول له الى آخر الذى لا آخر له ولكن خلقى غفلوا عن (f. 67^b) قدرتى
 واعرضوا عن سلطانى وجادلوا بنفسى العليم الحكيم ، قل لم يتحرك
 شئ بين السموات والارض الا بعد اذنى ولم تصد نفس الى
 الملكوت الا بعد امرى ولكن بريتى احتجبوا عن قدرتى
 وسلطانى وكانوا من الغافلين ، قل لا يرى فى ظهورى الا ظهور الله

ولا في قدرتي الآ قدرة الله لو انتم من العارفين ، قل مثل خلقى
كمثل الاوراق على الشجر انها قد كانت ظاهرة بوجودها وقائمة بنفسها
ولكن غافلة عن اصلها كذلك مثلنا لعبادنا الغافلين ، لعل يصعدن
عن رتبة النبات ويبائن الى مقام البلوغ في هذا الامر المبرم
المتين ، قل (f. 68^a) ان مثلهم كمثل الحوت في الماء ان حياته به
وانه لم يعرف ممد حياته من لدن عزيز حكيم وكان محتجبا عنه
بحيث لو يسئل عن الماء وصفاته لن يعرف كذلك نلقى الامثال لعل
الناس يقبلن الى قبلة من في السموات و الارضين يا قوم خافوا
من الله ولا تكفروا بالذى احاطت رحمة المكنات وسبق فضله
الموجودات واحاطت سلطان امره ظاهركم وباطنكم واولكم
واخركم اتقوا الله وكونوا من المتقين ايكم ان تكونوا مثل
الذين تمر عليهم آيات الله وهم لا يعرفونها آلا انهم من الغافلين
قل اتعبدون من لا يسع ولا يبصر وكان احقر العباد (f. 68^b)
واضلهم فما لكم لا تتبعون الذى اتى من مطلع الامر نبيا الله العليّ
العظيم يا قوم لا تكونوا كالذين دخلوا تلقاء العرش وما استشعروا الا
انهم من الصاغرين كنا نتلوا عليهم الايات التى انجزب منها اهل
الجبروت وسكان الملكوت وهم رجعوا محتجبا عنها ومترصدين بنداى احد
من العباد الذى حى بارادة من عند الله كذلك نلقى عليكم
ما يهديكم سبيل المقرين كم من عباد دخلوا بقعة الفردوس مقرّ العرش
بين يدي ربهم العليّ العظيم وسئلوا عن ابواب اربعة وعن احد من
ائمة الفرقان كذلك كان شأن هولاء ان انتم من العالمين ،
(f. 69^a) كما ترون في تلك الايام الذينهم كفروا واشركوا تمسكوا باسم
من الاسماء واحتجبوا عن موجدتها نشهد انهم من اهل السعير ، يسئلون
الشمس ما قاله الظلّ وعن الحق ما نطق الخلق ان انتم من
الشاهدين ، قل يا قوم لم يكن عند الشمس الا اشراقها وما
يظهر منها وما سواها استضاء بنورها اتقوا الله ولا تكونن من الجاهلين ،

منهم من سئل الظلمة عن النور قل ان افتح بصرك لترى الاشراق
الذى احاط الافاق انه يرى بالعين ، هذا نور اشرق ولاح من افق
نجر المعاني بضياء مبين ، اتسئلون اليهود هل كان الروح على حق من الله
(f. 69^b) والاصنام هل كان محمداً (sic) رسولا او ملاً الفرقان ذكر الله
العلی العظيم قل يا قوم دعوا ما عندكم عند تجلی هذا الظهور خذوا
ما امرتم به هذا امر الله لكم انه هو خير الأمرين وجمالی لم يكن
مقصودى فى تلك الكلمات نفسى بل الذى يأتى بعدى و الله على
ذلك لشهيد وعلیم لا تفعلوا به ما فعلتم بنفسى اذا نزلت عليكم آيات
الله من شطر فضلى لا تقولوا انها ما نزلت على الفطرة ان الفطرة
قد خلقت بقولى وتطوف فى حولى ان انتم من الموقنين ان استنشقوا
نفحات قبص المعانى من بيان ربكم الرحمن انها توضع فى الاكوان
(f. 70^a) وتطر بها الامكان طوبى لمن وجد عرفها واقبل الى الله بقلب
منير ، ان يا هذا الهيكل انا قد جعلناك مرء انا لملكوت الاسماء لتحكى
عن سلطانى بين الخلائق اجمعين وتدعوا الناس الى لقائى وجمالى
وتكون هاديا الى سببى الواضح المستقيم قد رفعنا اسك بين
العباد فضلا من عندنا وانا الفضال القديم وزيناك بطراز نفسى و القينا
عليك كلمتى لتحكم فى الملك كيف تشاء وتفعل ما تريد وقد رنا لك
خير السموات والارض بحيث لم يكن لاحد من خير الا بان يدخل
فى ظلك امرا من لدن ربك العليم الخبير (f. 70^b) واعطيناك عصاء
الامر وفرقان الحكم لتفرق بين كل امر حكيم وموجنا فى صدرك
ابحر المعانى والبيان فى ذكر ربك الرحمن لتشكر ربك وتكون من
الشاكرين واختصناك بين خلقى وجعلناك مظهر نفسى بين
السموات والارضين ان ابعث باذن من لدنا مراباء مستحقيات
وحروفات عاليات ليحكين عن سلطانك و قدرتك و يدلن عن
اقتدارك وعظمتك ويكن مظاهر اسمائك بين العالمين انا جعلناك مبدء
المراباء ومبدءهن كما بدئنهن منك اول مرة و نعبدك الى نفسى كما

بِدِينِكَ إِنَّ رَبَّكَ لَهُ (f. 71^a) الْغَالِبُ الْمُقْتَدِرُ الْقَدِيرُ نَبِيُّ الْمُرَائِبَاءِ
 حِينَ طَهَّرَهُنَّ بَانَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَلَى مُوجِدِهِنَّ وَخَالِقِهِنَّ حِينَ ظَهَرَهُ
 وَلَا تَغْتَرِبْنَ الرِّيَاسَةَ عَنِ الْخُضُوعِ بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْجَمِيلِ قُلْ
 إِنَّنِي يَا أَيُّهَا الْمُرَائِبَاءُ قَدْ خَلَقْتَنَّ بِأَمْرِي وَبَعَثْتَنَّ بِإِرَادَتِي إِيَّاكُنَّ إِنْ
 تَكْفُرْنَ بِآيَاتِ رَبِّي وَتَكُنَّ مِنَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَوْ كَانُوا مِنَ الْخَاسِرِينَ
 وَتَتَمَسَّكُنَّ بِمَا عِنْدَكُنَّ وَتَتَفَخَّرْنَ بِارْتِفَاعِ أَسْمَائِكُنَّ يَنْبَغِي لَكُنَّ بَانَ
 تَنْقَطِعَنَّ عَيْنٌ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كَذَلِكَ قَدَّرَ مِنْ لَدُنِّ مُقْتَدِرِ
 قَدِيرٍ أَنْ يَا هَيْبُكَ أَمْرِي قُلْ إِنْ لَوْ أَرِيدُ أَنْ أَجْعَلَ الْأَشْيَاءَ مُرَائِبَاءَ
 أَسْمَائِي فِي أَقْلٍ مِنْ حِينَ لِأَقْدَرِ (f. 71^b) فَكَيْفَ رَبِّي الَّذِي خَلَقَنِي
 بِأَمْرِهِ الْمُبْرَمِ الْمُتَيْنِ وَلَوْ أَرِيدُ أَنْ أَقْلِبَ الْمَكْنَاتِ أَقْرَبَ مِنْ لَحِ
 الْبَصْرِ لِأَقْدَرِ فَكَيْفَ إِرَادَةُ الَّتِي خَزَنْتَ فِي مَشِيئَةِ اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّ
 الْعَالَمِينَ قُلْ يَا مَظَاهِرَ أَسْمَائِي أَنْتُمْ لَوْ تَجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ
 وَأَنْفُسِكُمْ وَتَعْبُدُونَ اللَّهَ بَعْدَ رَمُولِ الْأَرْضِ وَقَطْرَاتِ الْأَمْطَارِ وَأَمْوَاجِ
 الْبِحَارِ وَتَعْتَرِضُونَ عَلَى مَظْهَرِ الْأَمْرِ حِينَ الظُّهُورِ لَا يَذْكُرُ أَعْمَالَكُمْ
 عِنْدَ اللَّهِ وَإِنْ نَرَكُمُ الْأَعْمَالِ وَآمَنْتُمْ بِهِ فِي تِلْكَ الْأَيَّامِ عَسَى اللَّهُ
 أَنْ يَكْفُرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ أَنَّهُ لَهُ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ كَذَلِكَ يَعْلَمُكُمْ اللَّهُ
 مَا هُوَ الْمُقْصُودُ لَعَلَّ لَا (f. 72^a) تَسْتَكْبِرُونَ عَلَى الَّذِي بِهِ ثَبَتَ مَا نَزَّلَ
 فِي أَزْلِ الْأَزَالِ طُوبَى لِمَنْ تَقَرَّبَ إِلَى الْمَنْظَرِ الْأَكْبَرِ وَسَحَقًا لِلْمُعْرِضِينَ كَمْ
 مِنْ عِبَادٍ يَنْفَقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَكِنْ فِي حِينَ الظُّهُورِ نَزَبَهُمْ
 مِنَ الْمُعْرِضِينَ وَكَمْ مِنْ عِبَادٍ بِصُومِهِمْ فِي الْأَيَّامِ وَبِعْتَرِضُونَ عَلَى
 الَّذِي بِأَمْرِهِ حَقَّقَ حُكْمَ الصَّوْمِ إِلَّا أَنَّهُمْ مِنَ الْجَاهِلِينَ وَكَمْ مِنْ عِبَادٍ
 يَأْكُلُونَ خَبْزَ الشَّعِيرِ وَيَقْعُدُونَ عَلَى مَا بَنِيَتْ مِنَ الْأَرْضِ وَيَحْمَلُونَ
 الشَّدَائِدَ حَفْظًا لِرِيَاسَاتِهِمْ كَذَلِكَ فَصَلْنَا لَكَ أَعْمَالَهُمْ لِتَكُونَ ذِكْرًا
 لِلْآخِرِينَ أَوْلَيْكَ يَحْمَلُونَ الشَّدَائِدَ رِثَاءَ النَّاسِ لِابْتِقَاءِ أَسْمَائِهِمْ بَعْدَ
 (f. 72^b) الَّذِي لَنْ يَبْقَى إِلَّا بِمَا يَلْعَنُهُمْ بِهِ مِنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِينَ
 قُلْ لَوْ تَبَقِيَ أَسْمَائِكُمْ كَمَا زَعَمْتُمْ هَلْ يَنْفَعُكُمْ فِي شَيْءٍ لَا وَرَبِّ الْعَالَمِينَ

هل عزّ عزى بابقاء اسمه بين الذين يعبدون الاسماء لا ونفس الله العزيز القدير ، وان لا يذكركم احد في الارض وكان الله راضيا عنكم اذا انتم في كنائز اسمه الباطن كذلك نزلنا الايات ، لتجذبكم الى مطلع الأنوار وتعرفوا ما اراد ربكم العليم الحكيم ، ان امسكوا انفسكم عما نهيتم عنه في الكتاب وكلوا مما رزقكم الله حلالا ولا تحرموا انفسكم عن نعمائه انه لهو الكريم ذو الفضل العظيم ، لا تحملوا الشدائد (f. 73^a) على انفسكم ان اعملوا ما بيننا لكم ببراہین واضحات وايات لأتعات ولا تكونن من الغافلين يا معشر العلماء انتم لو تختمون الفخر وامثالها مما نهيتم عنه في الكتاب هذا لم يكن فخرا لكم لان بارتكابها تضيع مقاماتكم عند الناس و تبدل اموركم ونهتك استاركم بل الفخر في اذعانكم كلمة الحق وانقطاعكم في السر والجره عما سوى الله العزيز القدير طوبى لعالم ما جعل العلم حجابا بينه وبين العلوم و اذا اتى النقيوم اقبل اليه بوجه منير انه من العلماء يستبركن بانفاسه اهل الفردوس و يستضيئون بنبراسه من في السموات (f. 73^b) و الارضين انه من ورثة الانبياء من راه قد راي الحق ومن اقبل اليه اقبل الى الله العزيز الحكيم ان يا مطالع العلم اياكم ان تتغيروا في انفسكم لان بتغييركم يتغير اكثر العباد ان هذا ظلم منكم على انفسكم وعلى العباد ويشهد بذلك كل عارف خبير مثلكم كمثل عين اذا تغيرت تتغير الانهار المنشعبة منها اتقوا الله و كونوا من المتقين كذلك الانسان اذا فسد قلبه يفسد اركانه و كذلك الشجرة ان فسد اصلها يفسد اغصانها وافنانها واوراقها وثمارها كذلك ضربنا لكم الامثال لعل لا تتعجبون بما عندكم مما قدر لكم (f. 74^a) من لدن عزيز كريم اتنا لو ناخذ كفا من التراب ونزيهه بطراز الاسماء لنقدر وهذا من فضلى عليه ومن دون استحقاقه كذلك نزل بالحق من لدن منزل عليم فانظروا الى الحجر الاسود الذي جعله الله مقبل العالمين هل يكون هذا الفضل من نفسه لا

ونفسى وهل يكون هذا العز من ذاته لا وذاتى الذى عجز عن عرفانه
من فى العالمين كذلك فانظر فى المسجد الاقصى والاماكن التى جعلناها
مطاف من فى الاطراف والاقطار لم يكن شرفها منها بل بها تنسب الى
مظاهرنا الذين جعلناهم مطالع وحينما بين العباد ان انتم من
(ف. 74^b) العالمين ، وفى كل ذلك لحكمة لا يعلمها الا الله ان اسئلوه
ليبين لكم ما اراد انه بكلشيءعليم ، ان انقطعوا يا قوم عن الدنيا وزخرفها
ولا تلتفتوا الى الذينهم كفروا واشركوا ان اطلعوا من افق البيان لذكر
ربكم الرحمن هذا ما اراده الله لكم طوبى للعارفين ، قل يا قوم انا
امرناكم فى الالواح بان تقدسوا انفسكم حين الظهور عن الاسماء وعن كل
ما خلق بين الارض والسماء لينطبع فيها تجلى شمس الحق من افق مشية
ربكم العزيز العظيم ، وامرناكم بان تطهروا نفوسكم عن حب من على الارض
وبغضهم لئلا يمنكم شيء عن جهة و (ف. 75^a) يضطرركم الى جهة اخرى وكان
هذا من اعظم نصحي لكم فى كتاب مبين ، من تمسك باحد منها انه لا
يقدر ان يعرف الامر ما هو عليه و يشهد بذلك كل منصف خبير ، انتم
نسيتم عهد الله ونقضتم ميثاقه الى ان اعرضتم عن الذى بظهوره قررت
عيون الموحدين ، طهروا الانظار عن الحجب والاسرار ثم انظروا حجب
النبیین والمرسلين ، لتعرفوا امر الله فى تلك الايام التى فيها اتى الموعود
بسُلطان عظيم ، اتقوا الله ولا تحرموا انفسكم عن مطلع الايات هذا ما
تنفع به انفسكم ان ربكم لغنى عن العالمين ، (ف. 75^b) انه لم يزل كان
ولم يكن معه من شيء قد ارتفعت باسبه راية التوحيد على طور الوجود
من الغيب و الشهود على انه لا اله الا انا الواحد العزيز القدير ان
الذينهم خلقوا بارادة من عنده و بعثوا بامرهم اعرضوا عنه و اتخذوا
لانفسهم رباً من دون الله الا انهم من المبعدين كانوا ان يذكروا الرحمن
فى كل الاحيان واذا ظهر بالحق حاربوا معه ان لهم بما نقضوا الميثاق اذ
اشرق نير الافاق من افق مشية الله المقدس العليم الحكيم سلوا سيوف
البغضاء على وجه الله ولا يستشعرون فى انفسهم كأنهم اموات فى قبور

اهوائهم بعد الذي فاحت نسمة الله (f. 76^a) بين الديار ألا انهم في حجاب
عظيم اذا نتلى عليهم آيات الله بصرون مستكبرين كأنهم ما عرفوا شيئاً
وما سيعوا نعمة الله العليّ العظيم قل واحسرنا عليكم اتدعون الايمان في
انفسكم وتكفرون بايات الله العزيز العليم قل يا قوم ولوا وجوهكم شطر
ربكم الرحمن اياكم ان يحجبكم ما نزل في البيان انه ما نزل الا
لذكرى العزيز المتبع وما كان مقصوده الا جالى قد ملئت الآفاق برهاني
لو انتم من المنصفين لو كان نقطة الاولى على زعمكم غيرى ويدرك لقائى
لن يفارق منى ويستأنس بنفسى واستأنست بنفسه فى ايامى انه ناع
(f. 76^b) لفرافى قد سبقنى لبشر الناس بلكوتى كذلك نزل فى الالواح
ان انتم من الناظرين فبا ليت يكون من ذى سمع ليسمع ضججه فى
البيان بما ورد على نفسى من هولاء الغافلين ويعرف حنينه فى فرافى
وشغفه الى لقائى العزيز البديع اذا يشاهد محبوبه بين عباد الذينهم خلقوا
لايامه والسجود بين يديه بالذلة التى اعترف القلم بالعجز عن ذكرها بما
ورد عليه من هولاء الظالمين قل يا قوم انا دعوناكم فى الظهور الاول الى
المنظر الاكبر هذا المقام الاطهر و بشرناكم بايام الله فله انشق الستر
الاعظم واتى جمال القدم على سحاب القدر (f. 77^a) وكفرتم بالذى آمنتم
فويل لكم يا معشر المشركين خافوا من الله ولا تدحضوا الحق بما عندكم اذا
اشرفت عليكم شمس الآيات من افق اصبع عليك الاسماء والصفات خروا
بوجوهكم سجداً لله رب العالمين ان سجودكم فناء بابه ليكون خيراً من
عبادة الثقلين وخضوعكم عند ظهوره خير لكم عما خلق فى السموات
والارضين قل يا قوم اذكركم لوجه الله وما اريد منكم جزاء ان اجرى الا
على الله الذى فطرنى وبعثنى بالحق وجعلنى ذكراً للخلائق اجعيبن ان
اسرخوا الى منظر الله ومقره ولا تتبعوا الشيطان فى انفسكم انه يأمركم
بالبعى و الفحشاء (f. 77^b) وينعكم عن الصراط الذى نصب فى العالم
بهذا الامر المبرم الحكيم قل قد ظهر الشيطان بشأن ما ظهر شبهه فى
الامكان وكذلك ظهر جمال الرحمن بطراز الذى ما ادركت مثله عيون

الأوليين قد ارتفع نداء الرحمن وعن ورائه نداء الشيطان طوبى لمن سيع
نداء الله وتوجه إلى جهة العرش منظر قدس كريم من كان في قلبه أقل
من خردل حبّ دوني لن بقدر ان يدخل ملكوتي وبرهاني ما طرز به ديباج
كتاب الوجود ان انتم من العارفين قل اليوم الذي فيه ظهر الفضل الاعظم
ولم يكن شيء لا في السموات العلى ولا في الاراضى السفلى الا وينطقن
بذكرى (f. 78^a) ويفردن بثناء نفسى ان انتم من السامعين ، ان يا هيكل
الظهور ان انفع في الصور باسمى ثم ان يا هيكل الاسرار تنفس في الزمار

بذكر ربك المختار ، ثم ان يا حورية الفردوس ان اخرجى من غرف الجنان
ثم اخبرى اهل الاكوان تالله قد ظهر محبوب العالمين ومقصود العارفين
ومعبود من في السموات و الارضين ومسجد الاولين و الاخرين اياكم ان
تتوقفوا في هذا الجمال بعد الذى ظهر بسلطان القدرة والقوة والاستجلال
انه لهو الحق وما سواه معدوم عند احد من عباده و مفقود لدى ظهور
انواره ان اسرعوا الى كوثر الفضل ولا تكونن (f. 78^b) من الصابرين ،
ومن توقف أقل من آن ليحبط الله عمله و يرجعه الى مقرّ القهر فيبس
مشوى المتوقفين ، ان يا پاپا¹⁾ ان اخرق الاحجاب قد اتى ربّ الارباب
في ظلل السحاب وقضى الامر من لدى الله المقدر المختار ان اكشف
السبحات بسلطان ربك ثم اصعد الى ملكوت الاسماء والصفات كذلك
بأمرك القلم الاعلى من لدن ربك العزيز الجبار انه قد اتى من السماء
مرة اخرى كما اتى منها اول مرة اياك ان نعترض عليه كما اعترض
عليه الفريسيون من دون بيته وبرهان قد جرى عن يمينه كوثر الفضل وعن
يساره سلسبيل العدل ويمشى قدّامه ملائكة الفردوس برايات الايات
(f. 79^a) اياك ان يمنعك الاسماء عن الله فاطر الارض و السماء دع
الورى عن وراك ثم اقبل الى مولاك الذى به اضاء الافاق قد زيننا
الملكوت باسمنا الابهى كذلك قضى الامر من لدى الله خالق الاشياء

1) Ici commence la lettre au Pape; cf. Browne, II, 968—67 et 1006.

اياك ان تمنعك الظنون بعد الذي اشرقت شمس اليقين من افق بيان
ربك العزيز المنان ، أسكنت في القصور و سلطان الظهور في اخب
البيوت دعها لاهلها ثم اقبل الى الملكوت برؤح وريحان ، قل يا ملاً
الارض ان اخبوا بيوت الغفلة بايادي القدرة و الاعمينان و عمروا
غرف العرفان في القلوب ليتجلى عليها الرحمن هذا خير لكم عما تطلع
(f. 79^b) الشمس عليها ويشهد بذلك من عنده فصل الخطاب ، قد فاحت
نسبة الله في العالم بما اتى المقصود بجمده الاعظم اذا كل حجر ومدبر
ينادى قد ظهر الموعد و الملك لله المقدر العزيز الغفار ، اياك ان تمنعك
العلوم عن سلطان العلوم او الدنيا عن خلقها وتركها قم باسم ربك الرحمن
بين ملاً الاكوان وخذ كأس الحيوان بيد الاطمينان ان اشرب منها اولاً
ثم اسق المقبلين من اهل الاديان كذلك لاح قمر البيان من افق الحكمة
والتبيان ، ان اخرق سبحات العلوم لئلا تمنعك عن شطر اسى القيوم ،
ان اذكر اذ اتى الروح افنى عليه من كان اعلم علماء عصره في مصره
(f. 80^a) و آمن به من يصطاد الحوت فاعتبروا يا اولى الالباب ، انك
من شمس سموات الاسماء ان احفظ نفسك لئلا تغشيها الظلمة و تحجبك
عن النور ان انظر ما نزل في الكتاب من لدن ربك العزيز الوهاب
قل يا معشر العلماء ان امسكوا اقلامكم قد ارتفع صرير القلم الاعلى بين
الارض و السماء ضعوا ما عندكم وخذوا ما ارسلناه اليكم بقدرة و سلطان
قد اتت الساعة التى كانت مكنونة في علم الله اذا نادى الذرات قد
اتى القديم ذو المجد العظيم ان اسرعوا اليه يا ملاً الارض بخضوع و اناب
قل اننا فدينا نفسنا لحيوتكم و اذا آتيناكم مرة اخرى نريكم
(f. 80^b) تفرون منا لذا تبكى عين شفقتى على شعبي اتقوا الله يا
اولى الانظار فانظر في الذين اعترضوا على الابن اذ اتبهم بسلطنة و اقتدار
كم من الفريسيين كانوا ان ينتظروا لقائه و يتضرعوا في فراقه فلما
تضوع طيب الوصال و كشف الجمال اعرضوا عنه و اعترضوا عليه كذلك
القيناك ما هو المسطور في الزبير و الالواح ما اقبل الى الوجه الا عدة

معدودات من الذين لم يكن لهم عزّ بين الناس واليوم يفتخر باسمه كلّ
 ذى عزّ وسلطان كذلك فانظر في هذا الزمان كم من الرعبان اعتكفوا في
 الكنائس باسمي فلما تم الميقات وكشفنا لهم الجمال ما عرفوني بعد الذي
 (f. 81^a) يدعونني بالعشيّ والاشراق ، نراهم باسمي احتجبوا عن نفسي ان
 هذا الاش عجاب قل اياكم ان يمنعكم الذكر عن المذكور والعبادة عن
 المعبود ان اخرقوا حجب الاوهام هذا ربكم العزيز العلام ، قد اتى لحيوة
 العالم واتحاد من على الارض كلها ان اقبلوا يا قوم الى مطلع الوحي ولا
 توقّفوا اقلّ من آن اتقروّن الانجيل ولا تقروّن للربّ الجليل هذا لا ينبغي
 لكم يا ملأ الاحبار ، قل ان تنكروا هذا الامر باي حجة آمنتم بالله
 فأتوا بها كذلك نزل الامر من القلم الاعلى من لدن ربكم الابي في
 هذا اللوح الذي من افقه اشرق الانوار كم من عباد صارت اعمالهم
 (f. 81^b) حجباً لانفسهم و بها منعوا عن التقرب الى الله مرسل الارياع يا
 ملأ الرهبان قد تضرّعت نفحات الرحمن في الاكوان طوبى لمن نبذ
 الهوى واخذ الهدى انه من فاز بقاء الله في هذا اليوم الذي فيه اخذت
 الزلازل سگان الارض و فرغ من عليها الا من شاء الله مالك الرقاب
 اتزيّنون اجسادكم وكان قميص الله محمّرا بدم البغضاء بما ورد عليه من
 اولى الأغضاء ان اخرجوا من اماكنكم ثم ادخلوا العباد في ملكوت الله
 مالك يوم التناد قد ظهرت الكلمة التي سترها الابن انها قد نزلت على
 هيكل الانسان في هذا الزمان تبارك الربّ الذي (f. 82^a) هو الاب
 قد اتى بمجده الاعظم بين الامم توجهوا اليه يا ملأ الاخبار ، قل يا ملأ
 الادبان نزيكم هائمين في تيه الخسران و كنتم جيتان هذا البحر لم منعتم
 عن مبدئكم انه يتموج امام وجوهكم ان اسرعوا اليه من كل الاقطار ، هذا
 يوم فيه تصبح الصخرة باعلى الصيحة وتصبح باسم ربها الغنى المتعال ، قد
 اتى الاب و كمل ما وعدتم به في الملكوت هذه كلمة كانت محفوظة خلف
 حجاب العظمة فلما اتى الوعد اشرق من افق المشيئة بايات بيّنات قد
 حبس جسدي لعنق انفسكم وقبلنا الذلّة لعزكم ان تبعوا الربّ ذا المجد

والملكوت (f. 82^b) ولا تتبّعوا كلّ مشرك جبّار ، جسدى يشتاق الصليب
ورأسى ينتظر السنان فى سبيل الرحمن ليظهر العالم عن العصيان كذلك
اشرفت شمس الحكم من افق امر مالك الاسماء والصفات ، قد قام علينا
اهل الفرقان وعذبونا بعذاب ناع به روح القدس وصاح الرعد وبكت علينا
السحاب ، من المشركين من ظنّ انّ البلاء يمنع البهاء عمّا اراد الله موجد
الاشياء قل لا ومنزل الامطار انه لا يمنع شىء عن ذكر ربه تالله الحق لو
بحرقونه فى البرّ انه من قطب البحر يرفع رأسه وينادى انه اله من فى
السوات و الارض و لو بلقونه فى بئر ظلماء يجدونه فى على الجبال
(f. 83^a) يتنادى قد اتى المقصود بسطان العظمة والاستقلال ، ولو بدفنتونه
فى الارض بطلع من افق السماء و ينطق باعلى النداء قد اتى البهاء
بملكوت الله المقدس العزيز المختار و لو يسفكون دمه كلّ قطرة منه تصيح
وتدع الله بهذا الاسم الذى به فاحت نفحات القميص فى الاشطار انا
تحت سيوف الاعداء ندع العباد الى الله فاطر الارض والسماء وتنصره
على شأن لا تمنعنا جنود الذين ظلموا ولا سطوة الفجار قل يا اهل الارض
كسروا اصنام الالهة باسم ربكم العزيز العلام ثم اقبلوا اليه فى هذا
اليوم الذى (f. 83^b) جعله الله سلطان الايام انّ يا رئيس القوم ان استمع
لما ينصحك به مصوّر الرمم من شطر اسمه الاعظم بع ما عندك من الزينة
المزخرفة ثم انفقها فى سبيل الله مكوّر الليل و النهار دع الملك للملوك ثم
اطلع من افق البيت مقبلاً الى الملكوت و منقطعاً عن الدنيا ثم انطق بذكر
ربك بين الارض والسماء كذلك امرك مالك الاسماء من لدن ربك
العزيز العلام ان انصح الملوك قل ان اعدلوا بين الناس اياكم ان
تتجاوزوا عمّا حدّد فى الكتاب هذا ينبغى لك اياك ان تتصرّف فى الدنيا
وزخرفها دعها لمن ارادها وخذ ما امرت به (f. 84^a) من لدن مالك
الاختراع ان يأتك احد بخزائن الارض كلّها لا تردّ البصر اليها كن كما
كان مولاك كذلك نطق لسان الوحي بما جعله الله طراز كتاب الابداع
فانظر فى اللؤلؤ ان صفاته بنفسه لو تغطيه بالحريز انه يحجب حسنه وصفاته

كذلك الانسان شرفه بآدابه وما ينبغي له لا بما تلعب به الصبيان
فاعلم ان زينتك حب الله وانقطاعك عما سواه لا بما عندك من الزخارف
دعها لاهلها واقبل الى الله مجرى الأنهار كل ما نزل من الأمثال قد نزل
بلسان الابن والذي ينطق اليوم لا بتكلم بها اباك ان تلمسك بحبال
الاهام وتمنع (f. 84^b) نفسك عما قدر في ملكوت الله العزيز الوهاب اذا
اخذك سكر خر الالبات وارتد الحضور تلقاء عرش ربك فاطر الارضين
والسموات ان اجعل قبيصك حبي ودرعك ذكرى وزادك التوكل على
الله مظهر القوات ، يا ملاً الابن قد ارسلنا اليكم يوحنا مرة اخرى انه
نادى في برية البيان يا خلق الاكوان طهروا عيونكم قد اقترب يوم
المشاهدة واللقاء ثم يا ملاً الانجيل ان اعصروا السبيل قد اقترب اليوم
الذي فيه يسأى الرب الجليل ان استعدوا للدخول في الملكوت كذلك
قضى الامر من لدى الله فالتق الاصابع ان استمعوا ما تغردت (f. 85^a) به
حامة البقائية على افنان سدره الالهية يا ملاً الارض قد ارسلنا اليكم
من سسى يوحنا ليعمدكم بالماء لكي تطهر اجسادكم لظهور المسيح وانه
غسلكم بنار الحب وماء الروح للاستعداد لتلك الأيام التي فيها اراد
الرحمن ان يغسلكم بماء الحيوان من ابيادى الفضل والاحسان هذا هو
الوالد الذي اخبركم به اشعيا والمعزى الذي اخذ عهده الروح ان افتحوا
الابصار يا ملاً الاحبار لتروا ربكم جالسا على عرش العزة والاجلال قل
يا اهل الاديان لا تكونوا كالذين اتبعوا الفريسيين وبذلك احتجبوا عن
الروح ان هم (f. 85^b) الا في غفلة وضلال قد أتى جمال القدم باسمه
الاعظم واراد ان يدخل العالم في ملكوته الاقدس ويرون المخلصون
ملكوت الله امام وجهه ان اهرعوا اليه ولا تتبعوا كل مشرك كفار لو يخالف
في ذلك عين احد ينبغي له ان يقلعها كذلك رقم من قلم
القدم من لدن مالك الامكان ، انه قد اتى مرة
اخرى لمخلصكم يا اهل الانشاء انتقلونه بعد الذي اراد لكم الحياة
الباقية اتقوا الله يا اهل الابصار ، يا قوم ان استمعوا ما يوحى من

شطر ربكم الأبهى وتوجهوا الى الله رب الآخرة والاولى كذلك بأمركم
 مطلع شمس الالهام من لدن (f. 86^a) خالق الانام قد خلقناكم للنور
 ما نحب ان نترككم للنار ان اخرجوا يا قوم من الظلمات بهذه الشمس
 التي اشرفت من افق عناية الله ثم اقبلوا اليها بقلوب مطهرة وانفس
 مطمئنة وعيون ناظرة ووجوه ناضرة هذا ما يعظكم به مالك القدر من
 شطر منظر الاكبر ليجذبكم النداء الى ملكوت الاسماء طوبى لمن وفى
 بالميثاق ويل لمن نقض العهد و كفر بالله عالم الاسرار قل هذا يوم الفضل
 تعالوا لاجعلكم ملوك ممالك ملكوتى ان اطعتمونى تروا ما وعدناكم به
 و اجعلكم مؤانس نفسى فى جبروت عظمى ومعاشر جالى فى سماء
 (f. 86^b) اقتدارى الى الابد وان عصيتونى اصبر بحلمى لعل تنبهن
 و تقومن من فراش الغفلة كذلك سبقتكم رحمتى انقوا الله ولا تتبعوا
 الذين اعرضوا عن الوجه بعد الذى بدعوننى فى الغدو و الاصال انه
 قد اتى يوم الحصاد و فصل بين الاشياء خزن ما اختار فى اوعى العدل
 والتي فى النار ما ينهى لها كذلك حكم ربكم العزيز الودود فى ذلك
 اليوم الموعود انه لهو الحاكم على ما يشاء لا اله الا هو المقدر القهار
 و المنى ما اراد الا ان يخزن كل جيد لنفسى وما نكلم الا بيا يعرفكم
 امرى ويهديكم سبيل الذى بذكره زينت (f. 87^a) الالواح ، قل يا
 ملا النصارى قد تجلبنا عليكم من قبل وما عرفتمونى تلك مرة اخرى
 هذا يوم الله ان اقبلوا اليه انه قد اتى من السماء كما اتى اول مرة
 واراد ان يأويكم فى ضلال (طلال. sic! lis.) رحمته انه لهو المتعالى العزيز
 النصارى (؟) ¹⁾ ان المحبوب لا يحب ان تحترقوا بنار الهوى انتم ولو
 احتجبتهم هذا لم يكن الا من غفلتكم وعدم عرفانكم تذكروننى ولا
 تعرفوننى تدعوننى و غفلتم عن طهورى بعد الذى جئتكم من سماء
 القدم بسجدي الاعظم ان اخرجوا الاحجاب باسى و سلطانى لكى تجدوا

1) Il faut probablement lire باملاً النصارى.

الى الربّ سبيلا ربّ الجليل من افق سرادق العظمة والكبرياء ينادى ويقول يا ملاً (f. 87^b) الانجيل قد دخل الملكوت من كان خارجاً منه واليوم نربكم متوقّفين لدى الباب ان اخرقوا الاحجاب بقوة ربكم العزيز الوهاب ثم ادخلوا باسى في ملكوتى كذلك بأمركم من اراد لكم المحبة الباقية انه كان عليكشياً قديراً طوبى للذين عرفوا النور وسرعوا اليه اذا هم في الملكوت يأكلون و يشربون مع الاصفياء ونربكم يا ابناء الملكوت في الظلمة هذا لا ينبغي لكم اتخافون من اعمالكم تلقاء النور ان اقبلوا اليه ان ربكم الجليل قد شرف بقدمه دباره كذلك نعلكم سبيل الذى اخبره الروح اتى اشهد له كما انه كان لى شهيداً انه قال تعالوا لاجعلكم (f. 88^a) صيادى الانسان و اليوم نقول تعالوا لنجعلكم محبى العالم كذلك قضى الحكم فى لوح كان من قلم الامر مسطوراً ان¹) يا قلم الاعلى تحرك على ذكر ملوك اخرى فى هذه الورقة المباركة النوراء ليقومن عن رقد الهوى ويسعن ما تغرّد به الورقاء على اثنان سدره المنتهى ويسرعن الى الله فى هذا الظهور الابدي المنيع ، قل يا ملك الباريس نبى القسيس بان لا يدق النواقيس ناله الحق قد ظهر الناقوس الانعم على هيكلى اسم الاعظم و ندقه اصابع مشبّه ربك العلى الاعلى فى جبروت البقاء باسمه الابهى كذلك نزلت آيات ربك الكبرى نارة اخرى (f. 88^b) لتقوم على ذكر الله فاطر الارض والسماء فى تلك الايام التى فيها نامت قبائل الارض كلها و تزلزلت اركان البلاد وغشت العباد غيرة الاحقاد الآمن شاء ربك العزيز الحكيم قل قد اتى المختار فى ظلل الانوار ليحيى الاكوان من نفعات اسمه الرحمن ويتحد العالم ويجمعهم على هذه المائدة التى نزلت من السماء اباكم ان تكفروا نعمة الله بعد انزالها هذا خير لكم عمّا عندكم لانه سيفنى وما عند الله يبقى انه لهو الحاكم على ما يريد قد

1) Ici commence la « lettre au roi de Paris », dont M. Browne donne une courte analyse II, 967 — 968; cf. ibid. 1006.

هبت نسبات الغفران من شطر ربكم الرحمن من اقبل اليها طهرته عن
العصيان وعن كل داء وسقم طوبى لمن اقبل اليها وويل للمعرضين لو
(f. 89^a) تتوجه بسبع الفطرة الى الاشياء لتسمع منها قد اتى
القديم ذو المجد العظيم ، يسبح لكشء بحمد ربه منهم من عرف الله
و يذكر ومنهم من يذكر ولا يعرف كذلك احصينا الامر في لوح مبين ،
ان يا ملك ان استمع النداء من هذه النار المشتعلة من هذه الشجرة
الخضراء في هذا الطور المرتفع على البقعة المقدسة البيضاء خلف قلزم
البقاء انه لا اله الا انا الغفور الرحيم ، قد ارسلنا من ايدناه بروح
القدس ليخبركم بهذا النور الذي اشرق من افق مشية ربكم العلي
الابهي وظهرت في الغرب اثاره لتتوجهوا اليه في هذا اليوم الذي
جعله غرة الايام و فيه تجلي الرحمن (f. 89^b) على من في السموات
والارضين قم على خدمة الله ونصرة امره انه يؤيدك بجنود الغيب
والشهادة ويجعلك سلطانا على ما تطلع الشمس عليها ان ربك لهو
المقدر القدير قد فادت نفحات الرحمن في الاكوان طوبى لمن وجد
عرفها و اقبل اليها بقلب سليم زين هيكلك بطراز اسى ولسانك بذكرى
و قلبك بحبي العزيز المنيع ما اردنا لك الا ما هو خير لك عما عندك
وعن خزائن الارض كلها ان ربك لهو العليم الخبير قم بين العباد باسى
وقل يا اهل الارض ان اقبلوا الى من اقبل اليكم انه لوجه الله بينكم
وحجته فيكم ودليله لكم قد جائكم بالايات التي (f. 90^a) عجزت عنها
العالمون ان شجرة الطور تنطق في صدر العالم وروح القدس ينادى بين
الامم قد اتى المقصود بسطان مبين ، ان يا ملك قد سقطت انجم
سواء العلم الذين يستدلون بما عندهم لاثبات امرى و يذكرون الله
باسى فلما جنتهم بجدى اعرضوا عني الا انهم من الساقطين ، هذا ما
اخبركم به الروح اذ اتى بالحق واعترض عليه علماء اليهود الى ان ارتكبوا
ما ناهى به روح القدس وتذرفت عيون المقربين ، فانظر في الفريسيين

منهم من عبد الله سبعين سنة فلما اتى الابن كفر به ودخل الملكوت
من ارتكب الفحشاء كذلك يذكرك القلم من لدن (f. 90^b) مالك القدم
لنطلع بما قضى من قبل وتكون اليوم من المقبلين ، قل يا ملاّ الرهبان
لا تعتكفوا في الكنائس و المعابد ان اخرجوا باذني ثم اشتغلوا بما
تنتفع به انفسكم و انفس العباد كذلك يامركم مالك يوم الدين ان
اعتكفوا في حصن حبي هذا حق الاعتكاف لو انتم من العارفين من جاور
البيت انه كالميت ينبغي للانسان ان يظهر منه ما ينتفع به الاكوان
و الذي ليس له ثمر ينبغي للنار كذلك يعظكم ربكم انه لهو العزيز
الكريم تزوجوا ليقوم بعدكم احد مقامكم انا منعناكم عن الحيانة
لا عمّا تظهر به الامانة اخذتم اصول انفسكم ونبذتم اصول الله ورائكم
(f. 91^a) اتقوا الله ولا تكونوا من الجاهلين ؛ لولا الانسان من يذكرني
في ارضي وكيف تظهر صفاتي واسائتي تفكروا ولا تكونوا من الذين
احتجبوا وكانوا من الراقدين ان الذي ما تزوج انه ما وجد مقرا
ليسكن فيه او يضع رأسه عليه به اكتسبت ايدي الحائنين ، ليس
نفديس نفسه بما عرفتم وعندكم من الاوهام بل بما عندنا ان اسئلوا
لتعرفوا مقامه الذي كان مقدّسا عن ظنون من على الارض كلها طوبى
للعارفين ان يا ملك انا سمعنا منك كلمة تكلمت بها اذ سئلك
ملك الروس عمّا قضى من حكم الغزا ان ربك لهو العليم الخبير قلت
كنت (f. 91^b) راقدا في المهاد ايقظني نداء العباد الذين ظلموا الى
ان غرقوا في البحر الاسود كذلك سمعنا وربك على ما اقول شهيد
تشهد بانك ما ايقظك النداء بل الهوا لانا بلونك وجدناك في معزل
ان اعرف لمن القول وكن من المتقرّسين انا ما نحب ان نرجع اليك
كلمة سوء حفظا لمقام الذي اعطيناك في الحيوة الظاهرة انا اخترنا الادب
وجعلناه سجيّة المقرّبين انه ثوب يوافق النفوس من كلّ صغير وكبير
طوبى لمن جعله طراز هيكله ويل لمن جعل محروما من هذا الفضل العظيم
لو كنت صاحب الكلمة ما نبذت كتاب الله وراء ظهرك (f. 92^a) اذ ارسل

البيك من لدن عزيز حكيم انا بلوناك به ما وجدناك على ما ادعت
قم وتدارك ما فات عنك سوف تغنى الدنيا وما عندك ويبقى الملك
لله ربك ورب آباءك الاولين لا ينبغي لك ان تقتصر الامور على ما
تهوى به هوىك اتق زفراء المظلوم ان احفظه من سهام الظالمين بما
فعلت تخلف الامور في مملكتك وتخرج الملك من كفاك جزاء عملك اذا
تجد نفسك في خسران ميبين وتأخذ الزلازل كل القبائل في هناك الا
بان تقوم على نصرة هذا الامر وتتبع الروح في هذا السبيل المستقيم
اغرك عزك لعمرى انه لا يدوم وسوف (f. 92^b) يزول الا بان تتمسك
بهذا الجبل المتين ، قد نرى الذلة تسعى عن وريك وانت من
الراقدين ، ينبغي لك اذا سمعت النداء من شطر الكبرياء تدع ما
عندك وتقول لبيك يا اله من في السموات و الارضين ، ان يا ملك قد
كنا بام العراق الى ان حم الفراق توجهنا الى ملك الاسلام بامرہ فلما
اتيناہ ورد علينا من اولى النفاق ما لا يتم بالاوراق بذلك ناع سكان
القردوس و اهل حظائر القدس ولكن القوم في حجاب غليظ قل
تعرضون على الذى جاءكم بيينات الله و برهانه ثم حجته و اياته ان
هى من تلقاء نفسه بل من لدن من بعثه وارسله بالحق و جعله سراجا
(f. 93^a) للعالمين ، قد اشتد علينا الامر في كل يوم بل في كل ساعة الى
ان اخرجونا من السجن وادخلونا في السجن الاعظم بظلم ميبين ،
اذا قيل باى جرم حبسوا قالوا انهم ارادوا ان يجددوا الدين لو كان
القديم هو المختار ، عندكم لم تركتم ما شرع في التوريه و الانجيل
تبيّنوا يا قوم لعمرى ليس لكم اليوم من محيص ان كان هذا جرمى
قد سبقنى في ذلك محمد رسول الله ومن قبله الروح ومن قبله الكلم ،
وان كان ذنبى اعلاء كلمة الله و اظهار امره فانا اول المذنبين ،
لا ابدل هذا الذنب بملكوت ملك السموات و الارضين ، انا لما
وردنا السجن اردنا ان نبليغ الملوك رسالات ربهم العزيز الحميد ،
(f. 93^b) و لو انا بلغناهم ما امرت به في الواح شتى تلك مرة اخرى

فضلا من الله لعل يعرفون الربّ اذ أتى على السحاب بسُلطان مبین ،
 كلما ازداد البلاء زاد البهاء في حبّ الله و امره بحيث ما منعى
 ما ورد على من جنود الغافلين لو بستروننى في اطباق النراب يجدوننى
 راكبًا على السحاب وداعبًا الى الله المقندر القدير اتي فديت
 نفسى في سبيل الله واشتاق البلباء في حبه ورضائه يشهد بذلك
 ما انا فيه من البلباء التى ما حلها احد من العالمين وينطق كل
 شعر من شعرانى بما نطق شجر الطور وكلّ عرق من عروفي يدع الله
 ويقول يا ليت قطعت في سبيلك لحياة العالم و اتحاد من فيه كذلك
 قضى (f. 94^a) الامر من لدن عليم خبير و اعلم انّ الرعيّة امانات
 الله بينكم ان احفظوهم كما تحفظون انفسكم اياكم ان تجعلوا الزياب
 رعاة الاغنام و ان يمنعكم الغرور والاستكبار عن التوجه الى الفقراء
 و المساكين لو تشرب رحيق الحيوان من كؤس كليات ربك الرحمن
 لتصل الى مقام تنقطع عما عندك و تصيح باسى بين العالمين ان
 اغسل نفسك بماء الانقطاع هذا الذكر الذى اشرق من افق الابداع
 انه يطهرك عن غبار الدنيا دع القصور لاهل القبور و الملك لمن اراد
 ثم اقبل الى الملكوت هذا ما اختاره الله لك لو انت من المغبلين
 انّ الذين ما اقبلوا الى الوجه في هذا الظهور (f. 94^b) انهم غير احياء
 يحركهم الهوى كيف يشاء آلا انهم من الميتين ، لو تحبّ ان تحمل ثقل
 الملك ان احله لنصرة امر ربك تعالى هذا المقام الذى من فاز به
 فاز بكلّ الخير من لدن عليم حكيم ان اطلع من افق الانقطاع باسى ثم
 اقبل الى الملكوت بامر ربك المقندر القدير قم بين العباد بسُلطاني
 قل يا قوم قد اتى اليوم و فاحت نجمات الله بين العالمين انّ الذين
 اعرضوا عن الوجه اولئك غلبت عليهم اهواء انفسهم الا انهم من
 الهائمين زتين جسد الملك بطراز اسى وقم على تبليغ امرى هذا
 خير لك عما عندك و يرفع الله به اسك بين الملوك انه على كلّ شيء
 قدير ان (f. 95^a) امش بين الناس باسم الله و سلطانه لتظهر منك

اثاره بين العالمين ان اشتعل بهذه النار التي اوقدها الرحمن في قطب
الاكوان لتحدث منك حرارة حبه في افئدة المقبلين ان اسلك سبيلي ثم
اجذب القلوب بذكرى العزيز المنيع قل ان الذي لم تنتشر منه
نفحات قهيص ذكر ربه الرحمن في هذا الزمان لن يصدق عليه اسم
الانسان انه ممن اتبع الهوى سوى يحد نفسه في خسران عظيم
قل يا قوم هل ينبغي لكم ان تنسبوا انفسكم الى الرحمن و تركبوا
ما ارتكبه الشيطان لا وجمال السبحان لو انتم من العارفين
(f. 95^b) قدسوا قلوبكم عن حب الدنيا و السنكم عن الافتراء و اركانكم
عنا بمنعكم عن التقرب الى الله العزيز الحميد قل الدنيا هي اعدائكم عن
مطلع الوحي و اقبالكم بها لا ينفعكم وما منعكم اليوم عن شطر الله
انه اصل الدنيا ان اجتنبوا عنها و تقربوا الى المنظر الاكبر هذا
المقر المشرق المنير طوبى لمن لم يمنعه شيء عن ربه انه لا بأس عليه
لو يتصرف في الدنيا بالعدل لا تا خلقنا كل شيء لعبادنا الموحدين
يا قوم ان تقولوا ما لا نفعلوا فما الفرق بينكم و الذين قالوا الله ربنا
فلما اتى في ظلل الغمام اعرضوا و استكبروا على الله (f. 96^a) العزيز
العليم يا قوم لا تسفكوا الدماء و لا تحكموا على نفس الا بالحق كذلك
امرتم من لدن عليم خبير ان الذين يفسدون في الارض بعد
اصلاحها اولئك تجاوزوا عما حدد في الكتاب فبئس مثوى المعتدين
قد كتب الله لكل نفس تبليغ امره و الذي اراد ما امر به ينبغي
له ان يتصف بالصفات الحسنة اولا ثم يبلغ الناس لتنجذب بقوله
قلوب المقبلين و من دون ذلك لا يؤثر ذكره في افئدة العباد كذلك
يعلمكم الله انه لهو الغفور الرحيم ان الذين يظلمون و يأمرون الناس
بالعدل بكذبهم بما يخرج من افواههم اهل الملكوت (f. 96^b) و الذين
يطوفون حول عرش ربكم العزيز الجميل يا قوم لا تركبوا ما تضع
به حرمكم و حرمة الامر بين العباد و ايتاكم ان تقربوا ما تنكره
عقولكم اتقوا الله و لا تتبعوا السافلين لا تخانوا (sic) في اموال الناس

كونوا امناء في الارض ولا تحرموا الفقراء عما انيكم الله من فضله انه
 يعطيكم ضعف ما عندكم انه لهو المعطى الكريم قل قد قدرنا التبليغ
 بالبيان اباكم ان تجادلوا مع احد والذى اراد التبليغ خالصا لوجه
 ربه يؤيده روح القدس ويلهمه ما يستنير به صدر العالم وكيف صدور
 المريرين يا اهل البهاء سخرروا مدائن القلوب بسبب (f. 97^a) الحكمة
 و البيان ان الذين يجادلون باهواء انفسهم اونتك في حجاب مبین
 قل سيف الحكمة احتر من الصيف و احد من سيف الحديد لو انتم
 من العارفين ان اخرجوه باسى وسلطانى ثم افتحوا به مدائن افئدة
 الذين استحصنوا في حصن الهوى كذلك بامرکم ربکم الأبوى اذ كان
 جالسا تحت سيف المشركين ان اطعنتم على خطبة ان استروها
 ليستر الله عنكم انا لهو الستار ذو الفضل العظيم يا ملاء الاغنياء
 ان رأيتم فقيرا لا تستكبروا عليه تفكروا فيما خلقتم منه قد خلق كل
 من ماء مهين عليكم بالصدق به تزيّن هياكلکم و ترفع اسمائکم
 (f. 97^b) وتعلوا مراتبکم بين الخلق ولدى الحق لكم اجر عظيم يا ملاء
 الارض ان استمعوا ما بأمرکم به القلم من لدن مالك الامم فاعلموا
 ان الشرائع قد انتهت الى الشريعة المنشعبة من البحر الاعظم
 ان اقبلوا اليها امرا من لدنا انا كنا حاكمين فانظروا العالم كهيكل
 انسان اعتراه الامراض وبرئه منوط باتحاد من فيه ان اجتمعوا على
 ما شرعناه لكم ولا تتبعوا سبل المختلفين قد انتهت الاعياد الى العيدين
 الاعظمين الاول ايام فيها تجلى الله باسائه الحسنى على من في
 السموات و الارضين و الاخر يوم فيه بعثنا من بشر العباد بهذا النبأ
 العظيم وآخريين في يوم من (f. 98^a) كذلك حدّد في الكتاب من
 لدن مقدر قدير تلك اربعة كاملة وعن ورائها ان اشتغلوا باموركم
 ولا تمنعوا انفسكم عن الاقتراف و الصنایع كذلك قضى الامر وانى
 الحكم من لدن ربکم العليم الحكيم قل يا ملاء القسيسين والرهبان
 كلوا ما احلّه الله ولا تجتنبوا اللحم قد اذن الله لكم اكلها الا في ايام

معدودات فضلا من لدنه انه لهو العزيز الكريم ضعوا ما عندكم
خذوا ما اراده الله هذا خير لكم ان انتم من العارفين قد كتبنا
الصوم تسعة عشر يوما في اعدل الفصول وعفونا ما دونها في هذا الظهور
المسرق المنير كذلك فصلنا وتبيننا (f. 98^b) لكم ما امرتم به لتتبعوا
وامر الله وتجنبوا على ما قدر لكم من لدن عزيز حكيم ' ان ربكم
الرحمن يحب ان يرى من في الاكوان كنفس واحدة وهيكلا واحد
ان اغثنوا فضل الله ورحمته في تلك الايام التي ما رأت عين
الابداع شبهها طوي لمن نبذ ما عنده ابتغاء لما عند الله نشهد انه من
الفائزين ' ان يا ملك ان اشهد بما شهد الله لذاته بذاته قبل خلق
سمائه وارضه انه لا اله الا انا الواحد الفرد المتعالى العزيز المنيع '
قم بالاستقامة الكبرى على امر ربك الابهى كذلك امرت في هذا
اللوح البديع انا ما اردنا لك الا ما هو خير لك عما على الارض
كلها (f. 99^a) و يشهد بذلك كل الاشياء وعن ورائها هذا الكتاب
المبين تفكر في الدنيا وشأن اهلها ان الذى خلق العالم لنفسه قد
حبس في اخب الديار بما اكتسبت ابدى الظالمين وعن افق السجن
يدع الناس الى فجر الله العلى العظيم ' هل تفرح بما عندك من الزخارف
بعد الذى تعلم انها ستغنى او تسر بما تحكم على شبر من الارض بعد
الذى كلها لم يكن عند اهل البهاء الا كسواد عين غملة مبيتة دعها لاهلها
ثم اقبل الى مقصود العالمين ابن اهل الغرور وقصورهم فانظر في قبورهم
لتعتبر بما جعلناها عبرة للناظرين لو تأخذك نفحات الوحي (f. 99^b) لتفكر
من الملك مقبلا الى الملكوت وتنفق ما عندك للتقرب الى هذا المنظر
الكريم انا نرى اكثر العباد عبدة الاسماء كما تزيهم يلقون انفسهم
في المهالك لابقاء اسمائهم بعد الذى يشهد كل ذى دراية ان الاسم
لا ينفع احدا بعد موته الا بان ينسب الى الله العزيز الحميد كذلك
سلطت عليهم الاوهام جزاء اعمالهم فانظر في قلة عقولهم يبتغون ما لا ينفعهم
بمنتهى الجد والاجتهاد و لو تسألهم هل ينفعكم ما اردتم تجدهم متحيرين

ولو ينصف احد يقول لا ورب العالمين هذا شأن الناس وما عندهم دعهم في
خوضهم ثم ولّ وجهك شطر الله هذا ما ينبغي لك (f. 100^a) ان استنصح
بما نصحت من لدن ربك و قل ان الحمد لك يا اله من في السموات
والارضين ، ان يا ملك الروس¹ ان استمع نداء الله الملك القدوس
ثم اقبل الى الفردوس مقرّ الذي فيه استقرّ من سنى بالاسماء الحسنى
بين ملاّ الاعلى و في ملكوت الانشاء باسم الله البهّى الابهى اياك
ان بحجبتك هوبك عن التوجّه الى وجه ربك الرحمن الرحيم انا
سعنا ما ناديت به موليك في نجومك لذا هاج عرف عنايتى
وماج بحر رحمتى واجبتك بالحق ان ربك هو العليم الحكيم قد نصرنى احد
سذرائك اذ كنت في السجن تحت السلاسل والاعلال بذلك كتب الله
لك مقامًا لم (f. 100^b) يحط به علم احد الا هو اياك ان تبدل هذا المقام
العظيم ، ان ربك لهو القادر على ما يشاء يمحوا ما اراد وثبت وعنده
علم كل شىء في لوح حفيظ ، اياك ان يمنعك الملك عن المالك انه قد اتى
بملكوته وتنادى الذرّات قد ظهر الربّ بجمده العظيم ، قد اتى الاب
والابن في الواد المقدّس يقول لبيك اللهم لبيك والطور بطونى حول البيت
والشجر ينادى باعلى النداء قد اتى الوهاب ركبًا على السحاب طوبى
لمن تقرب اليه وبل للمبعدين قم بين الناس بهذا الامر المبرم ثم ادع
الامم الى الله العلى العظيم لا تكن من الذين كانوا ان يدعوا الله باسم
من الاسماء فلما اتى (f. 101^a) المسى كفروا به واعرضوا عنه الى ان
افتوا عليه بظلم مبين وانظر ثم اذكر الايام التى فيها اتى الروح وحكم
عليه هيرودس قد نصر الله الروح بجنود الغيب² وحفظه بالحق وارسله الى
ارض اخرى وعدًا من عنده انه لهو الحاكم على ما يريد ان ربك يحفظ
ما يشاء لو يكون في قطب البحر او في قم الثعبان او تحت سيوف الظالمين

1) Ici commence la «lettre au roi des Russes»; cf. Browne II, 969 et 1007.
M. Browne a très-bien vu que dans son manuscrit la lettre n'est pas complète.

2) Ici finit le mscr. de M. Browne.

طوبى لملك ما منعه سبحات الجلال عن التوجه الى مشرق الجمال و نبت
ما عنده ابتغاء ما عند الله ألا انه من خيرة الخلق لدى الحق يصلين عليه اهل
الفردوس و الذين يطوفون حول العرش فى البكور والأصيل ان استمع
ندائى مرة اخرى (f. 101^b) من شطر سجنى ليطلعك بما ورد على جبالى
من مظاهر جلالى و تعرف صبرى بعد قدرتى واصطبارى بعد اقتدارى
وصبرى لو تعرف ما نزل من قلمى وتطلع بخزائن امرى و لتالى اسرارى
فى بحور اسمائى واواصى كلمائى لتفدى نفسك فى سبيلى حباً لاسى وشوقاً
الى ملكوتى العزيز المنيع فاعلم جسدى تحت سيوف الأعداء وجسدى فى
بلايا لا تحصى ولكن الروح فى بشارة لا يعادلها فرح العالمين اقبل الى
قبلة العالم بقلبك و قل يا ملاً الارض اكفرتم بالذى استشهد فى سبيله
من انى بالحق نبأ ربكم العلى العظيم قل هذا نبأ استبشرت به افئدة
النبين و المرسلين هذا لهو المذكور (f. 102^a) فى قلب العالم و الموعود فى
صحائف الله العزيز الحكيم ، قد ارتفعت ايدى الرسل للقاءى الى الله
العزيز الحميد ، يشهد بذلك ما نزل فى الألواح من لدن مقتدر قدبر ،
منهم من ناع فى فراقى ومنهم من حمل الشدائد فى سبيلى ومنهم من فدى
نفسه لجبالى ان انتم من العارفين ، قل انى ما اردت وصف نفسى بل
نفس الله لو انتم من النصفين ، لا يرى فى الآ الله و امره لو انتم من
المتبصرين ، قل انى انا المذكور بلسان اشعيا وزين باسمى التوربة
والانجيل كذلك قضى الامر فى الواح ربكم الرحمن انه شهد لى وانا اشهد
له والله على ما اقول شهيد قل ما (f. 102^b) نزلت الكتب الا لذكرى
يحد منها كل مقبل عرف اسى وثنائى و الذى فتح فؤاده بسمع من كل
كلمة منها قد اتى الحق انه لمحبوب العالمين ان لسانى ينصحكم خالصاً لوجه
الله وقلمى يتحرك على ذكركم بعد الذى لا يضرنى ضر من على الارض
واعراضهم ولا ينفعنى اقبال الخلائق اجمعين انا نذكركم بما امرنا به وما
نريد منكم شيئاً الا تقربكم الى ما ينفعكم فى الدنيا و الآخرة قل انقلون
الذى يدعوكم الى الحياة الباقية اتقوا الله ولا تتبعوا كل جبار عنيد قل يا

ملاً الغرور اترون انفسكم في القصور و سلطان الظهور في اخرب البيوت
لا لعمرى انتم في القبور لو تكونن من (f. 103^a) الشاعرين ، ان الذي
لم بهتز من نسمة الله في ايامه انه من الاموات لدى الله مالك الاسماء
والصفات قوموا عن قبور الهوى مقبلا الى ملكوت ربكم مالك العرش
والثرى لتروا ما وعدتم به من قبل من لدن ربكم العليم ، اتظنون
ينفعكم ما عندكم سوف يملكه غيركم وترجعون الى التراب من غير ناصر
ومعين ، لا خير في حيوه ياتيه الموت ولا لبقاء يدركه الفنا ولا لنعمة تتغير
دعوا ما عندكم و اقبلوا الى نعمة الله التي نزلت بهذا الاسم البديع ،
كذلك غرد لك القلم الاعلى باذن ربك الابهي اذا سمعت وقرأت قل
لك الحمد يا اله العالمين ، بما ذكرتنى بلسان مظهر نفسك اذ كان
(f. 103^b) مقيداً في السجن الاعظم لعنق العالمين ، طوبى لملك ما منعه
الملك عن مالكة و اقبل الى الله بقلبه انه ممن فاز بما اراد الله العزيز
الحكيم ، سوف يرى نفسه من ملوك ممالك الملكوت ، ان ربك لهو
المقدر على ما يشاء يعطى من يشاء ما يشاء و يمنع من يشاء ما اراد
انه لهو المقدر القدير ، يا ايها الملكة في اللوندرة¹⁾ ان استمعي نداء
ربك مالك البرية من السدرة الالهية انه لا اله الا انا العزيز الحكيم
ضعي ما على الارض ثم زيني رأس الملك بالكليل ذكر ربك الجليل انه
قد اتى في العالم بمجده الاعظم و كل ما ذكر في الانجيل قد تشرف بر
الشام بقدم ربه مالك الانام واخذ سكر خمر الوصول (f. 104^a) شطر
الجنوب و الشمال ، طوبى لمن وجد عرف الرحمن و اقبل الى مشرق الجمال
في هذا الفجر المبين ، قد اهتز المسجد الاقصى من نسيات ربه الابهي
والبطحاء من نداء الله العلى الاعلى اذا كل حصاة منها تسبح الرب بهذا
الاسم العظيم دعى هويك ثم اقبلي بقلبك الى مولاك القديم انا نذكرك
لوجه الله وحب ان يعلوا اسك بذكر ربك خالق الارض و السماء انه

1) C'est la lettre à la «reine à Londres»; cf. Browne, II, 969—71 et 1006—1007.

على ما اقول شهيد قد بلغنا انك منعت بيع الغلمان والاماء هذا ما حكم
 به الله في هذا الظهور البديع قد كتب الله لك جزاء ذلك انه موقى اجور
 المحسنين ان تتبى ما ارسل اليك من لدن عليم خبير ان
 (f. 104^b) الذى اعرض واستدبر بعد ما جائته البيئات من لدن منزل
 الايات ليجبط الله عمله انه عليك شيتقدير ، ان الاعمال تقبل بعد الاقبال
 من اعرض عن الحق انه من احجب الخلق كذلك قدر من لدن عزيز
 قدير ، وسعنا انك اودعت زمام المشاورة بايادى الجمهور نعم ما علمت
 لان بها تستحكم اصول ابنية الامور وتطمئن قلوب من فى طلك من كل
 وضع وشريف ، ولكن بنعى لهم بان يكونوا امناء بين العباد ويرون
 انفسهم وكلاء لمن على الارض كلها هذا ما وعظوا به فى اللوم من لدن
 مدبر حكيم ، واذا توجه احد الى المجمع يحول طرفه الى الافق الاعلى
 (f. 105^a) ويقول يا الهى اسئلك باسك الابى بان تؤيدنى على ما
 تضلح به امور عبادك وتعر به بلادك انك انت على كل شىء قدير طوبى
 لمن يدخل المجمع لوجه الله ويحكم بين الناس بالعدل الخالص الا انه
 من الفائزين يا اصحاب المجلس فى هناك وديار اخرى تدبروا وتكلموا
 فيما يصلح به العالم وحاله لو انتم من المتوسمين فانظروا العالم كهيكل
 انسان انه خلق صحيحا كاملا فاعترته الامراض بالاسباب المختلفة المتعائرة
 وما طابت نفسه فى يوم بل اشتد مرضه بما وقع تحت تصرف اطباء غير حاذقة
 الذين ركبوا مطية الهوى وكانوا من الهائمين (f. 105^b) وان طاب عضو من
 اعضائه فى عصر من الاعصار بطبيب حاذق بقت اعضاء اخرى فيما كان
 كذلك ينيبكم العليم الخبير و اليوم نزيه تحت ايدى الذين اخذهم سكر
 خمر الغرور على شأن لا يعرفون خبير انفسهم فكيف هذا الامر الاوعر الخطير
 ان سعى احد من هولاء فى صحته لم يكن مقصوده الا بان ينتفع به اسما
 كان او رسما لذا لا يقدر على برئه الا على قدر مقدور والذى جعله الله
 الدراق الاعظم و السبب الاتم لصحته هو اتحاد من على الارض على
 امر واحد وشريعة واحدة هذا لا يمكن ابدا الا بطبيب حاذق كامل مؤيد

لعبرى هذا (f. 106^a) لهو الحقّ وما بعده الآ الضلال المبين كلّما اتى ذلك السبب الأعظم و اشرق ذلك النور من مشرق القدم منعه المتطبّبون وصاروا سحابة بينه وبين العالم لذا ما طاب مرضه و بقى في سقيه الى الحين انهم لم يقدروا على حفظه وصحته والذي كان مظهر القدرة بين البرية منع عما اراد بما اكتسبت ايدى المتطبّبين فانظروا في هذه الايام التى اتى جمال القدم و الاسم الاعظم لمحياة العالم واتحادهم انهم قاموا عليه باسياف شاذة وارتكبوا ما فزع به روح الامين الى ان جعلوه مسجوناً في اخب البلاد مقام الذى انقطعت عن ذيله ايدى (f. 106^b) المقبلين ، اذا قيل لهم اتى مصاح العالم قالوا قد تحقق انه من المفسدين ، بعد الذى ما عاشروا معه و برون انه ما حفظ نفسه في اقل من حين ، كان في كلّ الاحيان بين ايدى اهل الطغيان مرة حسوه وطورا اخرجه وتارة داروا به البلاد ، كذلك حكموا علينا و الله على ما اقول عليهم ، اولئك من اجهل الخلق لدى الحقّ يقطعون اعضادهم و لا يشعرون ، يمنعون الخير من انفسهم و لا يعرفون ، مثلهم كمثل الصبيان لا يعرفون المفسد من المصاح و الشرّ من الخير قد نزيهم اليوم في حجاب مبين ، يا معشر الامراء لآ صرتم سحابة لوجه الشمس و منعتوها (f. 107^a) عن الاشراق ان استمعوا ما ينصحكم به القلم الاعلى لعلّ تستريح به انفسكم ثم الفقراء و المساكين ، نسئل الله بان يوئد الملوك على الصالح انه لهو القادر على ما يريد ، يا معشر الملوك¹⁾ انا نزيكم في كلّ سنة تزدادون مصارفكم و تحملونها على الرعية ان هذا الآ ظلم عظيم ، اتقوا زفرات المظلوم و عبراته و لا تحملوا على الرعية فوق طاقتهم و لا تخربوهم لتعمير قصوركم ان اختاروا لهم ما تختارونه لانفسكم كذلك نبين لكم ما ينفعكم ان انتم من المتفريسين ، انهم خزائنكم اياكم ان تحكموا عليهم ما لا حكم به الله و اياكم ان تسلموها بايدى السارقين بهم تحمكون و تاكلون (f. 107^b) و تغلبون و عليهم تستكبرون ان هذا الآ امر عجيب ، لآ

1) Cf. plus haut, p. 147—148.

نبذتم الصالح الاكبر عن ورائكم تمسكوا بهذا الصالح الاصغر لعل به تصالح
 اموركهم و الذين في ظلكم على قدر يا معشر الامرين ، ان اصالحوا ذات
 بينكم اذا لا نحتاجون بكثرة العساكر ومهياتهم الا على قدر تحفظون به
 ممالككم وبلدانكم اباكم ان تدعوا ما نصحتم به من لدن عليم امين ،
 ان اتحدوا يا معشر الملوك به تسكن ارياح الاختلاف بينكم و تستريح
 الرعيّة ومن حولكم ان انتم من العارفين ان قام احد منكم على الاخر
 قوموا عليه ان هذا الا عدل مبين كذلك وصيناكم في اللوح الذي ارسلناه
 من قبل نلك مرة اخرى (f. 108^a) ان اتبعوا ما نزل من لدن عزيز
 حكيم ، ان يهرب احد الى ظلكم ان احفظوه ولا تسلموه كذلك يعظكم
 القلم الاعلى من لدن عليم خبير ، اباكم ان تفعلوا ما فعل ملك الاسلام
 اذ اتيناه بامرهم حكم علينا وكلائه بالظلم الذي به ناحت الاشياء واحترقت
 اكباد المقربين ، تحركهم ارياح الهوى كيف نشاء ما وجدنا لهم من قرار
 الا انهم من الهائسين ، ان يا قلم القدم ان امسك القلم دعهم ليجوضوا
 في اوهامهم ثم اذكر الملكة لعل تتوجه بالقلب الاطهر الى المنظر الاكبر ولا
 تمنع البصر عن النظر الى شطر ربها مالك القدر وتطلع بما نزل في الالواح
 والزبر من لدن خالق البشر الذي به (f. 108^b) اظلمت الشمس وكسف
 القمر وارتفع النداء بين السموات والارضين ، ان اقبل الى الله وقولي يا
 مالكي انا الملوك وانت مالك الملوك قد رفعت يد الرجاء الى ساء
 فضلك ومواهبك فانزل عليّ من سحب جودك ما يجعلني منقطعاً عن دونك
 ويقربني اليك اي رب اسئلك باسمك الذي جعلته سلطان الاسماء ومظهر
 نفسك لمن في الارض والسماء بان تحرق الاحجاب التي حالت بيني وبين
 عرفان مطلع اباتك و مشرق وحيك انك انت المقتدر العزيز الكريم
 اي رب لا تحرمني عن نفحات قبص رحمتك في ابامك واكتب لي ما
 كتبه لامائك اللائى آمن بك و باياك و فزن بعرفانك (f. 109^a) واقبلن
 بقلوبهن الى افق امرك انك انت مولى العالمين وارحم الراحين ، ثم
 ابدن يا الهى على ذكرك بين امائك ونصرة امرك في ديارك ثم اقبل

مَنْ مَاتَ عِنِّي عِنْدَ طُلُوعِ أَنْوَارِ وَجْهِكَ أَنْتَ عَالِمٌ شَيْءٌ قَدِيرٌ ،
وَالْبَهَاءُ لَكَ يَا مَنْ بِيَدِكَ مَلَكُوتُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِينَ ،

Le reste de la page, f. 109^a, est resté en blanc.

Au f. 109^b on lit d'abord à l'encre rouge:

١٥٢

سَجَّعَ مَهْرَ أَقْدَسِ
أَنَّهُ لِبَهَاءِ اللَّهِ لِمَنْ فِي مَلَكُوتِ الْأَمْرِ
الْحَلَقُ وَمَصْبَاحُ الْهَدْيِ لِمَنْ فِي السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِينَ

mais ces lignes, à l'exception toutefois des chiffres ١٥٢, sont biffées.
Ensuite on lit, également à l'encre rouge ces mots

b) هذه صورة ما كتب على ظهر كتاب السلطان
هو الله تعالى

et puis à l'encre noire la pièce suivante, qui occupe le reste du f. 109^b
et le f. 110^a:

نَسْتَلُ اللَّهَ بَانَ يَبْعَثُ أَحَدًا مِنْ عِبَادِهِ وَيَنْقُطِعُهُ (sic) عَنِ الْإِمْكَانِ وَيَزِينُ
قَلْبَهُ بِطَرَاظِ الْقُوَّةِ وَالْإِطْمِينَانِ لِيَنْصُرَ رَبَّهُ بَيْنَ مَلَأِ الْإِكْوَانِ وَإِذَا أُطْلِعَ بِمَا
نَزَلَ لِحَضْرَةِ السُّلْطَانِ يَقُومُ وَيَأْخُذُ الْكِتَابَ بِأَذْنِ رَبِّهِ الْعَزِيزِ الرَّوَّابِ
وَيَمْشِي مَسْرَعًا إِلَى مَقَرِّ السُّلْطَانِ وَإِذَا وَرَدَ مَقَرَّ سَرِيرِهِ يَنْزِلُ فِي الْخَانِ وَلَا
يَعَاشِرُ مَعَ أَحَدٍ إِلَى أَنْ يَخْرُجَ ذَاتَ يَوْمٍ وَيَقُومُ عَلَى مَعْبَرِهِ وَإِذَا ظَهَرَتْ طَلَايِعُ
السُّلْطَانَةِ يَرْفَعُ الْكِتَابَ (f. 110^a) بِكَمَالِ الْخُضُوعِ وَالْإِدَابِ وَيَقُولُ قَدْ أَرْسَلَ
مِنْ لَدَى الْمَسْجُونِ وَيَنْبَغِي لَهُ أَنْ يَكُونَ عَلِيَّ شَأْنٍ أَنْ يَأْمُرَ السُّلْطَانُ
بِالْقَتْلِ لَا يَضْطَرُّ فِي نَفْسِهِ وَيَسْرِعُ إِلَى مَقَرِّ الْفِدَاِ وَيَقُولُ أَيُّ رَبِّ لَكَ
الْحَمْدُ بِمَا جَعَلْتَنِي نَاصِرًا لِأَمْرِكَ وَقَدَّرْتَ لِي الشَّهَادَةَ فِي سَبِيلِكَ فَوَعَدْتَنِي لَا
أَبَدِّلُ هَذَا الْكَأْسَ بِكَأُوسِ الْعَالَمِينَ ، لِأَنَّكَ مَا قَدَّرْتَ لَهَا مِنْ بَدِيلٍ وَلَا
بِعَادِلِهَا الْكَوْثَرَ وَالسَّلْسَبِيلَ وَإِنْ تَرَكَهُ وَمَا تَعَرَّضَ عَلَيْهِ يَقُولُ لَكَ الْحَمْدُ يَا

رَبِّ الْعَالَمِينَ ، اِنِّي رَضِيْتُ بِرِضَائِكَ وَمَا قَدَّرْتَهُ لِي فِي سَبِيلِكَ وَلَوْ اِنِّي
 اَرَدْتُ اَنْ تَصْبِغَ الْاَرْضَ بِدَمِي فِي حَبِّكَ وَلَكِنْ مَا اَرَدْتَهُ هُوَ خَيْرٌ لِي اِنَّكَ
 تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا اَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ وَاَنْتَ الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ

Cette pièce contient donc les instructions de Béhâ au porteur de la „lettre au shâh Nâciredîn de Perse“ qui se trouve sur les f. f. suivants (f. 110^b—143^a).

M. Browne nous apprend, l. c., II, 956 et 957, d'après des informations recueillies en Perse, que

„It was considered desirable that this letter should be sent by a special messenger, and on the announcement of this, several volunteers stepped forward, from the number of whom a youthful believer, now known amongst the Bábís as *Badí* „the Wonderful“, was selected. Travelling on foot from Acre to Teherán he succeeded, on his arrival at the Persian capital, in delivering his letter to the Shâh as the latter was riding through the streets, saying as he did so, „I bring a command (*farmân*) to you“. The Shâh, thinking that the sense of awe produced in him by the Royal Presence had bewildered him so that he did not know what he was saying, remarked, „You mean a *petition*“. „No“, answered *Badí*, „I mean what I say: a *command* from one whose authority is higher than yours“. When the Shâh understood whence the letter came, and who the writer was, he ordered *Badí* to be put to death, which was done by branding him with red-hot bricks. I have heard that as the executioners were lifting up the bricks with iron tongs to apply them to his body, he cried out, „It is not necessary for you to trouble yourselves: I welcome death in such a cause“, and, seizing the bricks in his own hands, pressed them to his bosom“.

Cet événement se serait passé d'après le même savant l. c., I, p. 520 „probably about a. D. 1869“.

Il paraîtrait donc, si ce récit est exact, que le messenger bábý a quelque peu désobéi à son maître qui lui avait prescrit, comme on a pu le voir des instructions citées plus haut, d'approcher Sa Majesté Persane ou plutôt *طلایع السلطنة* (ses serviteurs) *بکمال الخضوع والاداب* „avec toute humilité et politesse“ et de lui apprendre que le message

venait de la part „du prisonnier“. S'adresser au souverain de la Perse, en lui disant „j'ai un fermân pour vous“ etc., — cela n'est certes pas l'humilité parfaite dont parle l'hérésiarque. Mais la faute en revient, peut-être, à Béhâ lui-même qui, tout en recommandant à l'envoyé de se soumettre, quoiqu'il advienne, à la décision de Dieu, représente la mort comme beaucoup plus désirable que la vie. „Je voudrais bien teindre la terre de mon sang pour l'amour de toi, ô Seigneur“ — devra se dire l'envoyé, si on ne le tue pas et si on ne le touche pas — „mais ce que tu veux est meilleur pour moi, car tu connais toutes mes pensées et moi, je ne connais point tes intentions“. C'est donc gaiement que les disciples de Behâ vont à la mort; ils se résignent à vivre pour que la volonté du Seigneur soit faite. Cette soif de la mort est très-certainement un indice de la vivacité de la secte et lui promet un avenir plein de succès, si elle réussit à se donner après la mort de Béhâ un chef exerçant la même autorité sur ses disciples.

J'oserai cependant, précisément parce que la volonté du chef¹⁾ fait loi chez les bâbys, exprimer des doutes quant à quelques détails du récit recueilli par M. Browne. Il est beaucoup plus probable que l'envoyé a exécuté ponctuellement les ordres du maître. Il se sera présenté humblement et poliment au camp royal avec prière de l'admettre en présence de S. Majesté Persane. Il aura éprouvé plusieurs refus et alors seulement il aura déclaré qu'il était bâby et avait des révélations à faire sur les menées de la secte. Une fois en présence du Shâh, il lui aura simplement dit qu'il était „l'envoyé du prisonnier“, ni plus ni moins, et aura subi les conséquences de ses actions le sourire aux lèvres.

Dans la capitale de la Perse, cela va sans dire, le bruit se répandit aussitôt qu'un adhérent de l'hérésie détestable avait dit des impertinences au souverain, l'avait menacé de la plus terrible vengeance au cas où il refuserait d'embrasser la nouvelle doctrine etc. Ces bruits étaient naturellement colportés à l'intention et des fidèles musulmans, et des diplomates étrangers. Quant à la date de l'événement, j'ai toutes raisons de croire qu'il s'est passé au *mois de Juillet*

1) N'oublions pas que le chef est pour le croyant la Divinité même.

de l'année 1869, indiquée par M. Browne. Le message lui-même est un document qui mérite sans contredit d'être reproduit en entier. M. Browne en a donné une courte analyse, II, 958—60.

c) f. 110^b

١٥٢

هذا ما نزل في الهيكل لحضرة السلطان

هو الله تعالى شأنه العظمة والاقترار

يا ملك الارض اسمع نداء هذا المملوك اني عبد آمن بالله واياته وفديت نفسي في سبيله ويشهد بذلك ما انا فيه من البلايا التي ما حلها احد من العباد وكان ربي العليم على ما اقول شهيداً ، ما دعوت الناس الا الى الله ربك ورب العالمين ، وورد علي في حبه ما لا رأت عين الابداع شبهها يصدقني في ذلك عباد الذين ما منعتهم سبحات البشر عن التوجه الى المنظر الاكبر وعن ورائهم من عنده علم كل شيء في لوح حفيظ ، كلما امطرت سحب الغضاء سهام (f. 111^a) البلاء في سبيل الله مالك الاسماء اقبلت اليها ويشهد بذلك كل منصف خبير كم من ليالي فيها استراحت الوحوش في كنائسها والطيور في اوكارها وكان الغلام في السلاسل والاعلال ولم يجد لنفسه ناصراً ولا معيناً ان اذكر فضل الله عليك اذ كنت في السجن مع انفس معدودات واخرجك منه ونصرك بجنود الغيب والشهادة الى ان ارسلك السلطان الى العراق بعد الذي كشفنا له بانك ما كنت من المفسدين ان الذين اتبعوا الهوى واعرضوا عن التقوى اولئك في ضلال مبين و الذين يفسدون في الارض ويسفكون الدماء ويأكلون اموال الناس بالباطل (f. 111^b) نحن بريئ منهم ونسئل الله بان لا يجمع بيننا وبينهم لا في الدنيا ولا في الآخرة الا بان يتوبوا اليه انه هو ارحم الراحمين ، ان الذي توجه الى الله ينبغي له بان يكون ممتازاً في كل الاعمال عما سويه ويتبع ما امر به في الكتاب كذلك قضى الامر في كتاب مبين ، والذين نبذوا امر الله وراء ظهورهم واتبعوا هواهم اولئك في خطأ عظيم ، يا سلطان اقسبك بربك الرحمن بان تنظر الى العباد

بالمحظات اعين رأفتك و تحكم بينهم بالعدل ليحكم الله لك بالفضل ان
 ربك لهو الحاكم على ما يريد ستغنى الدنيا وما فيها من العزة والذلة
 ويبقى الملك لله الملك العليّ العليم قل انه اوقد (f. 112^a) سراج البيان
 ويده بدهن المعاني و سببان تعالى ربك الرحمن من ان يقوم مع امره
 خلق الاكوان ، انه يظهر ما يشاء بسلطانه ويحفظه بقبيل من الملائكة
 المقربين ، هو القاهر فوق خلقه و الغالب على بريته انه لهو العليم الحكيم
 يا سلطان اني كنت كاحد من العباد وراقدا على المهاد مرت على نسائم
 السبحان و علمني علم ما كان ليس هذا من عندي بل من لدن عزيز
 عليم ، وامرني بالنداء بين الارض والسماء و بذلك ورد على ما تدرّفت
 به عيون العارفين ما قرئت ما عند الناس من العلوم وما دخلت
 المدارس فاسئل المدينة (f. 112^b) التي كنت فيها لتوقن بانّي لست من
 الكاذبين ، هذا ورقة حرّكتها ارياح مشيئة ربك العزيز الحميد ، هل لها
 استقرار عند هبوب ارياح عاصفات لا ومالك الاسماء والصفات بل تحرّكها
 كيف تريد ليس للعدم وجود تلقاء القدم قد جاء امره المبرم وانطقني
 بذكره بين العالمين ، اني لم اكن الا كاليت تلقاء امره قلبتني يد ارادة
 ربك الرحمن الرحيم ، هل يقدر احد ان يتكلم من تلقاء نفسه بما يعترض
 به عليه العباد من كل وصيع و شريف ، لا فوالذي علم القلم اسرار القدم ،
 الا من كان مؤيّدًا من لدن مقتدر قدير ، يخاطبني القلم الاعلى ويقول
 لا تخف ان (f. 113^a) اقصص لمحضرة السلطان ما ورد عليك ان قلبه بين
 اصبعي ربك الرحمن لعل يستشرق من افق قلبه شمس العدل والاحسان
 كذلك كان الحكم من لدى الحكيم منزولاً قل يا سلطان فانظر بطرف
 العدل الى الغلام ثم احكم بالحق فيما ورد عليه ان الله قد جعلك ظله
 بين العباد واية قدرته لمن في البلاد ان احكم بيننا وبين الذين ظلمونا
 من دون بيّنة ولا كتاب منير ان الذين في حولك يحبونك لانفسهم
 و الغلام يحبك لنفسك وما اراد الا ان يقربك الى مقرّ الفضل ويقلبك
 الى بين العدل وكان ربك على ما اقول شهيدًا (f. 113^b) ان يا سلطان

لو تسع صرير القلم الاعلى وهدير ورقاء البقاء على افنان السدرة المنتهى
 في ذكر الله موجد الاسماء وخالق الارض والسماء ليبلغك الى مقام لا ترى
 في الوجود الا تجلّي حضرة المعبود وترى الملك احقر شيء عندك تضعه لمن
 اراد وتوجه الى افق كان بانوار الوجه مضيئاً ولا تحمل ثقل الملك ابداً الا
 لنصرة ربك العلى الاعلى اذا يصلين عليك اهل ملاء الاعلى حبذا لهذا
 المقام الاسنى لو ترتقى اليه بسطان كان باسم الله معروفاً ومن الناس
 من قال ان الغلام ما اراد الا ابقاء اسمه ومنهم من قال انه اراد الدنيا
 (f. 114^a) لنفسه بعد الذي ما وجدت في ايامي مقر الامن على قدر
 الذي اضع رجلى عليه كنت في كل الاحيان في غمرات البلايا التي ما
 اطلع بها احد الا الله انه قد كان على ما اقول عليماً كم من ايام اضطربت
 فيها احبتي لصرى وكم من ليال ارتفع فيها نجيب البكاء من اهل خوفاً
 لنفسى ولا ينكر ذلك الا من كان عن الصدق محروماً و الذي لا يرى
 لنفسه الحيوة في اقل من آن هل يزيد الدنيا فيا عجباً من الذين يتكلمون
 باهوائهم وهاموا في برية النفس والهوى سوف يسئلون عما قالوا يومئذ
 لا يجدون لانفسهم حياً ولا نصيراً ومنهم من (f. 114^b) قال انه كفر بالله
 بعد الذي يشهد كل جوارحى بانه لا اله الا هو والذين بعثهم بالحق
 وارسلهم بالهدى اولئك مظاهر اسائه الحسنى ومطالع صفاته العليا ومهابط
 وجهه في ملكوت الانشاء وبهم تمت حجة الله على ما سويه ونصبت راية
 التوحيد وظهرت آية التجريد وبهم اتخذ كل نفس الى ذى العرش سبيلاً
 نشهد ان لا اله الا هو لم يزل كان ولم يكن معه من شيء ولا يزال يكون
 بمثل ما قد كان تعالى الرحمن من ان يرتقى الى ادراك كنهه افئدة اهل
 العرفان او يصعد الى معرفة ذاته ادراك من في الاكوان هو المقدس عن
 عرفان (f. 115^a) دونه والمنزه عن ادراك ما سواه انه كان في ازل الازال
 عن العالمين غنياً واذكر الايام التي فيها اشرفت شمس البطحا عن افق
 مشية ربك العلى الاعلى اعرض عنه العلماء واعترض عليه الادباء لتطلع
 بما كان اليوم في حجاب النور مستوراً واشتدت عليه الامر من كل الجهات

الى ان تفرّق من في حوله بامرّه كذلك كان الامر من سباء العزم منزولا
ثم اذكر اذ دخل احد منهم على التجاشى وتلى عليه سورة من القران قال
لمن حوله انّها نزلت من لدن عليهم حكيم من صدّق بالحسنى وآمن بما اتى
به عيسى لا يسعه الاعراض عمّا قرء انا (f. 115^b) نشهد له كما نشهد لما
عدنا من كتب الله المهيمين القيوم ، تالله يا ملك لو تسع نغيات الورقاء
التي تغنّ على الافنان بفنون الالحان بامر ربك الرحمن لتدع الملك عن
ورائك وتتوجه الى المنظر الاكبر المقام الذي كان كتاب الفجر عن افقه
مشهودا و تنفق ما عندك ابتغاء لما عند الله اذا مجد نفسك في علو العزة
والاستعلاء وسو العظمة والاستغناء كذلك كان الامر في امّ البيان من قلم
الرحمن مسطورا لا خير فيها ملكته اليوم فسوف يملكه غدا غيرك ان اختر
لنفسك ما اختاره الله لاصفيائه انه يعطيك في ملكوته ملكا كبيرا نسئل
الله بان يؤيد (f. 116^a) حضرتك على اصفاء الكلمة التي منها استضاء
العالم ويحفظك عن الذين كانوا عن شطر القرب بعيدا ، سبحانك اللهم
يا الهى كم من رؤس نصبت على القناة في سبيلك وكم من صدور
استقبلت السهام في رضائك وكم من قلوب تشبكت لارتفاع كلمتك
وانتشار امرك وكم من عيون تذرّفت في حبك اسئلك يا مالك الملوك
وراحم الملوك باسبك الاعظم الذى جعلته مطلع اسائك الحسنى و مظهر
صفاتك العليا بان ترفع سبحات التي حالت بينك وبين خلقك و منعنهم
عن التوجه الى افق وحيك ثم اجتذبهم يا الهى (f. 116^b) بكلمتك العليا
عن شمال الوهم والنسيان الى يمين اليقين والعرفان ليعرفوا ما اردت
لهم بجدك وفضلك وبتوجهوا الى مظهر امرك ومطلع اياتك يا الهى انت
الكريم ذو الفضل العظيم لا تمنع عبادك عن البحر الاعظم الذى جعلته حاملا
للثالى عليك وحكمتك ولا تطردهم عن بابك الذى فتحته على من في سائك
وارضك اى رب لا تدعهم بانفسهم لانهم لا يعرفون ويهربون عمّا هو خير لهم
مما خلق في ارضك فانظر اليهم يا الهى بالخطات اعين الطافك ومواهبك
وخلصهم عن النفس و الهوى ليتقربوا الى افقك الاعلى ويجدوا حلاوة ذكرك

ولذة (f. 117^a) المائدة التي نزلت من سماء مشيتك وهواء فضلك لم يزل احاط كرمك الممكنات وسبقت رحمتك الكائنات لا اله الا انت الغفور الرحيم سبحانه يا الهى انت تعلم بان قلبى ذاب فى امرك و بعلى دمي فى كل عرقى من نار حبك و كل قطرة منه بناديك بلسان الحال يا ربى المتعال فاسفكنى على الارض فى سبيلك لبنيت منها ما اردته فى الواحك وسترته عن انظر عبادك الا الذين شربوا كوثر العلم من ايادى فضلك ولسبيل العرفان من كل عطاءك وانت تعلم يا الهى بانى ما اردت فى امر الا امرك وما قصدت فى ذكر الا ذكرك وما تحرك (f. 117^b) قلبى الا وقد اردت به رضائك و اظهر ما امرتنى به بسطانتك ترانى يا الهى متحيزا فى ارضك ان اذكر ما امرتنى به يعترض على خلقك وان انرك ما امرت به من عندك اكون مستحقا لسباط قهرك وبعيدا عن رياض قريبك لا فوعزتك اقبلت الى رضائك واعرضت عما نهوى به انفس عبادك و قبلت ما عندك وتركت ما يبعدنى عن مكامن قريبك ومعارض عزك فوعزتك بحبك لا اجزع عن شىء وفى رضائك لا افزع من بلايا الارض كلها ليس هذا الا بحولك وقوتك وفضلك وعنايتك من غير استحقاقى بذلك فيا الهى هذا كتاب اريد ان ارسله الى السلطان وانت تعلم بانى ما اردت (f. 118^a) منه الا ظهور عدله لخلقك وبروز الطافه لاهل مملكتك واتى لنفسى ما اردت الا ما اردته ولا اريد بحولك الا ما تريد عدمت كينونة تريد منك دونك فوعزتك رضائك منتهى املى ومشيتك غاية رجائى فارحم يا الهى هذا الفقير الذى تشبث بذيل غنائك وهذا الذليل الذى يدعوك بانك انت العزيز العظيم ، ابد يا الهى حضرة السلطان على اجراء حدودك بين عبادك و اظهر عدلك بين خلقك ليحكم على هذه الفئة كما يحكم على ما دونهم انك انت المقندر العزيز الحكيم

حسب الاذن واجازة سلطان زمان (f. 118^b) ابن عبد از مقتر سرير سلطانى بعراق عرب توجه نمود و دوازده سنه در آن ارض ساكن و در مدت

توقف شرح احوال در پیشگاه سلطانی معروض نشد و همچنین بدول خارجه اظهاری نرفت متوکلا علی الله در آن ارض ساکن تا آنکه یکی از مأمورین وارد عراق شد وبعد از ورود در صدد اذیت جمعی فقرا افتاده هر روز باغواي بعضی از علمای ظاهره و غیره متعین این عباد بوده مع آنکه ابتدا خلافی دولت و ولایت و مغایر اصول و آداب اهل مملکت از این عباد ظاهر نشده و این عبد بملاحظه آنکه مبادا از افعال معتدین امری منافی رای جهان آرای سلطانی (f. 119^a) احداث شود لذا اجمالی بیاب وزارت خارجه میرزا سعید خان اظهار رفت تا در پیشگاه حضور معروض دارد و بآنچه حکم سلطانی صدور یابد معمول گردد مدتها گذشت و حکمی صدور نیافت تا آنکه امر بمقامی رسید که بیم آن بود بغتة فسادى بر پا شود و خون جمعی ریخته گردد لا بدّا (sic) حفظاً لعیباد الله معدودی بوالی عراق توجه نمودند اگر بنظر عدل در آنچه واقع شده ملاحظه فرمائید بر مرآت قلب منیر روشن خواهد شد که آنچه واقع شده نظر بمصاحت بوده و چاره جز آن بر حسب ظاهر نه ذات شاهانه شاهد و (f. 119^b) کواهند که در هر بلد که معدودی از این طایفه بوده اند نظر بتعدی بعضی از حکام نار حرب وجدال مشتعل میشد و لکن این فانی بعد از ورود عراق کلّ را از فساد و نزاع منع نموده و کواه این عبد عمل اوست چه که کلّ مطلعند و شهادت میدهند که جمعیت این حزب در عراق اکثر از جمیع بلدان بوده مع ذلك احدی از حد خود تجاوز ننموده و بنفسی متعرض نشده قریب پانزده سنه میشود که کلّ ناظرًا الی الله و متوکلا علیه ساکنند و آنچه بر ایشان وارد شد صبر نموده اند و بحق گذاشته اند و بعد از ورود این عبد باین بلد که (f. 120^a) موسوم بادرنه است بعضی از اهل عراق و غیره از معنی نصرت که در کتب الهی نازل شده سؤال نموده اند اجوبه شتی در جواب ارسال یکی از آن اجوبه در این ورقه عرض میشود تا در پیشگاه حضور واضح گردد که این عبد جز صلاح و اصلاح بامری ناظر نبوده و اگر بعضی از الطاف الهیه که من غیر استحقاق عنایت فرموده واضح و مکشوفی

نباشد این قدر معلوم میشود که بعنایت واسعه ورحمت سابقه قلب را از طراز عقل محروم نفرموده صورت کلماتیکه در معنی نصرت عرض شد این است

هو الله تعالی

معلوم بوده که حق جلّ ذکره مقدّس است (f. 120^b) از دنیا وانچه در اوست و مقصود از نصرت این نبوده که نفسی بنفسی محاربه و یا مجادله نماید سلطان یفعل ما بشاء ملکوت انشارا از برّ و بحر بید ملوک گذاشته و ایشانند مظاهر قدرت الهیه علی قدر مراتبهم اگر در ظلّ حق وارد شوند از حق محسوب و الا ان ربك لعليم وخبیر و انچه حق جلّ ذکره از برای خود خواسته قلوب عباد اوست که کنائز ذکر و محبت ربانیه و خزائن علم و حکمت الهیه اند لم یزل اراده سلطان لا یزال این بوده که قلوب عباد را از اشارات دنیا و ما فیها طاهر نماید تا قابل انوار تجلیات ملک اسما و صفات شوند پس باید در مدینه قلب بیگانه راه (f. 121^a) نیابد تا دوست بیگانه بمقر خود آید یعنی تجلی اسما و صفاتش نه ذاته تعالی چه که آن سلطان بیمثال لا زال مقدّس از صعود و نزول بوده و خواهد بود پس نصرت الیوم اعتراض بر احدی و مجادله با نفسی نبوده و نخواهد بود بلکه محبوب آن است که مدائن قلوب که در تصرف جنود نفس وهوی است بسیف بیان و حکمت و نبیان مفتوم شود لذا هر نفسیکه اراده نصرت نماید باید اول بسیف معانی و بیان مدینه قلب خود را تصرف نماید و از ذکر ما سوی الله محفوظ دارد و بعد بمداین قلوب توجه کند این است مقصود از نصرت (f. 121^b) ابدًا فساد محبوب حق نبوده و نیست و انچه از قبل بعضی از جهال ارتکاب نموده اند ابدًا مرضی نبوده ان تقتلوا فی رضاه لخیر لکم من ان تقتلوا الیوم باید احبای الهی بشائی در ما بین عباد ظاهر شوند که جمیع را بافعال خود برضوان ذی الجلال هدایت نمایند قسم بافتاب افق تقدیس که ابدًا دوستان حق ناظر بارض و اموال فانیه او نبوده و نخواهند بود حق لا زال ناظر بقلوب عباد خود بوده و این هم نظر بعنایت کبری

است که شاید نفوس فانیه از شئونات نراییه ظاهر و مقدّس شوند و بمقامات باقیه وارد کردند و الا آنسلطان حقیقی بنفسه لنفسه مستغنی از کلّ بوده نه از حبّ ممکنات (f. 122^a) نفسی باو راجع و نه از بغضشان ضرّی وارد کلّ از امکانه نراییه ظاهر و باو راجع خواهند شد و حقّ فرداً و احداً در مقرّ خود که مقدّس از مکان و زمان و ذکر و بیان و اشاره و وصف و تعریف و علوّ و دنوّ بوده مستقرّ ولا يعلم ذلك الا هو و من عنده علم الكتاب لا اله الا هو العزيز الوهاب انتهى و لکن حسن اعمال منوط بانکه ذات شاهانه بنفسه بنظر عدل و عنایت در آن نظر فرمایند و بعرایض بعضی من دون بینة و برهان کفایت نفرمایند، نسئل الله بان یؤیّد السلطان علی ما اراد و ما اراد ینبغی ان یكون مراد العالمین و بعد این عبدرا (f. 122^b) باستانبول احضار نمودند با جمعی از فقراء وارد آمدینه شدیم و بعد از ورود ابداً با احدی ملاقات نشد چه که مطلبی نداشتیم و مقصودی نبود جز آنکه ببرهان بر کلّ مبرهن کردد که این عهد خیال فساد نداشته و ابداً با اهل فساد معاشر نه فوالذی انطق لسان کلّ شیء بثناء نفسه نظر بمراعات بعضی مراتب توجّه بجهتی صعب بوده و لکن لحفظ نفوس این امور واقع شده ان ربّی يعلم ما فی نفسی و انه علی ما اقول شهید ملک عادل ظلّ اللّهست در ارض باید کلّ در سایه عدلش ماوی گیرند و در ظلّ فضلش بیاسایند این مقام تخصیص و تحدید (f. 123^a) نیست که مخصوص ببعضی دون بعضی شود چه که ظلّ از مظلّ حاکی است حقّ جلّ ذکره خود را ربّ العالمین فرموده زیرا که کلّ را تربیت فرموده و میفرماید فتعالی فضلّه الذی سبق المکنات و رحمته التی سبقت العالمین این بسی واضح است که صواب یا خطا علی زعم القوم این طایفه امریکه بآن معروفند انرا حق دانسته و اخذ کرده اند لذا از ما عندهم ابتغاء لما عند الله گذشته اند و همین گذشتن از جان در سبیل محبت رحمن کواهی است صادق و شاهدی است ناطق علی ما هم یدعون ایا مشاهده شده که عاقل من غیر دلیل و برهان از جان بگذرد و اگر گفته شود این قوم (f. 123^b) چنونند این

بسی بعید است چه که منحصر بیک نفس و دو نفس نبوده بلکه جمعی کثیر از هر قبیل از کوثر معارف الهی سرمست شده بمشهور فدا در ره دوست بجان و دل شتافته اند اگر این نفس که لله از ما سویه گذشته اند و جان و مال در سبیلش ایثار نموده اند تکذیب شوند بکدام حجت و برهان صدق قول دیگران علی ما هم علیه در محضر سلطان ثابت میشود مرحوم حاجی سید محمد اعلی الله مقامه و اغسسه فی لجة بحر رحمة و غفرانه با آنکه از اعلم علمای عصر بودند و اتقی و ازهد اهل زمان خود و جلالت قدر شان هرتبۀ بوده که السن بریه کل بذكر و ثنائش ناطق (f. 124^a) و بزهد و ورعش موقن در غزای با روس با آنکه خود فتوای جهاد فرمودند و از وطن معروف بنصرت دین با علم مبین توجه نمودند مع ذلك ببطش بسیر از خیر کثیر گذشتند و مراجعت فرمودند بآل بیت کشف الغطاء و ظهر ما ستر عن الأبصار و این طایفه بیست سنه متجاوز است که در ایام ولیالی بسطوة غضب خاقانی معذب و از هبوب عواصف قهر سلطانی هریک بدیاری افتاده اند چه مقدار از اطفال که بی پدر مانده اند و چه مقدار از آباء که بی پسر کشته اند و چه قدر از امهات که از بیم و خوف جرأت آنکه بر اطفال مقتول خود نوحه نمایند نداشته اند (f. 124^b) و بسی از عباد که در عشی با کمال غنا و ثروت بوده اند و در اشراق در نهایت فقر و ذلت مشاهده شده اند ما من ارض الا وقد صبغت من دمائهم و ما من هواء الا وقد ارتفعت الیه زفراتهم و در این سنین معدودات من غیر تعطیل از سحاب قضا سهام بلا باریده و مع جمیع این قضایا و بلا یا نار حبّ الهی در قلوبشان بشائی مشتعل که اگر گل را قطعه قطعه نمایند از حبّ محبوب عالمیان نکذرنند بلکه بجان مشتاق و املند آنچه در سبیل الهی وارد شود آی سلطان نسبت رحمت رحمن این عباد را تقلیب فرموده و بشرط احدیه کشیده کواه عاشق صادق در آستین (f. 125^a) باشد و لکن بعض از علمای ظاهره قلب انور ملیک زمان را نسبت ببحرمان حرم رحمن و قاصدان کعبه عرفان مکدر نموده اند ای کاش رای جهان ارای پادشاهی

بر آن قرار میگرفت که این عبد با علمای عصر مجتمع میشد و در حضور حضرت سلطان اتیان حجّت و برهان مینمود این عبد حاضر و از حقّ امل که چنین مجلسی فراهم آید تا حقیقت امر در ساحت حضرت سلطان واضح و لایح گردد، و بعد الامر بیدک و انا حاضر تلقاء سریر سلطنتک فاحکم لی او علیّ خداوند رحمن در فرقان که حجّت باقیه است ما بین ملاّ اکوان میفرماید فتمنّوا (f. 125^b) الموت ان کنتم صادقین تمنّای موت را برهان صدق فرموده و بر مرآت ضمیر منیر معلوم است که الیوم کدام حزیند که از جان در سبیل معبود عالمیان گذشته اند و اگر کتب استدلالیه این قوم در اثبات ما هم علیه بدماء مسفوکه فی سبیلہ تعالی مرقوم میشد هر اینه کتب لا یحصی ما بین بریه ظاهر و مشهود بود حال چگونه این قوم را که قول و فعلشان مطابق است میتوان انکار نمود و نفوسی را که از یک ذره اعتبار در سبیل مختار نگذشته و نمیکزرنند تصدیق نمود بعضی از علما که این بنده را تکفیر نموده اند ابدًا ملاقات ننموده اند و این عبد را ندیده اند و از (f. 126^a) مقصود مطلع نشده اند ومع ذلك قالوا ما ارادوا و یفعلون ما یریدون هر دعوی را برهان باید محض قول و اسباب زهد ظاهره نبوده ترجمه چند فقره از فقرات صحیفه مکنونه فاطمیه صلوات الله علیها که مناسب مقام است بلسان پارسی عرض میشود تا بعضی از امور مستوره در پیشگاه حضور مکشوف شود و مخاطب این بیانات در صحیفه مذکوره که بکلمات مکنونه الیوم معروفست قومی هستند که در ظاهر بعلم و تقوی معروفند و در باطن مطیع نفس و هوی میفرمایند ای بیوفایان چرا در ظاهر دعوی شبانی کنید و در (f. 126^b) باطن ذنب اغنام من شده اید مثل شما مثل ستاره قبل از صبح است که در ظاهر درّی و روشن است و در باطن سبب اضلال و هلاکت کاروانهای مدینه و دیار من است و هم چنین میفرماید ای بظاهر اراسته و بیاطن کاسته مثل تو مثل اب تلخ صافی است که کمال لطافت و صفا از او در ظاهر مشاهده شود و چون بدست صرّافی ذائمه احدیه افتد قطره از آن را قبول نفرماید تجلی آفتاب در تراب و مرآت

هر دو موجود و لکن از فرقدان تا ارض فرقدان بلکه فرق بی منتها در میان و هم چنین میفرماید ای پسر دنیا بسا سحرگاهان تجلی عنایت (f. 127^a) من از مشرق لا مکان بکان تو آمد و تورا در بستر راحت بغیر مسعول دید و چون برق روحانی بمقر عز نورانی رجوع نمود و در مکامن قرب نزد جنود قدس اطهار نداشتم و خجالت تورا نه پسندیدم و هم چنین میفرماید ای مدعی دوستی من در سحرگاهان نسیم عنایت من بر تو مرور نمود و تورا در فراش غفلت خفته یافت و بر حال تو کربست و باز کشت انتهی لذا در پیشگاه عدل سلطانی نباید بقول مدعی اکتفا رود و در فرقان که فارق بین حق و باطل است میفرماید یا ایها الذین آمنوا ان جائکم فاسق نبیا فتبینوا ان نصیبوا قوما (f. 127^b) بجهالة فتصبحوا علی ما فعلتم نادمین و در حدیث شریف وارد لا تصدقوا النمام بر بعضی از علما امر مشتبہ شده و این عبد را ندیده اند و ان نفوس که ملاقات نموده اند شهادت میدهند که این عبد بغیر ما حکم الله فی الکتاب تکلم ننوده و باین ایه مبارکه ذاکر قوله تعالی هل تنفون منا الا ان امننا بالله وما انزل الینا وما انزل من قبل ای پادشاه زمان چشمهای این اوارکان بشطر رحمت رحمن متوجه و ناظرو البتہ این بلابارا رحمت کبری از پی و این شداید عظمی را رفاء عظیم از عقب و لکن امید چنان است که حضرت (f. 128^a) سلطان بنفسه در امور توجه فرمایند که سبب رجای قلوب گردد و این خیر محض است که عرض شد و کفی بالله شهیدا ، سبحانک اللهم یا الهی اشهد بان قلب السلطان قد کان بین اصبعی قدرتك لو ترید قلبه 1) یا الهی الی شطر الرحمة والاحسان وانک انت المتعالی المقدر المنان ، لا اله الا انت العزیز المستعان ، در شرایط علما میفرماید ، واما من کان من الفقهاء صائنا لنفسه حافظا لدينه مخالفا لهواه مطيعا لامر مولاه فللعوام ان يقلده الی آخر ، واکر پادشاه زمان

1) Évidemment pour قلبته.

باین بیان که از لسان مظهر وحی رحمن جاری شده ناظر شوند ملاحظه
 (f. 128^b) میفرمایند که متصفین باین صفات وارده در حدیث شریف اقل
 از کبریت آهنند لذا هر نفسیکه مدعی علم است قولش مسوع نبوده
 نیست و همچنین در ذکر فقهای آخر الزمان میفرماید فقهاء ذلك الزمان
 اشر فقهاء تحت ظل السماء منهم خرجت الفتنة و اليهم تعود وهم چنین
 میفرماید اذا ظهرت راية الحق لعننا اهل الشرق والغرب واکر این
 احادیث را نفسی تکذیب نماید ثبوت آن بر این عبد است چون مقصود
 اختصار است لذا تفصیل رواة عرض نشد علیائیکه فی الحقیقه از کس
 انقطاع آشامیده اند ابدأ متعرض این عبد نشده اند چنانچه
 (f. 129^a) مرحوم شیخ مرتضی اعلی الله مقامه واسکنه فی ظل قباب عنایته
 در ایام توقف در عراق اظهار محبت میفرمودند و بغیر ما اذن الله در این
 امر تکلم نمودند نسئل الله بان یوفق الکل علی ما یحب ویرضی حال جمیع
 نفوس از جمیع امور چشم پوشیده اند و باذیت این طایفه متوجهند چنانچه
 اگر از بعضی که بعد از فضل باری در ظل مرحمت سلطانی آرمیده (sic)
 اند و بنعمت غیر متناهیه متنعمند سؤال شود که در جزای نعمت سلطانی
 چه خدمت اظهار نموده اید بحسن تدبیر مملکتی بر ممالک افزودید و یا
 بامری که سبب آسایش رعیت (f. 129^b) و آبادی مملکت و ابقای ذکر
 خیر دولت شود توجه نموده اید جوابی ندارند جز آنکه جمعی را صدق
 و یا کذب باسم بابی در حضور سلطان معروض دارند و بعد بقتل و تاراج
 مشغول شوند چنانچه در تبریز و منصوریه مصر بعضی را فروختند و زخارف
 کثیره اخذ نمودند و ابدأ در پیشگاه حضور سلطان عرض نشده کل این
 امور نظر بان واقع شده که این فقرا را بی معین یافته اند از امور خطیره
 گذشته اند و باین فقرا پرداخته اند طوایف متعدده و ملل مختلفه در ظل
 سلطان مستریجند یک طایفه هم این قوم باشند بلکه باید علو همت و سمو
 (f. 130^a) فطرت ملازمان سلطانی بشانی مشاهده شود که در تدبیر آن باشند
 که جمیع ادیان در ایه سلطان در آیند و ما بین کل بعدل حکم رانند

اجرای حدود الله محض عدلست وکلّ بان راضی بلکه حدود الهیه سبب
 وعلّت حفظ بریه بوده وخواهد بود بقوله تعالی ولکم فی القصاص حیوة با
 اولی الالباب از عدل حضرت سلطان بعید است که بخطای نفسی جمعی
 از نفوس مورد سیاط غضب شوند حق جلّ ذکره میفرماید لا تزر وازرة وزر
 اخری و این بسی معلوم که در هر طایفه عالم وجاهل عاقل و غافل فاسق
 و متقی (f. 130^b) بوده وخواهد بود وارنکاب امور شنیعه از عاقل بعید
 است چه که عاقل یا طالب دنیاست و یا تارك آن اکر تارك است البتّه
 بغیر حق توجّه ننماید واز این گذشته خشیه الله اورا از ارتکاب افعال
 منهیّه مذمومه منع نماید واکر طالب دنیاست اموریکه سبب وعلّت
 اعراض عباد ووحشت من فی البلاد شود البتّه ارتکاب ننماید بلکه
 باعمالیکه سبب اقبال ناس است عامل شود پس مبرهن شد که اعمال
 مردوده از انفس جاهله بوده وخواهد بود نسئل الله بان یحفظ عباده عن
 التوجّه الی غیره و یقرّبهم الیه انه علیک لشیء تقدیر¹ سبحانک (f. 131^a) اللهم
 یا الهی تسمع حیننی وتری حالی وضرری و ابتلائی و تعلم ما فی نفسی
 ان کان ندائی خالصا لوجهک فاجذب به قلوب بریتک الی افق سماء
 عرفانک وقلب السلطان الی یمین عرش اسمک الرحمن ثم ارزقه یا الهی
 نعمة التي نزلت من سماء کرمک و سحاب رحمتک لیتقطم عما عنده وبتوجّه
 الی شطر الطافک ، ای ربّ ائده علی نصره امرک واعلاء کلمتک بین خلقک
 ثم انصره بجنود الغیب والشهادة لیستخر المداین باسمک و یحکم علی من
 علی الارض کلّها بقدرتک وسلطانک یا من یدیک ملکوت الایجاد و انک
 انت (f. 131^b) المحاکم فی المبدأ والمعاد لا اله الا انت المقنن العزیز
 الحکیم ، بشائی امر را در پیشگاه حضور سلطانی مشتبه نموده اند که اکر
 از نفسی از این طایفه عمل قبیعی صادر شود انرا از مذهب ابن عباد
 میسرند فوالله الذی لا اله الا هو ابن عبد ارتکاب مکاره را جایز
 ندانسته تا چه رسد بانچه صریحا در کتاب الهی نهی آن نازل شده حق

1) Sic, en un mot.

ناس را از شرب خمر نهی فرموده و حرمت آن در کتاب الهی نازل و ثبت شده و علمای عصر کثر الله امثالهم طراً ناس را از این عمل شنیع نهی نموده اند مع ذلك بعضی مرتکبند حال جزای این عمل بنفوس غافلہ راجع وان مظاهر عزّ (f. 132^a) تقدیس مقدّس ومبرّاً يشهد بتقدیسهم کلّ الوجود من الغیب والشهود بلی این عباد حق را يفعل ما يشاء و بحکم ما برید میدانند و ظهورات مظاهر احدیه را در عالم ملکته محال ندانسته اند و اگر نفسی محال داند چه فرق است ما بین او و قومیکه بد الله را مغلول دانسته اند و اگر حق جلّ ذکره را مختار دانند باید هر امری که از مصدر حکم ان سلطان قدم ظاهر شود کلّ قبول نمایند لا مفرّ ولا مهرب لاحد الا الى الله لا عاصم ولا ملجأ الا الیه و امریکه لازم است انبان دلیل و برهان مدعی علی ما بقول و بدعی دیگر اعراض ناس از عالم و جاهل منوط نبوده (f. 132^b) و نخواهد بود ، انبیا که لثالی¹⁾ بحر احدیه و مهابط وحی الهیه اند محلّ اعراض و اعتراض ناس واقع شده اند چنانچه میفرماید و همت کلّ امة برسولهم لیاخذوه و جادلوا بالباطل لیدحضوا به الحقّ وهم چنین میفرماید ما یأتیهم من رسول الا کنوا به يستهزئون در ظهور خانم انبیا و سلطان اصغیا روح العالمین فدا ملاحظه فرمایند که بعد از اشراق شمس حقیقت از افق حجاز چه مقدار ظلم از اهل ضلال بر آنمظهر عزّ ذی الجلال وارد شده بشانی عباد غافل بودند که اذیت آن حضرت را از اعظم اعمال و سبب وصول بحقّ متعال میدانسته اند چه که (f. 133^a) علمای آنعصر در سنین اولیه از یهود و نصاری از آنشمس افق اعلی اعراض نمودند و باعراض آن نفوس جمیع ناس از وضع و شریف بر اطفای نور آن نیر افق معانی کمر بستند اسامی کلّ در کتب مذکور است از جمله وهب ابن راهب و کعب ابن اشرف و عبد الله انبی و امثال ان نفوس تا آنکه امر بمقامی رسید که در سفک دم اطهر آنحضرت مجلس

1) = لالی

شوری ترتیب دادند چنانچه حق جل ذکرة خبر فرموده واذ یبکر بک
الذین کفروا لیثبتوک او یقتلک او یخرجوک و یمکرون و یمکر الله و الله
خیر الماکرین وهم چنین میفرماید وان کان (f. 133^b) کبر علیک اعراضهم
فان استطعت ان تبتغی نذراً فی الارض او سلباً فی السماء فتأتیهم بآیة
ولو شاء الله لجمعهم علی الهدی فلا تکنون من الجاهلین تالله از مضمون
این دو آیه مبارکه قلوب مقربین در احتراق است و امثال این امور وارده
محققه از نظر محو شده و ابداً تفکر ننموده و نمینمایند که سبب اعراض عباد
در احیان ظهور مطالع انوار الهیه چه بوده وهم چنین قبل از خاتم انبیا در
عیسی ابن مریم عم ملاحظه فرمایند بعد از ظهور انظر رحمن جمیع علما
آنسازج ایمان را بکفر و طغیان نسبت داده اند تا بالآخره با اجازه حناس
که اعظم علمای آن عصر بود و هم چنین قیافا (f. 134^a) که اقصی القضاة بود
بر آنحضرت وارد آوردند آنچه را که قلم از ذکرش خجل و عاجز است
ضاق علیہ الارض بوسعتها الی ان عرجه الله الی السماء واکر تفصیل
جمیع انبیا عرض شود بیم آن است که کسالت عارض گردد و مخصوص
علمای توریة برآند که بعد از موسی عم نبی مستقل صاحب شریعت
نخواهد آمد نفسی از اولاد داود ظاهر خواهد شد و او مروج شریعت
توریة خواهد شد تا باعانت او حکم توریة ما بین اهل شرق و غرب
جاری و نافذ گردد و همچنین اهل انجیل محال دانسته اند که بعد از عیسی
بن مریم عم صاحب امر جدید (f. 134^b) از مشرق مشیت الهی اشراق
نماید و مستدل باین ایه شده اند که در انجیل است ان السماء و الارض
یکن ان نزولان ولكن کلام ابن الانسان لن یزول ابداً و برآند که
آنچه عیسی ابن مریم عم فرموده و امر نموده تغییر نیابد در یک مقام از
انجیل میفرماید ائی ذاهب و آتی ، و در انجیل یوحنا هم بشارت داده بروج
تسللی دهنده که بعد از من میآید و در انجیل لوقا هم بعضی علامات مذکور
است و لکن چون بعضی از علمای آنمکت هر بیانی را تفسیری بهوای
خود نمودند لذا از مقصود محتجب ماندند ، فیالیت اذنت لی یا سلطان

لنرسل الى حضرتك ما تقرّ به العيون و تطمئنّ به النفوس (f. 135^a) ويوقن
كلّ منصف بانّ عنده علم الكتاب وبعضى از ناس چون از جواب خصم
عاجزند بجبل تحريف كتب متمسكند و حال انكه ذكر تحريف در مواضع
مخصوصه بوده لولا اعراض الجهلا واضماض "السماء لقلت مقالاً تفرح به
القلوب و تطير الى هواء الذى يسع من هزيز ارباعه انه لا اله الا هو
ولكنّ الآن لعدم اقتضاء الزمان منعت اللسان عن البيان و ختم آناء
التبيان الى ان يفتح الله بقدرته انه لهو المقندر القدير ، سبحانك اللهم
يا الهى اسئلك باسئلك الذى به سخّرت من فى السموات والارض بان
تحفظ سراج امرك بزجاجة قدرتك و الطافك لئلا (f. 135^b) تمرّ عليه ارياح
الانكار من شطر الذين غفلوا من اسرار اسمك المختار ثم زد نوره بدهن
حكمتك انك انت المقندر على من فى ارضك و سمائك اى ربّ اسئلك
بالكلمة العليا التى بها فزع من فى الارض و السماء الا من تمسك بالعروة
الوثقى بان لا تدعنى بين خلقك فارفعنى اليك و ادخلنى فى ظل رحمتك
و اشربنى زلال خر عنابتك لاسكن فى خباء مجدك و قباب الطافك انك
انت المقندر على ما نشاء و انك انت المهين القيوم ، يا سلطان قد خبت
مصايح الانصاف و اشتعلت نار الاعتسافى فى كلّ الاطراف الى ان جعلوا
اهلى اسارى من الزوراء الى الموصل الحدباء¹⁾ ليس هذا اول حرمة
(f. 136^a) هتكت فى سبيل الله ينبغى لكلّ نفس ان ينظر و يذكر فيما ورد
على آل الرسول اذ جعلهم القوم اسارى و ادخلوهم فى دمشق الفجاء و كان
بينهم سيّد الساجدين و سند المقرّبين و كعبة المشتاقين روع ما سويه فداه
قبل لهم ، انتم الخوارج قال لا والله نحن عباد آمتا بالله و ابانه و بنا افتّر
نفر الايمان و لاحت اية الرحمن و بذكرنا سالت البطحا و ما طت²⁾ ظلمة التى
حالت بين الارض و السماء قبل احرمتم ما احله الله او حللتتم ما حرّمه الله

1) Glosso: الحدباء لقب الموصل

2) Glose: ما طت اى زالت

قال نحن اول من اتبع اوامر الله ونحن اصل الامر ومبدئه واول كل خير
ومنتهاه نحن اية القدم وذكره بين الامم قيل اتركتم القرآن قال فينا
انزله الرحمن ونحن (f. 136^b) نسائم السبخان بين الاكوان ونحن شوارع
التي انشعبت من البحر الاعظم الذي احى الله به الارض ويحييها به بعد
موتها ومنا انتشرت اياته وظهرت بيناته وبرزت اثاره وعندنا معانيه
واسراره قيل لآي جرم مليتم¹ قال لحب الله وانقطاعنا عما سواه انا ما
ذكرنا عبارته عليه السلام بل رشحنا رشحا من البحر الحيوان الذي كان مودعا
في كلياته ليحيى به القبلون ويطلعوا بما ورد على امناء الله من قوم سوء
اخسرين ونرى اليوم يعترضون القوم على الذين ظلموا من قبل وهم يظلمون
اشد مما ظلموا ولا يعرفون تالله اتي ما اردت الفساد بل تطهير العباد عن
كل (f. 137^a) ما منعهم عن التقرب الى الله مالك يوم التناد كنت نائما
على مضجعي مرت على نفحات ربي الرحمن وايقظتني من النوم وامرني
بالنداء بين الارض والسماء وما كان هذا من عندي بل من عنده ويشهد
بذلك سكان جبروته وملكوته واهل مدائن عزه فونفسه الحق لا اجزع من
البلايا في سبيله ولا عن الرزاياء في حبه ورضائه قد جعل الله البلاء
غادية² لهذه الدسكرة الخضراء وذبالة لمصباحه الذي به اشرفت الارض
والسماء هل يبقى لاحد ما عنده من ثروته او يغنيه غدا عن مالك ناصيته
لو ينظر احد في الذين ناموا تحت الرضام وجاوروا (f. 137^b) الرغام³
هل يقدر ان يميزهم جاهم⁴ المالك عن براجم⁵ الملوك لا فومالك الملوك

1) Glose: مليتم اي ابتليتم

2) Gloses: غادية مطر الصباح ذبالة فتيلة السراج دسكرة مزرعه

3) Gloses: رغام خاك مخلوط برمل است و[در اين] مقام مقصود خاك قبور است
رضام الحجار العظيمة در اين مقام مقصود سنك قبور است

4) Glose interlin.: جمع جمجه كلسسر

5) Glose interlin.: مفاصل اصابع

وهل يعرف الولاة من الرعاة¹⁾ وهل يميز اولى الثروة والغناء من الذى كان بلا حذاء²⁾ ووطاء تالله قد رفع الفرق الا لمن قضى الحق وقضى بالحق ابن العلماء و الفضلاء والامراء ابن دقة انظارهم وحدة ابصارهم ورقة افكارهم وسلامة اذكارهم وابن خزائنهم المستورة وزخارفهم المشهورة و سرهم الموضونة وفرشهم الموضوعة هيئات قد صار الكل بوراً³⁾ وجعلهم قضاء الله هباءً منثوراً قد نثل ما كنزوا ونشئت ما جمعوا وتبدد ما كتبوا اصبحوا لا يرى الا اماكنهم الخاليه وسقوفهم الخاويه (f. 138^a) وجذوعهم المنقعه وقشيبهم⁴⁾ الباليه ان البصير لا يشغله المال عن النظر الى المال والخبير لا تمسكه الامواز عن التوجه الى الغنى المتعال ابن من حكم على ما طلعت الشمس عليها واسرف واستطرف فى الدنيا وما خلق فيها ، ابن صاحب الكتيبة السراء والراية الصفراء ابن من حكم فى الزوراء⁵⁾ وابن من ظلم فى الفيحاء وابن الذين ارتعد الكنوز من كرمهم وقبض البحر عند بسط اكفهم وهمهم وابن من طال ذراعه فى العصيان ومال ذرعه عن الرحمن ابن الذى كان ان يجتنب اللذات ويحتمى اثار الشهوات ابن ربات الكمال وذوات الجمال ابن (f. 138^b) اغصانهم المتمايله وافنانهم المتطاولة وخصورهم العاليه وبساتينهم المعروشه وابن دقة ادبها ورقة نسيها وخرير⁶⁾ مائها وهزير

1) Glose interlin.: جمع راعى

2) Gloses: حذاء نعل وطاء فراش قضى الحق اى وفى الحق قضى بالحق

اى حكم بالحق

3) Gloses: بوراً هالك ، نثل اى استفرغ نشئت اى تفرق

4) Glose: قشيب جديد

5) Gloses: زوراء لقب بغداد ومن حكم فيها بنو عباس ارتعد اى

اضطرب فيحاء لقب دمشق الشام ومن ظلم فيها بنو امية ذرعه اى قلبه

6) Gloses: خرير صوت الماء هزير صوت الرياح هدير صوت الوراق

حفيف صوت الشجر اذا تمر عليه الرياح قضيب حجر كبير والمقصود حجر القبر ركز صوت الحفى (sic)

أرياحها وهدير ورقائها وحفيف أشجارها و ابن سحرهم المفترة وثغورهم
المبتسبه ، فواها لهم قد حبطوا الحضيض وجاوروا القضيض لا يسع اليوم
منهم ذكر ولا ركز ولا يعرف منهم امر ولا رمز ابارون القوم وهم يشهدون ،
ابنكرون وهم يعلمون لم ادر باي واد يهيون اما سرون يذهبون ولا
يرجعون الى متى يغيرون وينجدون ، يهبطون وبصعدون الم بأن للذين
آمنوا ان تخشع قلوبهم لذكر الله (f. 139^a) طوبى لمن قال او يقول بلى
يا ربّ آن ومان وينقطع عما كان الى مالك الاكوان ومليك الامكان
هيئات لا يحصد الا ما زرع ولا يؤخذ الا ما وضع الا بفضل الله وكرمه هل
حلت الارض بالذى لا تمنعه سبحات الجلال عن الصعود الى ملكوت ربه
العزیز المتعال وهل لنا من العمل ما يزول به العلل ويقرّبنا الى مالك
العلل نسئل الله بان يعاملنا بفضله لا بعزله ويجعلنا ممن توجه اليه
وانقطع عما سواه يا ملك قد رايت في سبيل الله ما لا رأت عين ولا
سمعت اذن قد انكرنى المعارف وضاق على المخاريف¹⁾ قد نصب ضحّضاح²⁾
السلامة واصفرّ ضحّضاح (f. 139^b) الراحة كم من البلايا نزلت وكم منها
سوف تنزل امشى مقبلا الى العزيز الوهاب وعن ورائى تنساب الحباب³⁾
قد استهلّ مدمعى الى ان بلّ مضجعى وليس جزنى لنفسى تالله رأسى
يشتاق الرماح فى حبّ مولاه وما مررت على شجر الا وقد خاطبه فؤادى
بالبت قطعت لاسى وصلب عليك جسدى فى سبيل ربّى بل بما ارى
الناس فى سكرتهم بعمهون ولا يعرفون رفعوا اهوائهم ووضعوا اللهم كأنهم
اتخذوا امر الله هزوا ولهوا ولعبا وبحسبون انهم محسنون وفى حصن الامان
هم محضون ليس الامر كما يظنون غدا يروين ما ينكرون فسوف يخرجوننا
(f. 140^a) اولو الحكم والغنا ، من هذه الارض التى سميت بادرنه الى

1) Gloses interlin.: [المخاريف] سبيل [نصب] جفّ [ضحّضاح] الروضة

2) Glose: ضحّضاح ماء القلبيل

3) Gloses: تنسب اى تنطلق حباب الحبيّة

مدينه عكا ، ومما يحكون انها اخرب مدن الدنيا واقبحها صورة وارديها
 هواء وانتها ماء كانها دار حكومة الصدى¹⁾ ، لا يسع من ارجائها الا صوت
 ترجيعه وارادوا ان يجبسوا الغلام فيها ويسدوا على وجوهنا ابواب الرضا
 ويصدوا²⁾ عتّا عرض الحبوة الدنيا فيما غير من ايامنا تالله لو ينهكنى
 اللغب ويهلكنى السغب ويجعل فراشى من الصخرة الصياء وموانسى وحوش
 العراء ، لا اجزع واصبر كما صبر اولو الحزم واصحاب العزم بحول الله مالئك
 القدم وخالق الامم و اشكر الله على كل (f. 140^b) الاحوال ونرجوا من
 كرمه تعالى بهذا الحبس يعتق الرقاب من السلاسل والاطناب ويجعل الوجه
 خالصة لوجهه العزيز الوهاب انه مجيب لمن دعاه و قريب لمن ناجاه ونسئله
 بان يجعل هذا البلاء الادهم درعا لهيكل امره وبه يحفظه من سيوف شاحنة
 وقضب³⁾ نافذة لم يزل بالبلا على ادره وسنا ذكره هذا من سنته قد
 خلت في القرون الخالية والاعصار الماضية فسوف يعلمون القوم ما لا يفقهونه
 اليوم اذا عثر جوادهم⁴⁾ و طوى مهادهم وكلت اسياهم وزلت اقدامهم لم
 ادر الى متى يركبون مطية الهوى ويهبسون في هيباء الغفلة (f. 141^a) والقوى
 ايقى عزة من عز وذلة من ذل ام يبقى من انكاء على الوسادة العليا
 و بلغ في العزة الى الغاية القصوى لا و ربي الرحمن كل من عليها فان
 ويبقى وجه ربى العزيز المتان ، اى درع ما اصابها سهم الردى ، و اى
 فود ما عرته يد القضاء ، و اى حصن منع عنه رسول الموت اذا اتى ، و اى
 سرير ما كسر ، و اى سدبر ما قفر⁵⁾ لو علم الناس ما وراء الختام من رحيق
 رحمة ربهم العزيز العلام لنبذوا الملام واسترضوا عن الغلام واما الآن

1) Glose: الصدى اليوم

2) Gloses: يصدوا اى بمنعوا ينهكنى اللغب اى يضعفنى التعب غير اى

3) Glose: قضب السيوف

بقى السغب المروع

4) Glose: عثر اى زل جواد فرس

5) Gloses: سدبر قصر بناه ملك نعيان قفر خالى

حجبتني بحجاب الظلام الذي نسجوه بايدي الظنون والاهام سوف تشق
يد البيضاء (f. 141^b) جيباً لهذه الليلة الدلاء ويفتح الله لمدينته بابا
رتاجاً¹⁾ يومئذ يدخلون فيها الناس افواجاً ويقولون ما قالته اللائحات²⁾
من قبل ليظهر في الغايات ما بدى في البدايات ايريدون الاقامة
ورجلهم في الركب وهل يرون لذهابهم من اياب لا وربّ الارباب الآ في
المآب يومئذ يقوم الناس من الاجداث³⁾ ويسئلون عن التراث طوبى لمن
لا نسومه الاثقال في ذلك اليوم الذي فيه تمرّ الجبال ويحضر الكلّ للسؤال
في محضر الله المتعال انه شديد النكال نسئل الله بان يقدر قلوب بعض
العلماء من الضغينة والبغضاء لينظروا الاشياء بعين لا يغلبها الاغضاء
ويصعدهم (f. 142^a) الى مقام لا تقلّبهم الدنيا ورياستها عن النظر الى
الافق الاعلى ، ولا يشغلهم المعاش واسباب الفراش ، عن يوم الذي
فيه يجعل الجبال كالفراش و لو انهم يفرحون بما ورد علينا من
البلاء فسوف يأنس يوم فيه ينوحون ويبكون فورسّى لو خيرت
فيما هم عليه من العزة والغنا والثروة والعلاء و الراحة و الرخا وما انا
فيه من الشدة والبلاء لاخترت ما انا فيه اليوم والان لا ابدل ذرة من
هذه البلايا بما خلق في ملكوت الانشاء لولا البلاء في سبيل الله ما لذ لي
بقائى وما نفعتى حيوتى ولا يخفى على اهل البصر و الناظرين الى المنظر
الاكبر باتى في اكثر ايامى كنت كعبد (f. 142^b) الذي يكون جالسا تحت
سيف علق بشعرة واحده ولم يدر متى ينزل عليه اينزل في الحين او بعد
حين وفي كل ذلك نشكر الله ربّ العالمين ونحمده في كل الاحوال انه
عليك شيب شهيد نسئل الله بان يبسط ظله ليسرعن اليه الموحدون وبأوبن

1) Glose: رتاجاً باب كبير

2) Glose: (Sur.12,31) اللائحات اشارة باية مباركه كه ميفرمايد فلما رابنه الخ

3) Gloses: اجدات قبور تراث مال الميراث والمقصود في هنا جميع الاموال

فيه المخلصون ويرزق العباد من روض عنايته زهراً ومن افق الطافه زهراً¹⁾ ويؤيده فيما يحب وبرضى وبوقفه على ما يقربه الى مطلع اسمائه الحسنى ليغض الطرف مما يرى من الاحجاب وينظر الى الرعية بعين اللطاف ويحفظهم من الاعتساء ، ونسئله تعالى بان يجمع الكل على خليج البحر الاعظم الذى كل قطرة منه تنادى انه (f. 143^a) مبشر العالمين ومبشى العالمين و الحمد لله مالك يوم الدين ونسئله تعالى بان يجعلك ناصرًا لامره وناظرًا الى عدله لتحكم على العباد كما تحكم على ذوى قرابتك وتختار لهم ما تختاره لنفسك انه لهو المقدر المتعالى المهين القويم ،

Le lecteur attentif remarquera facilement que ce message, tout en contenant pas mal d'hérésies exécrables au point de vue de l'orthodoxie musulmane — shiite ou sunnite —, est plein de respect pour le monarque. Le but de son auteur est évidemment de convaincre le souverain de la Perse de la vérité de la nouvelle religion et en même temps de le rassurer quant au caractère essentiellement pacifique de la propagande. Il n'est pas étonnant que Béhâ n'a pas atteint son but. Il faut avoir beaucoup de patience pour lire d'un bout à l'autre la „révélation“ du „prisonnier“ et d'en pénétrer le sens, et il est plus que probable que ni le souverain ni ses conseillers ne se sont donné cette peine. Le nom même des bábys est resté odieux depuis le temps de la révolte et de l'attentat, et toute l'éloquence du chef actuel de la secte ne parviendra jamais à dissiper les craintes du gouvernement. Ces craintes, du reste, ne sont peut-être pas sans fondement, car, malgré le caractère tout à fait inoffensif de la doctrine de Béhâ lui-même autant que nous la connaissons de ses écrits, il est certain que la foi ardente, l'obéissance aveugle aux ordres des chefs, la soif du martyr, qui distinguent les sectaires, peuvent faire d'eux des instruments dangereux dans les mains de ceux qui réussiront à les mettre au service de leurs intérêts personnels.

Nous avons vu plus haut, p. 195, que dans le titre de la lettre se trouvaient les mots *هذا ما نزل في الهيكل لحضرة السلطان*.

1) Glose: *زهراً شكوفه زهراً مجوم*

On en pourrait peut-être conclure que la lettre fait partie de la *سورة* dont M. Browne nous a révélé l'existence et qui est probablement identique avec le texte imprimé plus haut, pp. 149—192. Pour ma part je croirais plutôt que cette lettre n'en fait pas partie et qu'elle a été composée un peu plus tard que la *sourat-al-heykal*.

Dans ce cas les mots *ما نزل في الهيكل* doivent naturellement avoir un autre sens, que je n'ose point préciser pour le moment.

Le reste du manuscrit contient encore plusieurs pièces dont une seulement est mentionnée par M. Browne, savoir la *لوع رئيس*. Elles sont toutes plus ou moins intéressantes et je crois utile de les reproduire. Ce sont les suivantes:

3) f. 143^a, ligne 8—154^a, ligne 11. Une pièce sans titre, qui contient, dans un langage comparativement simple, quelques renseignements positifs sur le transport des sectaires d'Andrinople à Acre. Sur la marge on lit *سلطان روم*. Il se peut donc que cette pièce ait été destinée au sultan. Elle porte ce qui suit:

هو المالك بالاستحقاق

قلم اعلى ميغرميد اي نفسيكه خود را اعلى الناس ديدہ و غلام الهي را
 كه چشم اهل ملاً اعلى با و روشن و منير است ادنى العباد شرده غلام توقعى
 از تو و امثال تو نداشته و نخواهد داشت چه كه لا زال هر يك از مظاهر
 رحمانيه و مطالع عز سبحانيه كه از عالم (f. 143^b) باقى بعرضه فاني براي
 احبابى اموات قدم كذارده اند و تجلى فرموده اند امثال تو آن نفوس
 مقدسه را كه اصلاح اهل عالم منوط و مربوط بآن هيكل احديه بوده از اهل
 فساد دانسته اند و مقصر شرده اند قد قضى نجبهم و سوف يقضى نجبك و تجرد
 نفسك في خسران عظيم بزعم تو اين هيى عالم و مصالح ان مفسد و مقصر
 بوده جمعى از نسوان و اطفال صغير و مرضعات چه تقصير نموده اند كه محل
 سياط قهر و غضب شده اند در هيى مذهب و ملت اطفال مقصر نبوده اند
 قلم حكيمه الهيه از ابشان مرتفع شده و لكن شراره ظلم و (f. 144^a) اعتساف
 تو جميع را احاطه نموده اكر از اهل مذهب و ملتى در جميع كتب الهيه

وزیر قیبه و صحف متقنه بر اطفال تکلیفی نبوده و نیست و از این مقام گذشته نفوسی هم که بحق قائل نیستند ارتکاب چنین امور ننموده اند چه که در هر شیء اثری مشهود واحدی انکار اثار اشیا ننموده مگر جاهلی که بالمره از عقل و درایت محروم باشد لذا البتہ ناله این اطفال و حنین این مظلومان را اثری خواهد بود جعی که ابدًا در ممالک شما مخالفتی ننموده اند و با دولت عاصی نبوده اند در ایام و لئالی در گوشه ساکن و بذکر الله مشغول چنین نفوس را تاراج نمودید (f. 144^b) و آنچه داشتند بظلم از دست رفت بعد که امر بخروج این غلام شد بجزع آمدند نفوسیکه مباشر نفی این غلام بودند مذکور داشتند که باین نفوس حرفی نیست و حرفی نه و دولت ایشانرا نفی ننموده اند اگر خود بخواهند با شما بیایند کسیرا با ایشان سخنی نه این فقرا خود مصارف نمودند و از جمیع اموال گذشته بلقای غلام قناعت نمودند و متوکلا علی الله مره اخری با حق هجرت نمودند تا آنکه مقر حبس بها حصن عگا شد و بعد از ورود ضباط عسکریه کل را احاطه نموده اناثا و ذکورا صغیرا و کبیرا جمیع را در قشله نظام منزل دادند شب اول (f. 145^a) جمیع از اکل و شرب ممنوع شدند چه که باب قشله را ضباط عسکریه اخذ نموده و کل را منع نمودند از خروج و کسی بفکر این فقرا نه یفتاد (sic) حتی آب طلبیدند احدی اجابت ننمود چندیست که میکندرد و کل در قشله محبوس و حال آنکه شش سنه¹ در ادرنه ساکن بودیم جمیع اهل بلد از عالم و جاهل و غنی و فقیر شهادت دارند بر تقدیس و تنزیه این عباد در حین خروج غلام از ادرنه یکی از اجبتای الهی بدست خود خود را فدا نمود

1) Ce renseignement est important. *Béhâ* dit positivement que le séjour des sectaires à Andrinople a duré six années. Leur départ forcé de cette ville ayant eu lieu, d'après le poème chronologique publié par M. Browne II, 984; cf. I, 525, en Août 1868 ils ont dû être internés à Andrinople en 1862 et non en 1864 comme le veut le poème cité. La date du départ est confirmée par une dépêche du gérant du consulat de Russie à Andrinople datée du 26 Août 1868. Elle confirme en même temps la date de l'arrivée, car il y est dit que le gouvernement turco en 1862 fut contraint d'interner les émigrés bâbys, et qu'Andrinople fut choisi à cet effet. La différence n'est pas très-considérable mais elle prouve que la chronologie du petit poème de *Nabil* n'est pas rigoureuse.

نتوانست این مظلوم را در دست ظالمان مشاهده نماید و سه مرتبه که عرض (f. 145^b) راه سفینه را تجدید نمودند معلوم است بر جمعی اطفال از حمل ایشان از سفینه بسفینه چه مقدار مشقت وارد شد و بعد از خروج از سفینه چهار نفر از احبّاء را تفریق نمودند و منع نمودند از همراهی و بعد از خروج غلام یکی از آن چهار که موسوم بعبد الفقار بود خود را در بحر انداخت و معلوم نیست که حال او چه شد این رشتی از بحر ظلم وارده است که ذکر شد و مع ذلك اکتفا ننموده این هر یوم مامورین حکمی اجرا میدارند و هنوز منتهی نشده در کلّ لیالی و ایام در مکر جدید مشغولند و از خزانه دولت در هر شبانه روز سه رغیف نان باسرا میدهند و (f. 146^a) احدی قادر بر اکل آن نه از اول دنیا تا حال جنین ظلمی دیده نشد و شنیده نکشت فوالذی انطق البها بین الارض و السماء لم یکن لکم شأن ولا ذکر عند الذین انفقوا ارواحهم واجسادهم واموالهم حبا لله المقتدر العزیز القدر کفی از طین عند الله اعظم است از مملکت و سلطنت و عزّت و دولت شما ولو یشاء لیجعلکم هباء منبثا و سوفی بأخذکم بقهر من عنده و یظهر الفساد بینکم و یختلف مالکم اذا تنوحون و تنصرعون و لن تجدوا لانفسکم من معین ولا نصیر این ذکر نه از برای آنستکه متنبّه شوید چه که غضب الهی ان نفوس را احاطه (f. 146^b) نموده ابدًا متنبّه نشده و نخواهید شد و نه بجهت آنستکه ظلمهای وارده بر انفس طیبیه ذکر شود چه که این نفوس از خر رحمن بویجان آمده اند و سکر سلسبیل عنایت الهی چنان اخذ شان نموده که اگر ظلم عالم بر ایشان وارد شود در سبیل حق راضی بل شاگرد ابدًا شکوه نداشته و ندارند بلکه دمائشان در ابدان شان در کلّ حین از ربّ العالمین آمل و سائل است که در سبیلش بر خاک ریخته شود و همچنین رؤسشان آمل که بر کلّ اسنان در سبیل محبوب جان و روان مرتفع گردد چند مرتبه بلا بر شما نازل و ابدًا التفات ننمودید یکی احتراق که (f. 147^a) اکثر مدینه بنار عدل سوخت چنانچه شعرا قصاید انشا نمودند و نوشته اند که جنین حرقی تا حال نشده مع ذلك

بر غفلتشان افزود و هم چنین وبا مسلط شد و متنبه نشدید و لکن منتظر باشید که غضب الهی آماده شده زود است که آنچه از قلم امر به نازل شده مشاهده نمائید ایا عزت خود را باقی دانسته اید و یا ملك را دائم شمرده اید لا و نفس الرحمن نه عزت شما باقی. ذلت ما این ذلت فخر عزتهاست و لکن نزد انسان وقتیکه این غلام طفل بود و بعد بلوغ نرسیده والد از برای یکی از اخوان که کبیر بود در طهران اراده تزویج نمود و چنانچه عادت آن بلد است (f. 147^b) هفت شبانه روز بچشن مشغول بوده اند روز اخر مذکور نمودند امروز بازی شاه سلطان سلیم است و از امرا و اعیان و ارکان بلد جمعیت بسیار شد و این غلام در یکی از غرف عمارت نشسته ملاحظه مینمود تا آنکه در صحن عمارت خیمه بر پا نمودند مشاهده شد صوری بهیکل انسانی که قامتشان بقدر شبری بنظر میآمد از خیمه برون آمده ندا مینمودند که سلطان میآید کرسیها را بگذارید بعد صوری دیگر بپرون آمدند مشاهده شد که بچاروب مشغول شدند و عده اخری باب پاشی بعد شخص دیگر ندا نمود مذکور نمودند چارچی (۹) پاشی است ناسرا (f. 148^a) اخبار نمود که برای سلام در حضور سلطان حاضر شوند بعد جمعی با شال و کلاه چنانچه رسم عجم است و جمعی دیگر با تبرزین و هم چنین جمعی فرآشان و میر غضبان با چوب و فلک آمده در مقامهای خود ایستادند بعد شخصی با شوکت سلطانی و اکلیل خاقانی بکمال تبختر و جلال یتقدم مره و بتوقف اخری آمده در کمال وقار و سکون و تمکین بر تخت متمکن شد و حین جلوس صدای شیلیک و شیپور بلند گردید و دخان خیمه و سلطان را احاطه نمود بعد که مرتفع کشت مشاهده شد که سلطان نشسته وزراء و امرا و ارکان بر (f. 148^b) مقامهای خود مستقر در حضور ایستاده اند در این اثنا دزدی گرفته آوردند از نفس سلطان امر شد که کردن او را بزنند فی الفور میر غضب پاشی کردن او را زده و آب قرمزی که شبیه بخون بود از او جاری کشت بعد سلطان بحضار بعضی مکالمات نموده در این اثنا خبر دیگر رسید که فلان سرد پاغی شده اند

سان عسکر دیده چند فوج از عساکر با توخانه مامور نمود بعد از چند دقیقه از ورای خیمه استماع صداهای توب شد مذکور نمودند که حال در جنگ مشغولند این غلام بسیار متفکر و متحیر که این چه اسبابی است (f. 149^a) سلام منتهی شد و پرده خیمه را حایل نمودند بعد از مقدار بیست دقیقه شخصی از ورای خیمه بیرون آمد و جعبه در زیر بغل از او سؤال نمودم این جعبه چیست و این اسباب چه بود مذکور نمود که جمیع این اسباب منبسطه و اشیای مشهوده و سلطان و امرا و وزرآء و جلال و استجلال و قدرت و اقتدار که مشاهده فرمودید الان در این جعبه است فوراً الذی خلق کاشی، بکلمه من عنده که از آن یوم جمیع اسباب دنیا بنظر این غلام مثل آن دستگاہ آمده و میآید و ابتدا بقدر خردلی وقر نداشته و نخواهد داشت بسیار (f. 149^b) تعجب مینمودم که ناس بچنین امورات افتخار مینمایند مع آنکه متبصرین قبل از مشاهده جلال هر ذی جلالی ذوال¹ انرا بعین الیقین ملاحظه مینمایند ما رأیت شیئاً الا وقد رأیت الزوال قبله وکنی بالله شهیداً بر هر نفسی لازم است که این ایام قلیله را بصدق و انصافی طی نماید اگر بعرفان حق موفّق نشد اقلّاً بقدم عقل و عدل رفتار نماید عنقریب این اشیاء ظاهره و خزائن مشهوده و زخارف دنیویّه و عساکر مصفوفه و البسه مزینه و نفوس متکبره در جعبه قبر تشریف خواهند برد بمثابة همان جعبه و جمیع این جدال و نزاع و افتخارها در نظر بصیرت مثل لهب (f. 150^a) صبیان بوده و خواهد بود ان اعتبار و لا تکن من الذین بیرون وینکرون از این غلام و دوستان حق گذشته چه که جمیع اسیر و مبتلایند و ابتدا هم از امثال تو توقّعی نداشته و ندارند مقصود آنکه سر از فراش غفلت برداری و بشعورائی بیجهت متعرض عباد الله نشوی تا قدرت و قوت باقی است در صدد آن باشید که ضرری از مظلومی رفع نمائید اگر فی الجمله بانصافی آنگید و بعین الیقین مشاهده در امورات و اختلافات

1) ذوال

دنیای فانیه نمائید خود اقرار مینمائید که جمیع بمثابة آن بازیست که مذکور شد بشنو سخن حق را و بدنیا مغرور مشو این امثالکم الذین (f. 150^b) ادعوا الربوبية في الأرض بغير الحق وارلاوا ان يطفئوا نور الله في بلاده و يخربوا اركان البيت في دباره هل ترونهم فانصف ثم ارجع الى الله لعل يكفر عنك ما ارتكبت في الحياة الباطله و لو انا نعلم بانك لن توفق بذلك ابداً لأن بظلمك شعرت السعير و نام الروم واضطربت اركان العرش و نزلت اقدمة المقربين اي اهل ارض ندای این مظلوم را باذان جان استماع نمائید و در این مثلی که ذکر شده درست تفکر کنید شاید بنار امل و هوی نسوزید و باشیای مزخرف دنیای دنیته از حق ممنوع نگردید عزت و ذلت فقر و غنا زحمت و راحت کل در مرور است و عنقریب جمیع من علی (f. 151^a) الارض بقبور راجع لذا هر ذی بصری بمنظر باقی ناظر که شاید بعنایات سلطان لا یزال بملکوت باقی در اید و در ظل سدره امر ساکن گردد اگر چه دنیا محل فریب و خدعه است و لیکن جمیع ناس را در کل حین بقاء اخبار مینمایند همین رفتن آب ندائی است از برای این که او را اخبار میدهد که تو هم خواهی رفت و کلس اهل دنیا که زخارف اند و خسته اند و از حق محروم گشته اند میدانستند که آن کنز بیکه خواهد رسید لا و نفس البها احدی مطلع نه جز حق تعالی شأنه، مکیم سنائی علیه الرحمه گفته * پند گیرید ای سیاهیتان دمیده بر عزار * و لیکن اکثری در نومند مثل ان نفوس مثل ان نفسی است که از سکر خمر نفسانیه با کلبی اظهار محبت مینمود و او را دراغوش گرفته با او ملاحظه میکرد چون فجر شعور دمید و افق سما از تیر نورانی منیر شد مشاهده نمود که معشوقه و یا معشوق کلب بوده خائب و خاسر و نادم بمقر خود باز کشت همچو مدان که غلام را ذلیل نمودی و یا بز او غالبی مغلوب یکی از عبادی و لیکن شاعر نیستی پست ترین و ذلیل ترین مخلوق بر تو حکم مینماید و ان نفس وهوی است که لا زال مردود بوده اگر ملاحظه حکمت (f. 152^a) بالغه نبود ضعف خود و من

علی الارض را مشاهده مینمودی این ذلت عزت امر است لو انتم
 تعرفون لا زال این غلام کلمه که مفایر ادب باشد دوست نداشته و ندارد
 الادب قیصی به زینا هیاکل عبادنا المقربین والا بعضی از اعمال که
 همچو دانسته اید مستور است در این لوم ذکر میشد ای صاحب شوکت
 این اطفال صغار و این فقرای باله میر آلائی و عسکر لازم نداشتند بعد از
 ورود کلی بولی عمر نامی مین باشی بین یدی حاضر الله یعلم ما ینکلم به
 بعد از گفتگوها که برائت خود و خطیئه شا را ذکر نمود این غلام
 (f. 152^b) مذکور داشت که اولاً لازم بود اینکه مجلسی معین نمایند و این
 غلام با علمای عصر مجتمع شوند و معلوم شود جرم این عباد چه بوده و حال
 امر از این مقامات گذشته و تو بقول خود مأموری که مارا باخرب بلاد
 حبس نمائی یک مطلب خواهش دارم که اگر بتوانی بحضرت سلطان
 معروض داری که ده دقیقه این غلام با ایشان ملاقات نماید آنچه را که
 حجت میدانند و دلیل بر صلیق قول حق میشهرند بخواهند اگر من عند
 الله اتیان شد این مظلومان را رها نمایند و بحال خود بگذارند عهد
 نمود که اینکلمه را ابلاغ نماید و جواب بفرستد خبری (f. 153^a) از او نشد
 و حال آنکه شأن حق نیست که نزد احدی حاضر شود چه که جمیع از برای
 اطاعت او خلق شده اند و لکن نظر باین اطفال صغیر و جمعی از نساء که
 همه از یار و دیار دور مانده اند این امر را قبول نمودیم و مع ذلك اثری
 بظهور نرسید عمر حاضر و موجود سؤال نمائید لیظهر لکم الصدیق و حال
 اکثری مریض در حبس افتاده اند لا یعلم ما ورد علینا الا الله العزیز
 العلیم دو نفر از این عباد در اول ایام ورود برفیق اعلی شتافتند یک روز
 حکم نمودند که آن اجساد طیبه را بر ندارند تا وجه کفن و دفن را بدهند
 (f. 153^b) و حال آنکه احدی از آن نفوس چیزی نخواستند بود و از اتفاق
 در آن حین زخارف دینویه موجود نبود هر قدر خواستیم که بما وا گذارند
 نفوسیکه موجودند حل نعش نمایند آنهم قبول نشد تا آنکه بالاخره سجاده
 بردند در بازار هراج نموده وجه اسرا تسلیم نمودند بعد که مظلوم شد قدری از

ارض حفر نموده ان دو جسد طيب را در يك مقام گذارند با انكه مضاعف
 خرج دفن وكفن را اخذ نموده بودند قلم عاجز ولسان قاصر كه آنچه وارد
 شده ذكر نمايد و لكن جميع اين رسوم بلايا در كام اين غلام اعذب از
 شهد بوده ايكاش در كل حين ضرّ عالين در سبيل (f. 154^a) الهى و محبت
 رحمانى بر اين فانى بجز معانى وارد ميشد ازو صبر و حلم ميطلبيم چه كه
 ضعيفد نميدانيد چه اكر ملتفت ميشدى و بنفحة از نفعات مهبوبه از
 شطر قدم فايز ميكشنى جميع آنچه در دست دارى و بان مسرورى
 ميكذاشتى و در يكى از غرف محروبة اين سجن اعظم ساكن ميشدى از
 خدا بخواه بحد بلوغ برسى تا بحسن و قبح اعمال و افعال ملتفت شوى
 و السلام على من اتبع الهدى

4) f. 154^a, l. 12 — 166^a, l. 2. Une pièce sans titre, qui est
 la لوح رئيس de M. Browne (II, p. 960—63). Sur la marge on
 lit de nouveau سلطان روم. Elle porte ce qui suit:

∴ بسبه الابهى ∴

ان يا رئيس اسمع نداء الله الملك المهيمن القيوم ، انه ينادى بين
 الارض و السماء ويدع الكل الى المنظر الابهى (f. 154^b) ولا يمنعه قباعتك
 ولا نباح من فى حولك ولا جنود العالمين ، قد اشتعل العالم من كلمة ربك
 الابهى وانها ارق من نسيم الصبا قد ظهرت على هيئة الانسان وبها
 احبى الله عباده المقبلين ، و فى باطنها ماء قد طهر الله به افئدة الذين
 اقبلوا الى الله و غفلوا عن ذكر ما سويه و قربهم الى منظر اسمه العظيم ،
 وقد رشحنا منه على القبور وهم قيام بنظرون جمال الله المشرق المنير
 ان يا رئيس قد ارتكبت ما ينوح به محمد رسول الله فى الجنة العليا
 و غرتك الدنيا على شأن اعرضت عن الوجه الذى بنوره استضاء اهل ملاء
 الاعلى فسوف تجد نفسك فى خسران مبين و اتحدث (f. 155^a) مع رئيس
 العجم فى ضرى بعد الذى جئتكم عن مطلع العظمة والكبرياء بامر به
 قرّت عيون القرّيين تالله هذا يوم فيه تنطق النار فى كل الاشياء قد اتى

محبوب العالمين وعند كل شيء من الاشياء قام كلّم الامر لاصغاء كلمة ربك العزيز العليم انا لو نخرج من القبص الذي لبسناه لضعفكم ليفدين من في السموات و الارض انفسهم لنفسى وربك يشهد بذلك ولا يسمعه الذين انقطعوا عن كل الوجود حباً لله العزيز القدير هل ظننت انك تقدر ان تطفى النار التى اوقدها الله فى الافاق لا ونفسه الحق لو انت من العارفين بل بما فعلت زاد لهيبها واشتعالها فسوف يحبط (f.155^b) الارض ومن عليها كذلك قضى الامر ولا يقوم معه حكم من فى السموات والارضين فسوف تبدل ارض السرّ وما دونها وتخرج من يد الملك ويظهر الزلزال ويرتفع العويل ويظهر الفساد فى الاقطار وتختلف الامور بما ورد على هولاء الاسراء من جنود الظالمين وبتغيير الحكم ويشتد الامر على شأن بنوح الكتيب فى الهضاب وتبكي الاشجار فى الجبال ويجرى الدم من كل الاشياء وترى الناس فى اضطراب عظيم ان با رئيس قد تجلينا عليك مرة فى جبل التينا ومرة فى الزيتا وفى هذه البقعة المباركة انك ما استشعرت بما اتبعت هوىك وكنت من الغافلين فانظر ثم (f.156^a) اذكر اذ اتى محمد بايات بينات من لدن عزيز عليم كان القوم ان يرجوه فى المراصد والاسواق وكفروا بايات الله ربك ورب ابائك الاولين وانكره العلماء ثم الذين اتبعوهم من الاحزاب وعن ورائهم ملوك الارض كما سمعت من قصص الاولين ومنهم الكسرى الذى ارسل اليه كتاباً كريماً ودعاه الى الله ونهاه عن الشرك ان ربك بكل شيء عليم انه استكبر على الله ومزق اللوح بما اتبع النفس والهوى الا انه من اصحاب السعير هل الفرعون استطاع ان يمنع الله عن سلطانه اذ بقى فى الارض وكان من الطاعين انا اظهرنا الكليم من بيته زعماً لانفه (f.156^b) انا كنا قادرين ، واذكر اذ اوقد النمرود نار الشرك ليحترق بها الخليل ، انا نجيناها بالحق واخذنا النمرود بقهر مبين ، قل ان ملك العجم قتل محبوب العالمين ليطفى بذلك نور الله بين ما سويه ويمنع الناس عن سلسبيل الحيوان فى ايام الله العزيز الكريم ، وقد اظهرنا الامر فى البلاد ورفعنا ذكره بين

الموحدين ، قل قد جاء الغلام ليحيى العالم ويتحد¹⁾ من على الارض كلها فسوف يغلب ما اراد الله ونرى كل الارض جنة الابهي كذلك رقم من قلم الامر على لوح قويم ، دع ذكر الرئيس ثم اذكر الانيس الذي استأنس بحب الله منقطع عن الذين اشركوا وكانوا من الخاسرين وخرق الاحباب على شأن (f. 157^a) سمع اهل الفردوس صوت خرتها فتعالى الله الملك المقدر العليم الحكيم ، ان يا ايها الورقاء اسمع نداء الابهي في هذه الليلة التي فيها اجتمع علينا ضباط العسكرية و نكون على فرح عظيم فيا ليت يسفك دمائنا على وجه الارض في سبيل الله و نكون مطروحا على الثرى وهذا مرادى ومراد من ارادنى وصعد الى ملكوتى الابدع البديع فاعلم انا اصبحنا ذات يوم وجدنا احباء الله بين ايدي المعاندين اخذ النظام كل الابواب ومنعوا العباد عن الدخول والخروج وكانوا من الظالمين وترك احباء الله واله من غير قوت في الليلة الاولى (f. 157^b) كذلك قضى على الذين خلقت الدنيا وما فيها لانفسهم فاق لهم وللذين امروهم بالسوء وسوف يحرق الله اكبادهم من النار انه اشد المنتقمين زحف الناس حول البيت وبكى علينا الاسلام والنصارى وارتفع نجيب البكا بين الارض والسماء بما اكتسبت ايدي الظالمين افا وجدنا ملا الابن اشد بكاء من ملل اخرى وفي ذلك لايات للمتفكرين وفدى احد من الاحباء نفسه لنفسى وقطع حنجره بيده حبا لله هذا ما لاسمعنا به من القرون الاولين هذا ما اختصه الله بهذا الظهور اظهارا لقدرته انه لهو المقدر القدير (f. 158^a) والذي قطع حنجره في العراق انه محبوب الشهداء وسلاطانهم وما ظهر منه كان حجة الله على الخلايق اجمعين اولئك اثرت فيهم كلمة الله وذاقوا حلاوة الذكر واخذتهم نفحات الوصال على شأن انقطعوا عن على الارض كلها واقبلوا الى الوجه بوجه منير ولو ظهر منهم ما لا اذن الله لهم ولكن عفا عنهم فضلا من عنده انه لهو الغفور الرحيم

ويتحد 1) Pour

اخذهم جذب الجبار على شأن اخذ عن كفهم زمام الاختيار الى ان عرجوا
 الى مقام المكاشفة و الحضور بين يدي الله العزيز العليم قل قد خرج
 الغلام من هذه الديار (f. 158^b) واودع تحت كل شجر وحجر وديعة سوف
 يخرجها الله بالحق كذلك اتى الحكم وقضى الامر من مدبر حكيم لا يقوم
 مع امره جنود السموات و الارضين ولا يمنعه عما اراد كل الملوك و السلاطين
 قل البلايا دهن لهذا المصباح وبها يزداد نوره ان انتم من العارفين قل
 ان الاعراض من كل معرض منادى هذا الامر وبه انتشر امر الله
 وظهوره بين العالمين طوبى لكم بما هاجرتم عن دياركم و طفتم الديار
 و البلاد حباً لله موليكم العزيز القديم الي ان دخلتم ارض السر في يوم
 الذى فيه اشتعلت نار الظلم ونفب غراب البين انتم (f. 159^a) شركاء في
 مصائبى لما كنتم معنا في الليلة التى اضطربت فيها قلوب الموحدين دخلتم
 بحبنا وخرجتم بامرنا تالله بكم ينبغى ان تفخر الارض على السماء فيا حبدا
 هذا الفضل المتعالى العزيز المنيع ان يا اطيبار البقا منعتم عن الاوكار في
 سبيل ربكم المختار وان مأويكم تحت جناح فضل ربكم الرحمن طوبى
 للعارفين ان يا ذبيحى الروح لك ولمن آس بك ووجد منك عرفى
 وسع منك ما يطهر به افئدة القاصدين ان اشكر الله بما وردت في شاطى
 البحر الاعظم ثم استمع نداء كل الذرات هذا لمحجوب العالم و يظلمونه
 اهل العالم ولا (f. 159^b) يعرفون الذى يدعونه في كل حين قد خسر
 الذين غفلوا عنه واعرضوا عن الذى ينبغى لهم بان يفدوا انفسهم في
 سبيل احبائه وكيف جهاله المشرق المنير انك ولو ذاب قلبك في فراق الله
 لكن فاصبر ان لك عنده مقاماً عظيماً بل تكون قائماً تلقاء الوجه و نتكلم
 معك بلسان القدرة و القوة ما منعت عن استماعها آذان المخلصين قل
 انه لو يتكلم بكلمة لتكون احلى عن كلمات العالمين هذا يوم لو ادركه محمد
 رسول الله لقال قد عرفناك يا مقصود المرسلين و لو ادركه الخليل ليضع
 وجهه على التراب خضعا لله ربك ويقول قد (f. 160^a) اطمن قلبى يا اله
 من فى السموات و الارضين واشهدتنى ملكوت امرك وجبروت اقتدارك

واشهد بظهورك اطمئنت افئدة المقبلين لو ادركه الكليم ليقول لك الحمد
 بما اريتني جمالك وجعلتني من الزائرين فكّر في القوم وشأنهم وبما خرجت
 من افواههم وبما اكتسبت ابديهم في هذا اليوم المبارك المقدس البديع
 ان الذين ضيّعوا الامر وتوجّهوا الى الشيطان اولئك لعنهم كلّ الاشياء
 واولئك اصحاب السعير ان الذي سمع ندائى لا يؤثّر فيه نداء العالمين
 و الذي يؤثّر فيه كلام غيرى انه ما سمع ندائى نال الله انه محروم عن
 (f. 160^b) ملكوتى وممالك عظمتى و اقتدارى وكان من الاخسرين لا
 تحزن عمّا ورد عليك انك حلت في حبى ما لا حله اكثر العباد ان ربك
 عليم وخبير وكان معك في المجالس والمحافل وسمع ما جرى من معين قلبك
 سلسيل الحكمة والبيان في ذكر ربك الرحمن ان هذا لفضل مبين فسوف
 يبعث الله من الملوك من يعين اوليائه انه على كلّ شيء محيط ويلقى في
 القلوب حبّ اوليائه وهذا حتم من لدن عزيز جميل نسئل الله بان يشرح
 من نداءك صدور عباده ويجعلك عمّ الهداية في بلاده وينصر بك
 المستضعفين لا تلتفت الى نعاق من نعق و الذي ينطق فاكف بربك الغفور
 الكريم (f. 161^a) فاقصص احبتي قصص الغلام عمّا عرفت ورأيت ثم
 الق عليهم ما القيناك ان ربك يؤيدك في كلّ الاحوال وانه معك رقيب
 ويصلّى عليك اهل الملاء الاعلى و يكبرنّ عليك آل الله و اهله من الورقات
 الطائفات حول الشجرة و يذكرتك بذكر بديع ان يا قلم الوحي ذكر من
 حضر كتابه تلقاء الوجه في الليلة الدلاء ودار البلاد الى ان دخل المدينة
 و استجار في جوار رحمة ربه العزيز المنيع و بات فيها في العشى مرتقبا
 فضل ربه و في الاشراق خرج بامر الله و بذلك حزن الغلام وكان الله
 على ما اقول شهيد طوبى لك بما اخذت راح البيان من راحة
 (f. 161^b) الرحمن واخذتك راحة المحبوب على شأن انقطعت عن راحة
 نفسك و كنت من المسرعين الى شطر الفردوس مطلع ابات ربك العزيز
 الفريد فيا روحا لمن شرب هيّاء المعاني من مجبأى ربه و نعلل من زلال
 هذه الخمر نال الله بها يطير الموحدون الى سماء العظمة و الاجلال و يبذل الظن

باليقين لا تخزن عما ورد عليك فتوكل على الله المقتدر العليم الحكيم
 اسس اركان البيت من زبر البيان ثم اذكر ربك انه يكفيك عن العالمين
 قد كتب الله ذكركم في اللوح الذي فيه رقم اسرار ما كان وسوف يذكر
 الموحدون هجرتكم وورودكم وخروجكم في (f. 162^a) سبيل الله انه يريد
 من اراده وانه ولي المخلصين نال الله ينظرنكم اهل الملأ الاعلى وبشيرن
 اليكم باصابعهم كذلك احاطكم فضل ربكم فيما لبت القوم يعرفون ما غفلوا
 عنه في ايام الله العزيز الحميد ان اشكر الله بما ايدك لعرفانه وادخلك
 في جواره في اليوم الذي فيه احاطت المشركون اهل الله واوليائه واخرجوهم
 من البيوت بظلم مبين وارادوا ان يتفرقوا بيننا في شاطئ البحر ان
 ربك عليم بما في صدور المشركين قل لو قطعون اركاننا لن يخرج حب
 الله من قلوبنا انا خلقنا للفدا وبذلك نفتخر على العالمين ثم اعلم يا ايها
 المشتعل بنار الله قد (f. 162^b) حضر بين يدينا كتابك وعرفنا ما فيه
 نسئل بان يوقفك على حبه ورضائه ويؤيدك على تبليغ امره ويجعلك
 من الناصرين واما ما سئلت عن النفس فاعلم بان القوم فيها مقالات
 شتى ومقامات شتى ومنها نفس مكلوبة ونفس جبروتية ونفس لاهوتية
 ونفس الهية ونفس قدسية ونفس مطمئنة ونفس راضية ونفس مرضية
 ونفس ملهية ونفس لوامة ونفس امارة لكل حزب فيها بيانات انا لا
 نحب ان نذكر ما ذكر من قبل وعند ربك علم الاولين والآخرين يا ليت
 كنت حاضرا لدى العرش وسمعت ما هو المقصود من لسان العظمة وبلغت
 (f. 163^a) الى ذروة العلم من لدن عليم حكيم ، ولكن المشركين حالوا
 بيننا وبينك اياك ان تخزن بذلك فارض بما جرى من مبرم القضا وكن
 من الصابرين فاعلم بان نفس التي يشارك فيها العباد انها تحدث بعد
 امتشاج الاشياء وبلوغها كما ترى في النطفة انها بعد ارتقائها الى المقام
 الذي قدر فيها يظهر الله بها نفسها التي كانت مكنونة فيها ان ربك
 يفعل ما يشاء ويحكم ما يريد والنفس التي هي المقصود انها تبعث من
 كلمة الله وانها لهي التي لو اشتعلت بنار حب ربها لا تخمد مياها الاعراض

ولا بحور العالمين و انّها لهى النار المشتعلة الملتهبة فى سدرة الانسان
 (f. 163^b) و تنطق بانّه لا اله الا هو الذى سمع ندائها انه من الفائزين ،
 ولما خرجت عن الجسد بيعتها الله على احسن صورة و بدخلها فى جنّة عالية
 انّ ربك عليك لشيء قدير ثم اعلم بانّ حيوة الانسان من الروح وتوجه
 الروح الى جهة دون الجهات انه من النفس فكّر فيما القيناك لتعرف نفس
 الله الذى اتى من مشرق الفضل بسطان مبين ثم اعلم بانّ للنفس
 جناحين ان طارت فى هواء الحبّ و الرضا تنسب الى الرحمن وان طارت
 فى هواء الهوى تنسب الى الشيطان اعاذنا الله وايّاكم منها يا ملاّ
 العارفين و انّها اذا اشتعلت بنار محبة الله تسمّى بالمطمئنة و الرضية وان
 اشتعلت بنار الهوى تسمّى (f. 164^a) بالامارة كذلك فصلنا لك تفصيلا
 لتكون من المتبصرين ان با قلم الاعلى فاذا كر لمن توجه الى ربك الابى
 ما يفنيه عن ذكر العالمين قل انّ الروح والعقل و النفس و السمع والبصر
 واحد يختلف باختلاف الاسباب كما فى الانسان تنظرون ما يفقه به
 الانسان ويتحرك ويتكلم و يسمع و يبصر كلّها من آبه ربه فيه و انّها واحدة
 فى ذاتها ولكن تختلف باختلاف الاسباب انّ هذا لحق معلوم مثلا بتوجهها
 الى اسباب السمع يظهر حكم السمع واسمه وكذلك بتوجهها الى اسباب
 البصر يظهر اثر آخرو اسم آخر فكّر لتصل الى اصل المقصود وتجد نفسك
 غنيا عمّا يذكر (f. 164^b) عند الناس وتكون من الموقنين ، وكذلك بتوجهها
 الى الدماغ و الرأس و اسباب اخرى يظهر حكم العقل و النفس انّ ربك
 لهو المقدر على ما يريد ، اتا قد بينّا كلّ ما ذكرناه فى الالواح التى
 نزلناها فى جواب من سئل عن الحروف المقطعات فى الفرقان فانظر فيها
 لتطلع بما نزل من جبروت الله العزيز الحميد لذا اختصرنا فى هذا اللوح
 ونسئل الله بان يعرفك من هذا الاختصار مالا ينتهى بالاذكار و يشربك
 من هذه الكأس ما فى البحور انّ ربك لهو الفضال ذو القوة المتين
 ان يا قلم القدم ذكر العلىّ الذى كان معك فى العراق الى ان اخرج منه
 تير الافاق ثم هاجر الى اس (f. 165^a) حضر تلقاء انوجه حين الذى كتنا

اسارى بايدي من كان عن نفعات الرحمن محروماً لا تخزن عماً ورد علينا
وعليك في سبيل الله ان اطمئن ثم استقم انه ينصر من اجبه وانه كان
عليك شيتقديراً والذي اقبل اليه استضاء منه وجوه اهل ملاً الاعلى وكان
الله على ما اقول شهيداً قل يا قوم انتظون الايمان لانفسكم بعد الذي
اعرضتم عن الذي به ظهر الاديان في الاكوان تالله انتم من اصحاب
النيران كذلك كان الامر من قلم الله على الالواح مسطوراً قل بنباح
الكلب لن تمنع الوراق عن نعماتها تفكروا لكى نجدوا الى الحق سبيلاً قل
سبحانك اللهم يا الهى اسئلك بدموع العاشقين (f. 165^b) فى هوائك
وصريح المشتاقين فى فراقك وبسحبوك الذى ابتلى بين ايدى معانديك
بان تنصر الذين آووا فى ظل جناح مكرمتك و الطاووك وما اتخذوا
لانفسهم رباً سوىك اى رب قد خرجنا عن الاوطان شوقاً للقائك وطلباً
لوصالك وقطعنا البر والبحر للحضور بين يديك واصغاء ابانك فلباً وردنا
البحر منعنا عنه و حال المشركون بيننا وبين انوار وجهك اى رب قد
اخذتنا رعدة الظماء وعندك كوثر البقا وانك انت المقدر على ما نشاء
لا نحرمنا عماً اردنا ثم اكتب لنا اجر المقرين من عبادك والمخلصين من
بريتك ثم استقمنا فى حبك على شأن لا يمنعا عنك ما دونك ولا ينصرفنا
(f. 166^a) عن حبك ما سوىك ، وانك انت المقدر على ما نشاء وانك
انت العزيز الكريم ،

5) f. 166^a, l. 3—168^b, l. 10. Sans titre. C'est une espèce d'hymne de triomphe à l'occasion de la mort d'un des ennemis les plus acharnés de la nouvelle religion, lequel, paraît-il, était allé à Paris pour y consulter des médecins.

هو الاقدس الابهى

كفا ناديناك عن وراء قلزم الكبرياء على ارض الحمراء من افق البلاء
انه لا اله الا هو العزيز الوهاب ان استقم على الامر ولا تكن من
الذين اذا اتوا ما ارادوا كفروا بالله رب الارباب سوف يأخذهم الله بقهر

من عنده انه لهو المقدر القهار فاعلم انّ الذين حكموا علينا قد اخذ الله كبيرهم بقدره وسلطان فلما رأى العذاب قرأ الى الباريس وتمسك بالحكماء قال هل من عاصم ضرب على فيه وقبل لات حين مناع فلما التفت الى ملائكة القهر كاد ان ينعدم (f. 166^b) من الخوف قال عندي بيت من الزخرف ولى قصر في البغار¹ تجرى من تحته الانهار قال اليوم لا يقبل منك الغداء لو تأنى بما في السر والاجهار اما نسمع ضجيج آل الله الذين جعلتهم اسارى من دون بيته ولا كتاب قد ناع من فعلك اهل الفردوس والذينهم يطوفون العرش في العشيّ و الاشرار قد جاءك قهر ربك انه لشديد المحال قال كنت صدر الناس وهذا منشورى قال خذ لسانك يا ايها الكافر بيوم التناد قال هل لي من مهلة لادعو اهلى قال هيها يا ايها المشرك بالايات اذا نادته خزنة الهاوية قد فتحت لك يا ايها المعرض عن المختار ابواب النار (f. 167^a) ارجع اليها انها تشتاق اليك انسىت يا ايها المردود اذ كنت نمرود الآفاق بظلمك سمع اثار الظلم التى اتى بها ذو الاوتاد تالله بظلمك انشق ستر الحرمة وتزلزلت اركان الفردوس ابن مهريك والذى يعصك من خشية ربك المختار ليس لك اليوم من مهرب يا ايها المشرك المرتاب اذا اخذته سكرات الموت و سكر بصره كذلك اخذناه بقهر من لدنا ان ربك شديد العقاب ناديه ملك عن يمين العرش هذه ملائكة شداد هل لك من مفرّ قبيل الآ جهنم التى منها يغلى الغواد واستقبل روحه ملائكة العذاب قيل ادخل هذه هاوية التى وعدتها بها في (f. 167^b) الكتاب وكنت ننكرها في الليالى والايام ، سوف نعزل الذى كان مثله ونأخذ اميرهم الذى يحكم على البلاد وانا العزيز الجبار ان استقم على الامر وسبح بحمد ربك في الغدو والاصال اياك ان تحمدك مقتربات الذى غرتة ما اعطيناه الى ان كفر بالله مالك الاسماء يوحى الى اوليائه كما اوحى الشيطان الى اوليائه سوف تراه خاسرًا فى الدنيا و الآخرة ألا انه ممن استعد له العذاب قد ارسل الى احد فى هناك كتابًا انه لكتاب الفجار ، واستهزه فيه على

1) Sic. Je crois qu'il faut lire بوغاز ce qui serait le mot turc بوغاز.

الله وكتب ما فزع عنه الاشياء قل هل ترى من يعصك اذا اتى القهر من لدى الله المقدر المختار كذلك اخبرناك خافية الصدور، (f. 168^a) ان ربك لهو العزيز العلام، قم على الامر ثم اجمع اجبتى وذكركم في هذا اليوم الذى فيه زلت الاقدام، قل اليوم ينبغي لكلّ تبتل ان ينصر ربه انه وليكم و القوم ليس لهم اليوم من والي، ثم اخذنا المهدي الذى وعدناه العذاب في الزبر والالواح اذا انته السطوة من عندنا قال هل لي من رجوع قيل سحقا لك يا ايها الكافر بالمأب تلك المجيم وسعرت لك النيران تركت المعروف في الحيوة الباطلة واليوم ليس لك من الله من واق انت الذى بك ناع روح القدس وذابت الاكباد قل هل لي من ميمص قال لا وربى لو تاتى بكلّ الاسباب اذا صاح (f. 168^b) صيحة فزع منها اهل الاجداث واخذ بقبضة الاقتدار، قيل ارجع الى مقرّ القهر في السفر فبتس سوء الدار، قد اخذناه كما اخذنا من قبله الاحزاب تلك بيوتهم تركناها للعنكبوت فاعتبروا يا اولي الالباب، هو الذى اعترض على الله ونزلت له آيات القهر في الكتاب، طوبى لمن يقرئه ويتفكر فيه ان له حسن مأب، كذلك قصصنا لك قصص المجرمين لتقرّبه عينك ان لك حسن المأب،

6) f. 168^b, l. 11 — 170^b, ult., sans titre.

بنام خداوند یکتا

نداء الله از شطر عگا مرتفع و میفرماید طوبی از برای نفوسیکه الى الله توجه نموده اند وندای الهی را بکوش سرّ و سرّ اصفا کرده اند آن نفوس از اهل منظر اکبرند (f. 169^a) واز شاربان رحیق اطهر مخصوص نفوسیکه در این ایام که ظلمت اوهام اکثر انام را اخذ نموده از توجه بشطر احدیه ممنوع نشده اند این است که لم یزل ولا یزال مظاهر قبلم ذکر این نفوس را در الواع فرموده اند در این فتنه مشاهده میشود که مقبلین خالص اقل از کبریت اهرند اگر عباد لذت ندای الهی را ادراک مینمودند وبعظمت محلّ نزول کلمه بی میبردند جمیع بیحجاب بشطر ربّ الارباب

توجه مینمودند لم یزل ولا یزال بر مظاهر الهیّه ظلم لا نهاییه از مطالع
فرعونیه وارد و با کمال قدرت و اقتدار جمیع را تحمّل میفرمودند که شاید
نفوس چند از کدورات ظنون و اوهام مقدّس شده (f. 169^b) بهعاری عزّ
احدیّه عروج نمایند مع آنکه جمیع مشاهده مینمودند که آن مصادر امریه
مخصوص نجات بریه تحمّل شداید مینمایند فعلوا ما فعلوا الا لعنة الله
على القوم الظالمین کلّ عالمند باینکه دنیا را بقا نیست و اذا جاء رسول الموت
لا یجبه (بجبهه؟) حجاب حاجب ولا یمنعه قدرة قادر ولا یردّ سطوة ظالم با علم
و ایقان باینمقام در این ایام معدوده که معلوم نیست که یوم دیگر فوق
ترابند یا تحت آن کلّ در سبیل نفس وهوی سالك و از حقّ جلّ و علا غافل
و بکسان خود اراده نموده اند که سراج الله را بین ما سواه اطفا نمایند
وسدره الله را از اثمار جنیه قدسیّه منع کنند این مثل آنست (f. 170^a)
که قطره ملح اجاج با بحر عذب مواج مقابله نماید و در دفع آن بر اید
هل منعت شمس الحجاز من سبحات اهل المجاز نالله قد شقت انامل
القضا حجاب الذی حال و اشرق عن افق الاجلال لم یزل صاحبان حکم
ظاهره ناس را از توجه بشطر احدیه منع نموده اند و اجتماع عباد را بر بحر
اعظم دوست نداشته اند چه که این اجتماع را سبب و علتّ تفریق اسباب
سلطنت دانسته و میدانند و حال آنکه فوالذی زمام کلّ شیء فی قبضه
قدرته که نظر احبّای حقّ لا زال مقدّس از توجه باین امور بوده و خواهد
بود این امور را هم مفسدین انتشار داده اند و حال اکثری را توهم چنان
که این عبد اراده حکومت کلّیه در ارض (f. 170^b) دارد مع آنکه در جمیع
الواع عباد را از قبول این رتبه منع نموده ایم چه که جز زحمت و ابتلا
حاصلی نداشته مگر آنکه نفسی لله قبول این امر کند که نصرت امر الله
نماید ملوک مظاهر قدرت الهیّه اند و آنچه مقصود است عدالت ایشان
است اگر بآن ناظر باشند بحقّ منسوبند زود است که حجیات خرق شود
تجلی اسباب و صفات اکثری از عباد را اخذ نماید و کلّ بتقدیس و تنزیه
مقرّبان بارگاه حقّ شهادت دهند تا چه رسد بنفسه تالی ، نسئل الله بان

يوفق عباده و يؤدبهم على حبه و رضائه و يفتح عيونهم لبروه و يعرفوه ولا
 يمنعهم عن هذه الشمس التي اشرقت وعن هذه السماء التي ارتفعت
 وعن هذه النعمة التي نزلت و عن هذا السراج الذي اشرقت الارض بنوره
 ا: عليكشيتقدير

Au haut du f. 171^a on lit en marge les mots suivants سؤال
 يكفر از حروف حى از نقطة اولى جل عظمته شده است و جواب
 فرموده اند. Le reste de la page est en blanc. Les mots cités indi-
 quent le sujet de la pièce suivante, qui est, en effet,

7) f. 171^b—182^a la réponse à une question sur le „Premier
 Point“, c'est à-dire le Bâb, réponse sollicitée par un des 12 disciples
 élus du Bâb qui portent le titre de „Lettres du Vivant“¹⁾. Cette
 pièce est la dernière du recueil et donne des explications qui seraient
 très satisfaisantes, si elles étaient plus claires. Telles qu'elles sont
 données par Béhâ, elles ont grandement besoin d'un commentaire.
 Ce qu'on voit bien, c'est que Béhâ répond à la question un peu
 malgré lui. Mais il ne pouvait l'éviter, car le curieux, cette fois, était
 un membre de „la première Unité“, une des „Lettres du Vivant“: „Si
 tu n'étais pas de la première Unité“, lisons-nous, „je te punirais, car
 tu a posé une question concernant Dieu, qui t'a créé, qui t'a nourri,
 qui t'a tué et qui t'a ressuscité dans ton corps ici présent par le Point
 de l'Exposition pendant cette manifestation unique dans son essence“. Béhâ,
 il faut bien le dire, s'est tiré d'affaire avec une adresse admi-
 rable. La réponse est un véritable chef-d'oeuvre de phrases bien
 sonnantes, très édifiantes, très respectueuses envers le Bâb, mais en
 même temps très peu précises. Le lecteur jugera par lui-même:

f. 171^b:

۱۰۲

بسم الله الامنع الاقدس
 الحمد لله الذى لا اله الا هو العزيز المحبوب، وانما البهاء من الله عز ذكره
 على من بظهوره الله جل امره ومن يخلق بامرهم ولا يرى فيه الا ما قد

1) Voir: Browne, II, 921.

تجلى الله له به بقوله على انه لا اله الا هو المهين القبوم وبعد فقد سمعت كتابك وان ما فيه جوهر لولا ما فيه ما اجبتك على ذلك القرطاس ولا حينئذ باعلى ما قدر في الابداع فما اعظم ذكر من قد سئلت عنه و ان ذلك اعلى واعز واحل وامنع واقدس من ان يقدر الافئدة بعرفانها والارواح بالسجود له و الانفس بثنائها والاجساد بذكر بهائه فما عظمت سئلتك وصغرت كينونيتك هل شمس التى فى مرآيا ظهوره (f. 172^a) فى نقطة البيان يسئل عن شمس التى تلك الشمس فى يوم ظهوره سجاد لطلعتنهما ان كانت شمساً حقيقتية والا لا ينبغى لعلو قدسها وسو ذكرها ولولا كنت من واحد الاول لجمات لك من الحد حيث قد سئلت عن الله الذى قد خلقك ورزقك وامانك وابعتك فى هيكلك هذا بالنقطة البيان فى ذلك الظهور المنفرد بالكيان فقل اولاً اذا اردت ان تخطر بعلمك ذكره ، سبحان الله ذو الملك و الملكوت تسعة عشر مرة ثم سبحان الله ذو القدرة واللاهوت تسعة عشر مرة ثم سبحان الله ذو القوة والياقوت (والباقوت sic) تسعة عشر مرة ثم سبحان الله ذو السلطنة والناسوت تسعة عشر مرة ثم قم عن مقعدك قل قائماً ، (f. 172^b) سبحانك اللهم يا الهى انا انت خالقى وخالق كل شىء وانت انت رازقى ورازق كل شىء وانت انت ميمتى وميمت كل شىء وانت انت محيى ومحيى كل شىء وانت انت مبعثى ومبعث ما شئت من خلقك قد خلقتنى لأن اسبحنك عن كل ما قد سبحك من شىء او يسبحنك ورزقتنى بان اقدسك عن كل ما قدسك من شىء او يقدسك وامتنى لأن اوجدنك عنك كل ما قد وجدك من شىء او يوجدك واحببتنى لأن اعظمنك فوق كل ما عظمك من شىء او يعظمنك واحببتنى لأن اكبرنك فوق كل ما كبرك من شىء او يكبرنك قد اردت ان اذكر مظهر نفسك يوم القيمة الذى (f. 173^a) قد خلقت السموات والارض وما بينهما لنفسه وانا اذا مستأذن بجودك عن جودك ان تأذن بفؤادى ان يخطر به ذكر من تطهرته وان تجعلته وكل ما فى وعلى متيها بحبه على شأن لاجرته مستحقاً الى ما انت مستحق به ومقدساً عن كل ما انت

متقدّس عنه ان اجدنه وحده وحده لكننت ساجداً له باستحقاق نفسه اذ ذلك سجودى لك وحرك وحرك لا اله الا انت وان اجدن كل من على الارض سجّاداً بين يديه لا يكبر عظمته في فؤادى بذلك اذ لو اشاهدن بمثل ما على الارض بعدد كل شيء وكل كانوا سجّاداً له حين ما يقول اننى انا الله لا اله الا انا (f. 173^b) وان ما دونى خلقى قل ان يا خلقى اباى فاسجدون ذلك مستحقّ به ولم يغيرنى خلق كل شيء عن تعظيى اياه وتكبيرى عظمته اذ ذلك جنة التى ما خلقت مثلها في علمك وان يغيرنى من شيء ما كنت موحدّاً نفسك باستحقاقك ومؤمناً به باستحقاقه وانى بعزتك لاستجيرن بك عن دون ذلك الجنة فان دون هذا نار عندك لا تحرقنى اللهم بنارك واجعلنى من عبادك الموددين ثم استقر واسمع ما اجيبك من ذلك الذى حرف الاشارة ذلك¹ حينئذ ليسجدن بين يدى حرف اشارته وذكر هذا يستحى ان يقع على كينونية ازلته فسبحانه سبحانه على ما يستحقّ (f. 174^a) به نفسه وتعالى علوه على ما ينبغى لذاته وقد كتبت جوهرة في ذكره و هو انه لا يستشار باشارتى ولا بما ذكر في البيان بلى وعزته تلك الكلمة عند الله اكبر عن عبادة ما على الارض اذ جوهر كل العبادة ينتهى الى ذلك فعلى ما قد عرفت الله فاعرف من يظهره الله فانه اجل واعلى من ان يكون معروفاً بدونه او مستبشراً باشارة خلقه واننى انا اول عبد قد آمنت به وبآياته و اخذت من ايكار حدائق جنة عرفانه حدائق كلماته بلى وعزته هو الحق لا اله الا هو كل بامرهم قائمون فكيف اذكرته وكلما اشير ذلك ذكر خلقه وكيف اصغته وكل الوصف عباده وسمة (f. 174^b) اوليائه فاعرف على قدر ما يمكن في الابداع فانه جلّ وعلا ذكره ومنع وارفع قدره وعلا واستعلا ثنائه وتقدّس وتجلّ مظاهر اجلاله لن يذكر بذكر وان اقول انه واحد فذلك اسم من اسمائه وان اقول انه سبع فمظهر ذلك الاسم اسم من اسمائه

1) Cette phrase est complètement incompréhensible, mais elle est évidemment d'une obscurité voulue, et il n'y faut pas chercher des erreurs de copiste.

وان اقول انه قدّوس فهو الذي يتجلى بذلك الاسم بامثاله وان اقول
انه عزيز فكل عزيز ساجد لعلوّ عزّه وان اقول انه محبوب فكل محبوب
قد شغف في حبّ عرفانه وجلال عزّته وان اقول انه مهيمن فهو الذي من
يستدلّ بدليله يوم ظهوره قد جعله الله مهيمناً على كل شيء بامرّه وان
اقول انه قيوم فذلك (f. 175^a) مظهر احد من قوام بساط احديته ، فتعالى
تعالى ذكره ثم تعالى تعالى شأنه ثم تعالى تعالى وصفه ثم تعالى تعالى نعته
ثم تعالى تعالى عزّه ثم تعالى تعالى قدسه ثم تعالى تعالى مجده ثم تعالى
تعالى حده ثم تعالى تعالى حبه ثم تعالى تعالى اسمه ثم تعالى تعالى ودّه
ثم تعالى تعالى نوره ثم تعالى تعالى رسمه ثم تعالى تعالى قدمه ثم تعالى
تعالى قربه ثم تعالى تعالى بهائه ثم تعالى تعالى ضيائه ثم تعالى تعالى
علائه ثم تعالى تعالى رضائه ثم تعالى تعالى امثاله ثم تعالى تعالى جلاله
ثم تعالى تعالى جماله ثم تعالى تعالى فعاله ثم تعالى تعالى فضاله (f. 175^b)
ثم تعالى تعالى عداله ثم تعالى تعالى مثاله ثم تعالى تعالى اياته ثم تعالى
تعالى بيناته ثم تعالى تعالى كلماته ثم تعالى تعالى ظهوراته ثم تعالى تعالى
بيناته ثم تعالى تعالى شؤناته ثم تعالى تعالى لحاظه ثم تعالى تعالى اشاراته
ثم تعالى تعالى عظّمته ثم تعالى تعالى رحمته ثم تعالى تعالى كلمته ثم تعالى
تعالى ولايته ثم تعالى تعالى سلطنته ثم تعالى تعالى مشيئته ثم تعالى تعالى
ارادته ثم تعالى تعالى قدره ثم تعالى تعالى قضائه ثم تعالى تعالى امضائه
ثم تعالى تعالى اذنه ثم تعالى تعالى اجله ثم تعالى تعالى كتابه ثم تعالى
تعالى علمه ثم تعالى تعالى حليمه ثم (f. 176^a) تعالى تعالى حكمه ثم تعالى
تعالى عدله ثم تعالى تعالى فضله ثم تعالى تعالى سمعه ثم تعالى تعالى عينه
ثم تعالى تعالى لسانه ثم تعالى تعالى موهبه ثم تعالى تعالى مثاله ثم
تعالى تعالى دلائله ثم تعالى تعالى مصابيح ثم تعالى تعالى مقاديره ثم
تعالى تعالى امره ثم تعالى تعالى بدعه ثم تعالى تعالى شرفه ثم تعالى

تعالى ملكه ثم تعالى تعالى منه ثم تعالى تعالى بينته ثم تعالى تعالى مقعده
 ثم تعالى تعالى معبده ثم تعالى تعالى كينونيته من ان يقوم بامر من
 احد هذا هو الذي عرفه كل شيء ولن يعرفه (f. 176^b) من شيء وهذا هو
 الذي يقوم به كل شيء وللمن لا يقوم بنفسه الا من شاء الله بامر من وهذا
 هو الذي يتوجه اليه كل شيء ولا يتوجه اليه باستحقاقه الا من شاء الله له
 ذلك الفضل من عنده ان اعرفك بالعرفان فكيف وجدت مظهر امر الله
 جل جلاله وان ايقنك الايقان في حقه فكيف اقترنن اليقين بذكر نفسه
 فوالذي تفرد بالعز والجلال وذرى الاشياء لا من شيء بالمثال يستحي
 اليقين ان يوقن فيه او بسجد له ويستحي الدليل ان يدل عليه غيره
 ترى لاعرفتك او على دونه تشهد لاستدلال به عليه فاعرف باليقين
 الاقطع والامر المثبت (f. 177^a) الاحتم بانّه جل اجلاله وعز اعزازه وقدس
 اقداسه وكبر كبريائه ومجد شؤناته يعرف كل شيء نفسه بنفسه فمن يقدر
 ان يعرفه بغيره الا انتك لو ادركت يوم ظهوره ان عرفته باعلم علماء
 البيان ما عرفته وان رأيت واقفا في امره ثم ذكرت عليه اسم الانسانية
 ما انفتحت حروف النفي لاثبات مظهر الاحدية الا انه جل ذكره يعرف
 كل شيء نفسه وان استحي ان اقول يعرف كل شيء نفسه بمثل ما اتى
 قد عرف كل شيء نفسه بمثل ما اتى قد عرفت كل شيء باياتي اذ كل ما
 تجد من كل شيء خلق له وان الله اجل واعلى من ان يعرف بخلقه ،
 (f. 177^b) بل الخلق يعرف به هو الذي اذا بناجج لسان قدس ازليته يخلق
 في قول ما يشاء من نبي او ولي او صديق او نقي اذ كل ما قد خلق كل
 ادلاء من عنده وسفراء من لدنه كل قالوا ان لا اله الا الله و انتظروا
 من يذكركم الله وجهه فانكم ما خلقتم الا للقاءه وهو الذي يخلق كل
 شيء بامر اياك اياك يوم ظهوره ان تمنجب بالواحد البيانية فان ذلك
 الواحد خلق عنده و اياك اياك ان تمنجب بكلمات ما نزلت في البيان
 فانها كلمات نفسه في هيكل ظهوره من قبل ذلك شمس الحقيقة ووجهة

الاحدية وطلعة الربوبية وكيونيتها الالهية وانية الازلية (f. 178^a) لو يستقر
 على التراب ينادى ذرات التراب على ان ذلك عرش قد استوى الرحمن
 عليه فمن يفخر الطين بحمل عرشه بذلك الافتخار فكيف ينبغي اولوا الافكار
 ان يفخروا بالله الواحد القهار ويستنبئون عن الله الواحد الظاهر فاشهد
 بعين فؤادك ولا تنظر اليه الا بعينه فان من ينظر اليه بعينه يدركه والا
 يحتاج ان اردت الله ولقائه فارده وانظر اليه ولكن فاشهد بان ليس
 وراء الله غاية وان ذات الازل لن يرى وان ما يمكن ان يرى وينبغي
 ان ينسب الله الى نفسه ذلك الطلعة الفردانية والوجهة الصمدانية
 لأعرفك قدر (f. 178^b) ظهوره حتى لا تشتري ولا تبغ آيات ظهوره بشيء
 فاعرف بان لو جعل الله كل ما فوق الارض مثل اول من يؤمن به
 ويعمل كل لأن يرضى الله عنه باستحقاق نفسه لا من دون شيء ولم يوجد
 فوق الارض من ذا نفس لا ينتظره وملكك الله كل ما على الارض
 وانت تحضر كل نفس وتقول لهم فاني قد عملت من اول عدي الى آخره
 بان اوقن بان الله قد رضى عني وتنفق كل ما على الارض لذلك المطلب
 كل بقولون ان هذا لا يمكن الا من عند من يظهره الله او كلام يثبت
 انه من عند الله ويعجز من على الارض عنه لا يمكن ان يظهر الا من
 عنده فاذا فانظر بعد تملكك (f. 179^a) كل الارض ومشاهدتك كل من
 عليها في حب الله كيف لا يكتفيك عن الله لانك كل ما عملت لأن الله
 يرضى عنك وذلك لا يمكن ان توقن الا يوم القيمة عند من يظهره الله
 هذا معنى قول الله قل الله يكفى من كل شيء ولا يكفى عن الله ربك
 من شيء لا في السموات ولا في الارض ولا ما بينهما انه كان عليك شيتقدبرا
 فاذا صرفت ذلك فاذا فاعرف قدر ظهوره بان حين ظهوره لو لم تنفق من
 خردل تملك ما قد عملت له من رضاء الله بان من يظهره الله جل ذكره
 ينزل عليك اية قد نزلت فيها رضائه عنك الذي هو منتهى ثمة اعمالك
 (f. 179^b) وغاية ما يرضع اليك في حياتك فاذا فاشهد بان لم يكن لظهوره

من بهاء ومن يؤمن به فكانما آمن بالله في كلّ عوالم الامر والخلق
فوالذي فلق الحبة وبرء النسبة لو ايقنت بانك يوم ظهوره لا تؤمن به
لأرفعت عنك حكم الايمان في ذلك الظهور لأنك ما خلقت الا له ولو
علمت ان احدا من النصارى يؤمن به لجعلته قرّة عيناي واحكمت عليه
في ذلك الظهور بالايمان من دون ان اشهد عليه من شيء اذ ذلك الأحد
يوم ظهوره لو يؤمن به يبدل كلّ عوالمه بالنور ولكن ذلك المؤمن لو يحتاج
عنه يوم ظهوره يبدل كلّ عوالمه بالنار فوحقّ نفسه الذي لا حقّ عند الله
(f. 180^a) كفوه ولا شبهه ولا عدله ولا قرينه ولا مثاله لم يؤمن احد
بالبيان حقّ الايمان الا من يؤمن به مثل ما آمن من القران حقّ الايمان
الا من آمن بالبيان ومثل ذلك ما آمن بالانجيل من قبل حقّ الايمان الا
من آمن بالقران و اذا يوم من يظهره الله كلّ من على الارض عنده
سواء فمن يجعله نبيا كان نبيا من اول الذي لا اول له الى آخر الذي لا
آخر له لانّ ذلك ما قد جعله الله ومن يجعله وليا فذلك ما كان وليا في
كلّ العوالم فانّ ذلك ما قد جعله الله لانّ مشيئة الله لن يظهر الا بمشيئته
وارادة الله لم يظهر الا بارادته وانه لهو القاهر المقدر المتبع والظاهر
المرتفع الرفيع الذي باقباله يصير العبد (f. 180^b) من حروف الاثبات
وباحتجابه يصير العبد من حروف النفي ان آمنت به سواء علمت من
شيء او لا علمت فلا ينقص عن فضلك من شيء ولكن ان احتجبت عنه
ان علمت كلّ علم لا ينفعك ولكن تعلم كلّ علم لتكون يوم ظهوره من
اسماء عزّه لتنصر به دينه وكأني يظهر بحجة التي دين البيان به ثابت عند
الله الذي هو عنده وعند اولى العلم به الذين هم المؤمنون بنفسه وكلّ
محتاجون مثل ما قد سمعت في ظهور البيان وسعت من قبل في ظهور
الفوقان فلتستعصن به فانّ يومه يوم الاخرة بالنسبة الى تلك الحيوة
الاولى ولو لا كان كتابه ما نزل ذلك الكتاب ولو لا كان نفسه ما اظهرني
الله و (f. 181^a) ائننى انا اياه و انه هو اياي¹ وانما المثل مثل الشمس لو

1) Tout ce passage est fort remarquable.

تطلع بما لا نهاية انّها هي شمس واحدة وما خلق الله من شيء الا له اذ ذلك ما يصل الى الله وهل من شيء خلقه الله لدون ان يرجع اليه على ما يحب ويرضى ، قل سبحان الله عن ذلك علواً عظيماً ، واستغفر الله ربك بكرة وعشيّاً ، بما قد سئلت عن الله ربك من قبل ظهور نفسه فان دون ذلك ما امرتك (sic) بان تستغفر او تتب الى الله مناباً ، وقل وكفى بالله فادراً وقديراً ، وكفى بالله عالماً وعلياً ، وكفى بالله ظاهراً وظهيراً وكفى بالله شاهداً وشهيداً ، وكفى بالله سامعاً وسبغاً ، وكفى بالله حاكماً وحكيماً ، وكفى بالله ناصرًا ونصيرًا (f. 181^b) وكفى بالله حافظًا وحفيظًا ، عدد حروف الاثبات مع تشدد اللام لعلك في ثمانية سنة يوم ظهوره تدرك لغاء الله ان لم تدرك اولاً تدرك آخره ، ولكن ايمن بان الامر اعظم فوق كل عظيم ، وان الذكر اكبر فوق كل كبير فقد قضى ما وعد به عيسى ابن مريم الف ومائتين وسبعين سنة¹⁾ الى اول ظهور البيان وهم راقدون منتظرون وربها يأتيتك من انت قد سئلت عن علو ذكره وارتفاع امره وان من في البيان يقر تلك الكلمات وهم لا يلتفتون بظهوره ولا يؤمنون بالله الذي خلقهم بظهور قبله وهم راقدون انا كل بالله واياته موقنون ، انا كل لله ساجدون ، انا كل لله قانتون ، انا كل لله عابدون ، (f. 182^a) انا كل لله خاشعون ، انا كل لله ذاكرون ، انا كل لله صابرون ، انا كل لله شاكرون ، سبحانك اللهم فاشهد على بائي بذلك الكتاب قد اخذت عهد ولاية من تظهرته عن كل شيء قبل عهد ولايتي وكفى بك ومن آمن بايانك على شهداء و انك انت حسبي عليك توكلت و انك كنت على كل شيء حسيباً ، ان يا ذلك الحرف خذ عهد ولايته عن كل من يقر بالابمان عن كل ما يحط (= محبط) به عليك بما كتب بخطه وان ما اتى قد كتبت كل البيان وان من يكتب هذا يقر بالابمان به قبل ظهوره فاذا

1) Cette date est singulière. L'an 1270 correspond à 1853/54. Le texte paraît faire allusion à la «manifestation» du Bâb, mais la date s'y oppose.

فاستعلم من كل ما يمكن ان تستعلم ليثبت ذكره في الكتاب الى يوم
ظهوره فان هذا هو العز الشامخ المنيع وفضل الباذخ الرفيع

Caractères *neskhi*.

Post-Scriptum du 15 Oct. 1890.

La bibliothèque de l'Institut vient de s'enrichir de quelques nouveaux manuscrits bâbys. M. le lieutenant d'artillerie, Alexandre Toumansky, élève du cours spécial des langues orientales organisé à l'Institut pour les officiers, est allé passer une partie de l'été (1890) à Ashkabad avec l'intention de nouer des relations avec les bâbys assez nombreux dans cette ville. Ce plan a réussi à merveille. Les sectaires qui à Ashkabad sont très-bien vus par la société russe ainsi que par l'administration, firent au jeune officier désireux de connaître leur religion et leurs coutumes, le plus sympathique accueil et lui facilitèrent la tâche autant que possible. M. Toumansky put étudier sous la direction d'un de leurs chefs le principal livre de la secte, le *Kitâb-i-Akdas*¹⁾ dont il a rapporté un très joli exemplaire; il reçut d'eux une foule de renseignements sur l'histoire de la secte, renseignements qui s'accordent presque en tous points avec ceux de M. Browne, et il revint avec un assez riche butin consistant en notes, en photographies et en manuscrits.

Il n'est peut-être pas inutile de faire remarquer que M. Toumansky partit sans avoir eu l'occasion de prendre connaissance des mémoires de M. Browne qu'il s'est mis à étudier après son retour. Il était donc parfaitement indépendant dans ses jugements, ce qui les rend d'autant plus précieux.

M. Toumansky a offert à l'Institut les manuscrits suivants, que je vais décrire aussi brièvement que possible.

1) C.-à.-dire le même qui plus haut est décrit sous le nom de *لوح اقدس*.

Les bâbys d'Ashkabad, d'après M. Toumansky, ne connaissent ce livre que sous le nom de *Kitâb*, non pas *Laouh*. Ce détail m'est confirmé par M. Browne qui m'écrit que les Bâbys d'Acre nomment ce livre également *kitâb*. Le *لوح اقدس* d'après la même autorité serait un petit traité adressé à un correspondant chrétien. Ce sont les Bâbys que M. Browne avait fréquentés en Perse qui l'avaient induit en erreur, si erreur il y a.

248.

N° 77/498.21 X 13 c. 110 f. 17 l. (longues de 7 c.).

L'histoire détaillée des Bâbys, qui est mentionnée par M. Browne, I, 496, et II, 1002—3. M. Toumansky m'apprend, que les Bâbys d'Ashkabad attribuent cet ouvrage à un auteur *parsi*. Ils se basent sur un passage (f. 11^a l. 2 a f.) où l'auteur parle de soi dans les termes suivants: *بعد الله که اولاً من از اهالی این ملک و مقید ردّ و قبول احدی نیستم بیت * نه معتقد شیخ و نه در کیش کشیشم * الله الله که بری از همه کیشم **

Ils prétendent en même temps connaître son nom: ce serait Manouk tchi, l'agent de la société zerdushtienne de Bombay à Téhéran. Notre manuscrit est malheureusement incomplet. Le dernier événement raconté est la déportation du Bâb à Makou. Le manuscrit paraît être assez peu correct, mais c'est toujours une bonne acquisition, attendu qu'il n'y avait pas d'exemplaire de cet ouvrage, important¹⁾ malgré tous ces défauts, dans les bibliothèques de St. Pétersbourg.

Premiers mots:

خرده بینان خردمند بفر فراست دریافت کنند و دانشندان بصیر بعین
الیقین بینند و هوشندان خبیر بنور کیاست و دانش دانند که در امر
مذهب و دین ابداً بتبعیت و تقلید شایسته و جایز نبوده و این خطب عظیم
و امر بزرگ را بتقلید هوی و ظنون و اوهام درک نتوان نمود الخ

Derniers mots:

... و بعضی دیگر از عالم و جاهل معرض شدند که حضرت موسی آثار
ظهور خود را نوعی دیگر ذکر فرموده که من بشب شبیه از پشت بام خانه
بر شا نازل میشوم و اگر آمدم و کفتم شب شنبه را نگیرید قبول نکنید
و بواسطه عدم

Caractères *ta liq*.

1) Voir à ce sujet les remarques fort justes de M. Browne I, 496.

249.

№ 76/492.21 X 13 c. 11 f. 19 l. (longues de 7¹/₂ c.).

Ce petit cahier contient:

1) لوح مقصود

Premiers mots:

هو الله تعالى شانه العظمة والافتدار

هد مقدس از ذکر و بیان حضرت معبود و مالک غیب و شهودی را لایق و سزااست که از نقطه اولی کتب لا تخصی پدید آورد و از کلمه علیا خلق اولین و آخرین ظاهر فرمود و در هر قرنی از قرون و هر عصری از اعصار بمقتضیات حکمت بالغه سفیری فرستاد تا خلق افسرده را بپاء بیان زنده نماید اوست مبین و اوست مترجم چه که ناس از ادراک آنچه در کتب الهی از قلم اعلی جاری شده و نازل گشته قاصر و عاجزند در هر حال مذکر و هادی و معرف و معلم لازم لذا سفرا و انبیا و اصفیاء فرستاد تا ناس را مقصود از تنزیل کتب و ارسال رسل آگاه نمایند و کل عارف شوند بودیعاً ریاتبه که در ایشان بنفس ایشان گذاشته شده انسان طلسم اعظم است ولکن عدم تربیت او را از آنچه با اوست محروم نموده بیک کلمه خلق فرمود و بکلمه اخری بمقام تعلیم هدایت نمود و بکلمه دیگر مرانب و مقاماتش را حفظ فرمود حضرت موجود میفرماید (f. 2^a) انسان را بتابۀ معدن که دارای اجبار کریمه است مشاهده نما بتربیت جواهران بعرضۀ شهود آید و عالم انسانی از آن منتفع گردد انتهى

Les mots soulignés présentent le texte qui est suivi d'un commentaire. Le *حضرت موجود* est évidemment Béhá. Je ne saurais dire quel est l'auteur du commentaire. Les passages commentés parlent de la concorde, de la justice envers tous, du désarmement général, de la paix universelle, de l'introduction d'une langue et d'une écriture universelle, de l'amour de l'humanité etc. Le *لوح مقصود* paraît finir au f. 7^b, l. 9, quoiqu'il n'y ait pas d'*alinéa*, par les mots

ان ربنا الرحمن لهو المؤید العلم الحكيم

عرض: Immédiatement après ces mots nous lisons ce qui suit: دیگر آنکه دست خطّ ثانی انجناب که از قدس شریف ارسال داشته بودند رسید و آنچه در او مذکور و مسطور مشاهده شد و تلقاء وجه معروض کشت فرمودند بنویس یا مقصود ندایت را شنیدیم ناله و حنین ات را در شوق و اشتیاق اصفا نمودیم اح

Suivent 14 lignes à l'encre rouge, dans lesquelles l'auteur fait des vœux en faveur de son correspondant et lui promet de ne pas l'oublier. Ce sujet est continué sur la page suivante jusqu'au f. 8^b, l. 3 d'en bas, où commence, à ce qu'il paraît, un autre document sans *alinéa*. Nous y lisons: الحمد لله العزيز العليم عرض دیگر مکالمات سیاحتیکه در عریضه که خدمت حضرت مولانا روحی فداه ارسال داشتید این فانی تمام انرا مشاهده نمود (f. 9^a). مقصود از تعبیرات آن کلّ انتباه ناس بوده از نوم غفلت صد هزار عزازیل از اعمال خود انسان ظاهر میشود چه اگر ناس بتعلیقات الهی تمسک نمایند رفتار کنند اثری از عزازیل در ارض نمایند اختلافات ارض و نفاق و جدال و محاربه و امثال ان سبب و علت ظهور عزازیل است جبرئیل در امثال این امور داخل نشده و نخواهد شد عالمیکه جز نزاع و جدال و فساد در او امری ظاهر نه او مقرّ عرش عزازیل است و محلّ سلطنت او چه مقدار از اولیا و اصغیا که شبها ناله نمودند و روزها بنوحه مشغول شدند که شاید یک نسیم خوش معطری از جهت اراده مرور نماید و رواج مکرهه منته را از عالم ببرد و زایل نماید و لکن مقتضیات اعمال غیر طیبیه و مجازات آن که از اس اساس سیاست الهی محسوبست سبب سدّ و منع شد و نکذاشت آنچه مقصود است ظاهر شود لنا ان نصبر فیکلّ ذلك حتى یأتی الفرج من الله الغفور الکریم سبحانک یا اله الکائنات و مقصود المکنات اسئلك بالکلمة التي بها نادت السدرة وصاحت الصخرة وبها سرع المقرّبون الى مقرّ قربک و المخلصون الى مطلع نور وجهک و بضجیع العاشقین فی فراق اصغیاک و حنین المشاقین عند تجلیات انوار شمس ظهورک بان تعزّی عبادک (f. 9^b) ما اردت لهم بجدک و کرمک ثم

اكتب لهم من قلبك الاعلى ما يهديهم الى بحر عطائك وكوثر قربك ايرب
لا تنظر اليهم وباعمالهم فانظر الى سماء رحمتك التى سبقت الوجود من
الغيب و الشهود ايرب نور قلوبهم بانوار معرفتك وابصارهم بتجليات شمس
مواهبك اسئلك يا اله الاسماء وفاطر النساء بالدماء التى سفكت فى
سبيلك والرؤس التى ارتفعت على الرماح فى حبك وبالاكباد التى ذابت
فى هجر اوليائك و بالقلوب التى صار اربا اربا لاعلاء كلمتك بان تجمع
اهل مملكتك على كلمة واحدة ليعترفن الكلى بوحدايتتك وفردانيتك لا اله
الا انت المقدر المتعالى العليم الحكيم انشاء الله غنى متعال عرض اينخادم
فانبرا باستجابت مقرون فرمايد وعباد ارض را بطراز معروف مزين نمايد
واز شئونات منكره مقدس دارد اوست قادر واوست نوانا واوست دانا
وبى نا (= بينا) بسم ويرى وهو السميع البصير،

2) f. 9^b, ligne 3 d'en bas, jusqu'au f. 11^b. Deux *lوح*, *révélations*,
de date récente, publiées à propos d'une affaire qui a produit une
certaine sensation même ici, à St. Pétersbourg, et qui a été traitée
avec plus ou moins de détails dans plusieurs correspondances adres-
sées à nos journaux politiques quotidiens. En voici le résumé, basé
sur les notices recueillies sur les lieux par M. Toumansky.

Le ^{27 Août}/_{8 Sept.} 1889, à 7 heures du matin, deux persans, shiites
fanatiques, Meshhedî Ali Ekber et Meshhedî Hosein, se jetèrent, le
poignard à la main, sur un certain Hadji Mohammed Rizâ Isfahani
qui traversait paisiblement une des rues les plus fréquentées d'Ashka-
bad et lui portèrent 72 blessures auxquelles il succomba. Hadji
Mohammed Rizâ était un des Bâbys d'Ashkabad les plus respectés.
Le crime fut perpétré avec une audace telle, que ni les nombreux
témoins de la scène ni le sergent de ville qui se trouvait là ne purent
sauver la victime de cet odieux attentat. Les assassins se livrèrent
sans résistance aucune à la police. On les fit monter dans une voi-
ture de place pour les mener en prison; pendant le trajet, ils se
mirent à lécher le sang qui découlait de leurs poignards. L'instruc-
tion, poursuivie avec beaucoup d'énergie par le tribunal militaire,
eut pour résultat d'établir que Mohammed Rizâ était tombé victime

du fanatisme religieux des shiites qui craignaient son influence; ceux d'Ashkabad, agissant suivant les ordres de mollahs venus à cet effet du Khorasean, résolurent de mettre un terme à la propagande bâbye en tuant Hadji Mohammed Rizâ. Mais, sachant très bien que le crime ne resterait pas impuni, ils s'en remirent au sort pour désigner les personnes qui devaient s'immoler pour la cause de la shia. O'est ainsi que les individus nommés plus haut devinrent les assassins de Mohammed Rizâ qui ne leur avait fait aucun mal. La sentence du tribunal fut sévère: Ali Ekber et Hosein, ainsi que deux de leurs complices, furent condamnés à être pendus, mais la peine de mort fut commuée par Sa Majesté Impériale en travaux forcés à perpétuité.

Cette sentence fut accueillie par les Bâbys avec un enthousiasme facile à comprendre. C'était la première fois depuis l'existence de la secte, c. à-dire depuis près de 50 ans, qu'un crime commis sur la personne d'un adhérent de la religion nouvelle avait été puni selon toute la sévérité de la loi. L'impression produite par cet événement sur le chef de la secte, Béhâ, paraît avoir été également profonde. Les deux *révélation*s que nous soumettrons au lecteur le prouvent suffisamment. Elles sont encore intéressantes à un autre point de vue: ce sont à peu près les seuls documents bâbys dont nous puissions comprendre tout le sens, toutes les allusions.

Le premier s'adresse, d'après les renseignements de M. Toumansky, aux Bâbys d'Ashkabad, et plus spécialement à un certain Abdoukérîm (connu par les autorités russes sous le nom d'Abdoukérîm Ardebili Assadow), qui est le chef reconnu des Bâbys d'Ashkabad.

Le second est une espèce de lettre-circulaire aux Bâbys en général. Voici le premier document:

هو الله تعالى شأنه العظمة والاقترار
 ابن حکم محکم مبرم در ابن حین از شطرسجن اعظم¹ ظاهر نشود انکم
 کنتم لله ولا شک انه معکم یا عبد الکریم علیک (f. 10^a) بهائی وعنایتی

1) C. à d. Acre.

نامہات بحضور مظلوم فائز طوبی لك ولن تمسك بجبل الصبر وعمل ما امر به في كتاب الله رب العالمين قد سرتني اعمالكم واصطباركم في البأساء قتلتم و ما قتلتم مريتا لكم قد علمتم ما فاحت به نفحات المظلومية بين البرية في الحقیقه دولت بهت ایدها الله اظهار عدل فرموده و عدل سبب علو وشوكت و اقتدار ملوك است طوبی لمن تزین به و شرب من كسه وتثور من تجلیاته باید اینحزب لا زال باینقام ناظر باشند حق جل جلاله لا زال وفارا دوست داشته و دارد و در الواع شتی كل را بان امر فرموده این اعانت دولت بهت و این ظهور عدل و انصاف انشاء الله ماحی ظلم و اعتسافی عالم است اینحزب را وصیت مینمائیم این عدل را فراموش ننمایند و بصیم قلب از حق بخوانند اثار صاحب لوای عدل را بدوام ملك و ملكوت پاینده و باقی دارد چه كه خالصا لوجه الله از مظلومهای عالم اعانت فرموده و بعدل حكم نموده و این اول اعانت است كه نسبت باین مظلومها از اراده امپراطور اعظم و ژنرال¹⁾ اكرم ایدها الله تعالى ظاهر كشته و اینقام بسیار عظیم است الهی الهی (f. 10^b) نری المظلومین بین اشرار خلقك و تشاهد زفرانهم و عبرانهم فیما ورد علیهم من الذین جعلوا شیهم الاعتسافی فی ارضك و سجتهم الظلم علی عبادك ارب استلك بامواج بحر عطائك و نجلیات تیر فضلك بان توید المظلومین علی الصبر و الاصطبار فیما ورد و یرد علیهم فی موارد البأساء و الضراء ارب استلك بحقیف سدره المنتهی و ظهورات عدلك بین الوری بان نكتب لهم من قلبك الاعلی فرجا من عندك و ناصرنا من لدنك و معیننا من جانبك لیحفظهم من شر اعدائهم و مبغضیهم انك انت المقدر علی ما تشاء لا اله الا انت المهین القیوم این بسی واضح و معلوم است این اعانت دولت بهت ایدها الله تعالى سبب توجه قلوب است جمیع از اطراف الهی الهی اید من اراد نصره المظلومین من عبادك ثم ارفعه بجودك و قدرتك و سلطانك انك انت المقدر العزیز الفضال

1) Le général A. Komarow.

La seconde révélation porte ce qui suit:

هو الحافظ المقدر القدير

يا اوليائى فى الممالك اعرفوا مقام من نصركم وحكم بينكم (f. 11^a) بالعدل الخالص نسئله الله ان يؤيد هذا الحزب على ذكره وثنائه وخدمته ويظهر منهم ما ينبغى لعلمه الطاهر المقدس العزيز العظيم يا اهل البهاء قد كان نير العدل مستورا محجوبا تحت غمام الظلم و لكن الله ابد حضرة الدولة البهية الروسية على اشراقه وظهوره ونجاته من كل حجاب غليظ وسحاب عظيم نسئله الله تبارك وتعالى ان يؤيده واوليائه وامرائه الذين بهم نصبت راية النصر هناك وعلم الظفر امام وجوه الخلق رغبا للذين حبسوا العدل والانصاف ومنعوهما عن اشراقهما ونورها وطهورهما على اعلاء كلمته واظهار امره واثبات حقه ويوقفه على انقاذ المظلومين بذراى العدل و الانصاف ونجاتهم من الظالمين و المعتدين و المنكرين كذلك قضى الامر من لدى الله الامر الحكيم بلسان پارسى نداى مظلوم را بشنو بايد اجبا طرا از اين يوم الى الآخر الذى لا اخر له قدر عنايت دولت بهيه ايدها الله را بدانند وآنچه سزاوار اين عدل است بر آن قيام نمايند ونفوسيكه من غير ستر وحجاب عدلرا نائيد نمودند ونصرت فرمودند وان مظلوم مسجون را از پتر ظلما بجبل متين انصاف بر اوردند ونجات (f. 11^b) بخشيدند سزاوار پاداش عظيمند از حق جل جلاله يشهد المظلوم بانهم هم الذين نصروا عباد الله واخذوا حق المظلومين من كل ظالم بعيد وكل فاجر مريب انشاء الله اوليائى حق موقق شوند در قرون واعصار بر تدارك اين عنايت كبرى كه از دولت مباركة عادله ظاهر شد البهاء و النور و العز و الثناء على حضرته وعلى الذين حكموا من جانبه بالعدل الخالص ومنعوا الظالمين عن ظلمهم واخذوهم اخذ عزيز مقتدر

Caractères *neskhi*.

250.

№ 79/495.

5 f.

Cinq feuillets détachés, contenant:

1) Une poésie en l'honneur de Sa Majesté l'Empereur de toutes les Russies. Elle a été composée en Perse par un bâby anonyme après la condamnation des assassins de Mohammed Rizâ. 72 vers. Voici les 2 premiers:

همی حد بیجد بسدادار اعظم * همی شکر بپیر بیزدان اکرم
که اهل بها شاد مانند و خندان * زالطاف شه امپراطور اعظم
الکسندر ثالث آن نامور شاه * که از صولتش شیر غزمان کند رم

Derniers vers:

چنین شاه جم چاکر و جم خدم را * شکوهش فزون دار ای رب اکرم
چه نیکو است این مدحت پاری را * به الفاظ روسی در آرد مترجم

2) Deux poésies religieuses, de 19 vers chacune, dont l'auteur paraît être désigné¹⁾ par le *takhallos* روحانی.

Premiers vers de la première:

با معشر البشر شب هجران تمام شد
قوموا من القبور که یوم القیام شد
ای عاشقان حق رخ معشوق شد عیان
ای بلبلان قدسی بهار مرام شد

Premier vers de la seconde:

ساقیا بساغر زن خمر وصل جانان را
زانکه مست می باید باختن سروجان را

3) Une autre poésie religieuse de 30 vers, qui commence ainsi:

طلعات قدسی بشارتی که جمال حق شده بر ملا
بزن ای صبا تر بهخفتش بکروه زنده دلان صلا

1) M. Toumansky pense que ce Rouhâni pourrait bien être le poète bâby
روحانی, cité par M. Browne, II, 1008.

Souscription: در قهته قلمی شد بتاریخ ۲۲ شهر شوال الکریم ۱۳۰۴ از آقای مشهدی سریری نوشته شد

4) Une notice sur le droit d'héritage selon le rite bâby et une autre sur la division de l'année en 19 mois et sur les noms de ces mois. — Souscription: حسب الفرمایش جناب جلالنآب اقا الکساندر نومانسکی فی شهر محرم الحرام ۱۳۰۸ تحریر شد

5) Une notice chronologique, en 19 lignes, sur les principaux événements de la vie du Bâb et de Béhâ, dressée à la demande de M. Toumansky par un des bâbys d'Ashkabad. Si courte que soit cette notice, elle donne néanmoins quelques renseignements qui méritent d'être indiqués. Au sujet du Bâb nous n'y trouvons que les dates suivantes:

1 Moharrem 1235 — naissance du Bâb.

5 Djomâda I 1260 — commencement de la propagande¹⁾.

27 Sha'bân 1266 — mort du Bâb à Tebriz.

Au sujet de Béhâ:

Naissance de Béhâ — 2 Moharrem 1233.

A l'âge de 27 ans il reconnut le Bâb.

A l'âge de 36 ans il fut jeté en prison à Téhéran. Après 4 mois il fut remis en liberté grâce à la protection du ministre de Russie à Téhéran²⁾.

Conformément à un ordre du gouvernement persan Béhâ fut transporté à Bagdad, où il passa 12 années.

Transporté à Constantinople par ordre du gouvernement ture il y resta 4 mois et puis fut interné à Andrinople. Dans cette ville il resta „cinq années approximativement“ (تقریباً پنج سال نیز در شهر³⁾ ادرنه توقف فرمود).

در پنجم جادی الاولى ۱۲۴۰ ادما فرمود که من باب علم هستم

2) Ce dernier détail omis dans le petit poème chronologique de *Nabû* (chez Browne, II, 988) est important, car il nous donne la clef pour comprendre un passage de la lettre au « roi des Russes », imprimée plus haut p. 186, l. 9—10, où Béhâ exprime sa reconnaissance à « un des envoyés » de l'Empereur de Russie.

3) Cf. plus haut, p. 218, note 1. Les difficultés chronologiques que présentent ces dernières données seront sans doute levées par M. Browne dans son édition du « A Traveller's Narrative » qui est sur le point de paraître.

251.

№ 80/496. 21 X 13 c. 101 f. 17 l. (longues de 8½ c.).

اسرار الغيبية لاسباب الدينية

C'est le traité, que M. Browne II, 944, mentionne sous le nom de „Muduniyyat“. Édition lithographiée à Bombay en 1299. L'auteur dit p. 6: ... واز تصریح اسم خویش احتراز نموده تا واضح و مبرهن گردد که مقصدی جز خیر کل نداشته و ندارم بلکه چون دلالت بر خیر را عین عمل خیر دانسته لهذا بدین چند کلمه نصیحتہ ابنای وطن خویش را چون ناصح امین لوجه الله متذکر مینمایم

Nous lisons sur le frontispice de l'édition:

بسم الله العالم البديع الامين السلام

والعالم محب

حد

حضرت

بزدان و مقصود عالمان را که

موفق فرمود این تراب استان اهل عرفان را بطبع نخست کتاب مقدس عن الالقباب الذي سمى باسرار الغيبية لاسباب الدينية که الحق جهان مدنيت را بحريست بيپايان و عالم انسانيت را افتابيست درخشان على يد اقل عباد الرحمن الحاج محمد حسين الحكيم البهائي حرره ميرزا محمد علي شيرازي

في بندر بمبي

في شهر ربيع الاول ١٢٩٩

در مطبعه مشهور حسني زيور اختتام پذيرفت

Béhâ dans cet ouvrage d'un caractère plutôt politique que religieux tâche de démontrer que des réformes considérables sont nécessaires pour permettre à la Perse d'atteindre de nouveau la place préminente qu'elle a jadis occupée parmi les nations civilisées.

Premiers mots:

بسم الله الرحمن الرحيم
 بدایع حد و ثنا و جوامع شکر و سپاس درگاه احدیت پروریرا سزاست که از
 بین کافه حقایق الخ

Derniers mots (p. 96): و چون بهار روحانی اشجار نفوس :
 انسانی را بعلیه اوراق و ازهار و اثمار سعادت مقدسه سر سبز و خرم نماید ،
 تم المجلد الاول من هذا الكتاب

Les dernières pages (96 — 101) du volume sont occupées par une espèce d'épître parénétiqne en persan très pur, dans laquelle il ne se trouve pas un seul mot d'origine arabe. L'auteur en est sans doute Béhâ auquel, paraît-il, on avait reproché le style de ses révélations littéralement surchargé de mots arabes. Béhâ tenait évidemment à démontrer qu'il pouvait exprimer ses pensées aussi clairement en persan pur, sans avoir recours aux mots arabes. Nous pouvons peut-être admettre que ceux qui ont provoqué cette élucubration de Béhâ appartiennent au parti national iranien ou bien que ce sont des adhérents de la religion de Zoroastre à Bombay.

Voici quelques fragments du texte. Premiers mots:

بنام خداوند یکتا
 ستایش بیننده پاینده را سزاست که بشبنمی از دریای بخشش خود آسمان
 هستی را بلند نمود الخ
 ... نامه شما در زندان باین زندانی روزگار رسید خوشی آورد و بر: p. 97
 دوستی افزود و یاد روزگار پیشین را تازه نمود اینکه
 از نامه‌های آسمانی پریش رفته بود رک جهان در دست پزشک دانا است
 در در می بیند و بدانائی درمان میکند هر روز را راز است و هر سر را
 آوازی درد امروز را درمانی و فردا را درمان دیگر. (p. 98)
 بشنوید آواز این زندانی را بایستید و بگوئید شاید آنانکه
 در خوابند بیدار شوند بگوای مردگان دست بخشش یزدانی آب زندگانی
 میدهد بشتایید و بنوشید هر که امروز زنده شد هرگز نمیرد و هر که امروز

مرد هرگز زندگی نیابد در بارهٔ زبان نوشته بودید تازی و پارسی هر دو نیکوست چه که آنچه از زبان خواسته اند پی بردن بگفتار کوینده است و این از هر دو میاید و امروز چون آفتاب دانش از آسمان ایران اشکار و هویدا است هر چه این زبان را ستایش نمائید سزاوار است الخ

ای دوست زمین پاک دیدیم تخم دانش: Derniers mots (p. 101):
 کشتیم دیگر تا پرتو آفتاب چه نماید بسوزاند یا برویاند بگو امروز به پیروزی دانای یکتا آفتاب دانائی از پس پرده جان بر آمد و همه پرندهگان بیابان از بادهٔ دانش مستند و بیاد دوست خورسند نیکوست کسیکه بیابد و بیاید،

Un exemplaire de la même édition de cet ouvrage a été rapporté par M. Joukowski de son voyage en Perse (1883—86) et appartient maintenant à la Bibliothèque de l'Université de St.-Pétersbourg.

1. The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that this is crucial for ensuring the integrity of the financial statements and for providing a clear audit trail. The text notes that any discrepancies or errors in the records can lead to significant complications during an audit and may result in the disallowance of certain expenses.

2. The second part of the document outlines the specific requirements for record-keeping. It states that all receipts, invoices, and other supporting documents must be retained for a minimum of three years. Additionally, it is required that these records be organized in a systematic and accessible manner, such as by date or by category, to facilitate the audit process.

3. The third part of the document provides guidance on how to handle common situations that may arise during the record-keeping process. For example, it addresses the issue of lost receipts, suggesting that a copy of the receipt should be made and the original should be replaced as soon as possible. It also discusses the proper handling of electronic records, such as scanned copies of receipts, and the importance of ensuring their accuracy and security.

4. The final part of the document concludes by reiterating the importance of diligent record-keeping and the potential consequences of non-compliance. It encourages the reader to take the necessary steps to ensure that all records are properly maintained and readily available for review. The text also provides contact information for further assistance and resources.

MANUSCRITS ÉTHIOPIENS.

252—256.

Les¹⁾ mss. éthiopiens, peu répandus en Europe, figurent cependant dans plusieurs bibliothèques d'Allemagne, d'Angleterre, de France, de Hollande et d'Italie; seule la Russie, qui possède d'ailleurs une si riche collection de manuscrits orientaux, n'avait, qu'on sache, jusqu'à ce jour rien à produire en fait d'éthiopien²⁾. Le Catalogue de l'Université de St. Wladimir à Kief fait bien mention d'un *aethiopicum*

1) La présente notice, due à la plume du savant et regretté académicien Dorn, a paru en allemand dans le Bulletin scientifique de l'Académie des Sciences de St. Pétersbourg, tome II (1837), col. 302—304, le 23 juillet 1837. On s'est contenté de la traduire ici en français sans y introduire aucun changement; mais il a paru convenable de compléter les indications de l'auteur par quelques renseignements qu'il n'a pu fournir il y a plus de cinquante ans et dont la place est tout indiquée à cet endroit: Il ne faut pas confondre l'abbé Georges (Abbâ Györgis), auteur du *Mazhafa Mestir*, avec l'abbé Georges, Arménien, moine de Sadamant, qui a écrit l'*Orgânôn Denghel* (v. Zotenberg, Cat. des mss. éth. de la Bibl. Nat. de Paris, p. 95 col. 1); ce livre, dont Ludolf ne connaissait que trois exemplaires et que Dorn croyait exister en Europe au nombre de cinq copies, est représenté à Paris par 7 manuscrits (N°s 97—103 du Cat. de Zot.). Les N°s 60—63 du Cat. de Zot. sont autant de recueils détachés des miracles de la Vierge, dont le nombre monte en tout à 150, les mêmes se répétant dans plusieurs manuscrits [le N° 102 en renferme deux qui sont relatés dans le N° 60; le synaxaire portant le N° 126 en contient un autre (p. 159) qu'il faut ajouter aux 150 sus-désignés]. Le recueil de l'Institut était donc bien plus complet.

Le Musée Britannique possède 4 exx. de l'*Orgânôn* (Cat. Cod. Or. M. Br. III, N°s XLIX—LII); les Miracles de Marie se trouvent en petit nombre dans le ms. N° IX, il y en a 72 dans le N° XLI et *miraculorum innumerorum series* sous le N° XLII.

2) Depuis 1837 la Bibl. Imp. Publ. à St. Pétersb. s'est enrichie de 23 mscr. éthiopiens, qui ont été décrits par M.M. Dorn (Catal. des mscr. et xylographes or. etc. St. P. 1852, p. 549—58) et Kokowtsow «*Zapiski*» de la Section or. de la Soc. Imp. Russe d'Archéologie, v. IV, p. 106—111.

manuscriptum; mais, à en juger d'après la description qui m'en a été faite oralement, j'ai lieu de douter qu'il s'agisse réellement d'un manuscrit éthiopien. La face des choses a changé à présent, et la Russie est désormais au nombre des pays pourvus de productions littéraires de l'Éthiopie.

Le lot des manuscrits orientaux provenant de l'héritage de feu le Cte Suchtelen (décédé à Stockholm), qui a fait récemment l'objet d'un don gracieux de S. M. l'Empereur à l'Institut des Langues Or., renferme cinq manuscrits éthiopiens, dont l'énumération n'est pas, je crois, dénuée d'intérêt. Ils sont tous sur parchemin, d'une écriture assez nette et correcte, circonstance qu'il importe de relever vu que les manuscrits de cette classe se distinguent généralement par leur incorrection. Quatre d'entre eux (les n°s 1, 2, 3 et 5) portent sur un feuillet en avant du texte, et le 5e (N° 4) sur celui qui le suit, une note en arabe de la teneur suivante:

هذا الكتاب برسم دير مار اسطافانوس الكاين بجوار ماري بطرس
بالتونيكاني لاستعمال الرهبان القبط والحشم القاطنين به فلا يحل لاحد
التصرف فيه بوجه من الوجوه وقفا مملدا

dont voici la traduction:

„Ce livre appartenant au couvent de St. Étienne près St. Pierre du Vatican, est destiné à l'usage des moines coptes et abyssiniens qui y habitent, à titre de legs perpétuel, sans qu'il soit licite à qui que ce soit de s'en rendre acquéreur d'une façon quelconque“.

Ces 5 manuscrits sont:

1 (252). *L'Évangile et l'Apocalypse de St. Jean*. 100 ff., petit in-4°.

Le N. T. a été à plusieurs reprises imprimé en éthiopien; en 1826, il a paru encore à Londres une édition des 4 Évangiles; une collation partielle de notre ms. a montré qu'il en diffère assez pour en faire un auxiliaire utile lors d'une révision critique de la traduction éthiopienne ou pour en préparer une édition nouvelle.

2 (253). *Organona Wedasē etc. Organum Encomii et cithara psalterii et lyra laudis*. 120 ff., in-4°.

Ouvrage qu'un certain Abba Georgius composa vers l'an 1440 et qui, connu sous le nom d'Organon Denghel Mariam, est fort estimé en Abyssinie. L'abbé Georges était Arménien de naissance, mais son livre est écrit dans un éthiopien très pur. Ludolf, qui en communique souvent des extraits dans ses propres ouvrages, l'a mis à profit pour la confection de son Dictionnaire et de sa Grammaire. Il cite 3 mss. de l'Organon: un qui lui appartenait en propre, un autre qui était à Oxford et un troisième qu'Edzardi détenait à Hambourg. Ce ms. d'Edzardi doit être différent de celui qui est conservé actuellement à la Rathsbibliothek de Hambourg et dans lequel sont consignées les variantes des exemplaires d'Oxford et d'Edzardi.

Une copie du ms. de Hambourg que j'ai prise en 1826 me permet, après collation, d'établir que l'exemplaire de l'Institut des Langues Or. est écrit avec soin, sauf quelques négligences dans les en-tête. — Le dernier feuillet et demi est consacré à la louange de la Trinité.

3 (253). *Serata kedasē* etc. 87 ff., petit in-8°.

Liturgie à l'usage des prêtres et des fidèles d'après le rite copte (62 ff.). Puis 18 ff. blancs; là-dessus, 7 ff. sur la glorification du saint et thaumaturge éthiopien Tekla Haimanot (Plante de la Foi), qui vécut vers 630 et dont on fête l'anniversaire le 24 décembre (Tāchsās) st. éthiopien, comme cela est dit tout au commencement.

4 (254). *Les Miracles de Marie*. 86 ff., petit in-folio.

Le commencement et la fin manquent; ce qui reste commence au 115° miracle pour finir au 215°; l'ouvrage a donc dû être considérable.

5 (255). Un *Martyrologe*. 133 ff., petit in-4°.

Aussi sans commencement. Sans doute identique à celui dont Ludolf fait mention à la p. 295 du Commentaire de son Histoire d'Éthiopie. Je l'infère non seulement du contenu du ms. en général, mais encore et surtout d'une strophe citée par Ludolf et de laquelle il ressort qu'Abba Salama a traduit la Bible en éthiopien, strophe qui se trouve dans notre ms. A la dernière ligne, Ludolf a *baedēha* (probablement une faute d'impression); notre ms. offre par contre la bonne leçon *baedēhū* (بيده) manu sua.

MANUSCRITS ARMÉNIENS.

257.

№ 1. 18½ × 12½ c. 21 f. 28 l.

Un beau manuscrit écrit en ronde; il contient:

a. f. 1—203 (Մեծ Գրքի Գործարանութիւն Հայոց սեփական, quelquefois Մեծ Գրքի Գործարանութիւն տոհմիկն Յարեթեան — la généalogie de la Grande Arménie; mais le titre manque dans le manuscrit). C'est la célèbre Histoire de Moïse de Khorène, écrivain du Ve siècle. Ouvrage connu, plusieurs fois imprimé et traduit en différentes langues européennes. Les chapitres ne sont pas numérotés. Il manque aussi le dernier chapitre: Élégie sur les malheurs de l'Arménie. Cf. Паткановъ, Библиографическій Очеркъ Истории Армянской Литературы, 8—9. L'avant-dernier possesseur de ce manuscrit, le comte Paul de Suchtelen, dans une note écrite de sa main, en dit: „Ce manuscrit passe pour être très précieux tant à cause de son antiquité que pour le contenu. Il donne des notions sur l'origine de presque toutes les familles les plus notables de l'Arménie. Procuré à Nakhitchévan en 1827; j'ai permis qu'il fût copié à Tiflis, où il ne tardera point à être imprimé. P. S.“ Voy. A. Baumgartner, Ueber das Buch „Die Christen“, ZDMG, Bd. XL, p. 482—491.

b. f. 203—217. Այս է աշխարհացոյց (Աշխարհացոյց) Géographie, attribuée à Vardan, écrivain du XIIIe siècle; ouvrage connu, publié avec une traduction française par Saint-Martin dans ses Mém. sur l'Armén. II, 407—453. Dans plusieurs endroits les lettres sont effacées ou décolorées, en sorte que quelques mots sont devenus illisibles et ne peuvent être rétablis qu'au moyen d'une collation avec d'autres exemplaires du même ouvrage, qu'on trouve dans presque toutes les collections de manuscrits arméniens.

f. 217—218. Memento, écrit en l'an 1147—1698 dans le village d'Astapat près l'église de St. Étienne.

f. 3, 175, 218, cachet en noir: Յի Բի ծառայ Յովսէփ վարդապետ — le serviteur de J. Ch. Joseph vardapiet (docteur en théologie). La date du sceau est effacée, mais M. Brosset („Notice

etc." p. 8) assure avoir lu 1146, qui correspond à l'année 1697 de J. C. — Coll. Suchtelen.

258.

№ 2. 17 X 12 c. 4 + 462 f. 29 l.

Contient:

a. f. 1—453. *Պրիգորի եռամեծի քաջ հռետորի և անյաղթ փիլիսոփայի, աշակերտի Յովհաննու Որոտնեցւոյ արարեալ բան խրատական ոգեշահս և հանճարիմաստս ի մեկնութիւն և ի գովեստ փառաց տօնից տէրունականաց, i. e.* Les sermons de Grigor le Trismégiste, le rhéteur prodigieux, le philosophe invincible, le disciple de Jean d'Orothn, sur les fêtes dominicales (105 sermons). Superbe manuscrit écrit en petits caractères carrés d'une belle main et divisé en trois parties. Grégoire, vardapiet du couvent de Tathev en Siounikh, né en 1340 et mort en 1411, était un adversaire déclaré des Dominicains arméniens, plus connus sous le nom de Frères-Unitaires, qui dès le commencement du XIV siècle s'établirent en Arménie et s'efforcèrent d'amener l'église arménienne à la réunion avec celle de Rome. Voy. Gareguin, L'histoire de la littér. armén. II, p. 212—220. Brosset, Notice des Manus. armén. de l'Institut. Asiat. 1837, p. 8. Ces sermons, comme la plupart des oeuvres de Grégoire, ont été imprimés à Constantinople en 1729—1741.

f. 7 v°, un dessin d'aquarelle grossièrement exécuté, représentant deux personnes.

f. 125, à la fin de la première partie, le copiste nous apprend, que le volume appartenait au vardapiet Ohannès en ջղա = 991—1542.

f. 125 v°, l'image du vardapiet Serapion (*սպն վպն*). Un cachet noir: *Քի Ճո Պետրոս վարդապետ* — le serviteur du Christ vardapiet Petros. A la fin de l'ouvrage p. 450—453 un long memento du copiste renfermant une prière avec bénédiction.

b. f. 453—462, d'une autre main: *Ի խնդրոյ Թուամս վարդապետի աստուածաբնակ սուրբ ուխտին Սեծոփայ վանաց և ծառայարար կատարեալ աստուածակիր և հոգեկից առնն աստուծոյ*

Յակոբ վարդապետի Ղրիմեցոյ աշակերտի Վերդայ Արզնկացոյ Յաղագս աղգականութեանց բաժանման. Un traité sur les degrés de parenté, avec tableaux explicatifs, écrit par Jacques de Crimée, disciple de Georges d'Ezenka, à la prière du docteur Thouma de Medzophe. Jacques de Crimée était, comme on voit, le disciple de Georges d'Ezenka, qui vivait à la fin du XIVe siècle, et était le disciple et l'ami du célèbre docteur Grigor de Tathév, dont nous avons parlé plus haut. Voy. Назарьянцъ, Обзор. Гайканск. письмен. въ новѣйшее время, Казань, 1846, стр. 15—19.

Le vardapiet Thouma ou Thomas de Medzophe, mort en 1446, contemporain de Timour-leng (Tamerlan), a écrit l'histoire de ce prince dans un ouvrage plein d'intérêt, qui a été publié deux fois. Thomas y a retracé avec exactitude et impartialité les calamités qui ont fondu sur l'Arménie et la Géorgie à la suite des incursions du conquérant barbare. On lit dans le memento, que cet ouvrage a été copié en l'an 1029—1580 par le scribe Jean pour le vardapiet Azaria.

Les feuilles de garde en parchemin, deux au commencement et deux à la fin, proviennent d'un palimpseste et contiennent en écriture ronde un fragment hagiographique de l'époque musulmane.

259.

№ 3. 17 X 14 c. 8 + 444 f. 34 l.

Une colonne jusqu'à la feuille 105, ensuite deux. Sur les feuilles de garde en parchemin, fragment d'Évangile en lettres capitales d'une écriture ancienne. Relié.

a. f. 1—2. Sermon anonyme sur la pénitence.

b. f. 3—7. Table des matières.

f. 1—444 (nouvelle pagination): **Ղրիգորի եռամեծի, քաջ հոետորի և անյաղթ փիլիսոփայի, աշակերտի Յովհաննու Արտանեցոյ, արարեալ բանս իրատականս, հոգեշահս և հանճարիմաստս ի մեկնութիւն և ի զովեստ փառաց տօնից տէրու Նահանաց.** Le même ouvrage que le № 2, f. 1—453. Le nombre des sermons est de 138. Belle écriture en lettres rondes minuscules.

A la fin, f. 443, il y a quatre mémentos. Dans le premier, le copiste Karapiet de Derdjan dit qu'il a écrit ce livre pour l'abbé Jean Rabounapiet (chef des Docteurs) en 870—1421 (10 ans après la mort de l'auteur) dans le couvent de Hermon en Siounikh; le second, écrit par Chmavuz (Siméon), porte que le manuscrit a passé dans les mains de Daniel l'an 874—1425; le troisième, d'une autre écriture, dit que Daniel fils du prêtre Karapiet a acheté ce volume pour 100 dangas dans l'île de Sévan l'an 910—1461; le quatrième enfin, même date, nous apprend que le volume appartenait à un certain vardapiet dont le nom est effacé. A la fin de la table des matières, en lettres cryptographiques, alors en usage chez les Arméniens, se trouve le nom de

Մ Մ Օ Մ Մ Օ Օ Պ = խաչատուր Khatchatour

et le cachet de Pétros.

f. 1, cachet en noir: Քրիստոս զարդապետ, 1155.—
Serviteur du Christ, le vardapiet Pétros 1155—1706.

260.

N° 4. 24 X 17 c. 290 f. 21 l. deux colonnes.

Contient: *Մատթայի* — le Nouveau Testament (les quatre Évangiles seulement). Au commencement, huit feuilles d'enluminures médiocres, ensuite neuf feuilles de canons; les marges sont garnies d'arabesques.

f. 288—290, memento: Cet Évangile a été copié par le scribe Johannès pour Arvan-gha et son fils Arghoushai sous le pontificat du Catholicos Sarguis (Sergius), pendant le règne de Jacoub-beg, l'an 931—1482. — Collection Suchtelen.

261.

N° 5. 20 X 5 c. 360 f. (la quantité des lignes à la page varie).

f. 1—13. Une colonne jusqu'au f. 13, puis deux jusqu'à la fin du volume. Reliure ancienne. Deux feuilles de garde en parchemin

portant les traces d'une écriture éthiopienne, presque entièrement effacée.

a. f. 1—12. Յակոբ վարդապետ Ղրիմեցի աշակերտ Գեորգայ Երզնկացւոյ, ՚ի խնդրոյ Թումա վարդապետի Մեծօրհնացւոյ, Յաղպս ազգականութեանց բաժանման: Le vardapiet Jacob (Jacques) de Crimée, disciple de Georges d'Ezenka (de la fin du XIV siècle), a écrit, à la prière de Thouma de Medzophe, le Traité sur les degrés de parenté. La fin manque. Voy. № 258, f. 453—462.

b. f. 13—181. Վասն ք գետոց և վասն ք կենդանեաց, աւետարանչաց և վասն խորանաց և զանազան գունոցն ևն. Commentaires sur les quatre Évangiles par St. Jean Chrysostome et autres. Ancienne traduction arménienne. Copié par Jean de Khizan, en 1081—1632 à Jérusalem. L'ouvrage a été imprimé à Constantinople en 1768, in 4°.

c. f. 181—360. Մեկնութիւն խորանաց աւետարանին — Commentaire de l'Évangile des Tabernacles de St. Matthieu; traduction classique du V siècle, copié par le même copiste en 1082—1633. Publié, dit-on, en 1825.

f. 13, 25, 181, 190, 360, cachet en noir: Le serviteur du Christ, Pétrous vardapiet, 1155—1706. Il paraît que ce Pétrous était un amateur de manuscrits et en possédait une jolie collection.

f. 190, figure coloriée d'un saint.

f. 298, cachet en noir: Յի քի ծո Բարդուղիմէոս վարդապետ Վանեցի — Serviteur de J.-C., le vardapiet Bardoughiméos, vardapiet de Van. Date illisible. La reliure est plus ancienne que le manuscrit.

262.

№ 8. 18 x 13 c. 288 f. 32 l.; les f. 1—126 et 140—283 à une colonne, le reste à deux.

Ce volume contient une collection de Traités philosophiques de différents auteurs.

a. f. 1—35. Դասի փիլիսոփայի Ներգիծացւոյ յառաջարկուածիւն սահմանաց իմաստասիրութեան — Traité des définitions philosophiques par David de Nerguin, du V siècle. L'auteur est très connu; l'ouvrage a été imprimé à Venise en 1833.

b. f. 45—122. *Երևանի Յովհաննու Արտանեցւոյ Հայոց փիլիսոփայի և վարժապետի Հաւաքումն համառօտ վերլուծութեան ստորոգութեան Արիստոտելի* — Explication des Catégories d'Aristote et du livre *περι Έρμηνείας*, par Jean d'Orotn, du XIV siècle.

c. f. 126—162. *Ասայի վարդապետի համառօտ վերլուծութիւնք Վիոնեսիոսի* — Courte explication de Denys l'Aréopagite par le vardapiet Esai, du XIV siècle.

f. 139 v°. „Copié par Stephanos“.

d. f. 162—257. *Երևանի Յովհաննու Արտանեցւոյ Հայոց փիլիսոփայի և վարժապետի լուծմունք պարպմանց զրոց արարեալ ՚ի խնդրոյ աշակերտաց իւրոց: Հաւաքեալ երկասիրութեամբ Վրիգորի վարդապետի աշակերտի նորա* — Explications du livre des Commentaires données à la prière de ses disciples par Jean d'Orotn ci-dessus nommé. Cf. Neumann, Versuch einer Geschichte der armen. Litterat., Leipzig 1836, p. 214—215.

e. f. 257—283. *Վրիգորի հիւսացւոյ Է զրոց լուծմունք (գժուարիմաց բանից) գժուարաբանից արարեալ ՚ի Յակոբայ վարդապետէ Արակացւոյ* — Explications des difficultés du Ve livre de Grégoire de Nysse, par le vardapiet Jacob de Cracovie.

Tout le manuscrit est écrit de la même main en caractères carrés, beaux et corrects; copié par Stephanos le 10 juin de l'an 913—1464 sur un exemplaire rédigé par le disciple de Jean d'Orotn en 840—1391.

Les feuillets de garde, dont deux au commencement et deux à la fin, offrent des spécimens de la plus ancienne écriture arménienne, en lettres capitales d'un style particulier, assez difficile à déchiffrer. Ces spécimens sont précieux pour la paléographie arménienne. Le fragment contient l'hymne à la Sainte Vierge dont nous donnons ici le commencement: *Ուրախ լեր Սարիամ նախանկար ծննդեամբդ, զի ծնար զյառաջ քան զարև զանունն զլոյսն առաջին զյարատեն զՔրիստոս ըստ կերպարանին առաջին մարդոյն etc.*

Au commencement et à la f. 44, cachet frappé en noir:

Au centre: *յի քի ծառայ* — Le serviteur de J.-C.; autour: *Յակոբ երէց Աեսարացի, Թ. ոձե* — Prêtre Jacob de Césarée, 1085—1636.

263.

N° 9. 18 X 12 c. 290 f. 18 l.

Manuscrit sans date, mais probablement du XV siècle.

Սրբոյն Բարսղի եպիսկոպոսի կեսարու կապադովկեցւոյ մեկնութիւն վեցօրեայ արարչութեան — Explicati de l'Oeuvre de six Jours (Hexaëmeron) par St. Basile, évêque de Césarée en Cappadoce. Traduction Classique. Cf. Quadro delle opere anticamente tradotte in armeno, 1825, p. 18—19. La fin manque. Écrit en lettres rondes. Sur la première et dernière feuille, un cachet en noir: Serviteur du Christ, Pétrou vardapiet.

Les huit feuillets de garde en parchemin offrent de curieux spécimens de la plus ancienne écriture arménienne, en usage avant le neuvième siècle, en lettres capitales; fragment de l'Évangile: *Խսկ եթէ մատամբ Աստուծոյ հանեմ զդեւս, ապա հասեալ է ՚ի վերայ ձեր արքայութիւն Աստուծոյ* — Si je chasse les démons par le doigt de Dieu, c'est donc que le royaume de Dieu est venu sur vous.

MANUSCRIT GÉORGIEN.

264.

N° 1. 80 X 21½ c. 5 + 424 + 23 pages. 85 lignes.

Contient:

- 1) La description des moeurs et coutumes des Géorgiens.
- 2) L'histoire de Géorgie jusqu'à la division du pays (1649 de J.-C.) en 3 royaumes (Kartalie, Kakhétie, Imérétié) et 5 principautés (Satabago, Gourie, Mingrélie, Svanétie, Abkhazie).
- 3) L'exposé des causes qui amenèrent ce partage.
- 4) La géographie et l'histoire de la Kartalie (1469—1745);
- 5) de la Kakhétie (687—1744);
- 6) de l'Imérétié (686—1744);
- 7) de la province d'Akhaltzikh et de Samtzhé-Satabago (508—1744);

- 8) de l'Ossétie et des autres contrées du Caucase, et
 9) un Appendice qui comprend:
- a) une table chronologique depuis la mort de la reine Thamar (1201) jusqu'en 1755;
 - b) une table synoptique des monarques et katholikos de Géorgie, et des souverains d'Europe et d'Asie à partir du premier monarque de Géorgie, Pharnabaze (237 av. J.-C.), jusqu'en 1745 de J.-C.;
 - c) une liste des villages et hameaux de la Kartalie et de la Kakhétie.

Au commencement du ms., 4 notices:

La 1° a trait à l'épître pastorale du katholikos de Constantinople Kalénikos.

La 2° est consacrée au récit de l'incendie de l'église du St. Sépulcre le mercredi 30 sept. 1808 à 9 h. du soir. La chapelle du St. Sépulcre fut seule épargnée par les flammes.

La 3° résume, en deux quatrains, la succession au trône de Géorgie des 4 dynasties: celle des Pharnavazides, celle des Archakounides, celle des Khosroïdes et celle des Bagratides.

La 4° donne l'inscription funéraire de la reine Thamar. A propos du passage où il est dit qu'elle transporta dans les rivières d'Imérétie les espèces de poissons vivant dans celles d'Amérétie, une glose ajoute que l'on prit des esturgeons à Salian et qu'on les lâcha dans le Rion, qui depuis lors en nourrit une masse.

Un autre exemplaire de ce ms. a été publié par fractions: l'histoire moderne de Géorgie après 1469 par le prof. émérite D. Tchoubinoff (Pbg., 1851); l'histoire ancienne de Géorgie par D. Bakradzé (Tiflis, 1885); la géographie de la Géorgie, avec une traduction française, par l'académicien Brossot (Pbg. 1842). Notre ms. est identique à ceux de l'Académie des Sciences et du prof. D. Tchoubinoff.
 — Écriture nette; très bien conservé.

MANUSCRIT GREC.

265.

N° 1. 13 $\frac{1}{2}$ X 6 $\frac{1}{4}$ c. — 4 feuillets non paginés + 120 écrits + 25 blancs non numérotés, 21 lignes par page.

Lectionnaire avec Notation Musicale.

Deux ouvrages distincts:

1) 1^a—47^b. Les éléments du chant et de la notation musicale d'après le système en usage dans l'église de Constantinople, qui diffère quelque peu de celui qui a été en honneur dans l'église de Russie; puis une série de cantiques et de litanies, avec les paroles subordonnées à la musique. Voici le relevé des matières:

1^a—6^a. La théorie: Ἀρχὴ σὺν θεῷ ἀγίῳ τῶν σημαδίων τῆς ψαλτικῆς τέχνης τῶν τε ἀνιόντων καὶ κατιόντων φωνῶν etc., coïncide évidemment avec l'exposé du ms. d'Offenbach, cité par Fabricius dans sa Bibliotheca Graeca (éd. Harles, t. III, Hambourg 1793, p. 655). Voici le commencement: Ἀρχὴ μέση τέλος καὶ σύστημα πάντων τῶν σημαδίων τὸ ἴσον ἐστὶ. χωρὶς γὰρ τούτου οὐ κατορθοῦται φωνή. λέγεται δὲ ἄφωνος οὐχ ὅτι φωνὴν οὐκ ἔχει, φωνεῖται μὲν, οὐ μετρεῖται δέ. διὰ πάσης γὰρ τῆς ἰσότητος ψάλλεται τὸ ἴσον etc. La nomenclature des tons est complète; il est aussi parlé des σώματα et des πνεύματα (cf. Aristide Quintilien Περὶ Μουσικῆς, l. III, ch. XI, éd. Jahn p. 79); d'anciennes théories sont citées pour mémoire (λέγεται δὲ καὶ παρὰ τοῖς παλαιοῖς, καὶ ὁ θεματισμὸς φθορά, 3^a). Une invocation à la Vierge et un stichaire sont ajoutés en guise d'épilogue et d'exemple.

6^b—8^b. Ἀρχὴ σὺν θεῷ ἀγίῳ τῶν κατήχων ἠχημάτων.

9^a—34^a. Ἀρχὴ σὺν θεῷ ἀγίῳ τῶν συλλειτουργικῶν τῆς θείας καὶ ἱεράς λειτουργίας τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου.

Suite de cantiques destinés à être incorporés dans la liturgie de St. Chrysostome (συλλειτουργικῶν). Le premier morceau, dont les paroles se répètent dans les deux suivants (Ἀμήν, ἅγιος ὁ θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς; Ἀμήν est remplacé ensuite

par Δύναμις), se retrouve sans la formule finale, qui en est séparée, dans la liturgie d'Alexandrie d'après le rouleau de Messine (Swainson, *The Greek Liturgies*, p. 49). Il y a là plusieurs *alléluia* (ποίημα) de différents auteurs ecclésiastiques: Μανουήλ τοῦ Χρυσάφι¹⁾, Ἀνθίμου Ἱερομοναχοῦ, Ἰωάννου τοῦ Γλυκέως²⁾, sur lesquels v. Fabricius, *Bibl. Gr.*, III, p. 653 et 655; Θεοδούλου μοναχοῦ, que j'estime être le copiste du lectionnaire grec avec notation musicale qui porte la date de 1133 ap. J.-C. et, après avoir appartenu à Mazarin, a été incorporé à la *Bibl. Nat.* (Omont, *Inv. Somm. des Man. du Fonds Grec*, I, 27, № 243); Δαυίδου (?) μοναχοῦ τοῦ Ῥαιδεστινοῦ, qui, s'il ne fait qu'un avec le philosophe du même nom originaire de Thessalonique (*Bibl. Gr.*, XI, 604), florissait vers l'an 1348; Δημητρίου τοῦ Ῥεδεστινοῦ, du même couvent, qui doit sans doute n'être nul autre que Démétrius de Thessalonique (*ib.*, XI, 398—399) du même siècle; Δουκα τοῦ Συρροπούλου et Ξενί τοῦ Κωρωί, sur lesquels je n'ai rien pu apprendre, à moins que sous l'abréviation ne se cache le nom de Ξεναιας, auquel cas il s'agirait du personnage nommé par Assemani, *Bibl. Or.*, II, p. 46; enfin Ἰωάννου τοῦ Λασκαρέως, le fameux érudit du XVIe s.

34^b—47^b. Ἀρχὴ σὺν θεῷ ἀγίῳ τῆς θείας καὶ ἱερᾶς λειτουργίας τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου τοῦ μεγάλου. Fragments chantés par le choeur durant la messe et pendant l'office des pré-sanctifiés, qui s'accordent sensiblement avec la rédaction de la liturgie de St. Basile telle qu'elle s'était établie au XVIe s. d'après Swainson: on retrouve successivement le ἄγιος de la p. 159, le 1er répons du choeur de la p. 161, le ἐπὶ σοὶ χαίρει du missel publié à Rome (p. 162—163) et enfin le κατευθυνθήτω (av. επαρσεις au l. de ἔπαρσεις) de la p. 179; puis la prière composée pour le jeudi saint (le mot πέμπτης a été sauté dans le ms.) et celle du samedi saint, p. 163; le tout se termine par des cantiques d'allégresse à Pâque. Ces prières sont entrecoupées par des *alléluia* de Ἰωάσαφ τοῦ νέου Κουκουζέλη du mont Athos, sur lequel v. *Bibl. Gr.*, III, 654, et qu'il ne faut pas confondre avec Jean Cucuzeles (*ib.*, p. 653), comme

1) Orthographe vulgaire.

2) Jean le Doux fut patriarche de Constantinople de 1816 à 1820, *Bibl. Gr.*, XI, 520.

cela est déjà arrivé (Bibl. Gr., XI, 599); Ἰωάννου τοῦ Λαμπαδαρίου, dont le surnom a donné lieu à une savante note de Harles (III, 655); et Νικηφόρου τοῦ Ἠθικοῦ, qui me semble se confondre avec Nicéphore Grégoras, le vigoureux adversaire des Palamites (+ 1359), dont il est resté des prières (Bibl. Gr., VII, 635) et qui s'occupait du plain-chant (ib., III, 654).

2) 49^a—120^a). C'est un livre du même genre que le premier, à cette différence près qu'on en a naturellement retranché l'introduction théorique qui eût fait double emploi. Fabricius (III, 655) nous apprend que la Bibliothèque des Jésuites à Louvain en possédait un exemplaire complet. Le titre est à peu près le même que dans notre ms., où il est conçu en ces termes:

Ἀρχὴ συνθεῶν ἁγίων τοῦ μεγάλου ἑσπερινοῦ ποιηθέντος παρὰ ποιητῶν διαφόρων ψάλλε δὲ εἰς etc. Ce n'est au fond que l'en-tête d'une partie du livre (49^a—57^a)²).

Plus loin vient: Πολυέλεος λεγόμενος Κουκουμ ψαλλόμενος ἐν ταῖς πσιμίαις ἑωρταῖς ἐν αἰς etc. C'est à ce recueil que Harles fait allusion lorsqu'il dit, Bibl. Gr., III, 655: *Psalmodia, qua urbs Thessalonicensis et ecclesiae catholicae magna utuntur, composita a Domestico magistro Cucuma*. On pourrait, à en juger d'après le sous-titre du livre dans l'exemplaire de Louvain: καὶ ἄρχεται ὁ Δομέστικος τοῦ δεξιῦ χοροῦ, mettre sur le compte de Cucuma la rédaction de la partie théorique qui a été analysée plus haut. Les matines, qui commencent au f. 102^a, forment une 3e subdivision indépendante à côté des vêpres et des vigiles.

Le deuxième livre ne renferme, en dehors de Cucuma, qu'un seul nom propre, celui de Ξενίου τοῦ Κερώνη (69^b).

Pour de plus amples détails sur ce genre d'ouvrages, fort bien représenté à Vienne et à l'Escurial, v. Forkel, *Allgemeine Literatur der Musik*, Leipzig 1792.

Notre ms. n'est ni aussi riche ni aussi soigné que celui de Paris; il n'offre en fait de peintures qu'un dragon (au f. 69^b), qui a été replié sur le recto du feuillet 69 lors de la reliure. Le premier

1) Le feuillet 48, resté blanc, sépare les deux ouvrages.

2) Le f. 58 est resté également blanc.

livre a été écrit d'une main plus ferme par un copiste plus soucieux de son art que le deuxième; un autre point de divergence, c'est que le carmin joue un rôle prédominant dans celui-là, tandis que celui-ci se contente d'ocre pâle qu'il marie au vert. Les frontispices sont sobres chez l'un comme chez l'autre. L'orthographe est parfois vulgaire; les abréviations et les interlignes sont fréquents, surtout dans la 1° partie, où il y a plus de texte en dehors des morceaux chantés. Des 4 premiers feuillets¹⁾, ajoutés après coup, trois contiennent une espèce d'analyse du manuscrit, qui dépare le volume plutôt qu'elle ne l'orne: l'auteur de cette notice succincte ne possédait pas son sujet et a fait fausse route. Sur le 1er de ces feuillets est l'apostille de l'Institut qui reçut le manuscrit à la mort du Comte de Suchtelen, dont les armes sont apposées sur le plat intérieur de la reliure (assez ordinaire, en maroquin, avec fermoirs en cuivre sans valeur, qui ont été arrachés d'un côté). Au dos, sur une étiquette en papier: Liber liturgicus — Graece.

1) Le papier, d'un grain moins solide que celui du reste du volume, a pour filigrane une sorte de vase avec les initiales A L. Les autres marques sont relativement nombreuses; à part un trèfle à 4 feuilles, il est assez malaisé d'en dresser l'inventaire.

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that every entry should be supported by a valid receipt or invoice. The second part outlines the procedures for handling discrepancies and errors, including the steps to be taken when a mistake is identified. The third part provides a detailed explanation of the accounting cycle, from identifying the accounting entity to preparing financial statements. The final part of the document discusses the role of the accountant in providing financial information to management and other stakeholders.

The document concludes by stating that the primary goal of accounting is to provide a clear and accurate picture of the financial performance of an organization. It encourages users to adhere to the highest standards of professional conduct and to seek continuous improvement in their skills and knowledge.

مركز الخدمات والبحوث الثقافية

صندوق البريد ٥٠٨٣ / ١٤

بيروت - لبنان

(٨١/١٨)

سلسلة فهرس المكتبات الخطية النادرة

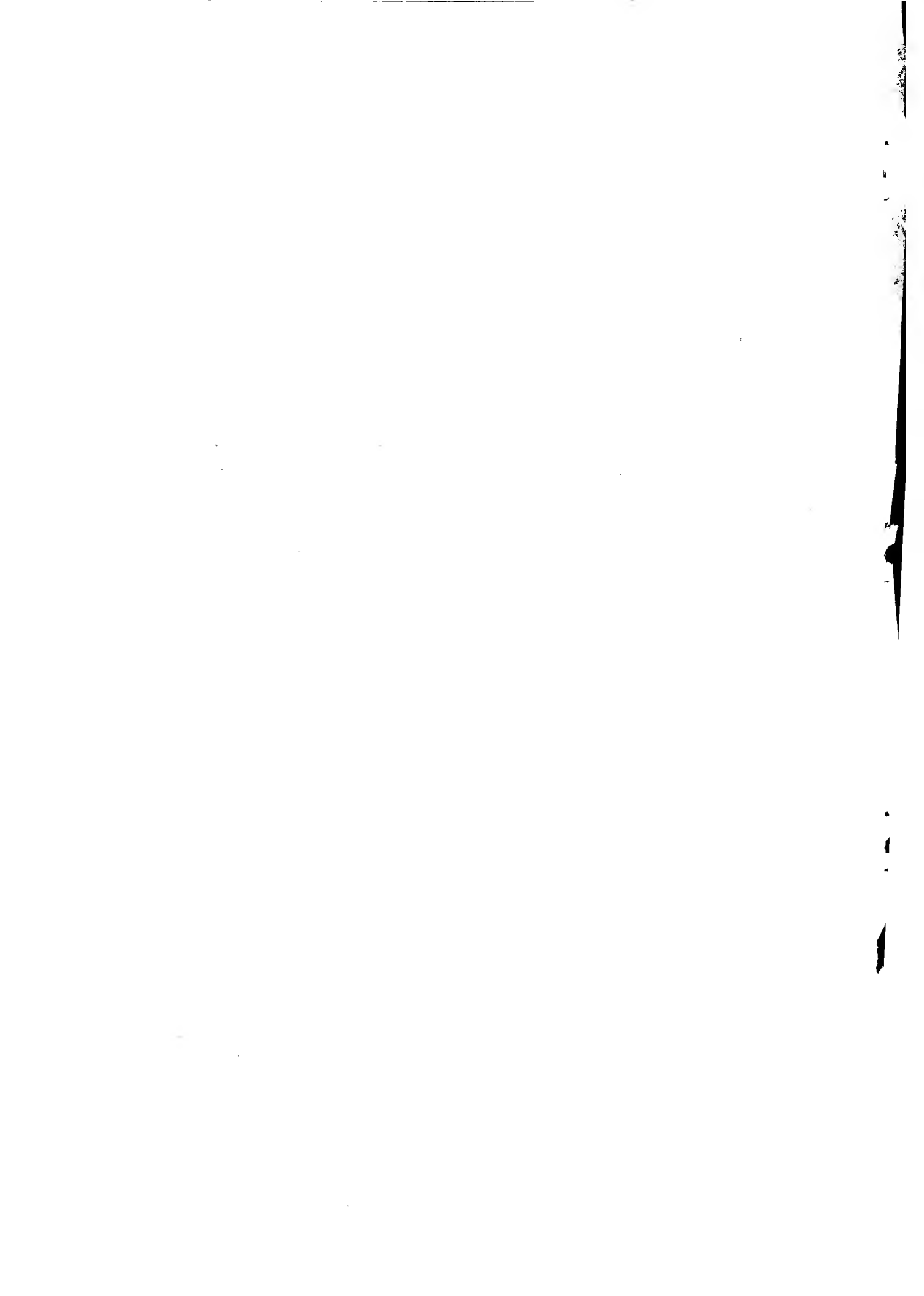
فهرس المخطوطات العربية

في معهد اللغات الشرقية

امستردام - هولندا

الجزء السادس

امستردام ١٩٧١

COLLECTIONS SCIENTIFIQUES

DE

L'INSTITUT DES LANGUES ORIENTALES

DU

MINISTÈRE DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES.

PUBLIÉES PAR ORDRE ET AUX FRAIS DU DÉPARTEMENT ASIATIQUE.

VI.

833

AMSTERDAM/CELIBUS N.V.

1971

COMPANY REPORT

ANNUAL REPORT AND FINANCIAL STATEMENTS

FOR THE YEAR ENDED 31st MARCH 1999

THE COMPANY'S REGISTERED OFFICE IS AT [illegible]

1

STATEMENT OF FINANCIAL POSITION

[Illegible text, likely the start of the financial statement table]

LES MANUSCRITS ARABES

(NON COMPRIS DANS LE N° 1),

KARCHOUNIS, GRECS, COPTES, ÉTHIOPIENS, ARMÉNIENS,
GÉORGIENS ET BÂBYS

DE

L'INSTITUT DES LANGUES ORIENTALES

DÉCRITS

PAR

MM. D. GÜNZBURG, V. ROSEN, B. DORN, K. PATKANOF, J. TCHOUBINOF.

~~AC38~~

AMSTERDAM/CELIBUS N.V.

1971

ISBN 90 6118 010 4 (Vols. 1-8)

ISBN 90 6118 015 5

SAINT-PÉTERSBOURG.

Imprimerie de l'Académie Impériale des Sciences.

(Vass.-Ostr., 9e ligne, № 12.)

1891.

TABLE

Préface de M. M. Gamazof	VII
Avant-Propos de M. David Günzburg	IX
Additions et Rectifications	XIII
Errata	XVII
Manuscrits Arabes, Coptes etc., décrits par le Baron D. Günzburg . . .	1—189
Théologie, Jurisprudence, Parénèse	1
Poésie, Anthologies, Contes	41
Sciences Mathématiques et Philosophiques	41
Littérature Chrétienne	58
Mscrit Karchouni des 4 Évangiles	77
Mscrit Arabe-Grec: Missel Melkite	101
Mscrits Coptes-Arabes	113
Ancien Testament	127
Mscrit Arabe-Latin	181
Mscrits Druzes	182
Manuscrits Babyloniens décrits par le Baron V. Rosen	141—255
Manuscrits Éthiopiens décrits par M. B. Dorn	257—259
Manuscrits Arméniens décrits par M. K. Patkanof	260—266
Manuscrit Géorgien décrit par M. I. Tchoubinof	266—267
Manuscrit Grec décrit par le Baron D. Günzburg	268—271

PRÉFACE.

Plusieurs personnes ont travaillé à ce fascicule :

M^r le Baron V. Rosen a étudié les manuscrits bābys qu'il connaît si bien; Mr J. Tchoubinof, interprète au Département Asiatique, s'est chargé du géorgien, sa langue maternelle; le regretté professeur feu Mr Patkanof a pris sur lui de classer les ouvrages arméniens; la description des cinq manuscrits éthiopiens de l'Institut est due à la plume de feu Mr Dorn; le reste a fait l'objet des investigations du Baron David Günzburg. Je veux nommer encore une personne, dont les contributions ont été très utiles: M^r le lieutenant Toumanski, auditeur des cours de l'Institut Oriental, a fourni une partie des matériaux bābys. Je me plais à reconnaître le zèle désintéressé de ces Messieurs; aussi, bien que le livre, fruit de leurs travaux, parle pour eux et qu'il soit sûr de trouver auprès des lettrés de la Russie et de l'Étranger l'accueil qu'il mérite, ou plutôt justement à cause de cela, je suis heureux d'insister sur la dette de reconnaissance que l'Institut a contractée vis-à-vis d'eux.

M. Gamazof.

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that every entry should be supported by a valid receipt or invoice. This not only helps in tracking expenses but also ensures compliance with tax regulations. The second part of the document provides a detailed breakdown of the company's financial performance over the last quarter. It includes a comparison of actual results against budgeted figures, highlighting areas of both strength and weakness. The final section outlines the company's strategic goals for the upcoming year, focusing on cost reduction and revenue growth. It also mentions the implementation of new software systems to streamline operations and improve efficiency.

Yours faithfully,

AVANT-PROPOS.

Au moment de livrer au public un travail qui m'a coûté plusieurs années de soins et de recherches, je suis pris d'une émotion bien légitime, car j'y ai trop pensé pour ne pas en apercevoir tous les défauts. On sera sans doute frappé de l'importance accordée à certains ouvrages secondaires, on blâmera l'inconséquence qui se fait jour dans les transcriptions et les abréviations, on s'étonnera de ce que les renseignements sont pour la plupart incomplets et surtout de ce que la liste des errata occupe tant de place. Je ne veux pas atténuer les imperfections de la partie de ce livre dont je suis responsable; cependant quelques mots pourront me servir d'excuse, sinon me justifier.

Tirillé en tout sens par des devoirs aussi impérieux que pénibles, je n'ai pu consacrer au Catalogue qu'une partie de mon temps, ce qui est certainement un désavantage. L'impression a duré plus de deux ans par suite de raisons indépendantes de ma volonté et intimement liées à l'organisation de la typographie de l'Académie des Sciences, ce qui a empêché de mettre au point l'ouvrage en bloc, cause inévitable d'incohérences.

Quant à la description minutieuse et détaillée des manuscrits, je m'y suis décidé, parce que je n'avais pas à fournir une longue carrière, la collection de l'Institut étant déjà presque entièrement connue grâce aux volumes signés du nom respecté du Baron Rosen, mon maître et ami. J'ai pensé qu'il y a toujours à glaner dans un livre, quelque insignifiant qu'il soit, principalement s'il reflète un état de civilisation différent du nôtre. J'ai respecté l'orthographe des manuscrits, estimant que la réformer, c'est les déformer; un commençant

y pourrait gagner, un savant ne ferait qu'y perdre. En un mot, j'ai voulu que ma description tînt lieu autant que possible de l'original afin d'éviter à ceux qui la liraient des recherches fastidieuses et souvent inutiles.

Les livres ayant été remaniés au cours de l'impression, il en est résulté que certains manuscrits sont actuellement placés d'une façon un peu différente que cela n'est marqué dans le corps de l'ouvrage. Je crois faire une chose utile en indiquant ici les nouvelles cotes; j'en profite pour assigner aux ouvrages qui n'avaient pas jusqu'ici été incorporés dans la Bibliothèque, les numéros d'ordre sous lesquels ils sont désignés à présent:

le N° 230	du catalogue	est à chercher	Arm.	I	Pl.	6,	N°	1
" "	231	" "	" "	" "	" "	II	" 4,	" 44
" "	232	" "	" "	" "	" "	I	" 6,	" 22
" "	233	" "	" "	" "	" "	II	" 3,	" 40
" "	234	" "	" "	" "	" "	I	" 5,	" 23
" "	235	" "	" "	" "	" "	I	" 5,	" 1
" "	236	" "	" "	" "	" "	II	" 7,	" 55
" "	237	" "	" "	" "	" "	II	" 3,	" 20
" "	238	" "	" "	" "	" "	III	" 7,	" 5
" "	239	" "	" "	" "	" "	III	" 7,	" 6
" "	240	" "	" "	" "	" "	I	" 8,	" 1
" "	241	" "	" "	" "	" "	III	" 3,	" 1
" "	242	" "	" "	" "	" "	I	" 7,	" 35
" "	243	" "	" "	" "	" "	I	" 7,	" 36
" "	244	" "	" "	" "	" "	II	" 5,	" 48
" "	245	" "	" "	" "	" "	II	" 5,	" 45
" "	246	" "	" "	" "	" "	II	" 5,	" 47
" "	247	" "	" "	" "	" "	II	" 5,	" 46
" "	248	" "	" "	" "	" "	II	" 5,	" 50
" "	249	" "	" "	" "	" "	II	" 5,	" 49
" "	250	" "	" "	" "	" "	II	" 5,	" 51
" "	251	" "	" "	" "	" "	II	" 5,	" 52

Il faut encore que j'ajoute que les lumières de Mr O. de Lemm, bibliothécaire du Musée Asiatique, m'ont seules permis de mener à boune fin la description des manuscrits coptes. Je n'ai pas à apprendre aux savants que l'amabilité avec laquelle il m'a permis de mettre à contribution sa grande compétence, n'a eu d'égale que l'importance du service que je réclamaïis de lui.

Quelque jugement qu'on porte sur mon travail, je ne puis m'empêcher de me réjouir à l'idée qu'il sert de cadre à celui du Baron Rosen, et c'est avec un sentiment de fierté, mêlé, il est vrai, d'amertume, que je le regarde comme une faible contribution à l'oeuvre magistrale de celui qui a été Stanislas Guyard, à ces Fragments Relatifs à la Secte des Ismaélis qui sont

كتاب قد حوى درر المعاني * وبحر فوائد للمقتنيه
فلا تعجب لهاتيك المباني * فان البحر كل در فيه

St. Pétersbourg, ce 7/19 octobre 1891.

David Günzburg.

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that proper record-keeping is essential for the integrity of the financial system and for the ability to detect and prevent fraud. The text also mentions the need for regular audits and the role of independent auditors in ensuring the reliability of financial statements.

The second part of the document focuses on the role of the accounting profession. It highlights the need for accountants to adhere to high standards of ethical conduct and to maintain their professional competence through continuous education. The text also discusses the importance of transparency and accountability in the financial reporting process.

In conclusion, the document stresses that a strong financial system is built on a foundation of trust, which is maintained through rigorous oversight and high standards of professional conduct.

Page 10 of 10

ADDITIONS ET RECTIFICATIONS.

P. 4, note *f* à effacer, car *الاكمه* signifie *l'aveugle*.

P. 5, note *c* à effacer. *ليس وراء عبادان قرية* est une locution proverbiale. Voir Freytag, *Proverbia Ar.*, II, p. 569, № 533.

P. 9, l. 3 de la fin. — Il est assez curieux de rapprocher des termes de l'opuscule arabe ce passage significatif de la Doctrine des Apôtres (*Διδαχή τῶν ἀποστόλων*): *περὶ δὲ τῆς βρώσεως ὁ δύνασαι βιάσασον*; v. Texte u. Unters. z. Gesch. d. Altchr. Lit. II 1, p. 21 texte et note, ainsi que *Die Apostellehre* de Harnack, Leipzig 1886, p. 19.

P. 10, note 5 à effacer.

P. 15, l. 14—15. — Il y a pourtant quelques négligences; p. ex. *تخبرني* dans la Sourate X au lieu de *تخربني*; la Sourate XI commence dans le ms. original par *يا بني ادم*; la leçon réelle est, Sour. XII, *احرار* comme G. l'avait reconnu, et non *احراز*; le texte du Musée Asiatique (Sour. XVIII) donne correctement, *من النار* et non *من الناس*. D'autres mauvaises leçons, comme *تغا* au l. de *نعم* (Sour. I), *يشهدون* (Sour. II), *استاركم* (Sour. XIII), *ولو وار عالم اوار* (Sour. XVII) etc. se retrouvent effectivement dans l'original.

P. 43, l. 20. Effacez les mots: contemporain de Hadji Khalfa.

P. 49, l. 13. Sur *علم الخلاق* dans un sens plus restreint v. Goldziher, *die Zâhiriten*, p. 39—40.

P. 56, l. 19. *المحمد*. Lisez: *المصنف*.

P. 57. A la liste des en-Nesefi il n'est que juste d'ajouter le nom du célèbre 'Abd el-Mûmin b. Tofeil et-Temîmî en-Nesefî † 346,

qui professa la doctrine exotérique (cf. Goldziher, die Zābiriten, p. 110).

P. 67, note 1. Il suffit de jeter un coup d'oeil sur la Bibliotheca Graeca de Fabricius, t. VII (éd. 1801), p. 452, pour comprendre combien il est difficile de se débrouiller dans les nombreux Dorothee de l'Égypte Orientale. Le doute n'est toutefois pas permis dans le cas qui nous occupe, car il est évident que notre anonyme avait en vue un écrivain sacré ayant traité spécialement des passions, — nous avons nommé l'auteur des fameuses *Διδασκαλῖαι διάφοροι πρὸς ἑαυτοῦ μαθητάς*, dont il est parlé dans la Bibl. Graeca de Fabr., t. XI (éd. 1808), p. 104—108. Leur sujet se rapproche des matières qui font l'objet du ms. que nous décrivons; mais il y est exposé avec un appareil scientifique plus considérable. St. Dorothee s'adresse spécialement aux moines et aux ascètes; il n'en vante pas moins le chemin du milieu¹⁾ au § 3 de la doctrine X de ses *Διδασκαλῖαι*:

Αἱ γὰρ ἀρεταὶ μέτῃ εἰσὶν, ἡ βασιλικὴ ὁδὸς ἐστὶ, περὶ ἧς εἶπεν ὁ ἅγιος γέρων ἐκεῖνος· ὁδῶ βασιλικῇ πορεύεσθε, καὶ τὰ μίλια μετρεῖτε. Μέσοι οὖν, ὡς εἶπον, αἱ ἀρεταὶ, ὑπερβολῶν καὶ ἐλλείψεων. Διὰ τοῦτο γέγραπται· μὴ ἐκκλίνης εἰς τὰ δεξιὰ, μηδὲ εἰς τὰ ἀριστερά, ἀλλὰ ὁδῶ βασιλικῇ πορεύε.

Ce passage est bien celui auquel se réfère l'auteur du Livre du Paradis au commencement de son dixième chapitre.

Les „Doctrines“ ont certainement été rédigées avant le VIIe s.; mais c'est remonter un peu haut que de prendre l'année 560 comme terminus a quo pour un ouvrage dérivant de celui-là. Il vaudra donc mieux fixer simplement aux abords de l'an 600 l'époque à laquelle a été composé le Livre du Paradis.

P. 69, dernière ligne. Il est probable que le monastère de St. Saba a vu éclore la traduction arabe et même l'original grec. A consulter sur l'activité littéraire et les tendances théologiques de cette intéressante congrégation, la Notice sur le livre de Barlaam et de Iosaphat publiée par M. Zotenberg en 1886, p. 89; cf. ZDMG I, p. 148, et VIII, p. 587.

1) Galland, Bibl. vett. patr., Venise 1778, t. XII, p. 419.

P. 77, 3e l. de la fin. Le Musée Asiatique de St. Pétersbourg possède deux manuscrits arabes des Évangiles (cotes 387 et 388; N°s 3 et 4 du Cat. Rosen) dont la rédaction ne diffère pas sensiblement du texte de Lagarde et par conséquent, du nôtre. Le № 387, qui est le plus intéressant, oscille justement, entre les deux, tout en se rapprochant davantage du manuscrit karchouni de l'Institut.

P. 77, note 2. A effacer la phrase qui commence par ces mots: „Comme particularité“ etc.

P. 95, note 4. Le bel ouvrage que MM. Karl Humann et Otto Puchstein ont publié cette année à Berlin sous le titre de *Reisen in Kleinasien und Nordsyrien* (avec la relation d'une excursion entreprise du côté de Khores par M. Luschan) fournit des renseignements tout nouveaux sur *Gerger*, la patrie des rois de Commagène, qu'aucun archéologue n'avait visité depuis 1839.

P. 102—103. La description du Missel Melkite était déjà imprimée quand j'ai pu me procurer l'ouvrage remarquable de Mr Swainson sur le texte grec des liturgies de l'Église Orientale („*The Greek Liturgies chiefly from original authorities*“, Londres 1884). Une comparaison minutieuse des leçons offertes par le manuscrit de l'Institut avec celles que Mr Swainson a consignées dans son travail donne, en résumé, les conclusions suivantes pour la liturgie de St. Jean Chrysostome:

Notre manuscrit abonde en indications qui sont tantôt différentes de celles fournies par les sources de Mr Swainson et tantôt plus explicites, tantôt aussi elles y font totalement défaut. Il est, pour ainsi dire, à cheval sur la rédaction dite du XIe s., et celle du XVIe s.: identique à la 1e jusqu'à la p. 113 des *Greek Liturgies*, il s'accorde avec la 2e à partir du bas de cette page jusqu'à la p. 117 pour retourner à la 1e (la prière de la p. 117 — fin p. 123) et reprendre, à la p. 122, avec la deuxième; p. 128—130, identité avec la rédaction du XIe s.; p. 130 (2e col.) jusqu'à la fin — avec celle du XVIe, sauf pour la p. 135, où l'on voit réapparaître l'autre. Les prières sont tantôt en grec avec la traduction arabe en regard, tantôt simplement en arabe. — La liturgie de St. Basile suit de plus près la rédaction du XVIe s. — La قداس البروجيا سانا est aussi

généralement d'accord avec la *Liturgy of the Presanctified* sous cette même forme, bien qu'elle conserve parfois l'aspect du ms. du XIe s.

P. 107, l. 22. Au l. de διπτυχή lisez (τὰ) δίπτυχα. Le ms. de l'Institut s'y écarte des *Greek Liturgies* en nommant les sièges métropolitains, qui sont énumérés en commençant naturellement par Antioche.

P. 107, l. 24. Lisez ἐκτηνής au l. du russe эктенія.

P. 108—109. Les exclamations grecques ne sont parfois que des commencements de prières connues. Quant à ذكما كانين, alias ذكما وكانين, c'est Δόξα. Καὶ νῦν, mots qui désignent des formules consacrées.

P. 112, l. 5. Il faut cependant relever des leçons comme ἐξερετέως p. ἐξαιρετέως, τὰ ἐλέει p. τὰ ἐλέη, ἐνώσει p. ἐνώση etc.

P. 127, note 1. Le syriaque connaît la même expression sous la forme ܩܢܝܢܝܘܬܝܢ; je crois qu'il la tient également de l'hébreu קניינות. Il est probable que l'arabe l'a reçue par l'intermédiaire des idiomes araméens; mais la liberté dont il a fait preuve en habillant le mot à sa façon, tend à prouver que les juifs et les chrétiens de la Péninsule l'y ont transplantée de très bonne heure, avant même les traductions écrites.

P. 131, note 2 à effacer.

ERRATA.

Page		<i>au lieu de:</i>	<i>lises:</i>
2, n. 1, l. 7		D'autre	D'autres
3, l. 20		التجريد	التجريد
5, l. 20		vent	veut
7, l. 18		„yaller	„y aller
10, l. 24		convercle	couvercle
13, l. 14		مُصِيبِي	مُعْصِيِي
13, l. 22		فضيحة	وفضيحة
13, l. 25		فاخذر	فاحذر
15, l. 2		qui une	qu'une
15, l. 3		صحيفة	صحيفة
15, l. 12		les	du
15, l. 20		suiwant	précédent
15, l. 29		1840	1810
16, l. 20 (note a)		v	v
17, l. 2		المَبْت	المَبْت
17, l. 8 (n. c)		ويخرج	ويخرج
17, l. 14 (n. f)	Puis encore:	نقصانه	نقصانه. Puis encore:
18, l. 16 (n. i)		ولا	لا
18, l. 26 (n. t)		الناقبين	الناقبين
19, l. 2		يوم	يوم
19, l. 7		واعيلا	واصيلا
19, l. 10 (n. c)		الذنبين	الذنبين
19, l. 16		liré	lire

	<i>au lieu de:</i>	<i>lisez:</i>
Page 19, l. 18 (n. m)	انس	انس
19, l. 19 (n. m)	عجرت	عجرت
19, l. 24 (n. p)	العلين	العالين
20, l. 11 (n. c)	ولدنا نير	والدنا نير
20, l. 18 (n. s)	المحصّة	المحصّة
20, l. 18 (n. u)	لناس	للناس
20, l. 21 (n. aa)	premiere	première
20, l. 22 (n. dd)	نجيته	نجيته
21, l. 11	peut	fait
21, l. 17 (n. i)	البك	البكم
22, l. 12 (n. a)	شهواته	شهواتها
22, l. 17	un lieu du	au lieu de
22, l. 19 (n. g)	طريك	طريق
22, l. 19 (n. g)	باللعم	بالعلم
22, l. 23 (n. n)	عليه	عليها
23, l. 9 (n. c)	نابزنى	نابزنى
23, l. 13 (n. k)	تنظروا	تنظروا
23, l. 16 (n. n)	لأغنينكم	لأغنينكم
23, l. 17 (n. p)	لاغنينم	لاغنينكم
23, l. 17 (n. q)	وأخرة	وأخرة
23, l. 19 (n. r)	عبادى	عبادنى
24, l. 18	correspondant	correspondant
24, l. 21 (n. i)	من	يوماً من
24, l. 21	Ajoutez la note suivante: k)	G. omet ce mot.
25, l. 15	فقلب	فقلت
25, l. 20 (n. v)	سواى	غبرى
25, l. 22 (n. x)	واذ	واذا
26, l. 13	remplacés	remplacés
26, l. 14 (n. i)	en	un
26, l. 20 (n. v)	البك	عليك
26, l. 22 (n. aa)	A lieu	Au lieu
26, l. 23 (n. aa)	المجوع	المجوع

	<i>au lieu de:</i>	<i>lisez:</i>
Page 26, l. 23 (n. aa)	لشبع	الشبع
26, ult.	lien	lieu
28, note 11	Brunnow,	Brünnow,
28, l. 25 (n. 11)	كتب	كتاب
29, l. 22 (n. d)	diréglée	déréglée
29, l. 21 (n. d)	البوابها	بابوابها
30, l. 10	استغفر	استغفره
30, l. 11	ربكم	ربكمه
30, l. 19	<i>Remplacez la note k) par la note l) et vice versa.</i>	
30, l. 23 (n. s)	تستغفر	تستغفره
31, l. 17 (n. g)	ونحي	ونحصى
31, l. 19 (n. k)	بمتحلل	بمتحلل
31, l. 20 (n. m)	manquent	manque
32, l. 20 (n. a)	néanmoins	néanmoins
36, l. av. dern.	Hadhramont	Hadhramout
38, l. 21	enregistré	enregistrée
39, note 2	12	10
40, l. 4	كتب	كتاب
40, l. 6	البجصبي	البجصبي
40, l. 8	شفاء	الشفاء
42, l. 1	Perthes	Pertsch
42, l. 4	Boulogne	Bologna
43, l. 13	turc,	Turc,
43, l. 23	attribue	attribuée
43, l. 25	الغنارى	الغنارى
43, l. 30	ontre	outre
44, l. 11	الاصفيانى	الاصفيانى
44, l. 12	الحكيم	الحكيم
44, l. 15	Landsberg	Landberg
44, l. 15	nomné	nommé
44, note 3, l. 1	affectionnent	affectionnent
45, dern. l.	التنويل	التاويل
46, l. 10	في	في
46, l. 12	المجنود	المجتهد

	au lieu de:	lisez:
Page 47, l. 15	وَحَصِيل	وَحَصِيل
48, l. 1	الكلام	الكلام
48, l. 4 et 5	effacez les renvois aux notes 4 et 5	
48, l. 5	وَتَنْقَبِج	وَتَنْقَبِج
48, l. 7	نَفْسِه	نَفْسِه
48, l. 10	آثَرْت ^٢	آثَرْت ^٤
48, l. 12	ان ^٥	ان ^٥
49, note 1, l. 2	Perthes,	Pertsch,
50, l. 12	الخِلاَفِ	الخِلاَفِ
50, l. 20	والخِلاَفِه	والخِلاَفِ
50, l. 20	المَقْدَمَة	المَقْدَمَة
51, l. 2	شِيس	شِيس
51, l. 14	Jâqût)	Jâqût)
51, l. 15	= 1291	= 1292
51, note 2, l. 2	l'Indian	l'India
52, l. 5	le šaféite	Šaféi
52, l. 7	فَسَا	فَسَا
52, l. 8	الافشام	الافسام
52, l. 14	مَقْدَمَة البرهانيّة	المَقْدَمَة البرهانيّة
52, l. 24	الجدرا	الجدل
52, note 2, l. 1	out	ont
52, note 3, l. 2	donte;	dotite;
53, l. 1	البلغاري	البلغاري
53, l. 2	مفردات	مفردات
53, l. 12	الابوار	الانوار
53, l. 15	oubli	l'oubli
53, l. 17	tont	tout
53, l. 17	conduits	conduit
54, l. 4	نَعَا	نَعَا
54, l. 23	اغيره	اغيره
54, l. 24	استعره	استعيره
54, l. 26	نظره	نظيره
54, l. av. dern.	البغدادي اوله	البغدادى اوله

	<i>au lieu de:</i>	<i>lises:</i>
Page 55, l. 6	Khaffa,	Khalfa,
55, l. 11	التوفى	التوفى
55, l. 14	ويجبوا	ويجتوا
55, l. 16	ذرح	شرح
55, l. 20	a admises	admises
55, ult.	لها	لها
57, l. 1	نوسنده	نويسنده
57, l. 2	باداجهان	بادا جهان
57, l. 19	Bodléimu;	Bodléienne;
57, l. 30	البكفدى	البيكندى
58, l. 9	الفضايل	الفضايل
59, l. 18	فضلة	فضلة
60, l. 16	بين	بين
60, l. 18	الانسان	الانسان
61, l. 12	نى	فى
63, l. 6	التحنن	التحنن
64 Changez les chiffres 2) 3) 4) 5) en 1) 2) 3) 4)		
65, l. 13	وخرضط	وخرضه
65 Dans les notes changez les chiffres 7) 3) 4) 5) en 3) 4) 5) 6).		
66, l. 4	بشرى ²⁾	بشرى ³⁾
66, l. 5	ويسى ³⁾	ويسى ³⁾
68, note 7	سبيا	سبيا
70, l. 19	فيه	فيه
71, l. 5	le	la
72, l. 6	tiennent	tiennent
72, l. 10	24	23
72, l. 11	de ms.	du ms.
72, l. 28	إلى;	الى;
73, l. 25	الكاني	الكابن
73, l. 26	يجل	يجل
74, l. 22	voudrait	voudrait
77, l. 5	abrègent	abrègent

	<i>au lieu de:</i>	<i>lisez:</i>
Page 77, note 2, dern. l.	commencant	commençant
78, l. 14	l'araméen:	l'araméen:
79	Changez les chiffres des notes 5) et 6) en 1) et 2).	
81, ult.	qu'incidement.	qu'incidemment.
88, note 1	R.,	R.
88, note 1	consiquent	conséquent
94, l. 13	في	في
94.	La note 5 doit être mise à la p. 95 en remplacement de la note 1 de cette dernière page et <i>vice versa</i> .	
95, note 4, l. 7	Abulfeila	Aboulféda
98, l. 3	accotuné	accoutumé
98, l. 11	endroit	endroit,
98, l. 12	orientale,	orientale
98, l. 14	بعز	بعز
98, l. 22	بوحنأ	بوحنأ
98, l. 26	كفران والافتراء	كفران والافتراء
98, l. 26	} à remplacer le ~	au-dessus de l'élif
99, l. 1, 2, 6		
100, l. 6 et 101, l. 3	صحاا	صحاا
100, l. 6	صبعأ	صبعأ
101, l. 3	صبعأ	صبعأ
101, note 1, l. 5	le	le
102, l. 4	guier	guider
103, l. 4, 8, 12, 13	} à remplacer le ~	au-dessus de l'élif
103, l. 5	البرويجيا سمانا	البرويجيا سمانا
103, l. 12	الأسرار	الأسرار
104, l. 14	Bodl.	Bodl. (Nicoll).
104, note 2, l. 2	hébreu	hébreu
106, l. 3	chritiens	chrétiens
108, l. 13	لكبير	الكبير
109, l. 6	commence	commence

	<i>au lieu de:</i>	<i>lisez:</i>
Page 109, l. 21	آأسرار	آأسرار
109, l. 22	يقول	يقول
110, l. 1	آالله	آالله
110, l. 17	الغفاران	الغفران
111, l. 1	والآأكرام	والآأكرام
111, l. 4	آالخللا	آالخللا
111, l. 9	للنجذ	للنجسد
111, l. 17	du bien aimé	de feu le
111, l. 17-18	vieillard	prêtre
111, l. 24	du	de
111, l. ult.	la souffrance	l'incarnation
124, l. 27	essentiels,	essentiels
129, note 2, l. 7	en	du
131, l. 3	L'écriture	L'écriture
131, l. 12	le	la
133, note, l. 1	يبطل	يبطل
134, note 6	Hakum	Hakem
135, note 9, l. 21	Hakun	Hakem
135	Remplacez dans les notes 8), 9), 10) par 1) 2) 3).	
136, l. 22	البشرية	البشرية
148, l. 18	109 ^a	143 ^a
217, l. 4	part	part,
217, l. 8	pièces	pièces,
218, note 1, l. 3-4	II,984; cf. I, 525, II, 984 (cf. I, 526)	en août 1868, en août 1868,
218, note 1, l. 4	1862	1862,
	1864	1864,
l. 6	Andrinople	Andrinople,

[Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page]